

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Østjysk Hjemstavns

36.

ÅRGANG

1971

UDGIVET AF ØSTJYSK
HJEMSTAVNSFORENING

Spørg Sparekassen om lønkonto

Deres hoved- anbringelse

Med en bankbog er De sikker på at komme et hoved foran, for kloge hoveder ved, hvad en bankbog er værd, når fremtidsplanerne skal realiseres. Tal med Handelsbanken.

HANDELSBANKEN

- altid med i billedet...

ØSTJYSK HJEMSTAVN

1971

ØSTJYSK HJEMSTAVN

REDIGERET AF

ÅGE BREDSTED, KJELD ELKJÆR
OG KNUD THORUP

36. ÅRGANG

UDGIVET AF ØSTJYSK HJEMSTAVNSFORENING

1971

SKANDERBORG AMTSBOGTRYKKERI
HARRY BRIX

ØSTJYSK HJEMSTAVNSFORENING

FORRETNINGSUDVALG

FORMAND: fhv. gdr. Rasmus Bendixen, Provstebakken 9, 8210 Hasle, tlf. (06) 15 52 26

KASSERER: skoleinspektør E. Salomonsen, Vestergårdsskolen, 8260 Viby J., tlf. (06) 14 10 60,
postgiro 32910

SEKRETÆR: museumsinspektør Erna Lorenzen, Elhøjvej 13, 8210 Hasle, tlf. (06) 15 78 13

Fhv. distriktsbestyrer J. C. Pedersen, Ingerslevs Boulevard 15, 8000 Århus C.

Inspektør N. P. Boye-Nielsen, Sandbygård, 8370 Hadsten

ANSVARSHAVENDE REDAKTØR

Fhv. stadsbibliotekar Åge Bredsted, Rungstedvej 18, 8000 Århus C, tlf. (06) 14 32 12

DRENG I SILKEBORG 1914—20

Skolegang og lidt om flygtninge fra første verdenskrig

AF C. M. POULSEN

I

Jeg er ikke noget vajsensusbarn eller er blevet plaget af en ond stedmoder. Jeg kom ikke ud at tjene mit brød, da jeg var syv år gammel, fordi min far var en fattig husmand. Jeg var kun en ganske almindelig dreng fra et middelklassehjem i en østjysk købstad. Mine kår har derfor kun været, som de formede sig for tusinder af mine jævnaldrende. Når der alligevel er noget at fortælle, skyldes det nok, at min generation voksede op under den første

Mit barndomshjem, hønseriet Skovlæ. Foto fra 1914

verdenskrig, som i høj grad prægede vor tilværelse. Det var en tid på grænsen til stor materiel udvikling, en tid, hvor bilerne endnu var en sjældenhed og en flyver kun noget, man hørte tale om. Det var desuden før den epoke i vor civilisation, der kendetegnes af radio, plastikposer, bh, køleskabe og gummistøvler.

Samme år som krigen begyndte, havde mine forældre oprettet et efter den tid moderne hønseri i byens udkant, en sydvendt skråning i læ af Lysbro Skov. Min far begyndte med en bestand af 400 racehøns, gule orpingtons, sorte wyandots og tværstribede plymouthrocks. Det var svære racer, hvor den voksne hane vejede sine 4-5 kg. Der var regulære stamtavler til dem,

og det var hensigten at deltage i udstillinger og oparbejde et salg af rugeæg af disse dengang ret populære høns.

Med krigens udbrud skiftede det trygge billede af et blomstrende hønseri. I løbet af få uger torpederede den kejserlige tyske højsøflåde så mange danske skibe på vej til engelske havne med levnedsmidler, at eksporten på det nærmeste gik i stå. En overgang kostede vore æg ved afregningen kun 2 øre stykket, og samtidig startede den almindelige rationering med en månedlig ration på 10 kg korn til alle med hønsehold.

Min far ansøgte naturligvis om større tildeling, da denne ration næppe slog til ved en enkelt fodring af 400 høns. Det var tvingende nødvendigt både for hans og hønsenes eksistens. Det viste sig nu, at der kunne gives 100 kg pr. måned — hvis ansøgeren kunne bevise, at de sidste tre års skattepligtige indkomst stammede fra hønseri.

Så begyndte vi at spise de kostbare præmiehøns. Enogtyve gange om ugen fik vi noget med fjer på: kogte æg, spejlæg eller pocherede æg om morgenen, omelet til frokost, stegt eller kogt høne til middag, hønsekødssuppe, hønseleverpostej, kråsesuppe og andre påfund. En wyandothane, der havde reddet sig en solid førstepremie på en særlig udstilling, og hvis reelle handelsværdi til levebrug nærmede sig hundrede kroner, blev i slagtet tilstand foræret til en gammel kone i nabolaget. Hun delte den samvittighedsfuldt med sin hund, som hun forgæves havde søgt rationeringskort til. Vi selv levede ganske givet over evne; næppe nogen anden familie i hele byen kunne daglig sætte så kostbare retter på bordet, som det skete hos os i 1914.

Dag for dag skrumpede hønseflokken ind. Flere hønsegårde stod tomme, og fra udhuset lød daglig betrængte nødråb fra høns, der i kraft af deres fornemme afstamning skulle være sikrede et langt liv som avlsdyr. Nu rullede deres hovede fra blokken, og duften af suppe fik efterhånden min appetit ned omkring nulpunktet.

Jeg var enebarn og meget overladt til mig selv. Begge mine forældre var stærkt optagne af bedriften, eller vist nærmest af at udrydde den. De havde ikke nogen fast arbejdstid; der var altid noget, der krævede deres indsats. Der var frugt at plukke, hegn at reparere eller markarbejde med at luge og udtynde gulerødder og andre vitaminreserver. En tidlig morgen var en fuldvoksen ræv kommet inden for hegnet — den troede sig vel i slaraffenland. En sen aften strejkede rugemaskinen, der gik på petroleumbrænder og var fyldt med et hold æg, som vi ikke kunne nå at spise. Elektricitet havde vi ikke, og indendørs klarede vi den spartanske aftenbelysning med karbidlamper, en opfindelse affødt af krigstilstanden. Disse karbidlamper krævede både pasning og idel opmærksomhed, eftersom de af og til kunne begynde at syde og hvæse. Så var der kun en sikker udvej: vinduet op og hele historien smidt ud i haven. I to af fem tilfælde eksploderede de nemlig.

I mangel af kammerater havde jeg haft kaniner og duer, men de var forlængst vandret i gryderne for at skabe bare en lille afveksling. Det var hårdt for mig at spise mine venner, men vel kun det samme, som min far må have følt for hver enkelt høne, vi parterede.

Året efter krigens udbrud nåede jeg den skolepligtige alder og blev som andre »taget ved hånden og ført til visdommens tempel«. Jeg husker ikke så nøje, hvordan det foregik, men kun, at vi den sidste del af vejen fulgtes med en anden mor og hendes pøde. Han var dengang mindre end jeg og

bar stråhat. Jeg var selv i klædeligt matrostøj med hue og sløjfe. Hans navn var Aage, og han blev tilfældigvis (og heldigvis) min sidekammerat i de følgende syv år. Han boede nærmere skolen, men på min vej dertil, og ganske naturligt fulgte vi ad både til og fra skole. Jeg var jo enebarn og blev daglig sendt af sted i meget god tid, men da Aage kun var et nummer i rækken af en lang søskendeflok, kneb det ham at blive færdig. Følgen blev, at jeg stod ret op og ned lige inden for døren i hans hjem, medens en broget flok af begge køn gjorde sig klar — hvorpå vi i løb forcerede den sidste km for hæsblesende at nå inden for skoleporten i allersidste sekund.

Th. Langs Forskole-Seminarium. Postkort fra o. 1915

Byen havde mange skoler, og jeg var trods den lange vej derind ikke blevet anbragt på den nærmeste, hvor man kun var »grundtvigiansk«, men på en skole, hvor den kvindelige rektor tilhørte højkirken, så jeg måtte formodes at lære sand kristendomskundskab. Jo, der var skam rektor her, idet der samme sted var både gymnasium og seminarium — eller måske det var os, der gik i en skole, som hørte til o.s.v. Skolebygningen var da heller ikke nogen stråtækt våning, men efter den tid så avanceret en bygning, at der i mine første klasseværelser 50 år senere blev indrettet et museum for moderne kunst heri.

Det var en stor forandring for mig med den skolegang. Jeg havde hidtil levet blandt flagrende høns og under susende træer, helt isoleret fra jævn-

aldrende kammeratskab. Det varede derfor nogen tid, før jeg faldt til, men takket være Aage, der var en slags mellemmand, gik det nogenlunde. Vi har nu nok virket som et løjerligt par; jeg var lang, ranglet og mager, i tøj, som jeg var godt på vej ud af. Han var en lille, tæt skikkelse i en påklædning, der jævnlig virkede stor nok, eftersom han overtog noget af den fra sine ældre brødre. Filmsfigurerne Fyrtårnet og Bivognen var ikke opfundne dengang. Jeg havde et stort skrummel af et tornyster på ryggen, af den slags med grævlingeskind på klappen, og han brugte en sammenfalden grøn rygsæk, træet efter generationers skolebøger. Ingen brugte i de tider de nu så uundværlige mapper. Enkelte hårde negle mødte op med en rem slået stramt om bøgerne, hvilket sagtens kunne tillades, da enhver selv skulle købe og betale skolebøgerne. Vi havde pennalhus af træ eller en »biks« til blyant og griffel — og en skifertavle med vedhængende klud; papir til at skrive på antoges at være unødigt luksus.

Alle gik i træsko. Vi havde på skolen en række små rum under trappen, og her lå vore sutsko til at skifte med, når vi skulle ind i skolestuen (de fernererede gulve tålte ikke udendørs fodtøj). Den første skolevinter faldt det ind med snesjap, og jeg havde lang vej at gå, så jeg kom ofte hjem med drivende våde fødder. Dette gav flere forkølelser end godt var, og da min far nu engang også var skomager — foruden det med hønsene — faldt det kun naturligt, at han syede mig et par regulære skaftestøvler, såkaldte røjsere (gummistøvler kendtes ikke). Nå, jeg ankom som sædvanlig så sent i skole, at ingen observerede noget. Men i første frikvarter skulle jeg da præsentere. Slige støvler var aldrig set, og jeg følte mig forpligtet til at vise, hvad de duede til. Altså demonstrerede jeg deres uovertræffelige modstandsevne ved gentagne gange at springe gennem skolegårdens største vandpyt — hvad der naturligvis endte med, at jeg faldt sammesteds, så lang jeg var. Da det ringede ind, og læreren så mig drivende våd, beordrede han mig til at gå hjem og få tørt tøj på. Naturligvis var det for mig en betænkelig sag at stille derhjemme med dette nedslående resultat af de nye støvler, og da der tilmed var langt hjem o.s.v., besluttede jeg at klare sagen ved at vandre rundt i de tilstødende gader den times tid, som det måtte tage at tørre tøjet på kroppen.

Den gik ikke; da jeg vendte tilbage til skolen, så læreren straks på mit krøllede og snavsede antræk, at jeg i hvert fald ikke havde været hjemme. Så blev jeg stillet op ad en varm radiator. Her blev jeg genstand for en midlertidig og stærkt uønsket opmærksomhed, ledsaget med hviskende, skadefro bemærkninger fra de nærmest siddende piger. Og det var endda dem, der havde været mest begejstrede, da jeg optrådte i vandpantomimen.

Børn har deres eget sprog, ofte helt uden for de voksnes rækkevidde, og på mange skoler dukker der ord og udtryk op, som en kort tid dominerer og som gerne er ret egenartede. Vi gik som nævnt på en skole, hvor religionen spillede en betydelig rolle, og det har nok været baggrunden for følgende historie: Skolens hygiejne var vist tidssvarende: 4 zinkspande i 4 små rum med tømmer i dørene (og ingen steder at vaske hænder bagefter) og så et særskilt rum til drengene, uden inventar, men med afløb i gulvet. Når vi i frikvarteret stillede os op herinde, og to drenge dirigerede strålerne sådan, at de krydsedes, sagdes ufravigeligt: »Når vi tisser over kors, dør fanden i tre dage«. Og vi troede det.

Jeg husker meget tydeligt en dag, hvor jeg i selve timen fik lov at gå i gården — det skyldtes sandsynligvis et umådeholdent forbrug af pærer eller blommer. På vej ud fulgtes jeg med en dreng fra en anden klasse, og da vi på trappen mødte en tredje for indgående, spurgte denne: »Hvor skal I hen?« Jeg svarede i fuld overensstemmelse med sandheden: »Vi skal ud og slå fanden ihjel i tre dage«.

»Hvad skal I?« lød en barsk stemme lige bag os. Vi stivnede; skoleforstanderen! (den gang hed det ikke inspektør). Han var en stor, groft bygget mand med enorme kræfter, og der gik sagnagtige beretninger om frygtelige tildragelser på hans kontor, når en klasses egen lærer kørte fast.

»I må hellere komme med mig«, og så gik turen til kontoret, hvor Johumsen satte sig så tungt i stolen, at den jamrede sig under hans vægt. På kanten af skrivebordet lå hans mægtige næver, behårede og med svulmende årer. De næver var det eneste, vi så. Vi havde i underskolen aldrig haft ham til timer, vi så ham kun til morgenandagten, og han var derfor en slags lokal Vorherre, eller i hvert fald på det nærmeste dennes ligemand. Det var derfor meget vanskeligt at rykke ud med sproget. Faktisk regnede vi med et vredesudbrud og en påfølgende korporlig afstraffelse. Det foretagende vi så brat var blevet hindret i, måtte nok, set med de voksnes øjne, ganske givet være noget frygtelig uartig. For det med at tisse var sikkert noget, de voksne måske ikke selv gjorde. I alt fald ikke ret tit. Forstanderen kunne sagtens se, at vi på det nærmeste var skræmte fra vid og sans, men også, at vi nu havde sagt sandheden. Forbløffende nok skete der intet, og vi slap ned ad trapperne og tilbage i klassen. Vi havde ganske glemt, at vi skulle i gården, og min medskyldige var endda så forvirret, at han fulgte efter mig ind i min klasse, hvor han slet ikke hørte hjemme. Nu bagefter forstår jeg, at skoleforstanderen har været en fremragende pædagog, hævet over sin tid. For dengang skulle der nu ikke ret meget til, før der faldt nogle flade, eller spanskroret svirpede.

Klasselæreren kunne sagtens se på mit af skam blussende ansigt, at noget særligt var foregået. Der gik et sus igennem klassen, da jeg erkendte, at jeg havde været »på kontoret«. »Hvorfor?« »Joh, æh, forstanderen ville snakke med mig«. Og med den oplysning lod min lærer sig nøje; mit besøg kunne ikke have været for noget slemt. I den lille bygning kunne man trods lukkede døre næppe undgå at høre hylenc, når nogen fik klø. Senere fandt jeg ud af, at elever fra de yngste klasser aldrig fik det.

Ved forårstid var der eksamen, hvor vi alle stillede i fineste puds. Pigerne med hvide, nystivede forklæder og sløjfer i fletningerne. Drengene havde blå skulderkraver og lange sorte strømper, der gik over knæene. Enkelte forældre var mødt op, hvilket ikke var med de pårørende elevens gode vilje. Til vor lettere forbavselse rykkede vi alle op i 2. klasse. Det ville da også have været ærgeligt, om nogen skulle sidde over nu, hvor vi var ved at kende hinanden så godt.

Før ferien kom vi på udflugt med rigtigt hornorkester i spidsen, små flag, sodavand og kage i en upraktisk pakke. Vi gik i kolonne gennem byen, og vi skulle sejle med en rigtig damper de 3 km til udflugtsstedet Hattenæs. Vel ankommen hertil blev vi sat af på en lang bro. Inde på engen stod en anden halvdel af skolens elever pænt opmarcheret for at gå om bord. De havde travet de 3 km gennem skoven derud og skulle nu sejle hjem, medens

det var vores tur til at gå tilbage. Damperen fyrede med tørv, der var vanskelige at skaffe (blev der sagt), og vi elever gættede ikke på, at halveringen af sejlturen nok har haft en økonomisk baggrund.

Men turen var god nok. Af slik husker jeg kun en lille klar flaske med en rødlig væske i. På etiketten stod »Godt humør«, og det kostede 25 øre. Der har sikkert også været slik i papirkrammerhuse; det brugtes ved sådanne højtidelige lejligheder. To af os kastede op, en fik tøjet revet i stykker, medens et ukendt antal vendte hjem med våde fødder, fremkommet under forsøgene på at springe over en lidt for bred, vandfyldt grøft. Som sagt, turen var virkelig vellykket.

Forskellen ved at være i 2. klasse bestod nok mest i, at der nu kom et nyt hold »unger« i skolegården, som var mindre end os. Ja, og så fik vi nu 3 timers håndgerning om ugen. Dette gjaldt også drengene, der skulle lære at hækle og strikke; det sagdes at udvikle, når man lærte at lave luft- og stangmasker, strikke rundstriking og senere frembringe sin egen vaskeklud. Min den første var en gnidret historie med vrangvendte masker de mærkeligste steder og næsten sort af svedige (ikke ledige) hænders flid. Rektor selv var oplært i flid og nøjsomhed (sagde hun altså), og det skulle vi sandt for dyden også prøve. Mine kammeraters resultater af denne strikke-konkurrence var vist heller ikke synderlig imponerende, og i stedet for flere klude og »lyseduge« blev vi nu sat i gang med at flette hestetømmer.

Det var omkring ved den tid, at vi begyndte at ryge i smug. Ikke at jeg tror, strikkeriet alene var skyld heri, men vi trængte vistnok til at fastslå, vi ikke var »tøser«. Altså røg vi. Det var et uheldigt tidspunkt, eftersom krigen trak i langdrag, og det blev stedse vanskeligere at fremskaffe ægte varer. Da vi startede på rygeriet, kostede gode virginiacigaretter 1 øre pr. stk. Af mærket »Flag« husker jeg bedst 5 stk.s pakninger i pap. Resultatet var noget blandet; nogle af os fandt, at de smagte godt, og for andre var nydelsen af en sådan beskaffenhed, at man uden vanskelighed kunne illudere med en ret fremskreden grad af kighoste. Men ryge skulle vi, og da der blev alvorlig mangel på tobak udefra, måtte vi vaneslaver derfor ty til tørrede blade af kirsebær, kartoffel og hyld (det sidste var det værste). Og det hele smagte fælt, trods den megen imponerende røg, der kom ud af forsøgene. Men vi fortsatte. Jeg husker engang hjemme hos Aage, hvor faderen snuste mistænksomt, da han kom forbi os. Aage blev visiteret, og det afsløredes, at han havde gemt nogle skod i rullekraven på sin trøje. Jeg slap, eftersom jeg netop generøst havde foræret min restbeholdning af sjældne urter bort til en økonomisk dårligere stillet klassekammerat imod at få andel i det første hold unger, som hans marsvin ville nedkomme med.

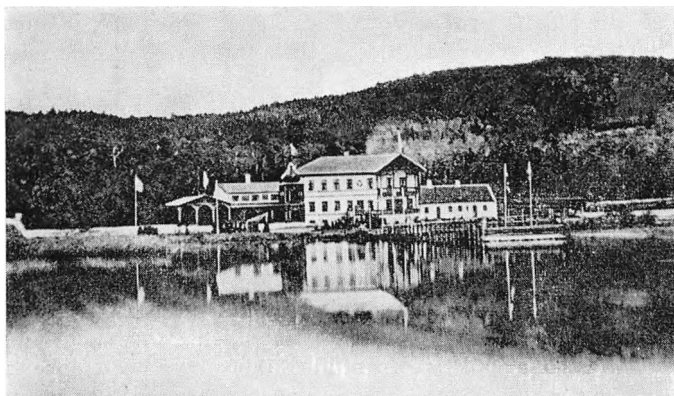
Han holdt også sit løfte, men det gik nu ikke særlig godt for mig med marsvinhold. Mine forældre var ikke spor begejstrede; de erklærede, at de havde dyr nok i forvejen (hvad der sikkert var rigtigt nok), og efter en kort tids forløb erklærede min far, at disse nye dyr samlede rotter til huse, hvorfor jeg måtte sælge dem.

Men marsvin er en dårlig handelsvarer. Tre gange solgte jeg de morsomme fyrc, der allerede viste tegn til at blive endnu flere. Hver gang de havde fået en ny ejer, dukkede han op få dage efter med anmodning om, at handelen måtte gå tilbage, eftersom køberens far havde brugt stygge ord

om lugt og efterladenskaber fra de sagesløse dyr, der bestemt ikke med vilje havde gjort noget for at genere andre, sådan da.

Derefter fattede jeg en genial ide. Et stykke inde i skoven fandtes nogle gamle rævegrave. Her kunne jeg have dem gående i fred. Aage foreslog, at vi slap dem helt fri, så de selv kunne bjærge føden. Det gjorde vi så, og de forsvandt omgående ned i en af hulegangen. Vi så dem aldrig senere.

Vi tilbragte megen fritid i skoven og i den bagved liggende mose. Efterhånden blev vi så fortrolige med dens tilgroede tørvegrave, hængedynd og

Hattenæs. Postkort fra o. 1910

lumske grøfter, at vi praktisk talt aldrig plumpede i og fik vrøvl ved hjemkomsten.

Der var et rigt dyreliv og ikke så helt få fugle i den mose. Der voksede pors og ægte blåbær, og vi fandt kødædende planter derinde, både vibefedt og soldug, men vi havde ikke navn til dem. Der var hele tæpper af den hvide vandkala, som vi kaldte den (senere fandt jeg ud af, at planten hedder kærmysse). De voksede i overfladen på steder, hvor der var særlig »bundløst«, og ingen kunne have overbevist os om, at den plante er sjælden.

Der var også andre ting derinde. Engang da Aage og jeg vendte tilbage efter en længere tur, havde vi en posefuld levende stålorme, en enkelt snog, 3 hugorme og en vandrotteunge. Desuden var der nogle firben, både af de brune, der føder levende unger, og af de grønne, som kun lægger æg.

Da vi rystede denne zoologiske have ud på fliserne, og dyrene begyndte at flygte i alle retninger, blev det for meget for min mor, og hun udstedte et regulært forbud imod at samle levende dyr med hjem. Vi måtte pænt feje det hele sammen og putte det i posen igen.

Snogen havde dog været os for hurtig i vendingen; den nåede at smutte gennem trådvæven og ind til hønsene. Der blev nogen opstandelse derinde, og min far frygtede vist allerede, at hans kære dyr skulle få varig mén af forskrækkelsen ved det usædvanlige besøg. Det blev dog snogen, det gik værst ud over. Ganske vist var det et pænt stort eksemplar på lidt over 1 meter, altså en verital slange at se til. Men den tværribbede plymouthrockhane, der blev vækket af sin middagsslummer ved hønsenes varselsråb, kom

stormende og gik til angreb på slangen i paradiset. Nogen fare udsatte hanen sig vel ikke for, eftersom snogen hverken var giftig eller nogen kvælerslange. Den rullede sig bare sammen i forsvarsstilling og hvæsedede højt. Hanen gik på den med næb og sporer. Kampen flyttede sig frem og tilbage i hønsegården, men endte dog ret hurtigt med et totalt nederlag for slangen, der blev revet i småstykker af den forargede og ophidsede hane.

På vej tilbage til mosen med restbeholdningen af dyr siger Aage noget om, at man kunne lave medicin af hugorme. Derfra og til at tænke på apotekeren er ikke langt. Vi så pludselig afsætningsmuligheder og en deraf flydende indtægt, som på det tidspunkt ville være yderst velkommen. Altså flyttede vi de tre hugorme over i en cigarkasse og vandrede den lange vej ned til Himmelbjergapoteket. At sige, vort tilbud vakte opstandelse på det ærværdige apotek, er næppe forkert. Måske havde man aldrig set en levende hugorm før — og her var hele tre, der i farve skiftede mellem rød, grå og olivenbrun. Alle skulle se dyrene, men da vi tilbød at slippe dem ud på disken, så apotekeren selv kunne overtyde sig om, at der kun var tale om sunde og sprællevende dyr, frabad man sig dette venligt, men bestemt.

Meget nedslåede belavede vi os på hjemturen, men halvvejs ude af døren blev vi kaldt tilbage; apotekeren personlig overrakte os en 25-øre til deling for ulejligheden — og så måtte vi love ikke at komme igen.

Det trak ud med den krig, og der spurgtes kun lidt nyt fra krigsskuepladerne. Man havde ikke dengang som i den sidste store krig de karakteristiske militærudtryk om »elastisk frontudretning« og »strategiske tilbagetrækninger«. Man hørte bare, at der var »intet nyt fra vestfronten«, hvor hærene havde gravet sig ned til skyttegravskrig og anden elendighed.

Vi drenge havde vist indordnet os efter, at det ikke kunne være anderledes. Danmark var neutralt, og det vil sige, at vi solgte stort til de krigsførende lande. Tyskland var snart udsultet, og nævnyttige fabrikanter uden generende samvittighed tjente styrtende med penge i fødevarerindustrien ved at sælge 3. og 4. klasses varer til fantasipriser. Der opstod så mange »nyligrige« derved, at man talte om »gullasch-baroner«.

På hjemmemarkedet stod det ikke for godt til. Kaffe var nu en saga blot, og man måtte klare sig ved selvforsyning. Mor brændte rug på en pande over tørveild. Det duftede dejligt, hvis der da ikke gik ild i det, men det smagte ganske bestemt ikke af kaffe. The kunne købes, hvis man var tilfreds med kvaliteten, der som hovedbestanddel havde tørret lyngtop. Mor var også fiks til at lave rosinerstatning af græskar hakket i småstykker, drysset med sukker og ovntørret, indtil stumperne var små, brune og seje. Købt kanel var cigarkassetræ, simpelthen findelt til støv.

Vi lavede selv ærtemel. Nødder og mandler erstattedes af de bog (bøgetræernes frø), som vi samlede i den nære skov. Fra hønseri gled vi over i mindre landbrug med boghvede og kålrabi, som vi delte med de stadig livskraftige høns, hvis antal nu var under 200. Vi anskaffede en gris, en gemytlig fyr med kloge øjne under de store flagreører. Den vejede vel 20 pund, da vi fik den, og den levede ret frit, da al vor jord var indhegnet. Den vovede sig snart ind i køkkenet, drevet af en indre fornemmelse for lidt ekstraforplejning. Den var yderst proper af sig, vel en naturlig følge af det frie liv; den var i hvert fald ikke ret ofte at træffe i svinestien, hvor den rettelig hørte hjemme. Den var faktisk stueren og uden fremtrædende lugt, så den

kom lejlighedsvis med ind i stuen. Den blev forkælet og endte som sukkergris, hvilket for indviede betyder, at den kun ville spise sin mad, når der blev drysset et ganske tyndt lag sukker ovenpå. Den skulle helst se på, at det blev gjort. Den var i hvert fald helt utilgængelig for fornuft, hvis dette serveringsritual ikke meget nøje blev overholdt. I modsat fald skreg den i vilden sky, til vi, at frygt for naboernes eventuelle snak om dyrplageri, sørgede for dens sukkerration.

Til gengæld var den selv svær at spise, da den om efteråret blev slagtet; det var næsten som at spise et medlem af familien.

I skolen var vi nu nået frem til 3. klasse, og midt i glæden over, at vi snart nåede frem til den eftertragtede 4. klasse, blev vi opskræmte over, at vort højt skattede lærerpar hr. Jørgensen og frk. Larsen skulle giftes, og at de ville forlade os til fordel for en eller anden »dum« skole i København.

Det var en alvorlig sag for os, og selvfølgelig skulle de da ha' en præsentabel afskedsgave fra klassen, en erindring der kunne holde. Det lykkedes at sammenskrabe 4 kr. 80 øre, hvilket dengang var at betragte som en helt svimlende sum. Men der manglede altså 20 øre, og det var vist klassens nærigste dreng, der her havde svigtet. Altså fik han tur med hovedet dyppet under i skolegårdens vandkumme og holdt dernede, indtil han med hænderne gjorde tegn til at indvillige i at ryste op med beløbet. Men da han fik gylpet lidt vand op og genvandt sin naturlige kulør, ombestemte han sig under henvisning til, at løftet var blevet afgivet under tvang. Så gav vi ham en tur til — og fik en hel 25-øre. Der blev nu købt noget til frk. Larsen. Jeg har beklageligt nok glemt hvad, men hr. Jørgensen fik i alt fald et ægte sølvpennekraft, altså sådan et til indsætning af løse penne. Nu bagefter kan jeg tænke mig, med prisen som grundlag, at bemeldte sølvpennekraft næppe har været tyngt af de obligate tårne i fabriksmærket. Men parret lod til at være glade for sagerne — og så tanken altså.

De rejste, og vi fik andre lærere, der ikke efterlod sig spor i historien, før vi nåede frem til den med stor forventning imødesete 4. klasse, hvor vi også skulle have sløjd og gymnastik. Vi skulle flyttes til en anden og ældre skolebygning.

Der kom jævnlig besøgende i mit barndomshjem. For mig helt fremmede mennesker, som jeg kun nødtvungen lod mig kalde ind for at »hilse på« og besvare de sædvanlige spørgsmål om, hvad jeg ville være, »når jeg blev stor« — åbenbart det yderste i retning af konversation, et voksent menneske kan drive det til over for et barn på 10 år (der også er et menneske, bare ikke voksent). En enkelt spurgte dog, om ikke jeg også skulle være hønseriejer ligesom min far, hvad jeg svarede nej til og tilføjede, at det måtte jeg ikke for min mor. Jeg fattede ikke den tydelige munterhed, der bredte sig; jeg havde kun sagt sandheden.

En dag kom dog en, der undlod disse forespørgsler. Måske derfor jeg endnu kan huske ham. Det var en lille tæbygget mand med kort, strittende hår. Hans hyrekusk ventede tålmodigt ved lågen, og da jeg kom ind, sad han midt i den bedste af vores to chaiselonger, den med grønt plyds. Min mor var lynhurtigt smuttet i det hvide, stivede forklæde, der kendetegnede en husmoder med orden i sagerne.

Den fremmede mand beholdt min hånd og trak mig nærmere, hvorefter han med tydelig vestjysk ordvalg sagde: »Nå, æ det så æ klør i æ huus?« Han

smilede lunt til min mor og fortsatte på rigsdansk: »Det er en pæn dreng du har, Johanne«. Jeg så undrende ud; det var første gang, nogen kaldte min mor for Johanne.

En halv time varede besøget, vil jeg tro, og jeg slap ud igen. Bagefter fik jeg at vide, at manden engang havde været min mors skolelærer i den lille stråtækte skole derude i Vestjylland, og at han fra den tid var kommet meget i hendes barndomshjem. For mig at se lignede han nu alt andet end en skolelærer, sådan som jeg kendte dem. De fortalte mig, at han tilfældigt havde et ophold i byen mellem to togforbindelser, hvorfor han ville se, hvordan hans »lille Johanne« boede. Det var nu ellers en af Zahles ministre, landets tidligere konsejlspræsident J. C. Christensen — men den forklaring gjorde ikke synderligt indtryk på mig; han havde jo ikke engang haft trekantet hat.

En anden gang, da jeg vendte hjem fra skolen, var en flot ridehest tøjret til lågestolpen. Belært af erfaringer med tidligere besøgende smuttede jeg ind i Rolfs hundehus. Men ak, jeg var bemærket og måtte pænt ind og hilse på byens nye præst. Han havde været provst i Klovborg og var sådan set ikke meget lig de præster, jeg indtil da havde set. Man fortalte, at han var kommet ridende til byen hele vejen fra Klovborg. Hesten var en afskedsgave fra menigheden dernede.

Mine forældre fortalte ham stolt, at jeg nok havde gået i søndagsskole, men at jeg allerede nu foretrak at gå med dem i kirke i stedet.

»Så«, sagde præsten og så undersøgende på mig. »Hvordan kan det mon være?«

Men det lokkede han mig nu ikke til at fortælle før mange år senere, da det var mig, der besøgte ham. Sagen var, at i den sikkert udmærkede søndagsskole hørte vi evig og altid om nogle små negerbørn, der havde det så gruelig dårligt, og hver gang måtte vi aflevere en medbragt 10-øre til gavn for disse negerbørn. Selv efter lang tids forløb lod det til, at disse børn stadigvæk havde det grueligt, så det endte med — da vores 10-øre åbenbart ikke hjalp dem — at vi drenge begyndte at solde for vores søndagstiøre i stedet for at aflevere den. På forespørgsel erklærede vi, at vi havde tabt den, og da man vist fandt dette mystisk, sådan flere på hinanden følgende gange, så blev vi borte, og jeg bestemte mig til at gå med mine forældre i kirke i stedet.

Det viste sig at være en god ordning; der var ikke ustandselig snak om små negerbørn, og ingen afkrævede mig min søndagstiøre. Men jeg var da heldigvis klog nok til at tie med den forklaring over for præsten, den senere biskop John Amundsen.

Vor by var en såkaldt kurby med flere ret kendte institutioner, Kuranstalten Midtjylland, tidligere Kneippkuranstalten, hvor man troede på helsebringende bade i koldt vand, og så havde vi landets største og ældste kuranstalt i vor bydel, lige i kanten af Vesterskov. Dengang sagde man i daglig tale Vandkuren eller blot Kuren. Det var først senere, man rent sprogligt tog afstand fra udtrykket »anstalt« og ændrede institutionens navn til Badet i stedet for. Den direkte vej derfra og ind til by og jernbane gik langs skovkanten lige forbi vort hus. Kuren var bygget omkring de såkaldte Dronning Amalies kilder, der var usædvanlig jernholdige, og gæsterne skulle dengang hver morgen til fods og på fastende hjerte opsøge disse kilder i skoven nærved og drikke sig et glas vand, direkte hvor vandet kom frem af jorden (det fortælles, at dette påførtes regningerne med 10 øre om dagen). Vi drenge,

der kom i parken, når gæsterne holdt middagssiesta, troede nu ikke på dette sundhedsvand. Vi havde prøvet at plumpe en frø deri — og den ville straks hjælpes op igen. Men det var måske trods alt, fordi vandet i disse kildebrønde virkelig var koldt.

En stor del af gæsterne var ældre og velhavende, og den daværende kurlæge var indstillet på, at de først og fremmest skulle afmagres. Altså kom de på skrap diæt, hvilket betød 1 glas kærnemælk morgen, middag og aften,

Kneippkuranstalten, senere Kuranstalten Midtjylland. Postkort fra o. 1906

men ellers ikke andet. Nu var kærnemælk dengang, synes det mig, af en noget bedre kvalitet end i dag. Men når en velhavende grosserer, trivelig både på krop og tegnebog, skulle vansmægte en hel uge efter den recept, så skete det, at han og ligestillede lidelsesfæller følte sig så afkræftede, at de stak hovederne sammen og fik ringet efter en hestetrukket hyrevogn »for at køre en lille tur«. Det endte så med en større frokost inde i byen, og de kunne derpå med fornyede kræfter vende tilbage til kærnemælken.

Jeg ved, det er rigtigt, for når hyrevognen standsede ved vor låge, spurgte de gerne efter byens bedste hotel. Vi foreslog altid den kommunale sommerrestaurant »Lunden«, hvis de havde damer med, og hotel »Dania«, hvis det udelukkende var herrer. Hvorfor husker jeg ikke.

Kuren selv havde nu ellers et virkelig godt køkken, men dette kunne »kærnemælksgæsterne« ikke slippe godt fra at benytte til slig ekstraforplejning. Men jo flere af dem, der med kort varsel blev sat på effektiv diæt, des bedre. Så blev der nemlig noget til os andre. Køkkenledelsen havde prøvet med grisehold for at udnytte de gode madrester. Aflukket til disse dyr var ganske vist blevet anbragt afsides i parken, men den samlede omsætning her kunne lugtes, og dyrenes stemmer hørtes gennem buskadset, hvorover de uundgåelige fluer sværmede i hobetal. Altså opgav man dette og solgte i stedet overskydende madportioner (køleskabe var ukendte, så maden kunne ikke gemmes til næste dag). Jeg tvivler nu også på, at man ville sætte stedets fornemme ry over styr ved at præsentere samme ret på bordet to gange.

Men nu kunne børn formedelst 10 øre afhente en portion i en medbragt madspand. Vi måtte kun komme i den tid, hvor gæsterne var placerede i spisesalen til middagen kl. halv syv. Vi stillede op i porten ude ved vejen. Først når det sidste gong-gong-slag lød, gav portneren her os lov til at gå op til hovedbygningen. Det var strengeligen forbudt at løbe. Vi gik da også pænt kappgang, så længe han kunne se os. Fire minutter senere, når vejen drejede, og vi var skjulte af træerne, løb vi naturligvis, alt hvad remmer og tøj kunne holde -- lige til hjørnet af hovedbygningen. Så var vi atter artige, men noget forpustede, medens vi stillede os i kø ned ad trinene til kælder-køkkenet, hvorfra det duftede så livsaligt af krydrede retter. Kun de første 10-15 kunne regne med gevinst. Derfor løbeturen for at komme først i rækken, og derfor var aftener i øsende regn de bedste. Så var rækken kortere, og den varmeblussende køkkenpige, der forestod uddelingen, vurderede vores antal og delte ud af den tiloversblevne middagsportion, så intet skulle gå til spilde. Måske reddede man sig 4-5 bøffer eller en stor luns kalvesteg, måske blev spanden fyldt med en dejlig legeret suppe.

Min deltagelse i denne madhamstring varede kun kort. Mine forældre fandt vist, at det trods alt var en slags almisse, og jeg fik startforbud. Det skete dog, at jeg listede med alligevel, og så spiste jeg simpelthen maden på vejen hjem. Var det en kylling, jeg fik ud af det, blev den dog først byttet med noget andet hos en af de mindre heldige, der selvfølgelig troede, jeg var dum.

Hyggen ved at gå i skole slap op, da vi langt om længe nåede den så højt eftertragtede 4. klasse. Vi blev flyttet til en ældre skolebygning syd for Markedspladsen, som det hed dengang, før biblioteket blev bygget her. I skolen var der gaslyslamper og andre lærere, og de var ikke alle som dem, vi havde haft i de første år.

En af de kvindelige var af et opfarende og ret hidsigt gemyt. Hun havde det med at stille sig op foran pulsten, vi sad ved, og tage os ved pandehåret og dunke hovederne ned i bordpladen. Det blev pludselig moderne at møde op med karseklippet frisur, altså uden pandehår. Hun gennemførte alligevel den nyt form for afstraffelse ved at tage os, en ad gangen, i begge ører og fortsætte dunkeriet. Det endte selvfølgelig med, at en eller anden stædig kamel, der skulle vise sig som en hård negl, strittede imod, da hun ruskede ham, og det fine skind ved hans øreflip gik i stykker. Hun blev vist meget forskrækket over at se blodet drive ham ned over halsen; måske havde hun aldrig set blod før. Men hun kendte til andre metoder, og da vi ikke turde gøre åbent oprør mod autoriteterne, blev vi trodsige og umedgørlige. Sagt med et nyere udtryk: adfærdsvanskelige.

En dag brød hun sammen og klagede til forstanderen. Han indfandt sig, og vi påhørte i ærbødig tavshed en formaningstale. Han var, fandt vi, en retfærdig mand, og dette betyder meget for børn i den alder. Til slut sagde han noget om, at vi skyldte vor lærerinde særlige hensyn, da hun var gravid. Her gik et sus igennem klasseværelset, og forstanderen så noget desorienteret ud; han kunne jo ikke vide, at vi meget vel kendte betydningen, men aldrig havde hørt det i forbindelse med et menneske. Hjemmefra hørte vi altid om »lykkelige omstændigheder«, -- var det en tjenestepige, da undlod man tillægsordet »lykkelige«. Os drenge imellem brugte vi ordet »lyk« eller »stær i kassen« uden at mene noget ringeagtende med udtrykkene. »Gravid«

derimod blev kun brugt, når talen faldt på kaniner, katte og gravhunde. Vi vidste af selvsyn også, hvordan man blev »gravid«, og det var nok tanken herom i forbindelse med den forhadte lærerinde, der affødte de to minutters stilhed.

Der var knyttet et seminarium til skolen, eller rettere: det var os, der var øvelsesobjekter for dette foretagende. Nu kom der jævnlig vordende lærere »på

Indkørsel til Vandkuranstalten, senere Silkeborg Bad. Foto fra o. 1914.

praktik« for at øve sig på os. Havde vor egen rigtige lærer ikke samtidig været til stede, var disse timer nok ikke gået særlig stille af. Børn mærker øjeblikkelig usikkerheden og vil vel meget naturligt søge at trænge ind, hvor myndigheden vakler.

Jeg husker kun en enkelt time, men den gjorde indtryk på os alle. Vor faste lærer, der altid støttede og hjalp seminarieeleven mest muligt, blev afløst af rektor selv, der vel sagtens ønskede personligt at erkyndige sig om denne elevs kunnen og formåen.

Det lå i luften, at vi børn nu burde undlade de sædvanlige krumspring for at bringe praktikanten i vanskeligheder. Der var virkelig så stille i klassen, at man uden vanskelighed kunne have hørt den obligate knappenål falde til jorden. Praktikanten var en ung pige, og vi kunne se, hvordan hun dirrede af nervøsitet over rektors tilstedeværelse. Meget afhang måske af, at hun ikke dummede sig alt for åbenlyst.

Rektor satte sig på en i hast fremskaffet stol nederst i klassen, så vi ikke kunne se hendes reaktioner. Men vi kunne høre hende. Med korte, knappe ordrer dirigerede hun den unge lærer-lærling, som efterhånden ikke turde vove noget selvstændigt.

Til slut affyrede rektor følgende: »Og vil De så nævne for børnene en salme, der fortæller om kristne børns tryghed i troen«.

Det kunne den unge pige ikke på stående fod, i hvert fald ikke under rektors inkvisitoriske blikke. Der var stille i klassen, om der ikke havde været det før. Selv vi drenge, der nok plejede at bringe nybegyndere til vanviddets rand ved at skrabe med fødderne, sad urørlige. En spyflue summede og stødte gentagne gange mod loftet, uden vi så meget som kiggede efter den. På en helt mærkelig måde syntes vi, at det også angik os, og vi følte os som praktikantens forbundsfæller.

Desværre havde vi ikke nogen erfaring i at bryde rektors psykologiske krigsførelse. Jeg kan endnu for mig høre rektors lidt tørre, knirkende stemme: »Kender De virkelig ikke den salme? Og De vil være religionslærerinde! Lad nu børnene synge for Dem: »Lille Guds barn, hvad skader dig«, så De kan lære den til en anden gang«.

Da klokken lød, var det rart at komme ud i det fri.

Vi fik en ny lærer til gymnastik, skrap og vist knagende dygtig, og ikke noget med fortrinsret for kæledægger. Vi spillede langbold og død-bold på markedspladsen. Vi vidste, der var noget som hed fodbold, men det var — sagde man til os — ikke noget for drenge. Nå, jeg tror nu, at et hold også kan lære at samarbejde under langbold.

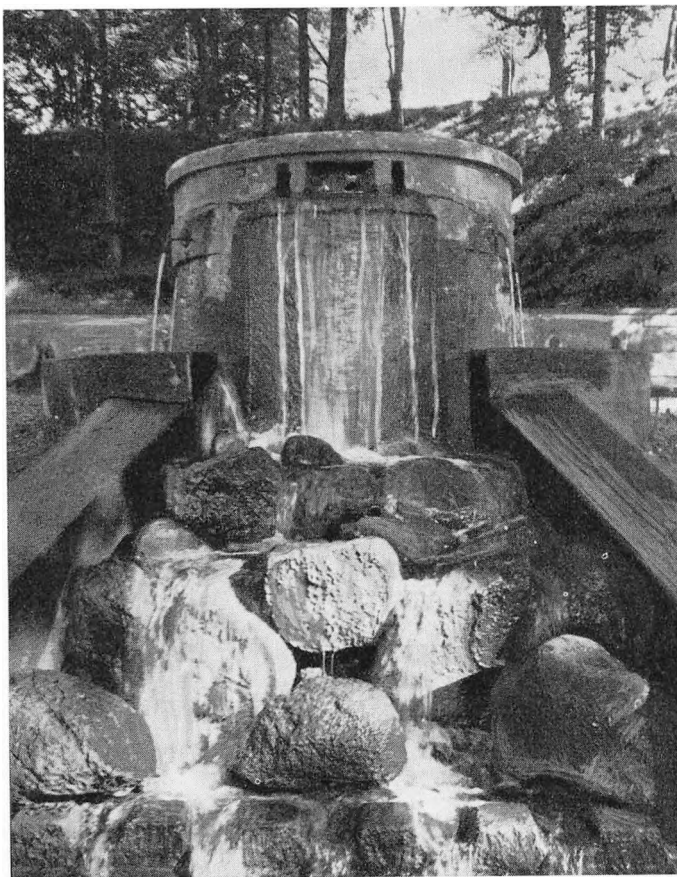
Da det blev sommer, skulle vi i stedet for gymnastik have badning. Der var kun afsat 1 time hertil, og vi skulle gå frem og tilbage i samme tid. De kommunale friluftsbadehuse lå dengang ved Langsø på den nordlige side af Odden, vel 50 m fra hinanden. Den ene var forbeholdt damer. Dengang var det absolut utænkeligt, at damer og herrer kunne bade fra samme sted. Men i betragtning af, at badebukser kun anvendtes af ganske enkelte voksne mænd (der så havde en hel dragt med ærmer og halvlange ben), så kunne det nok ikke være anderledes. De af os, der led af vandskræk, blev ganske enkelt, men upædagogisk, smidt ud fra broen.

En dag kom der en ny dreng i klassen. Frederik hed han og var fra København. Han var hverken ældre eller større end os andre, men åbenbart fra et mere fremmeligt milieu, hvorfor han anså os for nogle sløve padder. Vi lærte af ham mange nye kraftudtryk og hidtil ganske ukendte benævnelser for gammelkendte ting og sager. De første dage talte han meget om en lille »filajser«, han havde måttet efterlade derovre. Vi ville nødig røbe vor uvidenhed og antog, at det drejede sig om en slags hvid mus. Senere fandt vi dog ud af, at det var en pige, den gode Frederik pralede med. Han lærte os »Der er lys i lygten«, som just var på mode i hovedstaden. Vi andre var ikke kommet længere end til »Maggiduddi«. Og for første gang oplevede vi, at en elev uspurgt sagde noget til læreren.

Vel sagtens har Frederik virket ret øretæveindbydende set fra de voksnes side, men for os andre var hans ankomst et tiltrængt, frisk pust udefra. Vi havde før lovet hinanden tærsk, men efter Frederiks opdukken hed det pludselig tæv; han var fra kongens by, fra den store verden derude, og derfor var han beundringsværdig.

Før ham havde vi betragtet pigerne i klassen som tøser, man kunne rykke i fletningerne, og som altid fnisede, når de tabte deres bolde — men nu gik der politik i sagerne. Vi prøvede at vinde deres gunst, men det var kun Frederik, der kunne vælge og vrage. Vi havde for store fødder, sagde pigerne (hvem havde tænkt på det før?). Men Frederik havde charme og måtte gerne holde deres sjippetov og bære deres skoletasker. Ork ja.

Det var ikke alene soldaterne i skyttegravskrigen, der døjede med utøj. Der begyndte at vise sig lus i skolen. Nogle må have haft forsyninger med hjemmefra. De sagdes at stamme fra en del børnerige, husvilde familier, til hvem kommunen i mangel af bedre havde bygget en serie træbarakker. Hver

En af Dronning Amalies kilder ved Vandkuranstalten.

familie — uanset 8 eller 16 børn — fik to små rum plus køkken og adgang til en fælles vandpost ude i gårdens ælte.

En af vore klassekammerater boede i disse barakker. Han havde 9 søskende, moderen skrantede, hans far var jævnlig arbejdsløs, og al sæbe var rationeret. Intet under, at det kneb med renligheden. Alle drengene havde vistnok prøvet en lusekur, der bestod i, at ens mor gned håret ind i petroleum, hvilket sammen med grøn sæbe virkede udmærket. DDT var ikke opfundet.

Nu traf det sig sådan, at moderen til den mest englerene og allerskønneste af pigerne observerede en lus, der vandrede ensomt omkring på slangekrøllernes vildsomme veje. Efter grundig behandling med de gængse midler til en første classes renselsesproces stormede hun om i skolen for at beklage

sig. Ikke over den enlige lus, men for at sikre »det arme barn« mod en større invasion. Hensigten var at få pigen flyttet til en anden plads i skolestuen, hvor hun hidtil havde siddet lige foran »barakbarnet«, som han og de øvrige helligmæssigt uheldigt stillede blev kaldt. (Det var desværre et øgenavn, der blev hængende længe efter krigen).

Læreren prøvede at glatte ud, men pigen udpegede »synderen« — og så indtraf noget, som i hvert fald den mistænkte betragtede som et mirakel: Frederik stillede sig op og påstod, at bemeldte lus sikkert stammede fra ham. Han havde haft en, der var blevet borte.

Ingen ville mistænke ham for at spøge i så alvorlig en sag — og han stod med sit lyse, krøllede hår og blå øjne troskyldigt rettet mod den opbragte moder. Da pigen blev adspurgt om sandsynligheden, blev hun forlegen, fnisede og »vidste ikke«. Læreren var nu noget i vildrede med hele historien, men lovede at »gøre hvad han kunne« — hvad nu det så kunne være. Frederik smilede hemmelighedsfuldt, »barakdrengen« trak vejret lettet, og pigens mor bad læreren undskylde forstyrrelsen.

Bagefter fandt vi drenge ud af, at Frederik regulært havde påtaget sig skylden for dermed at antyde et særlig intimt forhold til den kønne pige, som ellers ikke var til at komme i nærheden af.

Det var dog lidt af en skam at være lusset, uanset om man havde gjort en hel del for at hindre den slags. Lopper derimod var straks noget helt andet. Praktisk talt ingen med husdyrhold kunne sige sig fri i krigsårene. Mangelen på insektdræbende midler gjorde det uhyre vanskeligt, for ikke at sige umuligt, at holde de vævre lopper på afstand. Mange af os lå på halm i sengene, bare med et lagen over, og hernede i strøelsen forpuffedes lopperne sig om dagen. Et kvarters tid efter sengetid, just som man var ved at falde i søvn, mærkede lopperne på varmen, at »værten« var gået til ro, og de startede veloplagte til nattens gerninger.

Ofte kunne man i god tid mærke dem trave af sted under sig; lopper havde ganske bestemte meninger om, hvem og hvor de ville bide. Var man kvik i vendingen, sprang man ud af sengen, tændte det hjemmelavede stearinlys og slog dynen til side for derpå lynhurtigt at slå ned på den lille sorte springer, der var let at se mod det hvide — eller da nogenlunde hvide — lagen. Var man sikker på hånden, blev det fangst, ellers forsvandt loppen ud af syne i et næsten meterhøjt spring — borte. For så at vise sig på skuepladsen, d.v.s. værten, lige som denne på ny var på grænsen til at falde i søvn.

Loppebid kunne ingen sove fra. Jeg ved det, for med vort store opbud af husdyr førte jeg i alle krigsårene en forbitret, men håbløs kamp mod disse plageånder, der gjorde det til en prøvelse at komme i seng om aftenen.

Jeg blev så fin en kender af dyrene, at jeg let kunne adskille de eksemplarer, som kom fra hønsene, fra dem, der stammede fra hunden Rolf, som også var storleverandør. Man siger godt nok, at hønselopper aldrig angriber mennesker. Er dette rigtigt, må jeg have været den undtagelse, der bekræfter regelen. Men måske havde jeg nu spist så mange høns i disse år, at jeg ligefrem kom til at smage af fjerkræ — eller de specielle krigstidslopper var mindre kræsne, end videnskaben regner med.

Det var omtrent på den tid af krigen, hvor kommunen fandt på at arrangere børnebespisning, således at elever fra børnerige familier, eller hvor forældrenes indtægter formodedes at være lave, på kommunens skole kunne få et

dagligt måltid varm mad. Næsten halvdelen af min klasse gik derfor i det store frikvarter over på den nærliggende borgerskole. De berettede om orgier i mad med to frikadeller til hver og svesker i sagosuppen. Jeg sad ene tilbage i klassen med en madpakke, eftersom jeg på de 50 minutter ikke kunne nå hjem og derom igen (det tog 25 minutter at gå hjem, og cykler til børn var så sjældne, at kun en af os blev ejer af et sådant køretøj — og det blev han endda først i 7. klasse).

Min far søgte om, at jeg kunne spise med de andre, eventuelt mod betaling, men fik afslag. Dels var jeg enebarn, og dels boede vi i en villa med to chaiselonger og opretstående orgel.

Som indfødt dansker kan jeg ikke her forbigå et så vigtigt punkt som den daglige mad. Om morgenen startede vi på havregrød. Cornflakes og andre luksusprodukter var man endnu ikke nået frem til, og spise løse, tørre gryn kunne ingen finde på; det ville have fået betegnelsen melasse, altså griseføde. Det må dog tilføjes, at min barndoms havregrød var fremstillet af et betydligt mere groft materiale end nu; grynene var nok valsed, men ikke findelte som i dag. Middagsmad for enhver uden hønseri bestod gerne af stegt, saltet flæsk eller klipfisk med hvid mælkesovs og kartofler. Som anden ret øllebrød eller grød, hvor byg- og boghvedegryn benyttedes. I sommertiden rødgrød, hvortil der ikke sparede på sagogryn (altså en slags saftsuppe med stivelse) — for at mætte effektivt, hvad det sandelig også gjorde. På fødselsdage og ved andre højtidelige lejligheder var der mulighed for pandekager.

Jeg husker også en ret, som vist er gået af brug. Det var en art melbudning, kogt i formen (kogetid ca. 2 timer) i vandbad, og serveret enten med saftsovs eller sirup og flæskesterninger. Til daglig rugbrød og hjemmebagt sigtebrød, franskrød om søndagen.

På min daglige skolemad fik jeg røget hestefilet, et almindeligt og yndet pålæg i de tider. Der var også gerne et stykke med ost og et med pudder-sukker (farin) og selvfølgelig skiver af hårdkogte æg. Af og til fik jeg spegeskinke på. Den var ikke kogt eller røget, men kun saltet og tørret, hvilket sidste man klarede ved at lade skinken hænge i skorstenskrogen, indtil salt-lagen udkrystaliserede sig. Derpå kunne man med en skarp kniv skære den daglige portion fra efter først at have jaget de nærmeste flæskeklaner lidt af vejen.

En dag så Frederik min madpakke og tiggede et stykke. Næste dag foreslog han, at vi byttede, så jeg gik over og fik hans portion middagsmad, og så ville han nøjes med min madpakke (fremmed mad smager bedst). Jeg har alle dage været mest glad for varm mad og stillede derfor få minutter senere sammen med de flere hundrede andre børn, som daglig (og uden legitimation) strømmede til de lange borde med de store fade.

Men de rare damer, der forestod serveringen, syntes vist, at jeg var dem for fremmed. Jeg blev hældt ud, og det hjalp ikke, at jeg bedyrede, hvordan det var en regulær byttehandel.

På vejen tilbage mødte jeg Frederik, der for længst havde ædt min flade madpakke og nu var på vej over til den varme ration. Han var praktisk talt umættelig.

Jeg havde ham med hjemme en dag for at vise ham mit selvlavede duketeater. Men han var skam slet ikke imponeret. Det var endda med Alfred Jacobsens proscenium, dengang det flottest tænkelige; der var guldtryk på.

»Naj«, sagde han, »hvorfor ikke lave et rigtigt teater?« Han må have bemærket de mange rum i vort store udhus og tilbød omgående at spille førsteelskerens rolle. Vi andre var nu ikke helt klar over, hvor meget denne rolle dækkede, Frederik måske næppe selv. Men det var da et generøst tilbud alligevel.

Vi fik virkelig et tomt rum overladt og kaprede nogle flere klassekammerater for ideen. Ved hjælp af gamle brædder byggede vi først en regulær scene med lem i gulvet (den ville ingen undvære). Der var ikke ret højt til loftet i det udhus, så det blev kun til krybehøjde under lemmen. Vi burde vist have haft sagkyndig assistance ved opgaven, for da vi bagefter opstillede proscenium af malet papir på nogle lægter, viste det sig, at man fra tilskuerpladsen ikke kunne se de optrædendes hoveder, når der skulle være plads til at rulle tæppe op, og til de prangende ord EJ BLOT TIL LYST, malet med guldbronze.

Vi malede bagtæppe og kulisser på papir, et skovmotiv, husker jeg, for det kunne bruges til flere forskellige stykker. Nogle talte om »Gjøngehøvdingen« og »Den sidste mohikaner«, medens klassens bogorm, der havde gransket datidens klassikere, vrøvlde om Ingemanns »Erik Menveds barndom« og »Kong Erik og de hudløse« (tror jeg nok det var).

Vi havde beregnet hunden Rolf som aktiv deltager, men dette viste sig højst uheldigt, når han på den snævre scene logrede kraftigt med sin buskede hale, så både kulisser og bagtæppe med Mont Blanc blafrede som vasketøj på en snor. Hunden blev så henvist til tilskuerpladsen og var vist alene på bænken, da vor galla-premiere-generalprøve løb af stabelen.

Vi havde haft det vældig sjovt, så længe vi byggede dette teater. Men da vi skulle i gang med at spille, viste det sig, at vi manglede kvindelige aktører. Flere af pigerne i klassen ville meget gerne være heltinder — men deres forældre havde en helt anden mening om sagerne; dengang legede piger og drenge ikke sammen.

Det var mest synd for Frederik, der havde æren for den gode ide med dette teater, og han havde endda lånt sig et hvidt halstørklæde, et udstyr, han var forvisset om hørte med til rollen som førsteelsker.

Vort gode påfund løb ud i sandet — og blev en regnvejrsdag taget i brug til en våd skrukhøne med 14 pibende kyllinger, der for en stund skabte liv i det fallerede foretagende, dog uden applaus fra tilskuerne. Men det forpligtende ord EJ BLOT TIL LYST fik virkelig gyldighed.

I sommertiden fiskede vi en hel del. Det gjorde vist alle drengene i byen, der med undtagelse af en lille strimmel jord er omgivet af søer til alle sider. Nylonsnører og kastehjul var ikke kommet frem, og remedierne til fiskeriet bestod ofte af en stang, vi selv skar i pilekrattet, omend flere velstående drenge begyndte at optræde med bambusstænger til både 1,50 og 1,75 kr. stykket. Gode fiskesnører kostede 50 øre, og hvad korkprop angik, var en sådan at finde i enhver sodavandsflaske.

Der var i vores sø ret flad sandbund et stykke ud, og det var derfor nødvendigt at smøge de korte bukser op og vade så langt ud, at vi stod i vand til midt på lårene. Herfra kunne vi kaste så langt udefter, at lokkemaden ville friste de — forhåbentlig store — fisk, som antoges at trafikere lige uden for sivene. Fangsten var dog næsten altid skaller og små aborrer, en sjælden gang en kvart punds ål.

Vi kappedes naturligvis om at hjemføre det største antal af disse slimede skaller. Vi prøvede alle en gang at spise den slags fisk. Men derefter valgte vi at afhænde fangsten til hønsefoder. Min fars høns var helt vilde efter fisk, og når de små skaller blev hakket i småstumper, stormede hønsene til.

Der var for mange og skarpe ben i disse fisk. En af vore mest værdifulde haner fik under en sådan fortæring et ben i halsen. Den havde det med at ville sluge de største stykker selv, før den kaldte på hønsene. Fiskebenet blev siddende i stemmebåndet, og fra den dag af ændrede dens røst sig væsentligt. Dens højlydte galen afsluttedes nu altid med et lydeligt fløjt.

Min far blev herefter noget betænkelig; det var jo en tydelig defekt, og det var meningen, at hanen skulle sendes på udstilling. Men da den i andre henseender var en virkelig flot hane, kom den af sted alligevel (den var vist tilmeldt, og det var ikke så lige en sag at finde en anden). Og så skaffede denne fløjten ham en 1. præmie; da dommerne var forsamlede ved burene, påkaldte vores hane gentagne gange deres opmærksomhed ved sin besynderlige stemme. Racen var ny i landet, og dommerne ville da nødigt røbe deres ikke just komplette viden om dennes eventuelle særpræg. De har nok gættet på, at den ejendommelige fløjtelyd hørte sig til. I alt fald hang det eftertragtede røde skilt på buret, da vi afhentede patienten. Men min far holdt alligevel op med at købe fisk af mig til foderbrug. Onde tunger påstod iøvrigt, at æggene fik en ubehagelig fiskesmag ved for flittig tilsætning af vore fangster.

De timelange ophold ved søerne bød på andre oplevelser end fiskefangsten. Der var overflyvende hejrer, fiskende ternere og en eneste gang en isfugl, der fløj lavt hen over vandfladen et lille stykke ude og var så nær med sin glitrende pragt i grønt og safirblåt. For os en eventyrfugl med bud fra ukendte egne.

Dengang var de nu så allestedsnærværende hættemåger et særsyn, og det blev mest blishøns, rørhøns og lappedykkere, der passerede forbi vor fiskeplads, ofte ledsaget af unger i forskellige størrelser. For blishønsenes vedkommende ikke sjældent 10-12 kyllinger, fløjlsorte og med røde trevlefjer i det lille ansigt. Lappedykkerne derimod transporterede mest deres pyjamasribede unger på ryggen. Fuglene kom alle ud fra et bredt bælte af tagrør langs den nordlige bred. Sammestedsfra hørte vi fuglestemmer fra ukendte arter, mystiske sumpfugle, der aldrig vovede sig ud på det blanke vand. Først senere fandt jeg ud af, at det var vandrikse og den nu helt forsvundne plettede rørvagtel, som i min barndom endnu yngede på egnen.

Disse oplevelser med fuglene medførte da også talrige ekspeditioner ind i dette ingenmandsland, hvor tagrørene stod så tætte, at udsynet spærredes få meter fremme, og dermed al landkending forsvandt. De fjorgamle, visne tagrør var væltede af vinterens is og dannede sammen med de nye grønne skud en jungle så tæt, at ingen båd kunne trænge igennem.

Hvor vandet ikke var over meterdybt, dannede vi drenge et indviklet mønster af veritable stier, hvor vi kunne færdes usete og næsten lydløse. Vi fandt vandfuglenes bopladser, blishønsenes solide og højtbyggede sivreder, lappedykkernes svømmende reder, så lave, at de i stormvejr gyngede i bølgeskulpet og ligefrem »tog vand ind« som vore hjemmelavede småskibe. Vi beundrede rørsangernes fint flettede reder, ophængte meterhøjt over vandspejlet mellem tre svajende tagrør eller omslynget af den giftige natskygges fine ranker. Rederne var meget dybe, og vi kunne sagtens regne ud, at dette

skulle hindre de grønplettede æg i at falde ud, når rørskoven duvede i blæsten. Af og til så vi en gøgeunge, stor, klodset, oppustet, med tværstribede fjer og orangerød langt ned i den altid sultne hals. Vi fik her ved skovsøen et førstehånds kendskab til naturen, en praktisk, kontant viden om mange elementære funktioner i den levende natur. Vi kendte de andre skabninger af udseende og på deres opførsel — men ikke deres navne.

Denne indsigt burde give os fine karakterer i naturhistorie. Men det blev lige modsat. Vor naturhistorielærer følte sig ustandselig irriteret over denne vor bedreven. Den stemte ikke altid overens med bogen; også dengang fandtes der skolebøger, hvor pæne, nye udgaver ikke var reviderede i takt med de seneste resultater inden for biologien. Vi fik i alt fald nogle uoverensstemmelser i den anledning.

Det begyndte med, at vi havde »for« om hundestejler, og det var Aage, der tilfældigvis skulle høres. Han påstod, at hanner af de 3- og 9-piggede hundestejler oprådte forskelligt ved de selvbyggede reder. Det gav en på siden af hovedet.

Bedre blev det ikke, da jeg en anden gang påstod, at jeg havde haft en grønspætteunge i pleje. Læreren forklarede tålmodigt og tilsyneladende anstrengt behersket, at fuglen slet ikke ynglede i landet. Han var fra Sjælland, hvor grønspætten ganske rigtigt ikke findes, men her i Midtjylland var der også dengang omkring 20 par i bøgeskovene.

Da jeg stadig og dumstolt påståelig hævdede mit engang tagne standpunkt, fik også jeg en på kassen.

Kort efter var jeg der igen ved at fortælle om det talende æg. Lappedykkerens unge kan, endnu medens den er inde i ægget, højlydt tilkalde det fædrene ophav, hvis denne af ukendte årsager har fjernet sig så langt og længe fra ægget, at dets rugetemperatur afbrydes.

Læreren valgte det eneste rigtige i slig situation; i stedet for at tæve løs på den udspekulerede løgnhals ignorerede han mig, så tværs igennem mig og begyndte at tale om vejret. Mange i klassen lo, og det var der vel heller ikke noget at sige til. Men det virkede nu voldsomt på mig; som enebarn var jeg vant til at blive taget alvorligt. Jeg besluttede, at jeg aldrig nogensinde mere ville fortælle noget i skolen om de ting, jeg i så rigt mål oplevede i den skov, hvor jeg bogstaveligt tilbragte næsten al min fritid.

Nu bagefter kan jeg nok indse, at skolen ikke ville miste noget som følge af denne min beslutning, tværtimod, for min aktivitet i naturhistorietimen gav uro om undervisningen, der dengang ikke gik ud på at aktivisere eleverne, men kun ret og slet var ren udenadslæren efter bogen. Og bogen skulle respekteres som et evangelium.

Men sur var jeg dengang, og på vej hjem fra skole kom Aage med det forløsende ord: »Hvorfor ikke tage et æg med og lade hr. Lauridsen selv høre?« Vi var midt i juni måned, og vi kendte mindst tre reder af den toppede lappedykker, hvor kuldene snart ville udklækkes. Dengang anede vi ikke, at lappedykkerens rugetid er 28 dage (mod hønsenes 21), men når vi drenge ville have ventetiden opklaret, løftede vi det nærmeste æg over redekanten og holdt det ned i vandet. Sank det, var det et helt frisklagt æg, men stak en del af dets såkaldte buttede ende over vandet, kunne vi på størrelsen heraf ret nøje beregne, hvor vidt fremskreden udrugningen var. Det hele er noget teknisk-kemisk med en luftblære, der udvikles efterhånden, et for-

hold, jeg som søn af en hønseriejer let kunne have redegjort for dengang, men næpe i dag.

Lappedykkeren forlod sin rede, da vi ad vore private stier nærmede os mellem tagrørene. Der var 5 æg i den våde rede, oprindelig blåhvide og uden pletter, men nu efter længere tids rugning af en plettet, rustrød farve under påvirkning af søens meget jernholdige vand.

Jeg valgte et af dem og puttede det inden for skjorten lige over livremmen, hvor det lå lunt og godt mod min bare krop. Om natten var det naturligvis med under dynen. Hvordan man dengang kunne gennemføre slige operationer uden uheld for noget så skørt som et æg, er næppe til at forklare. Men det gik altså.

På vej til skole fortalte vi vidt og bredt om, at nu skulle læreren alligevel komme til at indrømme, o.s.v. Ingen af mine klassekammerater fandt noget mærkeligt i, at jeg medførte et levende lappedykker-æg, og de tog skyldigt hensyn til min »tilstand«, jeg var i »lykkelige omstændigheder«, så de undgik at skubbe til mig.

I første time skulle vi have religion, og jeg håbede i al stilhed, at lappedykkerungen ville forholde sig tavs. Men der må nu ikke have været varmt nok på min mave, eller måske ungen savnede lyden af klukkende vand, hvad ved jeg. Midt i timen begyndte den at pippe. I begyndelsen ikke nævneværdig højt, men hen mod slutningen tog lyden til i højde og hyppighed, som var den ved at tabe tålmodigheden eller virkelig havde fået kolde fødder.

Vi havde dengang religion med en ikke helt ung lærerinde, Bolette Jensen, og hun var godheden selv. Så god, at vi på helt ubegribelig vis aldrig nogen sinde gjorde de sædvanlige forsøg med, hvor langt vi kunne gå, før hun tabte tålmodigheden.

Da mit plejebarn den dag blev højrøstet, steg munterheden hos de nærmeste, som jo vidste god besked. Bolette havde vist også i nogen tid hørt den mystiske lyd, men ikke kunnet stedfæste den. Hun tog prøvende en vending ned mellem pultene. Og jeg rejste mig da frimodigt og samlede det nu højlydt pippende æg frem fra dets særegne skjul og lagde det i hendes hånd.

Jeg kan endnu huske hendes overrumplede udtryk, og hvordan hendes hånd begyndte at dirre, da hun mærkede æggets varme og dets tyngde. Hun var ugift og havde vel særegne begreber om svangerskabsafbrydelse, for sådan tror jeg nok, hun opfattede tilfældet. Jeg fik ordre til øjeblikkelig at bringe ægget tilbage i den rede, hvor jeg dagen før havde taget det.

Jeg gjorde et spagfærdigt forsøg på at forklare hende, hvordan dette æg nødvendigvis skulle bruges i næste time — og at jeg, hvis jeg skulle helt ud til søen med det, slet ikke kunne nå at være tilbage i rette tid, og at læreren —.

»Jeg er ligeglad«, sagde Bolette, »du skal ud med det æg, og det skal være nu«. Så smilede hun sit gode smil: »Og jeg skal give besked på rette sted.«

Jeg travede ud til min sø og fik ægget anbragt, hvor det hørte hjemme. Jeg kunne nok have klaret sagen på en lettere måde, men når man lovede Bolette noget, så holdt man det.

Tilbage igen regnede jeg med en større overhaling, fordi jeg havde været fraværende i naturhistorietimen, måske endog en tur på kontoret, men der skete intet. Naturhistorielæreren så så underligt på mig, da jeg kom igen, men vi havde aldrig senere noget sammenstød. Kun tror jeg, at vi foragtede hinanden i tavshed.

FRA GJERN HERRED

Lidt stof fra de ældste tingbøger

AF ALFRED KAAE

NOget af det stof, som for en lokalhistoriker giver de mest levende tidsbilleder, er tingbøgerne, og jo længere de går tilbage, desto værdifuldere er de at læse. Det er faktisk også nemmere at arbejde med 1600-tallets herredstingbøger end med det følgende århundredes, som efterhånden bliver fyldt med en mængde processnak, der undertiden kan være morsom nok, men gør det sværere at finde de billeder fra de gamle landsbysamfund, man er ude efter.

Fra det gamle Gjern herred findes der en række tingbøger fra 1663-81. De var værd at trykke og bliver det nok også engang; men indtil det sker, må man arbejde sig igennem dem på læsestuerne i håb om at finde det lokale stof, man har brug for. I det følgende bringes et lille udpluk af tingbogsstoffet fra de to ældste årgange. Herredsfoged var på den tid *Hendrich Lauridsen* i Kalbygård; men i hans forfald virkede delefogederne *Niels Gregersen* i Gjern og *Jon Knudsen* i Toustrup som sættedommere, og kunne de ikke, så tog man en bonde som *Peder Andersen* i Flensted. Ingen af dem var jurister; men de var godt inde i rettergangens teknik og kendt med lov og ret. Tingskriver var *Frands Nielsen* i Storring. Til retsmaskineriet hørte desuden både *skursnævninge*, *ransnævninge* og *sandemænd*, og så naturligvis *ottemændene* eller de otte mænd, uden hvilke der slet ikke kunne holdes ting. De var tingsvidner og kunne inddrages i domsafsigelserne og repræsenterer vistnok det oprindelige dommerkollegium ved herredsretten, hvis oprindelse fortaber sig i den tidlige middelalders tågedyner.

Et tingsvidne er en af tingskriveren udstedt skriftlig redegørelse for en sags forløb på tinge. Det kaldes i tingbogen som regel som i daglig tale *et vinde*, og indførslerne i tingbogen består af sådanne tingsvidner eller tingsvinder. Gjern herredsting holdtes hver lørdag og åbnedes klokken 10. Det blev holdt i herredets tinghus på Sorring mark. I de her gengivne referater vil der nødvendigvis slippe nogle gamle ordformer og vendinger med, men ellers gengives de i vor tids skrivemåde.

SAGER FRA 1663

31. januar Peder Andersen i Flensted et vinde. For tingsdom stod Peder Andersen og Anders Pedersen i Flensted, Niels Jensen i Siello (Sjelle) og want ved ed og opragte fingre efter recessen, at nu på kjøndelmisdag var det fire år siden, at de udi Peder Andersens gård i Flensted så, at Rasmus Rasmussen, som bor i Skovgårds mølle, og Peder Madsen, som nu vogter Galten fee, de anammet en blakbroget tyr af Peder Andersen og »lide bort med, som de berete at vilde bruge til en bytyr, och loffuit at skaffe hanom hans tyr igen eller penning for den«. — Og nu vil Peder have de penge.

28. februar. Peder Sørensen i Låsby et vinde. Ti mænd fra Låsby, Kalbygård og Flensted vidnede, at dennom udi al sandhed vitterligt var, at Rasmus Pedersen, som boede i Lyngby, for ni år siden dræbte Søren Jensen i samme by, og for drabet blev han af sandemændene på Viborg landsting dømt fredløs og rømte bort med det samme. Og siden har de hverken hørt eller set eller fornummet ham levende eller død. Item er det dem vitterligt, at hans ægte-hustru Anna Pedersdatter i Låsby siden har forholdt, handlet og skikkel sig ærlig og kristelig som en god danekvinde udi alle måder. — Ransmanden var varslet til tinget fra Viborg landsting.

28. marts. Enevold Rasmussen i Bomholt havde indvarslet alle mænd af Flensted og Tørring samt Niels Møller i Kjærsmølle at høre lovligt forbud imod at gøre nogen ulovlig vej over hans ager eller eng med fæmon, heste og vogn. — De har jo nok skudt genvej, når de kørte til mølle.

Jon Knudsen på hr. Søren Ollufsen i Stjær hans vegne imod Peder Rasmussen i Sorring. Fire mænd af Sorring vidner, at de havde været i hr. Sørenskov og set, at der var hugget en bøg og ført bort. Maren Rasmusdatter og Kirsten Sørensdatter i Sorring havde set, at Peder Rasmussen holdt med tre slæder ved bøgen, læssede træet på dem og førte det bort til sit hus. — Og det havde han altså slet ikke lov til.

16. maj. Jon Knudsen har stævnet »ærlig mand Otte Pocvych«, Otto Pogwisch, for to års restancer med Røgen sogns tiender, som han har i fæste.

Samme dag får Morten Olufsen i Alling et arveafkald på arv efter Laurids Sørensen i Laven. Det er Rasmus Christensen i Hårup, der på sin hustrus Mette Sørensdatters vegne giver Morten hånden og erklærer, at hun har fået, hvad hun tilkommer af arven.

23. maj. Niels Gregersen får et vinde af mænd fra Skannerup, Klintrup, Mølhavn, Dalby, Lyngby og Holmstol, at det er dem vitterligt, at efterskrevne gårde til Silkeborg er øde:

Skannerup: 1 gård, Niels Rasmussen for armods skyld fraflyttede.

½ gård, Jens Rasmussen påboede.

Holmstol: 1 gård, Frans Lassen af armod opsagde, står øde.

Dalby møllegård, siden svenskens tid, og nu af lensmanden til to mænd forundt med 3 års frihed, at opbygge.

Laven: 1 gård, Rasmus Jensen påboede.

½ gård, Peder Lassen fradøde, stod så øde, til lensherren gav den til

Anders Høg med 2 års frihed at opbygge.

Hårup: ½ gård, Jens Pedersens.

Sminge ålegård har været øde i 6 år.

Samme dag. Jon Knudsen i Toustrup et vinde af Rasmus Jensen og Laurids Lauridsen i Farre, at de i torsdags om morgenen gik med kræmmeren Mathis Jepsen af Ribe ind i Rasmus Pedersens gård, og da kom de først til en pige, Maren Rasmusdatter, og hende skældte kræmmeren for en hore og en løgner, der havde sagt til ham om aftenen forud, at Rasmus ikke var hjemme. Da kom Rasmus Pedersen til døren, og kræmmeren råbte: Har I sagt, at I har givet mig 1 rdl. — Nej, det havde han ikke sagt. Da greb kræmmeren ham i skægget og sagde, at han havde gode heste, han kunne vel betale, hvad han var ham skyldig, din tyv og skjellem. Da siger Rasmus:

»Kom med ud på gaden, så kan vi afgøre det«. Og kræmmeren fulgte med og havde en degen i sin hånd. De blev dog forhindret i slagsmålet, og så gik Rasmus ind efter noget sort klæde, han havde købt, og bad ham tage det igen og give ham de penge tilbage, han havde fået. Kræmmeren stødte da Rasmus i hans mund med sit spanskør, og så tog Rasmus spanskørret og brækkede det. Og da kom der nogle breve af Mathis' lomme og fløj ned i gården, og dermed blev de skilt; men Jon Knudsen fremviser på tinget en regning til Rasmus lydende på 4½ daler, som skulle betales til Mathis Jepsen inden 15 dage.

6. juni. Jon Knudsen står på tinget og oplyser, at der i Vissing går to unge svin, som ingen kender ejermand til. Det ene er rødbeltet med to splet i øret, og det andet er hvidt, har et stykke skåret af venstre øre og en krog i det andet øre. De har gået der i langsommelig tid.

Samme dag fordrer Jon dom over to kvinder, der har begået lejemål, fået børn uden ægteskab. De fordres idømt en bøde på 6 rdl., eller de skal straffes på kroppen med »fengsel och iern.«

13. juni. Jon Knudsen står og lader læse en klage: Er jeg fattig mand Niels Rasmussen i Røgen højlig forårsaget at give kgl. mayst. forvalter på Skanderborg Clemens Clemensen tilkende, hvorledes hr. Jens i Røgen hans søner Seyer Jensen og Peter Jensen er indkommen udi mit hus og gård lørdagen den 31. maj og overfaldet min søn formedelst deres egen tvistighed, er så løben hen og hentet en krumsabel og bøsse og med deres moder og søster med bøsse og værge kom for min gård og udæsket min søn, hundet og skældet ham med mange ubequems ord, huggen i gærder og jord og skudt. Så gik jeg ud til dem med to løse hunde i en god mening og kom der i klammeri. Peter Jensen kom løbende ind i min gård med krumsabelen i hånden og hug min højre arm sønder i albueleddet, så jeg er en vanfør mand de dage, jeg lever. Samme tid hug han min hustru oven i hendes hoved og tog hende i hendes venstre kind og øre, så hun også har lyde de dage, hun lever. Hun er endda begavet med livsfrugt, og om hun og hendes foster kommer noget til, da ved jeg ingen anden at beskyldte derfor end Peter Jensen. For nogle år siden har samme personer ved nattetider gået imod mig, som jeg kom ridende med mine heste, de slog mig i mit hoved med sten og stjal hestene fra mig. — Og nu beder han husbonden, slotsfogeden, beskærme sig, da han ikke kan komme af sengen.

Slotsfogeden pålægger da Jon Knudsen at indkalde de anklagede personer og lade dem stille borgen for sig til sagens uddrag og føre vidner til opklaring. Nogle synsmænd efterså de sårede og fandt det rigtigt nok. En af synsmændene var Michel Badschier fra Låsby.

Af vidnerne fortæller Peder Michelsen af Røgen, at han sidste lørdag eftermiddag så Seyer Jensen komme gangendes på Røgen gade med en bøsse og en kårde. Uden for Niels Rasmussens gårdsled ved planthaven skød han bøssen af og udæskede tre eller fire, så mange, der ville gå til ham. Så kom Søren Nielsen ud og spurgte, om det »var hannom til berou, at han skød hans bøsse af«, og da bad Seyer ham, at han skulle gå ind efter en kårde; men Søren sagde, at deres kårde duede ikke, og han gik så ind og tog en bøsse i hånden og kom ud med den og sagde: »Kom nu an!« Peter Jensen gik nu til Søren og tog i bøssen og sagde: »Vær stille med den bøsse og gå

ind med den«. Så tog Niels Rasmussen en sten og slog Peter Jensen med, og så tog Peter en sten og sagde: »Djævelen skal fare i dig, må jeg ikke være i rollighed!« Så for de tilsammen, og Niels Rasmussen gik om kuld. Søren kom i det samme og slog Seyer i hans hoved med bøssen, så han faldt, og bøssen gik af, og så kom Peter og tog Seyers kårde og hug Anna Pedersdatter, Niels Rasmussens kone, »for hendes hiern«. Flere vidner så, at Peter tog Anna i hånden og hug hende i hovedet, ligeledes at han hug til Niels Rasmussen, der først havde slået Dorte Jensdatter, præstens frue, i hovedet med en sten, så hun faldt om på jorden.

Der var jo stimlet en del folk sammen på gaden, så der var nok til at vidne. Præsten, hr. Jens, var ikke med i slaget, men søgte at støtte sin familie ved at indlevere en klage til slotsfogeden, og i denne får vi sagen belyst set fra præstegården.

Hr. Jens siger, at det hele kommer af, at Niels Rasmussen og hans kone holder ulovlig kro med salg af øl og brændevin og sammen med deres søn og Annas broder Michel Pedersen Hammel i Ellerup forledte præstesønnerne til drik og spil. Og den dag var Seyer kommet til Peder Rasmussens hus for at købe noget af sønnen, der kaldes kræmmer. De sad og drak, da han kom, og han »kom i drøch« med dem sammen med broderen Peter. »Medler tid eget dem til at lege kort med Søren Nielsen«, der blandt andet gjorde min søn Seyer Jensen uret »i dis cort spell«, hvorover han ikke ville lege mere; men Søren Nielsen ville have ham med igen og brugte mange ord, »overfaldt ham med mange ufine ord og sagde, at han agtede ham ikke for det skarn, som han trad på«. Han talte min søn på hans ære, hvorfor han nødtes til »at defendier sin æer«, og så blev våbnene hentet. Hr. Jens påstår, at Søren Nielsen sigtede 2 a 3 gange på Seyer; men en af tilskuerne sagde til ham: »Var dig, thi du kan lige så snart skydes som ham.« Seyer havde jo også en bøsse. Et par mænd ville få Seyer væk, men så kom Niels Rasmussen og slog ham med stenen, efter at præstekonen havde fået sit slag. Siden slog og stødte Søren Nielsen Seyer i hovedet med bøssen, så »den gik sønder, och min søn størt død neder till jorden, slog hannom to slag med bøssen i hans hoved, så støchet sprang sønder, och den gang min søn Peter så hans moder och broder lå død på jorden, tog han hans broders degen for at værge sit liv«. Så var det jo, at Anna Pedersdatter fik af sabelen, kården eller degenen. For øvrigt havde der tidligere været klammeri og slagsmål imellem Niels Rasmussen og drengene i præstegården.

Det er let at se, at slagsmålet var sommerens sensation i Gjern herred, og at læse tingskrivernes referater er som at læse en moderne avises skriverier om sommerens studenteroprør eller demonstranternes opførsel foran en eller anden ambassade.

27. juni stod præsten hr. Jens Sørensen Klemp og »kroermanden« Niels Rasmussen for retten og skulle på opfordring se at forliges. Man fik dem til at vælge nogle voldgiftsmænd, som skulle forsøge at få dem forligt, og kunne dette ikke ske, da afsige en voldgiftskendelse, der skulle stå fast og ikke kunne indstævnes hverken for herredsting eller landsting.

Niels Rasmussen valgte skovrider Christoffer Spejtrup i Rye og Rasmus Jespersen i Dallerup, mens hr. Jens valgte delefoged Niels Gregersen i Gjern og Mogens Nielsen i Farre. Som femtemand valgte de begge i fællesskab Peder Rasmussen i Toustrup.

Disse mænd mødtes nu på en af retten fastsat dag i Niels Rasmussens gård. De havde til deres orientering udskrift af alle sagens akter og kendte den fra tingmøder og samtaler med parterne.

8. august afleverede de fem mænd deres voldgiftskendelse, hvori de siger, at de har gjort deres største flid for at få parterne til at gå på forlig i deres tvistighed og i fremtiden »bygge och bou fredelig och roullig met hueandre«; men det var aldeles forgæves, hvorfor de afsagde følgende voldgiftsdom:

Eftersom de havde forfaret, at Niels Rasmussen havde et hug i hans højre arm og albue, som lader sig anse, at samme arm af dette hug bliver krum, og han formentlig deraf bliver vanfør; da havde de afsagt i den post, at Peter Jensen, som gjorde ham det sår og skade, skal give Niels Rasmussen for hans »huug, brek och schade« 25 rigsdaler, og Seyer Jensen, skønt han ingen skade eller håndgerning havde gjort, havde han dog været den første, som er kommen til Niels Rasmussens gård med en bøsse og en degen og æsket ud, ja og skældet med beråd hu og derover været højeste årsag til, at ulykken er sket, han skal derfor også give til Niels Rasmussen 25 rigsdaler. Halvparten af pengene skal betales til Michelsdag og resten til Phillip Jacobi dag eller 1. maj, skadesløs udi alle måder. Søren Nielsen haver slagen og gjort Seyer Jensen skade, og skal han derfor udgive og betale til Seyer Jensen for samme skade og til badskærløn 5 slette daler. Hvad angår de slag og skade, som præstens kvinde, Dorte Jensdatter, og Niels Rasmussens hustru, Anna Pedersdatter, haver fået, da skal ingen på nogen af siderne udgive noget, men det kan gå lige imod hinanden.

Op denne afgørelse skal af begge parter uryggelig holdes, og skal de heretter omgås udi god villighed og godt naboskab, og hvilken af parterne, som efter denne dag uden nødvendig foregivende årsag påfører hverandre nogen unødigt trætte eller overfalder hverandre med parlement, hug, slag eller utilbørlig skjælden og bliver lovlig overbevist, da sig her udinden i så måde forser, da at udgive til deres herskab og øvrighed foruden alle rettens bøder 5 rigsdaler, og til sin sognekirke 5 rdl. for hver gang det sker.

Der havde måske været lidt ulovligt krophold, men de folk i Røgen kendte ikke noget videre til det, og der faldt ikke nogen bøde af for det.

4. juli afholdtes der syn på præstegårdene i Alling og Røgen.

Alling:	7 spænder iste råd (stuehus)	21	sletdaler.
	21 spænder ladehus	44	»
	8 spænder fæhus	12	»
	8 spænder jordgraven hus	8	»
	8 spænder brøgershus	12	»

Eftersom præstegården for nogen kort tid siden er afbrændt, da befindes brøstfærdigheden kun at være på 3 sletdaler.

Røgen:	9 spænder isterad	27	sletdaler.
	5 spænder brøgershus	10	»
	15 spænder ladehus	28	»
	16 spænder fæhus	32	»
	5 spænder tørvehus	7½	»

Brøstfærdighed på alle husene kun på 5 sletdaler.

11. juli. Der advares om kulmiler, som brændes på vildtbanen og om ulemte hunde, der jager vildtet af vildtbanen — kongens jagtdistrikt.

18. juli. Rasmus Pedersen i Linå et vinde, at han har annammet af Jens Jensen i Have noget gods: 1 sort hvid kvie, 8 får, 1 lam, 8 geder, 3 skp. rug-sæd og 1 skp. havresæd. Eftersom Jens nu er udkreven til soldat og skal marchere til Frederiksoede, da har Rasmus Pedersen lovet at holde ham samme gods og korn til bedste, til han kommer hjem igen, og at hans trolovede fæstemø Ælle Rasmusdatter skal beholde halvparten af samme gods, om han ikke kommer hjem, og den anden halvdel skal gå til hans nærmeste arvinger. Og stod Rasmus Pedersen og Jens Jensen her til vedermolsting.

29. august. Niels Gregersen i Gjern udi retten lagde en opsættelse angående en beskyldning mod bønder, der skulle føre flæsk fra Silkeborg til Århus, hvorfra det skulle fragtes til København til kongens proviantgård. Bønderne ville ikke i Århus gøre rede for deres navne og hvor meget de førte, men læssede af »och pachet sig strags aff byen igien, och intet huile her eler lade sig finde på deres rette alfar vey igiennem byen igien, men sniget sig en andensteds uden om.« Der var bleven 2 flæskesider, 9 svinehoveder og 13 rygge borte på vejen. — Svind er åbenbart en gammel foretelse.

12. september. Delefoged Niels Gregersen står på tinge og forlanger Else Christensdatter for hendes ublu snak og bagtalelse at straffes efter forordningen og forvises af herredet, sognet og lenet. Hvad havde Else da sagt? Jo, derom vidnede Poul Andersen og Kirsten Rasmusdatter af Skannerup. Tre uger før påske hørte de, at Else Christensdatter, Christen Mogensens hustru i Skannerup, sagde, at Niels Gregersen skulle få en ulykke og en djævels færd, og æsket og begæret nogle gange, at han skulle føres omkring på en båre, og sagde ydermere, at der ingen mennesker havde gjort hende imod, de havde jo bekommet deres betaling, så skulle han også, fordi han tilforn havde taget noget fra hende for en lejermålsbøde. — Sagen blev udsat. Det var den slags trusler, troldkællinger blev dømt for i lidt ældre tider, men trolddomsprocesser var ikke længere på mode.

26. september og 3. oktober fremlægges oldensyn på skove. Det var et meget dårligt oldenår:

Farre skov	4	svins	olden
Vissing skov	3	»	»
Låsby skov	2	»	»
Javngyde skov	3	»	»
Flensted krat	1	»	»
Skannerup skov ingen.			
Dalby skov	6	»	»

17. oktober. Jon Knudsen lod fordele bønderne i Låsby, Toustrup og Dallerup og gav dem til sag enhver for 3 mark for overhørighed for alfarveje og broer, de ikke vil færdiggøre.

14. november. Rasmus Svensen i Skannerup gav last og klage på Rasmus Christensen og beskyldte hans kone Kirsten for, at hun skal have tagen hans nummel på hans kålgårdsdige, »hvilket han sagde mundtlig til hende udi hans gård.«

5. december. Mænd fra Flensted, Javngyde og Sorring har været til syn på broer og alfarveje. De siger, at Bjørns Mølle Vadsbro er brøstfældig og vi

færdiggøres, om nogen mand skal over komme med heste og vogn. Knudbro vil og færdiggøres og er meget brøstfældig. Vissing — Ring Spor har mange slemme, slemme huller og pudser, der vil fyldes med grud og stien. Langvadsbro vil ved sønder ende færdiges med grud og stien. Gammelmølbros er ganske brøstfældig og gøres helt af ny, om nogen skal komme over med heste og vogn. Alle mænd i Vissing, Jaungyde, Dallerup sognemænd og Låsby sognemænd var stævnet for at høre dette vinde.

Samme dag oplyser Niels Gregersen, at fru Anne Lyche på Søbygård har haft et fremmed sosvin med fem polter gående hele sommeren på Søbygårds mark. Dersom nogen savner dem, så kan de findes der.

19. december. Årets sidste tingdag. Niels Gregersen har stævnet alle Skannerup sogns mænd for restance og landgilde, de rester med til Silkeborg, og som han mente, de skulle betale inden 15 dage. -- Så havde de da noget at snakke om ved deres julegilder.

År 1664

9. januar. Jesper Olufsen i Borum udi hånd tog Jon Knudsen og gav ham fuldmagt på sine egne, moders og søskendes vegne »at se till och tage vare på alle dis sielleve bonde schouff i Soring schouff, som de haffer arffuet efter sl. Jesper Pedersen i Oustrup, så der intet blev ulovllig hougen.«

16. januar. Jon Knudsen står med Peder Jensen, Jens Christensen og Anders Nielsen i Flensted og Niels Kjeldsen i Låsby, og de tog ham i hånd og lovede og forpligtede dennem til, at de ikke efter denne dag skal holde ulovligt kroer med øl eller brændevin at sælge under 10 rigsdalers fortabelse efter kongelig forordning.

Samme dag. Rasmus Christensen i Skannerup har stævnet Peder Nielsen og Niels Nielsen i Tørring for nogle faderløse børns gods. De havde overtaget både børn og gods og lovet at føde og klæde dem. Og nu går børnene og betler deres brød, som han forment »er udi uret at gjør.« — Sagen blev opsat, og de to mænd har sikkert måttet give en undskyldning for den måde, hvorpå de havde røgtet deres værgemål. Efter svenskekrigen var meget børnegods sammen med værgernes eget forsvundet under plyndringer af de fremmede tropper.

23. januar. Jon Knudsen lod fire mænd af Toustrup for tinget afhjemle et syn på den selvejerskov i Sorring Nørskov, som Jesper Olufsen og hans medarbejdere i Borum ejer. Og de så, at der nylig var rodhugget 12 grønne bøge, og 2 bøge var stævnet.

Samme dag. Jon Knudsen stævner alle Skanderborg tjenere i Tulstrup sogn, Låsby sogn, Dallerup sogn og Røgen sogn for al den restans og landgilde, de rester med. Det skal betales inden 15 dage, ellers vil der efter recessen blive vurdering og indvisning i deres bo, og derforuden »deres feste efter recessen at have forbrudt.« To mænd af Klintrup betalte med det samme, alle de andre dømtes som forlangt.

20. februar. Chr. Fischer til Silkeborg stævner sine tjenere i Lyngby, Farre, Toustrup og Låsby for restancer til ham. Nogle af dem klager på, at de er sat for højt. De Lyngby mænd havde i sin tid fået en lettelse på en otting smør,

og nu vil de ikke give mere, end der står i jordebogen. Dommeren holder med bønderne i dette. Tre mænd i Toustrup og Låsby sad i huse, og af dem fordres nu arbejdspenge, som de ikke før har givet. Også om dem siger dommeren, at han ikke kunne dømme dem til mere, end deres formænd havde givet.

27. februar. Chr. Fischer til Silkeborg fører i flere måneder sag med bønderne i Farre. Han forlanger, at de skal lade deres svin brænde med hans brændemærke, før de sættes på olden i skoven. Flere af bønderne var selvejere, og de vil helst selv brænde deres egne svin, så de var fri for at svare afgift af dem til godset. Sagen føres i længere tid, og det ender med, at bønderne får deres svin brændt med husbondens brændemærke.

19. marts. Et skiftebrev efter afdøde Jens Bertelsen i Tulstrup, som Jørgen Erichsen i Vadsted lod læse og påskrive:

Skiftebrev

efter sl. Jens Bertelsen i Tulstrup imellem hans efterleverske Karen Erichsdatter og deres børn: Bertel, Seger og Erich Jensen og Anne, Mette og Alvine Jensdatter.

Jørgen Erichsen var børnenes morbroder. Registreringen fandt sted 1. marts 1664 og foretoges af herredsfogeden Hendrich Lauridsen samt vurderingsmændene Rasmus Jensen i Jongyd og Laurids Nielsen i Tulstrup. Til stede var Karen Erichsdatters trolovede fæstemand Christen Rasmussen og hans fader Rasmus Rasmussen Balle i Sandby, herredsfoged i Sabro herred, samt Bertel Jensen og Morten Jensen i Linå.

Registrering			
(Summerne i daler, mark, skilling)			
1 brun hest	13.0.0	8 køer	38.0.0
1 brunstjernet hoppe	14.0.0	5 kvier	26.0.0
1 brun hoppe	14.0.0	7 ungnød	17.0.0
1 brun hoppe	8.0.0	1 blakhjelmet tyr	6.0.0
1 sortskimlet fole	9.0.0	20 gl. får	12.2.0
1 brunstjernet hestplag	8.0.0	16 lam	6.0.0
1 brunstjernet hestplag	8.0.0	8 vinterfødte svin	6.0.0
1 sortblisset føl	7.0.0	9 grise	2.1.6
1 føl	6.0.0	3 gammel gæs	0.2.0
2 sølvkander, den ene 56 lod, den anden 44 lod.			
1 sølvbæger 8 lod.			
4 sølvskeer 8 lod.			
12 tinfade, vog 68 mark a 8 skl			8.3.0
20 tintallerkener, vog 28 mrk a 8 skl			3.8.0
2 messingkedler			0.10.0
2 messingvandbækkener			0.10.0
2 gl. håndbækkener og 1 liden messingkedel			1.0.0
10 lysestager			7.0.0
1 messingfyrfad			0.2.0
1 lang kobberkedel, 1 halvtøndekedel			6.3.0
Noget gammelt ubrugeligt kobber			7.3.0
1 par plost jern (?) vog 26 mrk.			0.4.4

1 bul økse	0.3.0
1 gl. bredøkse	0.1.0
1 gl. tømmersav	0.1.8
1 brændjern og 1 stang i skorstenen med skorstens- krog	2.0.0
1 ildskie	0.0.20
2 jerngryder	2.0.0
1 gl. brugelig gryde	0.1.8
Sengeklæder:	
1 bolsterdyne, 1 olmerdugsdyne, 1 dyne	10.0.0
1 bolsterdyne, 1 lendyne, 2 hoveddyner	7.1.0
Udi tjenestefolkenes og børnenes senge:	
6 uldne dyner, 3 par blågarns lagener	8.3.0
2 bolsterpuder, 2 hørgarns lagener, 2 puder	6.2.0
Omhæng til 2 senge, 2 sengs klæder	8.0.0
1 bænkeydyne, 1 gl. do., 1 bænkeklæde	5.0.0
2 gl. stolpesenge med himmel over, 4 kornsække	6.5.0
1 eskeskive med lukket fod i storstuen	2.2.0
1 skive med åben fod i samme stue	1.0.0
1 eskeskive med lukket fod	4.0.0
1 liden kantet skive med lukket fod	0.5.0
1 gl. fyrskive, 1 ny bagestol, 1 gl. do., 1 kringstol	4.3.0
1 rød ege beslagen kiste med søndret låg	4.0.0
1 sort jernbunden kiste, 1 rød skrin	6.0.0
1 liden fyr mælkeskab	1.0.0
1 ølkar på 6 td., 1 do på 3 td., 1 på 2 og 1 på 1½ td.	4.4.0
2 gl. øltønder, 2 halvtønder	0.5.0
2 ege binger, 1 kværn	10.3.0
1 bagtrug, 1 skæppe, 1 selde, 1 drautrug, solde, melkar og spande	1.4.0
2 salttruge	1.0.0
2 gl. vogne med vognredskab, 1 slæde	4.2.0
Plov og harve	1.0.0
I laden:	
20 traver rug, a trave sat til 2 skp = 5 td a 9 mrk	11.1.0
20 traver byg, a trave sat til 2 skp = 5 td a 6 mrk	7.2.0
12 traver havre, a trave sat til 2½ skp = 3¼ td a 2½ mrk ..	2.1.6
(Der regnes med slette daler a 4 mark)	

Rugsæden skal stå uskreven i marken til høst og da at udrede tiende og landgilde og siden afregnes moder og børn imellem.

Bortskyldig gæld og restance til slottet:

Restancer: 2 daler
2 daler brændvinspenning
3 daler arbejdspenning
7 daler matriculsskat
3 ørter rug er 8.1.12

Lånt af Grete Nielsdatter i Jaungyde 6 daler.

Til Jacob Bødker i Arhus 6 daler.

Til Jesper Nielsen i Arhus 12 daler.

Til karlen Erich Rasmussen for hans løn 2 sletdaler.

1 par sko 0.3.0

1 skjorte, lærred, 0.3.0

4 alen vadmel 0.2.0

Til Rasmus Sørensen for hans løn 0.3.0

1 par sko 0.3.0, 1 skjorte 0.2.0, 4 alen vadmel 0.2.0.

Til Niels Madsen for hans løn 1.2.0

2 par sko 1.2.0, 2 skjorter 1.0.0

Til Berte Olufsdatter 0.3.0 for 1 par sko.

Hjorddrengen for hans løn til sko og vadmel 0.3.0.

Angives at restere til kirketiende for 1660 og 1661, som kan bedrage sig udi pendinge 5.2.0, som Rasmus Jensen i Jaungyde fordrede. Nok angives at restere af noget særjord, som kaldes »Den hellig Guds jord«, rug 10 skp, byg 12 skp, smør 1 fjerrild, som skulle restere for 2 år, som udi pendinge kan bedrage 9.3.4.

Endnu til hr. Just i gyldig pending 6.0.0, 1 tønde øl, som blev tilskreven 3.0.0, Jens Christensen Vinter i Arhus 1.0.0.

Løsøre godset beløber sig til 396.3.14 og sølvet 116 lod. Bortskyldig gæld er 83.1.0, og altså bliver der 313.2.14 at dele foruden sølvet.

Christen Rasmussen Balle og hans trolovede Karen Erichsdatter beholder børnenes arv i gården, til de bliver drengene 18 og pigerne 20 år.

Der må nok have været kro i gården. Tulstrup ligger jo ved den gamle landevej fra Skanderborg slot til Silkeborg og Viborg.

2. april. Niels Gregersen har ladet sync en eg, som er fældet i Præstland i Skannerup skov. Han mener, at Peder Christensen i Skannerup har fældet den ulovligt. Der var savet 24 stk. 4 alens stolper og 12 løsholter af den; men nogle af dem var dog delvis rådne. Senere blev bonden frikendt, da det viste sig, at han var fæster på anneksgården i Skannerup, og præsten i Gjern havde givet ham lov til at tage egen for at skaffe sig tømmer til gårdens reparation.

25. juni. Jon Knudsen har ladet tage syn på hans sogne i herredet, om bønderne, som er Skanderborg tjenere, har efterkommet den kongelige ordre om at lægge humlekuler og sætte pilstauer. Synsmændene fandt, at der alle steder var lagt humlekuler og sat pilstauer, og en del var der grøde i, en del ikke. — Der var et gammelt kongebud fra Christian IVs tid, at bønderne skulle hvert år plante humle, pile, abilder og ymper, skal vi sige, at det var et forsøg på at få folk til at plante læ, at anlægge frugthaver og dyrke deres egen humle.

23. juli. Et stort og lidt indviklet skifte efter Rasmus Nielsen i Ougård i Låsby. Skiftetbrevet indledes med nogle ord om, at »Da eftersom den salig karls bedste middel og formue af løsøre og andet husgeråd var ham udi den besværlige krigstid berøvet og frataget«, da er af samtlige kreditorer besluttet, at man vil give et afslag i fordringerne på en trediedel. Så meget manglede der ved vurderingen af boet til fyldestgørelse af alle fordringer. Og boet var ikke ringe. I gården stod 1 hest, 3 hopper, 5 plage og 2 føl. Der var 10

køer, 1 tyr, 2 stude, 2 kvier; avlen var på 107 travet rug, 120 travet byg, 60 travet havre og 22 travet boghvede. — Gården var ikke ude af drift, men krigsplyndringerne var man ikke kommet over.

6. august. Endnu et skiftebrev med vidne om udplyndring i Låsby. Anders Terkelsen, kørende husmand, er død, og skiftebrevet slutter med følgende: Da eftersom den salig mand boede her udi Låsby i et ringe gadehus og blev af fjenden jaget fra hus og hjem, blev røvet og fraplyndret meste delen hvis fattig diel han havde, da fandtes der intet videre efter den sallig mands død, end som forskrevet står. — Boet gav underskud.

13. august. Syn på gårde. Oustrup i Røgen erklæres at være i en yderst jammerlig tilstand. Den gård, som Hendrich Jacobsen påboede i Røgen, er »ganske øde og findes ingen huse derpå.« Ligeledes den gård, Tames Nielsen boede på. Her er 8 spænder hus øde, mens 9 spænder jordgraven hus er brøstfældig for lægter og tag og står på rau. — At det var jordgraven, siger, at stolperne på oldnordisk vis var gravet i jorden, og sådanne huse var i tiden slet ikke nogen sjældenhed. I ladehuset må 6 spænder opbygges påny, og af fæhuset findes intet uden 3 spænder.

27. august. Stævnes Jens Jespersen i Lyngby for at have forsømt gård og fæste og rester med sin landgilde.

3. september. Syn på rugsæden til den gård, som Tames Nielsen fraflyttede i Røgen: Gødningsvangen: 3 travet 4 kærve, bliver 7 skp. Vejvangen: 4½ travet 5 kærver, som var noget vog med blo urter og andet ukrud, og som de syntes kunne blive 6 skp. udi. Nok en ager, som Peder Rasmussen i Røgen havde lejet, som var 3 tr. 4 kj., kan blive 7 skp. Tyra Christensdatter, som haver i gården 1 blok i Gødningsvangen til 4½ skp, og en blok i Vejvangen og en blok, Peder Pedersen har sået, er sat til 2 skp. Nok en ager, Jens degn har lejet i Gødningsvangen, giver 2½ trave og er meget vog og ringe, kan give 1½ skp. Nok en blok, Søren Michelsen har, der var 10 kærver, kan give ½ skæppe.

10. september. Rasmus Sørensen i Vissing, Laurids Andersen i Alling og Jens Nielsen i Tørring tager et vinde af 24 dannemænd, som kunne mindes 20-50 år tilbage i tiden, at så længe de kan mindes, da har de fattige mænd udi Vissing, Tørring og Alling her i Gjern herred, de som nu bor og deres formænd før dem, ydet deres landgildekorn med penge, nemlig 1 daler for hver tønde hårdt korn, efter kongelige breve og benådninger, og det af den årsag, at de altid haver været så meget fattige i de tre byer, formedelst de onde og ufrugtbare marker og grunde, som ligger til dem, at de ikke haver kunnet avle det korn, som de skulle give til landgilde, om de skulle have noget at underholde dem selv med. Og ydermere vandt forskrevne 24 mænd, at om mændene i de tre byer ikke stadig må svare kornet i penge som hidtil, da er det muligt, at byerne jo bliver øde på grund af den ringe kornavl, som de kan have. — Korn kunne blive en mangelvare, og derfor var det kun i nødsfald, at bønderne fik lov at levere penge i stedet for korn.

Samme dag. Rasmus Nielsen i Farre et vind, for at den 17. april 1663 da er Kirsten Nielsedatter i Farre bortdragen fra hendes mand Rasmus Nielsen uden nogen billig årsag og borttaget ud af godset klæder og fæmon og hvis

hun kunne overkomme. Dog siden haver han tagen hende til sig igen. — Til Skt. Hanstider derefter er hun så ved nattetider igen bortdragen og med sig tagen ko og får og så meget, hun kunne overkomme, og pindet ham inde i huset, og siden haver han endog for godtfolks forbøns skyld taget hende til sig igen, og så havde hun været hos ham til fastelavn nu sidst; men så er hun atter igen draget bort under prædikenen og gudstjenesten med får og fæmon, kobber og klæder og hvad hun kunne medtage, hvorfor han nu nødes til at angive det for den christen øvrighed. Kirsten opholder sig hos sin søn i Møgelby.

15. oktober. De kørende husmænd i Farre, bolsmænd og indester kræves af Ebbe Gyldenstjerne på Hald for brokorn til Kongensbro; men de prosterer og fremlægger et kongebrev af 3. februar 1649, der siger, at de af arilds tid intet brobyg svarede. — De slap.

26. november. Anders Jensen i Jaungyde får et vindte af 12 mænd fra Jaungyde, Vissing, Tulstrup, Flensted, Sorning og Toustrup, at den fattige mand Anders Jensen i Jaungyde var forleden fejdetid jaget fra hus og gård udi mange uger, og desuden af krigsfolket frarøvet og fraplyndret hans fattige formue så vel som hvad børnegods han havde under værgemål, så han derover blev ganske forarmet.

24. december. Juleaftensdag. Der er kun én sag på dagsordenen: Søren Terkelsen og Oluf Andersen i Vissing stod på tinget og tog hinanden i hånd for tings dom, bekendte og tilstod, at eftersom Søren Terkelsen havde opladt og afstået den bolig i Vissing, han bor på, for Oluf Andersen, som har fæstet den, da er de nu bleven forligt udi så måde, at Søren skal nyde og beholde boligen med tilliggende i by og på mark indtil Skt. Michels dag næste år, og siden med sit fæmon udtære fodringen på stedet og udgive al kgl. tyng og rettighed til Skt. Voldborg dag der næsteften igen, og imidlertid holde husene ved hævd, som det sig bør, og så skal Oluf Andersen give Søren Terkelsen de 20 slette daler, som resterer på deres forrige kontrakt, og så skal han selv til næste Michaeli dag lade rugsæden så. Og dermed er de venlig forligt og lover og tilpligter denom på begge sider at holde og efterkomme, som skrevet står, og så skal den gamle kontrakt som var oprettet imellem Søren Terkelsen og Anders Olufsen (formodentlig Olufs far) være ophævet.

»Och stod fornævnte Anders Olufsen och Søren Terkelsen och Oluf Andersen met hur andre til vedermolsting.«

DEN GUDERNE ER VRED PÅ SYV GENERATIONER I FOLKESKOLENS TJENESTE

AF T. BUNDGAARD LASSEN

III. LAS LASSEN

Hjælpelærer i Toustrup 1830-37, lærer i Toustrup og kirkesanger i Dallerup 1837-80.

L as Lassen, der altså blev den næste lærer i slægten, blev født i Toustrup skole i 1811. Han var i sin barndom og første ungdom fast besluttet på, at han ikke ville være lærer, men skæbnen, eller som han selv skriver forsynet, ville, at han blev det alligevel, og mærkeligt nok blev han, efter hvad man kan se, en særdeles dygtig lærer.

I 1883 nedskrev han en del om sin fødeby, om sin barndom, ungdom og familie, om oplevelser under treårskrigen og om skoleforhold i sognet i de 50 år, han var lærer i Toustrup. De følgende afsnit er et uddrag af disse optegnelser.

BARNDOM

Jeg er født i Toustrup skole, gl. Skanderborg amt, 6. marts 1811 og er den ældste af 6 børn. Min far var ofte ked af skolearbejdet; næsten hver eftermiddag gik han til en eller anden af de nærmeste byer for at søge selskab, og fristelsen til at drikke kunne han da heller ikke modstå, til inderlig sorg for min mor og os børn. Som den ældste af børneflokken blev jeg ofte sendt med ham for at få ham med hjem så snart som muligt. Jeg husker endnu disse ture. Er der nogen, der har oplevet noget lignende, forstår han det, ellers ikke.

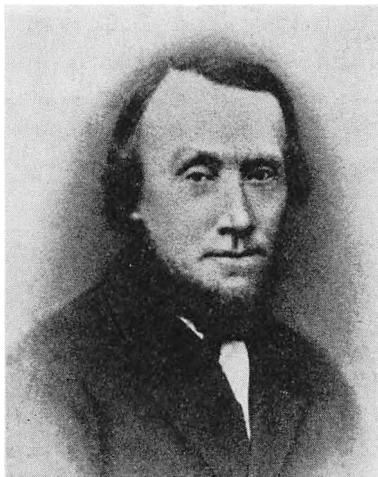
Jeg stod ved siden af min far, så, hvor der blev skænket for ham, og bad: »Lad os nu gå hjem«, men svaret lød gerne: »Gå ud og leg, min dreng.« Jeg gik ud, kunne ikke lege, gik ind igen og ventede, til vi endelig hen ad aften kom hjem. Med hvilket vemodigt blik så jeg da ikke på min ellers så kærlige far, der sikkert elskede os alle.

Næst Gud i himlen har vi børn min mor at takke for, at vi havde et godt hjem, en lykkelig barndom, og at det siden gik os godt i livet. Min mor var af en kraftig natur og sørgede for, at der aldrig var noget i vejen med min fars befindende i skolen, men få ham til at holde op med de mange udflugter formåede hun dog ikke.

Hun var fra barndommen af vænnet til strengt arbejde, hvilket hun troligt fortsatte hele sit liv. Hun købte hør, spandt og fik det spundne vævet til

lærred og solgte det, som ikke behøvedes i hjemmet. Fårenes uld fik hun forarbejdet til klæder. Vor klædedragt måtte ikke koste stort, da vi ikke havde penge at købe for. Vi børn klædtes tarveligt og fik simpel, men nærende kost. Kød og flæsk manglede vi ikke, men vi fik kun smør på brødet, hver gang der blev kærnet, og det var ofte kun en gang ugentlig.

Vi kom ikke meget uden for hjemmet. Jeg husker endnu, at det var en hel oplevelse for mig, når min søster og jeg et par gange om året blev sendt over

Las Lassen, Toustrup

til amtsprovst Winther i Storring, om vinteren med en hare og om sommeren med en kurv krebs. Han gav os da altid drikkepenge, for hvilke vi var meget glade.

Hver søndag tog min far mig med i kirke; vi stod da i den øverste stol, og jeg sang med min klare barnestemme over hele menigheden. Under vakancen efter provst Baggers død 1819 prædikede pastor Wenzel fra Tulstrup, og min sang fornøjede da den gamle, venlige præstemand, så han en dag gav mig en appelsin og en anden dag et smukt æble.

Sommeren igennem passede jeg vore tre køer nede i skoven, der hørte under Frijsenborg. Det er en lille romantisk plet med dybe dale, med frodig skov af bøg og eg, vekslende med krat af hæg, tjørn og hassel. I midten af skoven er der et parti af lyngklædte bakker, adskilte ved dybe kløfter, kort sagt et bjergparti i det små, og det kaldes da også »Bjergene«.

Når jeg af og til fik min søster, den milde og velbegavede pige, med derned, og vi havde rugbrød, knapost og en dunk øl med, var vi barnligt glade. Jeg mindes endnu disse dejlige eftermiddage og de ture, vi gik sammen.

Således gik tiden med skolegang og arbejde på jordlodden, til jeg var fyldt 14 år og var blevet konfirmeret. Så skal der jo vælges et kald i det jordiske liv. Jeg forstod ikke rigtig hvilket. Skolelærer ville jeg på ingen måde være. Jeg havde jo set alle de genvordigheder, min far havde døjet i skolen, hvorfor jeg måtte finde det mere behageligt og mageligt f.eks. at stå bag en disk og leve godt.

Efter mine forældres og eget ønske kom jeg da i handelslære i Århus, som på den tid var en by med kun lidt over 4000 indbyggere.

Der var ikke mange købmænd i byen. Der var ingen isenkræmmere, men såvidt jeg husker, var der tre manufakturhandlere. Min husbond hed Fleischer. Han var præstesøn fra Norge, havde været handelsinspektør på Grønland, fik pension som afgået inspektør og kom så til Århus, hvor hans broder var overlærer ved latinskolen og hans fætter borgmester.

Min husbond og min madmor var meget gode mennesker, men de havde efter mit tykke ikke særlig gode forstandsevner, og min husbond havde lyst til hver aften at besøge klubben. Han anlagde en stor vinhandel, og for at kunne føre tysk brevveksling havde han antaget en tysk handelsbetjent, der forstod det danske sprog, var øvet i bogføring og dygtig som kontorist, men til vor forretning duede han ikke. Han fulgtes gerne med husbond til klubben.

Foruden den tyske betjent og mig var der en ældre lærling, en præstesøn. Han gik i regneskole og var kun kommet til reguladetri i hele tal. Brøkgregning kendte han ikke.

Vi var altså foruden husbond tre om at bestyre en handel, som en dygtig og flittig mand alene kunne bestyre. Vinen, en meget stor kælder fuld, solgtes der ikke meget af. Folk drak kun lidt vin, thi pengene manglede, og de store gilder var sjældne.

Det gik bestandig mere og mere tilbage for min husbond, hvilket var ganske naturligt. Forretningen gik dårligt, og vi var daglig 14 mennesker, min madmors gamle forældre iberegnet. Handelshuset havde en kompagnon, min husbonds broder, der i det hele var en stor modsætning til denne. Han var en dygtig og begavet mand og handelsmand med liv og sjæl. Han besøgte os i året 1827 og så sagerne efter. Da fik min husbond, betjenten og den ældre lærling dygtig på hovedet, og de var meget tavse, medens han var der. Jeg følte mig uhyre stolt, da han ikke tiltalte mig, men derimod ved afskeden forærede mig en rigsdaler, en frakke og et par støvler.

Da han havde fået alt ordnet og erholdt en obligation på 4000 rigsdaler, rejste han. Han endte som generalkonsul i Neapel, døde ugift og efterlod sig 320.000 rigsdaler, som hans 4 børnebørn her i Danmark arvede. Min husbond var dengang død, og hans to efterlevende børn, en søn og en datter, fik så hver 80.000 rigsdaler.

I efteråret 1827 gjorde min husbond opbud, fordi han ikke kunne tilfredsstille kreditorerne. Jeg forlod så pladsen. På mit skudsmål skrev min husbond bl.a.: »Derfor elsker jeg ham som en søn og ser nødig, at han forlader min tjeneste.«

Min husbond og madmor var begge af et godt hjertelag, men de var letsindige, og alvorstale om åndelige eller religiøse ting hørtes aldrig i deres hjem, derimod ofte meget lefærdige talemåder.

Min husbonds gård og øvrige ejendom blev solgt så nær som en lille bolig, hvori han og familie levede, og hvor jeg besøgte dem. Ved hans død var hans kone og børn så fattige, at de trængte til understøttelse, da pludselig efterretningen kom om den før omtalte arv. Da blev opmærksomheden henledt på familien, men hvorvidt rigdommen bragte velsignelse, skal jeg ikke kunne sige.

Datteren blev gift med en manufakturist. Jeg besøgte hende som gift kone. Hun havde det samme kærlige sind og fortalte sin mand, hvorledes hun, da

hun en dag var syg, ikke ville være hos andre end mig, men han smilte spodsk og stolt — jeg kom der aldrig mere. Hun døde kort tid efter, at hun havde født sit første barn. Sønnen købte en landejendom, Jexen Hovgård, som han dog atter solgte, og siden boede han i Horsens.

UNGDOM

Nu begyndte et andet afsnit af mit liv. Mine forældre ønskede, at jeg skulle være skolelærer, og jeg gik ind på deres ønske, hvilket jeg heller aldrig har fortrudt. Min far var nemlig blevet mere og mere svag, og han ville da gerne, at jeg skulle uddannes på et seminarium og så siden være hans hjælper i kirke og skole.

Jeg havde jo altid før sagt, at jeg ikke ville være lærer, og selv om jeg ikke vil antage det græske ordsprog: »Den guderne er vred på, gør de til lærer,« anvendt på mig, så tror jeg dog nu, at forsynet ledte mig dertil for at opdrage mig, lære mig alvor og ydmyghed ved den megen modgang og de mange forskellige tilskikkelser, både glade og sørgelige, der mødte mig i mit lange skoleliv.

Jeg kom til forberedelse hos den agtværdige lærer Lassen i Skørring. Han underviste mig i de kundskaber, der fordredes til optagelse på seminariet. Han havde selv fået seminarieuddannelse, hvad min far ikke havde. Hos ham gik jeg et halvt år. Jeg holdt mig selv med kost, levede af brød og smør, som jeg hver mandag morgen bragte med fra mit hjem og havde til hele ugen.

Jeg var nu sytten år og kunne ikke komme på seminariet, før jeg var atten. Jeg tog da i året 1828 plads som hjælpelærer hos den gamle lærer Møller i Skovsrod skole, Tulstrup sogn. Denne skole forestod jeg i 1½ år. Undertiden gik jeg hen til den milde provst Ramsing i Harlev. Han underviste mig i religion, og da jeg skulle til prøveeksamen på Lyngby seminarium, medgav han mig en anbefaling til sin gode ven, forstander Plesner, hvilket muligvis har medvirket til, at jeg blev optaget, medens flere af de andre aspiranter måtte vente til næste år.

Præsten i Tulstrup, der senere fik et stort embede syd for Skanderborg (Ovsted-Tåning), var en herlig mand, men ikke så god som præst. Prædiken, skriftetale o.s.v. læste han op af papiret. Han havde to dejlige pigebørn, som altid var milde mod mig, når jeg kom i præstegården, hvad af og til skete, da jeg indbandt bøger for dem.

Jeg var glad for at holde skole og mindes endnu denne min sorgløse ungdomstid, når jeg sad ved enden af det lange, flade skolebord med nogle opmærksomme drenge på den ene side og nogle flinke piger på den anden side. Jeg var ikke mere voksen end de store drenge, men når jeg udkrammede mine »mange kundskaber«, lyttede de dog med begærlighed dertil. Når jeg senere hen i livet har mødt disse mine første elever, har de altid set mildt op til mig.

På den tid kunne det endnu ske, at en flok tater drog omkring i landsbyerne. Kvinderne tiggede og spåede, og mændene var kedelflikkere, skærslibere, glarmestre o.s.v. En dag kom en flok i nærheden af Skovsrod skole, og kvinderne kom ind og bad om fødevarer, men gamle Møller sagde: »Jeg vil pinedød ikke give de kæltringer mit flæsk«, og de fik intet. Jeg forundrede mig over, at han turde lade være at give dem, da jeg vidste, at taterne

undertiden hævnede sig, og fortællingen om, hvorledes de for mange år tilbage havde sat ild på landsbyen Dørup i Voerladegård sogn, var endnu almindelig kendt.

De gode dage hos den gamle særling i Skovsrod fik også ende, og min far meldte mig, at jeg skulle møde på seminariet den 1. oktober 1829.

Under mit ophold i Skovsrod havde jeg læst bibelen helt igennem, da den gamle lærer sagde mig, at der var mange historier deri, og at den var morsom at læse. Jeg læste også Grundtvigs islandske sagaer og Knytlingesaga, hvilke skrifter jeg indbandt, da de var købt til skolen. Læsningen af disse bøger må vel, mig selv ubevidst, have udviklet min åndelige synskreds.

Jeg havde fået en hel rigsdaler i løn hver måned, fik nogle skillinger i indgangspenge af børnene, havde tjent lidt ved indbinding af bøger, og jeg rejste så fra Skovsrod som en i mine egne tanker velhavende yngling. Jeg blev udstyret af mine forældre, min kiste blev sendt »med lejlighed«, og manden, som kørte den, klagede over dens vægt. Min mor havde nemlig pakket mange æbler i den. Hun medgav mig det bedste, hun havde.

Nogle dage senere drog jeg af sted i følge med en anden, som også skulle på seminariet i Lyngby. Vi kørte over Hadsten bro til Bygballe, hvor vi logerede om natten, og hvor der var nok en ung mand, der skulle med. Jeg erindrere så tydeligt dette behagelige opholdssted hos en rar familie i en stor bondegård fuld af muntre børn. Drivvåde kom vi dertil, men vi blev snart opvarmede ved dans med de muntre piger. Næste dag sneglede vi til Lyngby og så igen byen, hvor jeg havde været til prøveeksamen.

Mit ophold på seminariet varede i det hele et år. Også dengang var enkelte der i tre år. Undervisningen var simpel. Når undtages, at forstanderen forklarede og holdt foredrag over Balles lærebog, hvilke foredrag vi afskrev og lærte, var alt andet mekanisk. Vi havde ikke engang selv en bibel, i alt fald var det ikke befalet, at vi skulle have den. Vore lærebøger var: Bojsens bibelhistorie, en fædrelandshistorie, en geografi, Bjørns aritmetik, Cramers regnebog, en lille verdenshistorie og en lille sproglære. Desuden blev vi indøvede i sang og musik. Noderne hertil afskrev vi selv.

(Det var et stort antal melodier, der skulle læres, og da mange seminarister kun var på seminariet et år, fik de dem ikke rigtig lært. Biskop Paludan-Müller skriver i sin visitatsindberetning 1836 således: »I forrige år har jeg overværet dimissionseksamen i adskillige dage på skolelærer-seminariet i Lyngby og glædede mig over den omhu, den værdige forstander skænkede dette vigtige institut. Kun i henseende til syngøvelserne forekommer det mig at ville være nyttigere at lære seminaristerne et færre antal melodier til fuldkommen sikkerhed og færdighed end at øve dem i alle melodierne i koralbogen, uden at dog tiden tillader at lære dem at synge alle disse nogenlunde sikkert og godt!«)

Der var tre lærere, og de var alle milde imod mig, hvorfor ved jeg ikke. Jeg var kun en dag »syg«. Da jeg nemlig hørte, at nogle meldte sig syge, når de ikke kunne deres ting, ville jeg prøve det samme. Jeg lovede den dag, at jeg ikke skulle blive »syg« tiere; thi der kom nogle og hørte til mig, og de kunne nok mærke, at det hang ikke rigtig sammen med min sygdom, og jeg blev såre skamfuld.

Kosten fik jeg sammen med andre hos en boelsmand. Betalingen var 6 tlr. korn og 20 rdl. for et år. Værelse og varme havde jeg og en kammerat

hos to gamle folk for 4 rdl. årlig for hver af os. Vi måtte betale for lys og selv holde seng. Hele omkostningen for mig var næppe 100 rdl. Nu ville et treårigt ophold på seminariet koste over 1000 rdl.

Seminaristerne skulle dengang arbejde for lærerne i haven, grave tørv, opsamle kartofler o.s.v. Dette arbejde holdt jeg ikke af. Jeg havde det godt blandt mine kammerater, kunne nemt lære, men læste også meget, da jeg havde en medstuderende, som var såre flittig, og som også af forstanderen havde fået tilladelse til at slippe med et år.

Mit mod blev mindre og mindre, jo nærmere eksamen kom, især var jeg bange for at katekisere, men det gik godt med eksamenen, og jeg erholdt karakter »meget duelig«, altså første karakter, og »udmærket« for sang.

Så kom jeg hjem. Mildt blev jeg modtaget af mine forældre. Min far måtte jo også være glad over at kunne slippe for et arbejde, der faldt ham så besværligt.

Jeg begyndte min gerning med frit mod, og jeg arbejdede flittigt. Alle skolepligtige børn fra hele Dallerup sogn søgte skolen — 120 i alt. Det var kun lidt, der kunne udrettes med så mange, men jeg gjorde, hvad jeg kunne, og jeg tror, børnene holdt af mig. De uskikkelige drenge måtte bøje sig, dels ved min tiltale, og dels ved legemlig revselse, hvilken jeg dog aldrig brugte i ret stor udstrækning.

Skoleapparaterne var kun få. 3-4 børn måtte se i samme læsebog. Vi brugte i mange år en læsebog af David Seidelin Birch. Først efter en halv snes års forløb, omkring 1852, fik jeg et rigeligt antal eksemplarer af »Hjorts Børnene.« Ved den tid fik vi også store skolekort over Danmark og verdensdelene.

1835 fik Sorring, den folkerigeste by i sognet, sin egen skole, og jeg følte en stor lettelse derved, da over halvdelen af børnene gik over til den.

Til lærer i Sorring fik de en rask karl fra Århus, hvor hans far var lærer. Han havde ikkun få kundskaber, men han brugte pryglesystemet således, at der var orden i skolen, og hvert barn måtte lære sit pensum. Han forstod ved eksamen at vise sin skole i et godt lys, idet han nogle dage i forvejen gav hvert barn det stykke og den historie, det skulle høres i, hvilket han da opskrev og eksaminerede i. Hans skole blev på den måde stærkt berømmet af kommissionen. »Han er godt lært«, sagde man, uagtet han dog ved dimissionen ikke engang erholdt »temmelig godt«, men ved ansøgning til kancelliet erholdt tilladelse til at få embede, da han havde anbefaling fra Århus, hvor han havde gået til hånde ved undervisningen. Vi kom ofte sammen, vi var omtrent jævnaldrende, og han var en livlig mand, der forstod at omgås de mennesker, med hvem han kom i berøring.

1838 blev han forflyttet, og jeg kom da igen til at bestyre Sorring skole en tid. Skolekommissionen tog nemlig den beslutning, at jeg skulle lønne og koste et ungt menneske som hjælper, have begge skolers lønninger og bestyre begge skoler. Jeg skulle så undervise skolernes øverste klasser tre dage ugentlig i hver, og min hjælper samtidig undervise de yngste klasser. Jeg tog mod tilbuddet og var i 2½ år lærer ved begge skoler. I den tid gik jeg så tre gange ugentlig den over ¼ mil lange vej frem og tilbage, hvordan vejret end var. Sorring skole var kold, når jeg om vinteren kom der, og lummervarm, når jeg om eftermiddagen gik ud i kulden. Jeg havde en pægl mælk og et stykke mad med til middagsmad. Dette ophørte i 1841, og jeg husker endnu disse møjfulde år.

Indtil 1835 havde jeg jo undervist alle børn i sognet. Nu besørges undervisningen af 4 lærere og en lærerinde, men børnetallet er jo rigtignok også steget betydeligt.

Min seminarieuddannelse var kortvarig og mangelfuld, og jeg havde ikke læst meget siden, men nu fik et par ældre lærere et læseselskab oprettet, hvori egnens skolelærere blev indmeldte, og jeg hilste samme med glæde. Vi fik hver fjortende dag blade og skrifter om skolevæsenet og lærerens gerning, hvilke skrifter dels opmuntrede, dels var til lærdom. Der var også blade, f.eks. »Den frisindede« af Rosenhoff, »Drewsens Fortællinger«, »Korsaren«, »Theologisk Månedsskrift«, »Bondevennen« af pastor Børresen o.s.v. Disse blade og skrifter, som jeg rigtig studerede, var mig til velsignelse i henseende til min gerning og opmuntrede mig til yderligere anstrengelser i skolen.

Den 23. januar 1837 døde min far, 60 år gammel. Jeg havde da i 6¼ år bestyret skolen for ham og derved hjulpet mine forældre og søskende, hvoraf den yngste blev konfirmeret året før. Jeg havde ikke tænkt på min egen fremtid, men haft det simpelt med alt, hvad der vedkom det timelige, men mine forældres velsignelse gjorde mig godt.

Det var mit inderligste ønske at blive fast ansat ved skolen, og jeg gik da til min velvillige præst og formåede ham og en anden mand, der kendte grev Frijs, som havde kaldsret, at følge med til Frijsenborg. Det var aften, da vi kom til herresædet, og greven tog velvillig mod de mig ledsagende tvende herrer. Jeg ventede ude i forsalen. Da de havde forebragt deres ønske, at greven ville beskikke mig til lærer i min afdøde fars embede, svarede greven: »Det har jeg lovet hans far.«

Så fik jeg af greven kaldsbrev i marts 1837. Mit kaldsbrev fik jeg bud om at hente, og jeg kom træt hjem om natten kl. 1. Næste dag skulle jeg afhente kollats hos biskoppen i Århus (Paludan-Müller), men da jeg hilste på ham, sagde han, at jeg først skulle prøves hos provsten, da det var så længe siden, jeg var dimitteret — desuden skulle jeg tages i ed.

Jeg vandrede da den tredie dag om ad Linå for at få min dåbsattest hos præsten og derfra videre til Skanderborg, hvor provsten (J. Teilmann) boede, blev prøvet, aflagde ed og gik fra Skanderborg ved solens nedgang. Der var tre mil til Toustrup, og jeg vandrede nu i hårdt føre den tredie dag om natten til mit hjem. Der var ingen kro på min vej. Jeg så lys i et hus i Hårby og var så heldig at komme ind til en gammel degnekone, der modtog mig venligt og gav mig et stykke mad og et glas øl. Efter at have hvilet en timestid gik jeg igen, men da jeg kom ud, kunne jeg ikke rette mine ben. De blev heller ikke rettede på de 1½ mil, jeg havde tilbage, men jeg gik med krogede ben og med hænderne på knæene fra Venge til Toustrup.

Min mor og mine søskende blev boende hos mig til 1840. Mine tre brødre var nu ude hos fremmede, en i snedkerlære, en hos en gårdmand og en handelslærling i Århus. De blev hjulpet af min mor, altså egentlig af mig, da hun kun havde en lille pension, men jeg gjorde kun min pligt, og ikke engang denne formåede jeg altid at opfylde.

FAMILIE

I november 1840 blev jeg gift med Inger Jensdatter, en pige her af byen, som i to år havde gået i skole til mig. Vi har sammen delt ægteskabets glæder og ved Guds hjælp overvundet de lidelser, der har mødt os.

Min kone var eneste datter af fæstegårdmand Jens Jensen, også kaldet Bundgårdsmanden efter gården »Bundgården«, der ligger nederst i byen. Min svigerfar havde modtaget gården i fæste efter sin far Jens Nielsen. Denne var først smed i Røgen, og det var bestemmelsen, at hans halvbroder Christen Thorsen skulle have været fæster af Bundgården, men det blev han ikke. En dag fik han nemlig bud om at køre en hoveritur, men han bandede på, at det ville han ikke, da han skulle så byg. Af den grund ville man ikke give ham Bundgården i fæste, og han købte sig så en lille gård i Blegind. Christen Thorsen var en kæmpe både legemlig og sjælelig. Han var nogle år kusk hos den berygtede Magnus Beringskjold, der dengang boede på Søbygård, og han havde på Beringskjolds bekostning været i lære hos den kongelige kusk. Da nu Beringskjold flyttede til sit gods på Møen, ville han have Christen Thorsen med. Det ville Thorsen ikke, men han kørte alligevel for sin herre til Århus. Her fik Beringskjold ham lukket inde i en købmandsgård og fik 6 dragoner sendt for at gribe og binde ham, men da de nærmede sig, slog Thorsen sine brede hænder sammen og råbte, at den første, der kom ham nær, skulle blive knust mod stenbroen. Nu turde ingen røre ham, og han gik frit ud af gården. Han levede sine sidste år hos sin svigersøn, Gregers Nielsen i Flensted, og døde der i 1826, 86 år gammel.

Jens Nielsen, der altså fik Bundgården i fæste, var en hæderlig og agtet mand. Han agerede dyrlæge og var som sådan meget søgt, da der på den tid ikke var eksaminerede dyrlæger på landet. Hans teoretiske kundskaber var dog få — han kunne ikke skrive og dårligt nok læse.

Hans søn, min svigerfar, var en for sin tid meget oplyst bondemand. Han havde en sjælden kraftig karakter, var meget energisk og ihærdig. Han havde ikke i skolen lært at skrive, men det lærte han sig selv, og han fik efterhånden alle sognets kommunale bestillinger. På den tid var bønderne endnu regnet for en simpel stand, som købstadsfolk så ned på og ofte behandlede hensynsløst. De fleste bønder fandt sig i denne behandling, men Bundgårdsmanden optrådte frit og kækt og havde altid svar på rede hånd.

På amtstuen i Skanderborg var der en tid en meget brutal øvrighedsperson, som morede sig med at udskælde og sjofle bønderne, når de kom til ham i et eller andet ærinde, og de fleste optrådte da famlende og forlegne over for ham, men Bundgårdsmanden lod sig ikke forknytte. En regnvejrsdag kom han ind til bemeldte øvrighedsperson og lagde sin lådne drivvåde hue på en stol. »Der må du ikke smide din våde kabuds«, lød det vredt. Da tog Bundgårdsmanden sin hue på hovedet med de ord: »Må den ikke ligge der, så må den sidde her«, og han beholdt den på, medens han forrettede sit ærinde.

Jens Jensen læste meget, især i bibelen. Han ejede foruden bibelen og nogle gudelige bøger også flere andre bøger. Han havde en god hukommelse, kunne mange af de bibelske historier og skriftsteder udenad, således fremsagde han på sit dødsleje for pastor Binzer den lange skriftebøn efter »Evangelisk Salmebog.«

Alligevel var han hildet i tidens overtro og mente, at onde folk kunne påføre andre mennesker sygdomme, slå øjne ud o.s.v. Han blev engang heftig syg. Man brugte mange midler for at få ham rask, men intet hjalp. Endelig kom han i tanker om, at han var forgjort, og han påstod siden, at den dag, han blev syg, havde han set et kvindfolk, der hadede ham, kaste noget på hans vej. Det var han gået over, og dette måtte så have påført ham sygdommen.

Der blev nu sendt bud efter den kloge mand i Hvinningdal ved Silkeborg. Han kom, og han sagde, at formodningen om, at Jens Jensen var forgjort, var ganske rigtig. Han befalede derpå, at en sort høne skulle slagtes. Da det var sket, tog han dens blodige kød, og idet han fremmumlede nogle hemmelige formularer, dækkede han den syges hoved dermed. Min svigerfar fortalte ofte om sin sygdom og sluttede altid fortællingen således: »Fra den dag kom jeg i bedring og blev omsider igen frisk.«

Jeg havde jo ikke nogen stor løn, så vi levede tarveligt, men Herrens vel-signelse har været med det lidet, vi havde, så vi har haft et lykkeligt hjem sammen med vore børn.

To af vore børn døde som små. Vi sørgede meget over de to dejlige børn, men nu ser jeg det bedre: »Man skal græde så sagtelig over en død, thi han er kommen til rolighed.«

I sommeren 1858 bestod vor ældste søn prøveeksamen på Lyngby semina-rium og kom der om efteråret samme år. Han var der i tre år, opførte sig godt og beholdt ved dimissionen første karakter. Tyve år gammel fik han embede i Brørup og et år senere i Blegind. Medens han var her, blev han soldat. Han lærte i Nyborg i krigens tid og kom af skolen et par uger efter Dybbøls fald.

Da der blev krigstilstand, skrev han til mig, om han måtte leje for sig, da han gerne ville hjem og holde bryllup med sin kæreste. Jeg lejede da en mand for 400 rdl. efter forgæves at have sendt to mand til Nyborg; den ene skulle have 400, den anden 600 rdl. Vor søn kom just hjem, da biskop Brammer visiterede skolen. Biskoppen var tilfreds med børnenes kundskaber, og vi forældre glade over vor ældste søns lykkelige hjemkomst.

Den næste søn kom på Lyngby seminarium 1865. Han havde nemt ved at lære som den ældste, og hans opførsel var i det hele som dennes. Ved dimissionen beholdt han karakteren »meget duelig« og i sang »udmærket«. Da han tog afsked med konen, hvor han havde spist i de tre år, sagde hun til mig: »Hils hans mor og sig til hende, hvis hun har alle sine børn som han, er hun en lykkelig mor.«

Samme efterår fik han embede i Skanderborg Ladegårde. Han var soldat i 1 år og 4 måneder, gjorde to ture til Hald og en senere efterårsmanøvre og måtte i al den tid i dyre domme holde vikar til at bestyre embedet. I 1872 fik han et godt embede i Røgen.

Vor yngste søn ville være bonde og tjente to bønder her i byen, til han 1878 blev soldat i København. Han blev tvungen til at være korporal og måtte ligge et år længere end ellers. Da han kom hjem, tjente han igen et års tid, giftede sig så med en dygtig pige og købte et lille smukt sted ved Addit, Sønder Vis-sing sogn, for 7000 kr. Han havde tjent en del som dreng og karl, fik af mig 4000 kr., så han nu kun har en gæld på godt 2000 kr.

Sammen med et par af mine børn besøgte jeg i 1875 pastor Binzer i Valle-kilde og var på den tur i København. Jeg kunne ikke som de unge finde mig til rette der, blev træt af at beskue kunstværkerne i museerne og af at være i Tivoli. En aften gik jeg ene til mit logi, forvildede mig, kom dog til huse før børnene, så jeg i sengen kunne fortælle om mine fataliteter til stor mors-skab for dem. 3 år senere var vi igen i hovedstaden for at besøge min yngste søn. Jeg forundrede mig påny over de store bygninger og kunstsattene, hvor-om jeg nok havde læst, men som må ses, for at man rigtig kan få nogen fore-stilling om dem.

(En af Las Lassens sønner, Niels Oscar Lassen, har fortalt følgende om den første Københavnstur: Da min far første gang var i København, var mine to søstre og jeg med. Vi boede på hotel »Tre Hjorter«. Vi gennemtravede byen fra morgen til aften, besøgte de mange museer og samlinger, og far, som dengang var op i årene, var hver aften meget udaset.

En aften ville vi unge i Tivoli, men far, der som sædvanlig var træt, ville hen på hotellet for at hvile sig. Jeg tilbød at følge ham derhen, men han afslog det med den bemærkning, at han let selv kunne finde vej — det var jo kun 5 minutters gang. Far gik så selv, men kom imidlertid ind i en fejl gade. Da han opdagede det, henvendte han sig til en betjent, men huskede nu fejl af navnet på hotellet og spurgte efter »Tre Kroner«. Betjenten viste ham derfor i modsat retning, og han kom helt ud på Østerbro, idet han af og til spurgte efter »Tre Kroner«. Efter et par timers forløb spurgte han igen en betjent og forklarede, at hotellet lå tæt ved Tivoli, hvortil betjenten svarede: »Det er vel ikke »Tre Hjorter«, De bor på?» Da først blev far klar over, at han havde forvekslet de to navne. Han kom nu på ret køl og nåede hotellet, lidt før vi kom fra Tivoli. Han havde trasket rundt i flere timer og var naturligvis meget hed og udaset, men morede sig alligevel selv over sin fejltagelse).

TOUSTRUP VED ÅR 1820

Toustrup ligger i en bred dal omgivet af frugtbare marker, der mod nord og syd begrænses af skov. Den ligger $2\frac{1}{2}$ mil øst for Silkeborg, samme vej-længde nord for Skanderborg og ca. $3\frac{1}{2}$ mil vest for Århus. Byen ligger forholdsvist lavt, men mod vest hæver egnen sig, til den ved Sorring skov, på Løjehøj, hvor generalstabens mærke står, når en højde af ca. 500 fod. Fra Løjehøj har man en af de videste udsigter i landet: mod syd over Skanderborgeggen, mod øst over den frugtbare østereg og over Århusbugten til Mols og Helgenæs, hvor Ellemandsbjerget tydeligt ses, mod vest forbi Silkeborg og mod nord til Viborg.

Byen havde 15 gårde, iberegnet møllen, der lå lidt udenfor. Af gårdene var de 7 helgårde, de øvrige halvgårde. I midten af byen lå skolen og smedjen. De øvrige huse, hvoraf der var 9 med jord og 9 uden, lå vestligst i byen. De fleste af gårdmændene var fæstere under Frijsenborg, men i årene 1852-55 købte de deres gårde og blev selvejere. Grev Frijs til Frijsenborg var en ædel mand, der overlod dem gårdene på billige vilkår. Til tak herfor oprejste bønderne ham, endnu medens han levede, en mindesten på Frijsenborg.

Bønderne byggede, med hjælp af de dårligt uddannede landsbyhåndværkere, selv deres huse. Når skolen undtages, var der i min barndom ingen grundmurede huse i byen og selvfølgelig heller ingen med tegltag. Der var heller ikke fod under stolperne; de stod på sten med et stykke tømmer imellem. Væggene var sat op af flettede hasselstokke med påklinet ler. Indervæggene var dog opført af hjemmelavede lersten. Gulvene i stuehusene var af stampet ler. Kakkellovne af jern fandtes ikke mange steder, man hjalp sig med åbne lerovne, som man selv opførte. Undertiden opførte man også skorstene af lersten, men dertil var de ikke solide; thi når efterårsregnen kom, blev de opblødt og faldt ofte ned på loftet. Så sent som i 1855 faldt der i Galten på en nat 9 skorstene, hvilket jo ikke var nogen behagelig opvågning for beboerne. Hvert år kom bønderpigerne i arbejde med at gå væggene efter, kline ler i huller og sprækker og bagefter overkalke dem.

Levemåden var meget tarvelig, men kosten var nærende. Folk levede af de produkter, de selv frembragte: mælk, smør, kød, fedevarer o.s.v. Kartoffler, der i min fars barndom regnedes for svineføde, hørte nu med til almindelig daglig kost. Sigtebrød kom kun på bordet til højtider og ved gilder. Når en mere velstående bondekone ville have sig en kop kaffe, måtte det ske i smug, da de andre ikke måtte vide, at hun nød en så kostbar drik. Der brændtes brændevin flere steder i byen, men jeg ved dog ikke af, at folkene, hvor drikken lavedes, var mere hengivne til nydelsen heraf end andre, og de øvrige byfolk havde aldrig til stadighed brændevin i huset. Da det blev forbudt af regeringen at »brænde«, fremstod der mange steder småkroer, hvor man kunne købe drikken. Her i byen hørte man ikke tjenestefolkene klage over dårlig kost. De fik jo også af samme mad som husbonden og hans familie. Alle i gården spiste ved et bord og af et fad.

Mændenes klæder var af hjemmegjort vadmel. Til daglig brugte de en kort trøje, på rejser eller i selskab kjole. Næsten alle gik i knæbukser. De var undertiden af garvet skind og nåede fra hoften til lige under knæet. Kvinderne gik også i hjemmegjort tøj — alt var simpelt, men stærkt. På rejser havde man overtøj, kvinderne en kåbe, mændene et »slag« eller en vadmelskappe.

Bryllupper og andre gilder var større end nu. Der var ikke mange retter på bordet. Ofte opvartedes med risengrød eller vælling og klipfisk; man fik aldrig steg eller kage til sidste ret, men derimod flæskeskinke. Der blev spist af lertallerkener og lurfade, og gæsterne medtog selv kniv og gaffel og undertiden ske.

Ved de første julegilder, jeg var med til, fik vi smurt sigtebrød med pålæg samt vafler og æbleskiver til varmt øl. Senere hen i tiden fik mændene kaffepunch. Første gang jeg så mændene drikke kaffepunch, kom de kandissukker i den sorte kaffe og rørte om deri med pibespidsen, til sukkeret var smeltet — teskeer kendte man nemlig ikke.

De voksne morede sig ved gilderne med kortspil, for det meste »sjaus«, hvor den, der først fik de tolv kridtstreger, havde vundet. Børnene fordrev tiden med at trække tavl om æbler og pebernødder, som husmoderen i gildhuset delte ud.

De lange vinteraftener svandt hurtigt. især for kvinderne, der spandt, kartede og strikkede. Mænd og karle gik af og til sammen til kortspil. For det meste sad de dog hjemme og deltog i husfliden på deres vis, tog tællebænken ind og dannede river, tøjrepæle, klaptræer og andet til sommerbrug. Ofte hjalp karlene med til at karte; så fortaltes der historier og eventyr, eller der blev sunget viser, f.eks. den lange vise om Burmand, der var på hundrede vers. Der var ikke meget lys i stuerne — man klarede sig med tællelys, som man selv fabrikerede. Petroleumslampen kom først i brug i løbet af tresserne.

Bonden forarbejdede for en stor del selv sine arbejdsredskaber; kunne han ikke selv, overdrog han arbejdet til hjulmand eller hugger. Redskaberne bestod for største delen af træ. Ploven var en tung hjulplov, hvori der ikke var andet jern end langjern og skære. Harvestel var også af træ, ja, man havde endog harver med trætænder. Vognene var simple, forhjulene ubeslåede, puder af siv med ugarvet skind på slidestederne. Hestene var også simple, især hvor der forrettedes hovarbejde.

Vejene var forfærdelige: 2 hjulspor, ingen grøfter, undertiden hulveje, hvor det var vanskeligt for to vogne at passere hinanden. Selv Århus-Ringkøbing

landevej, der gik gennem Toustrup, var elendig. Bønderne skulle holde den i stand, men vedligeholdelsen bestod i, at grøfterne blev oprensede, og rensningen blev kastet ud over vejen. Nede ved Toustrup mølle, på »Frankisbakken«, kørte fragtvognene fra Århus ofte fast, så mølleren måtte ud med sine trækstude og hale vognene op af æltet.

Til en Århustur brugte man om vinteren to dage, og købmanden havde da sengeleje til bønderne. Blev der kun handlet en ubetydelighed, kostede logi 6 skl. Var handelen stor, kostede logi intet, og bonden fik tjære til vognsmørelse, når han skulle hjem. Man havde mad med hjemmefra, og købmanden gav snaps til. Om sommeren kørte man altid til staden kl. 10 aften, så var man der tidlig næste morgen. På torvedagene higede man efter at komme ind blandt de første; thi der skulle ved byporten svares told af varerne, og toldbetjenten stod med sin »søger« for at undersøge, om der var noget uangivet i vognen. Smørbotter skulle vejes, æg tælles, og der skulle udstedes toldseddel, så man kunne holde i timevis ved porten, før man kom ind.

Der var blandt de jordejende bønder på Toustrupegnen jævn velstand efter den tids begreb. Indmarksjorden hørte til Jyllands bedste, og fæsteafgiften var ikke høj. Der var dog kun få penge blandt folk. De fleste offentlige og kommunale udgifter blev betalt »in natura«. Bønderne leverede fourage til rytteriet og fik derfor afslag i skatter. Til skole- og fattigvæsen ydedes kun få rede penge.

Landsbyhåndværkernes og husmændenes fortjeneste var forholdsvis lige så stor som nu, i alt fald klarede de sig lige så godt. De, som ingen jord havde, kunne for billig betaling få en ko græsset hos gårdmændene. Vinterfoderet fik de for godt køb, eller de gjorde akkord med en gårdmand, så denne fik gødningen, der blev kørt ud på en ager for sig selv, og husmanden fik den første kærve, jorden gav. De husmænd, der drev husflid, som fletning af bagsmækker til vogne, halmløbe, bikuber, eller forarbejdning af river, leskafter o.s.v., tjente godt og kunne endog undertiden forstrække gårdmændene med pengelån.

En daglejer tjente om vinteren for en dagløn af 8-12 skl., men et pund smør kostede heller ikke mere, og prisen på andre fødevarer var derefter. En tjenestekarl fik i årlig løn 12-14, højst 16 rdl., 6 alen hvid vadmel, 12 alen lærred, 1 pund uld og to par træsko.

Bønderne udførte ikke kvæg, og enhver husmand på nær de allerfattigste købte om efteråret en ko eller et »nød« til slagtning og havde da kød til hele vinteren. Husmandens ildebrændsel kostede ham næsten intet. Han skar tørv »til halvt« hos gårdmændene, og han og hans kone opsamlede eller nedbrød med »skalkrogen« tørre grene, hvoraf der var en mængde i skovene. Dertil havde man tilladelse, men der gik også tit noget bort uden tilladelse. Man anså nemlig ikke skovtyveri for nogen skam, vel sagtens fordi skoven efter gammel tradition blev anset for fællesejendom. Det træ, husmanden tog uden lov i grevens skov, havde dog mindre at betyde; værre var det, hvad ikke så sjældent skete, at gårdmændene kom om natten med hest og vogn og bortkørte hele læs brænde eller store stykker egetømmer.

Der var dengang en eller to vævere i hver landsby. De blev betalt dels med penge, dels med naturalier: brød, ost, fårelår o.s.v. Pottemagerhåndværket var udbredt over hele egnen, der derfor også gik under navnet pottemagerregnen. Leret, en slags fint blåler, blev købt ved Galten for 3 mark pr. læs. Det

henlå en vinter over, blev så rensat, bearbejdet og formet til allehånde kar, krukker og fade.

Bøndernes oplysning og viden stod tilbage for nutidens. Blade kom der ingen af til byen med undtagelse af et eller to eksemplarer af Aarhus Stiftstidende, som dengang udkom et par gange om ugen i meget lille format. Næsten alle kunne læse, men mange kunne ikke engang skrive deres eget navn. Af bøger havde man i de fleste huse kun bibel, salmebog og almanak. Tiden var fuld af overtro, man troede på varsler, ja, mange troede endnu på, at der var nisser og trolde til. Således fortæltes om en mand i Skørring, for hvem alt lykkedes såre godt, at han havde en nisse i huset. En mand, der passede kulmilen i skoven ved Nørre Vissing, påstod bestemt, at han en nat blev omringet af ellepiger og kun reddede sig fra dem ved at slynge en brand fra milen efter dem.

Om skattegravning gik der flere fortællinger, hvilke også vandt tiltro. Således historien om de to husmænd, der gravede efter en skat i en høj mellem Toustrup og Sorring. De havde begge set lys brænde over højen og blev enige om at grave i den, men arbejdet skulle ske under dybeste tavshed; faldt blot et ord, var alt omsonst. De gravede nu ned i højen, stødte på en kobberkiste og fik så ved forenede kræfter kisten op. Pludselig stod der da en stor kok foran dem; den stak i at gale, hvorfor en af mændene gav et udbrud. Straks sank nu kisten i jorden, og de måtte gå hjem med uforrettet sag.

Man troede på signen og manen og i forbindelse hermed på »kloge« mænd og kvinder. I Hvinningdal ved Silkeborg boede en sådan klog mand, der kurerede ved at læse hemmelige formularer, og han var meget søgt.

PRÆSTER, PROVSTER OG BISPER

Den første, jeg kan huske af præsterne i Linå-Dallerup, er provst Bagger. Han døde, da jeg var 9 år gammel, men jeg husker endnu tydeligt hans ansigt. Han var efter sigende gerrig og holdt meget af stærke drikke. Alligevel var han respekteret af sine sognebørn, da han havde rige evner og var en god prædikant.

En karl, der tjente ham som kusk, har fortalt mig, at da provsten engang skulle prædike i Århus domkirke, havde han aftenen før haft gæstebud, og karlen måtte lede ham til sengs. Forstanden var dog ikke borte; han befalede nemlig, at karlen skulle vække ham tidlig og give ham bibelen ind på sengen. I domkirken var mødt mange tilhørere, der ville se og høre provsten, de havde hørt så meget om. Han holdt da en tordnende og meget bevæget tale om menneskenes dømmen over den svage. Denne prædiken fik manges øjne til at flyde over.

En af provstens sønner blev præst i Linå-Dallerup 1830, samme år som jeg blev hjælpelærer her, så han blev altså min foresatte.

Jeg mindes også biskop Birch. Han visiterede skolen her, da jeg var omtrent otte år gammel. Jeg erindrer ham som en høj, smuk, hvidhåret olding.

Efter ham var en tid Mønster på bispestolen. Han var bekendt for sin iver angående indbyrdes undervisning, men han døde inden 1830, så han var ikke til stede ved dimissionen i Lyngby. (Indbyrdes undervisning var på den tid indført i de fleste skoler i Århus stift. I 1834 besøgte biskop Paludan-Müller 75 skoler, og i sin indberetning herom anfører han, at i 63 skoler bruges indbyrdes undervisning).

Amtsprovst Winther, Storring, var flere gange i skolen i min barndomstid. Han var en myndig og ivrig embedsmand, meget afholdt af sine sognebørn. Da han ca. 1820 visiterede skolen, mødte to skoleforstandere med træsko på og uden frakke. De fik af provsten en ordentlig overhaling, hvilken de også fortjente. (I Wibergs præstehistorie står der om ham: »En bestemt og meget virksom mand«).

Efter Winther blev den elskelige pastor Ramsing, Harlev, provst, nemlig herredsprovst. Med ham begynder efter en gammel landsbypræsts beretning den tredje udgave af provster: stiftsprovst, amtsprovst og herredsprovst. Han havde undervist mig i religion, før jeg kom på seminariet. Han havde tilsyn her, besøgte mig to dage efter min indtrædelse i skolen og hilste mig med de ord: »Er du allerede kommet? Må jeg bede om at se testimoniet.« Da han havde set min attest, fortalte han mine forældre, at han var forflyttet. Vi fik at vide hvorhen, og min far spurgte nu med bekymring: »Hvem skal vi da have til provst?«, hvortil Ramsing svarede: »T. i Skanderborg, der passer dertil lig femte hjul til en vogn.« Denne dom over min tilkommende provst viste sig at være rigtig. På hans eneste visitats her sagde han: »I Jesu navn begynder vi vor gerning — Karo!« Det sidste råbte han, da hans hund i samme øjeblik sprang ud ad vinduet. Tvende livlige, men rare drenge slog han derpå, fordi de smilede ad hans sære lader.

Pastor Bagger, der var her fra 1830 til 1835, fandt mange frastødende. Han lignede faderen; hans præstekjole hang i trevler forneden, og han talte offeret, medens han læste bønner efter gudstjenesten. Sin lådne hue lagde han hver kirkedag på alteret. Fadervor læste han så hurtigt op, at ingen kunne følge med. Da han desuden altid lod vente på sig, forargedes mange på ham. Bestemte han f.eks. eksamen til kl. 9 formiddag, kom han først kl. 2-3 om eftermiddagen, ja, engang gik børnene hjem fra en eksamen kl. 11 om aftenen. Jeg kan dog også fortælle noget godt om ham. Engang kom en kone i skolen og skældte mig ud, fordi jeg havde lempelig revset hendes ulydige søn. Det fortalte min far præsten, og han sagde: »Når der kommer en sådan kælling i sligt ærinde, så giv hende et plaster på munden og smid hende på døren.« Da min far engang blev heftig syg, skrev han til Bagger og bad ham bidrage til, at greven beskikkede mig til lærer efter ham, og præsten lovede da at anbefale mig. De børn, han konfirmerede, kunne godt lide ham, ligesom også hans tjenestefolk, thi han var en mild husherre.

I året 1832 afholdt den elskelige biskop Paludan-Müller visitats i hovedsognets kirke. Bagefter var der overhøring i skolen, hvor pastoratets ca. 300 børn blev overhørt. Jeg spillede en meget dårlig rolle, dels formedelst min udselige fremtræden, og dels fordi mine mange (omtrent 120) elever ikkun frembød få »lærde«. Jeg havde gjort min flid i de to år, men det havde ikke frugtet tilbørlig.

Biskoppen kom igen efter 6 års forløb, da gik alt godt. Han takkede mig, og til bevis på, at han var tilfreds, steg han, den gamle mand, af vognen næste dag, da han kom gennem byen, og overraskede mig i skolen med de ord »Jeg ville hilse på Dem og se, hvorledes De boede.« Hans besøg var kun kort, men det var mig meget betydningsfuldt, da jeg ikke havde store tanker om min duelighed.

1835 blev Mathias Rahbek, broder til digteren, kaldet til præst for Linå-Dallerup. Han var en rar mand, men ikke særlig karakterfast. Bøger havde

han ikke selv, men lejede fra de nærmeste biblioteker. Han studerede aldrig sine prædikener eller taler, men han manglede aldrig ord. Dog var hans prædikener noget ensformige, og i de fleste talte han om »Syv gange ti er støvets år.« De 70 år nåede han ikke selv — han døde 1845, 60 år gammel. (Wiberg: »M. Rahbek født i København, hvor faderen var toldinspektør. Han var en brav mand, dygtig landmand og god økonom«).

Vi erholdt da en præst fra Fyn (Viby), N. Rutsou, der flyttede hertil, for at hans søn, en dejlig præstemand, kunne få hans fratrådte embede, der bortgaves til denne af herren, der ejede godset. Rutsou var ivrig både som præst og skolemand. Han var her desværre kun kort tid. Han blev nemlig svag, rejste til København for at blive opereret, men døde på Frederiks Hospital straks efter operationen.

I hans tid (nov. 1846) fik embedet, da det var så stort, en kapellan pro loco. Straks efter Rutsous død, under embedets bestyrelse af kapellanen, visiterede biskop Brammer i hovedsognets kirke. Skolebørnene var der, og med dem var der intet i vejen, men foruden dem og den konfirmerede ungdom var der så at sige ingen af menighedens medlemmer til stede, hvorover biskoppen var meget fortrydelig. Jeg erindrer tydelig teksten, hvorover den begavede mand talte: »Køber den belejlige tid, thi dagene er onde.« Det var, som om den lille bisp havde en anelse om de svære trængsler, der skulle komme over vort land i de følgende tre år.

(Om denne visitats har biskop Brammer i sin indberetning skrevet følgende: »21. oktober 1847. Linå-Dallerup: pro loco L. Kongslev Simonsens prædiken gav mere varme end klarhed. Han fattes endnu erfaring, vel også den kraft, som kan være nødvendig i hans vanskelige stilling under vakancen. I forhold til sognets størrelse var der kun sørgelig få af menighedens medlemmer til stede. Der var ikke mange unge; deres svar tilfredsstillede mig. N. Egeberg har kun i få måneder været skolelærer i Linå, men han var mig forud bekendt som en dygtig og nidkær lærer. Jens Andersen, Skellerup-Nygårde skole, er en temmelig ringe kateket. L. Lassen, Dallerup kirkes kirkesanger, Toustrup skoles lærer, er en dygtig mand til sin gerning og interesserer sig også for den. Læreren i Sorring, S. Andersen, har gode kateketiske evner og synes at være den opgave voksen at bestyre en skole på ca. 100 børn. På Silkeborg er der nu en privat skole, som har en duelig og brav seminarist Møller til lærer.«

Silkeborg var på den tid kun en lille by, 1000-1200 indbyggere, der hørte til Linå-Dallerup pastorat. Af Brammers indberetning 1847 ser man, at byen først i 1846 fik sin egen skole. Det hedder herom i indberetningen: »I øvrigt har jeg uden for de egentlige visitatser undersøgt skolevæsenets tilstand på Silkeborg, hvor børnenes mangel på undervisning — som en følge dels af fabrikanlægget, dels af den lange afstand fra pastoratets skoler — forekom mig at være noget betænkelig. De for mig sammenkaldte børn (16 drenge, 8 piger fra 5 til 13 år) fandt jeg for størstedelen påfaldende uvidende, dog i det hele med større frimodighed og talefærdighed end børn i den alder plejer at besidde. Som jeg siden har erfaret, har godsforvalter Hornemann, med hvem jeg talte om skolevæsenets ophjælpning på stedet, og som viste nogen interesse derfor, nu fået oprettet et privat institut, der forhåbentlig, i det mindste som en midlertidig foranstaltning, vil råde bod på ulemper.«

I krigens tid fik vi en ny præst. Han hed Øllgaard og var fra København. Han var en duelig mand, men hans opførsel var ikke altid præstelig. Hans kone kom aldrig herover fra København, men en af hans døtre var her en kort tid. Mod en skolelærer i Skellerup-Nygårde viste han sig fjendsk, men man sagde også om læreren, at han var en efterladende og ikke særlig duelig mand. Præsten sagde til mig, at han ville anklage læreren og fordre ham afsat. Jeg bad præsten lade være dermed og sagde, at skete det med mig, kunne jeg ikke leve. Læreren blev da heller ikke afsat, men den stakkels præst blev det selv.

Med kapellanen, Kongsiev Simonsen, kunne han ikke enes, og kapellanen anklagede ham for bispen. Jeg så brevet, som kapellanen havde skrevet, og hvori Øllgaard blev beskyldt for en forbrydelse beskrevet i 3. mosebog. En karl, som efter rygtet vidste noget derom, hængte sig i arresten. Simonsen blev suspenderet, da han ikke kunne bevise sine beskyldninger, men han fik senere embede igen. Mod mig var Øllgaard altid mild og venlig, og da han rejste, skrev han et brev til mig, hvori der bl.a. stod: »Jeg takker Dem for, hvad De har gjort mod mig ulykkelige mand«. Nogle år senere traf jeg ham, da så han meget medtaget ud, og jeg betragtede ham med vemod. Man fortæller, at han døde i Hamborg på rejse til Amerika.

(Wiberg: »Vilhelm Øllgaard. Født i København, hvor faderen var kontorchef i rentekammeret. Kapellan ved Trinitatis kirke til 1847, derefter sognepræst i Linå-Dallerup. Hans kone ville ikke ombytte hovedstadslivet med livet i en præstegård på landet. Han blev suspenderet på grund af svære beskyldninger. Sagen vakte megen forargelse og var nær ved at undergrave al dyd og sædelighed i pastoratet. Han frikendtes ved dommen i sagen mod ham, da faktum ikke kunne bevises. Døde 1860 eller 61 på en rejse til Amerika«).

Efter Øllgaard kom her en pastor vicarius O. Pontoppidan, der en tid alene bestyrede hele embedet. Han var en herlig ung mand. Da han senere blev præst på Falster, vekslede vi i lang tid breve med hinanden.

Sidst i året 1855 havde vi igen præsteskifte, idet handelspladsen Silkeborg med Linå sogn fik sin egen præst, en berømt digter (Hostrup). Pontoppidan forflyttedes, og vi fik i Dallerup-Låsby en ny præst, en københavner ved navn Binzer.

Den nye københavnske præst omgikkes jeg på syttende år til 1873, da han flyttede til Vallekilde. Han var en begavet mand og talte godt for sig. I hans tid blev kirkegangen større, så kirken stundom var overfyldt, også en følge af, at Indre Mission fik større indflydelse. Deres udsendinge kom her af og til og talte, og præsten og flere medlemmer af menigheden sluttede sig til denne retning.

Pastor Binzer rejste i vintertiden rundt og holdt lange taler, en aften en tale på 3½ time. En gammel stadig kirkegænger sagde om ham: »Han taler så længe for andre om natten, at han ikke kan prædike for os om dagen.« Præsten blev da også så overanstrengt og nervesvækket, så han om natten holdt lange taler i søvne, og en tid kunne han knap nok skrive sit eget navn. Han var så glad ved Indre Missions tilhængere, at når de bare gik med til uendelig mange dag- og aftenmøder, holdt han dem for gode kristne.

Jeg morede mig en dag, da han fortalte sin kone: »Nu har jeg fæstet en hellig pige«, for om den samme pige havde jeg hørt, at hun om natten sprang ud af vinduerne for at gå på »sjov« med de unge karle. Pastor Binzer gik se-

nere over til det gamle og sagde da til mig: »De fleste, der rejser for at høre ordet, mener, det er nok for at være en god kristen, medens jeg bestandig har ment, at vi skal være ordets gørere og ikke alene dets hørere.«

Fra 1859 til marts 1875 havde vi til provst sognepræsten i Fruering, pastor Sevel. Han var en munter og afholdt præst, men som provst var han ikke yndet af de unge lærere, der havde mange nye ideer. Vi gamle havde det godt under hans tilsyn, og han kom ofte. På enhver af hans visitater var han tilfreds med min skole. Han døde 1875, og en talrig skare, deriblandt de fleste af herredets lærere, jeg med, fulgte hans støv til graven.

Efter Sevel havde provst Skou, Skanderborg, tilsynet med herredets skoler. Han var en elskelig mand og en begavet taler, men da han var svagsynet, tog han tidlig afsked som provst. Han visiterede også min skole, og han glædede sig meget, da han i følge med stiftamtmand Regenburg i efteråret 1877 rejste herud og overrakte mig dannebrogsmændenes hæderstegn.

Vi fik en ny præst 1873. Da her var vakance, rejste et par mænd ned til ham i vesteregnet og bad ham søge præstekaldet, og da han dertil fandtes villig, erholdt disse mænd manges underskrift på en ansøgning til ministeriet om, at ønsket måtte blive opfyldt. Jeg skrev under og fortryder det nu efter ti års forløb ikke. Han tilhører Indre Missions retning og er helt med sjæl og legeme præst. Han er nu på sjette år provst for Hjlemslev-Gjern herred, mild og human i alle retninger.

TREÅRSKRIGEN

Det var vel enten sidst i marts eller først i april 1848, at min kone skræklagen kom ind og bragte den efterretning, at oprørerne havde lukket tugthusfangerne i Rendsborg ud, og at »slaverne« for frem i Jylland med mord og brand. »De fortæller, slaverne kommer, de er i Låsby«, sagde hun. »Aa, sludder«, sagde jeg, »hvad skulle en sådan håndfuld kæltringer vel kunne stille op«. Men hun blev ved sit og var ikke til at berolige den dag. Det viste sig dog snart, at historien om slaverne var det rene opdigt.

Først i april kom min svoger Jens Jensen med Aarhus Avis: »Vi har vundet slag«, sagde han. »Har vi vundet«, sagde jeg og greb forventningsfuld avisen. Ja, ganske rigtig, der stod med store typer en beretning om slaget ved Bov den 9. april, som danskerne havde vundet. Den første faldne danske mand hed Sejr, hvilket jeg betragtede som et varsel om, at Danmark ville gå sejrrig ud af kampen. Det skete jo også, men rigtignok først efter tre års forløb. Dersom det store Tyskland ikke havde blandet sig i, havde kampen været endt på tre måneder, men prøjserhæren kom jo oprørerne til hjælp, og så kom påskeslaget, da »vegen er for overmagt liden flok til sidst.«

23. maj 1848. Fjenden har været i Århus, 2000 mand stærk, og Århus og Skanderborg amter måtte udrede levnedsmidler til dem for 30.000 rdl. Dette var dog kun begyndelsen. Vejle amt bliver nok helt ødelagt. Vintersæden nedtrædes, vårsæden bliver ikke lagt. Heste og arbejdsfolk arbejder for fjenden. Korn, fødevarer og kreaturer fortæres, og beboerne begynder at flygte fra hus og hjem. Veje anlægges over moser og enge, for at fjenden kan transportere det svære skyts. Fjenden begynder nu også at tage heste, og det siges, at han vil have 4 millioner rigsdaler af Jylland.

26. maj. Fjenden holder sig endnu oppe ved Vejle. Han har afleveret nogle af de heste, han har taget. Den 28. maj var den yderste frist for betalingen af de 4 millioner rigsdaler. Hvis de ikke var betalt den dag, skulle Jylland plyndres af præsiske tropper. Men den præsiske hær fik ordre til tilbagetog. Man mener, Rusland har lagt et pres på Prøjsen.

26. august. I dag blev der sluttet våbenstilstand.

6. marts 1849. Atter udsigt til krig. Våbenstilstanden af 26. august i fjor er opsagt. Næsten alt våbendygtigt mandskab indkaldes, og armeen skal bringes op på 70.000 mand. Fredericia skal befæstes, det meste af flåden er allerede udrustet, og kongen vil selv i spidsen for armeen rykke ind i Slesvig. Nu er der kommet så mange tyske tropper til hertugdømmerne, at de efter sigende tæller 100.000 mand foruden slesvigholstenerne. Hvad mægter det lille Danmark mod en sådan styrke?

11. maj. I disse dage har der hver dag været slag mellem Vejle og Kolding. Vore folk lider nok meget, da de ikke kan få afløsning, medens fjenden, hvis mængde er stor, kan skifte. I Vejle tog fjenden en halv snes tilladede skibe, der lå i fjorden.

24. maj. Vore folk retirerer bestandig længere nordpå, og fjenden følger efter. I dag var Skanderborg amtsråd samlet angående fjendens fordringer, men da disse var alt for høje, kom de ikke overens. Fjenden begærede 3 rigsdaler pr. tdr. hartkorn daglig, men denne afgift ville være trykkende at svare for mange blot i en eller to dage. Endvidere begæredes daglig 300 vogne, hvilket dog reduceredes til 70.

31. maj. I dag stod der en rytterfægtning på begge sider af Århus. 3 af vore folk faldt, og 35 præsiske husarer blev fangede. Deraf så jeg fire. Endnu har fjenden ikke været her i nærheden.

2. juni. Atter har fjenden gjort fordring på den ikke okkuperede del af Skanderborg amt, nemlig oksekød, brød, havre, hø og halm. Fordringen fandtes gruelig stor, og amtsrådsmedlem møller Stilling, Toustrup mølle, rejste derfor til Skanderborg for af fjenden at få nedsættelse. Samme dag var sognefogeden og jeg ved general Ryes hovedkvarter i Skæring for at foresørge hos generalen, om vi skulle opfylde fjendens forlangende. Generalen sagde: Nej. Fjenden kunne jo komme og hente det, om han ville have noget.

3. juni. I går kom der atter skarpt bud fra amtmanden under trussel af militær eksekution at levere af Skanderborg amt hver fjerde dag: 506 pund brød, 259 pd. kød, 8½ tdr. havre foruden en del ærter og gryn. Forstanderskabet er samlet, men de vil ikke levere og hellere udsætte sig for eksekution. Møller Stilling har været omkring i herredet at opskrive de stude, der fandtes, og lægge beslag på dem, således at de ikke må sælges eller bortføres, så længe fjenden har Skanderborg besat. Stilling har derved pådraget sig et frygteligt had hos beboerne, der mener, at han er udsendt af tyskerne og holder med dem.

13. juni. I går var jeg i Silkeborg. Jeg hørte der, at fjenden ville til Nr. Snede og tage hævn over beboerne der, fordi de danske havde taget 70 tyske husarer til fange i byen. De drog derhen med 2000 mand. Endnu er vi, Gud ske lov, fri for dem. Nogle af Dallerup sogns beboere, der var tilsagt til kørsel første pinsedag, er endnu i Skanderborg, da ingen vil afløse dem. Hvor fjenden kommer, tager han alle levnedsmidler. I nogle byer omkring Skanderborg opbrækkede de gulvene og brændte dem, såvel som døre og mellemskel.

Tre bajrere, der var ude for at rekvirere, blev fangede her i egnen. Blot det nu ikke bliver hævnnet af fjenden.

23. juni. Endnu rolighed for tyskerne. Uhyre troppemasser har i går hele formiddagen bevæget sig fra Skanderborg efter Århus. De opslog lejr ved Borum, Restrup og Sabro. I Forlev, Gram, Vrold og Stilling har de helt opspist og desuden rekvireret i omegnen.

I Skanderup kirkes begravelse blev der begået ligrøveri, kisterne blev opbrudt, og smykkerne taget af ligene. Der fortælles derfra en historie om en bajersk soldat, der huggede fingeren af et lig, tog en ring, som sad der, og satte den på sin egen finger. Kort efter blev han syg og døde, hvilket af folk blev betragtet som en straf fra Gud. Jeg antager, at soldaten af ringen har fået blodforgiftning, hvoraf han så er død. I forgårs besatte fjenden Århus.

30. juni. Nu har fjenden betrådt vor by. En afdeling bajrere drog gennem Toustrup, og 300 er i Røgen. I Århus har de opført sig ordentlig, men hvad skal enden blive?

1. juli. I morges lod fjenden sig skrække fra Røgen og drog efter Skørring, så vi blev fri denne gang. I Linå var i går 250 tyskere, men da de mærkede vore folk, drog de bort igen. I Kærs Mølle tog de nok rent op af fødevarer. Man siger, at de også opbrød kister og skabe. I Røgen tog de en pibe, en sølvske og 4 tdr. havre fra lærer Ring.

4. juli. Den 2. juli fik vi, efter en langvarig tørke og næsten vinterkulde, en herlig regn, så nu er der da udsigt til, at høsten bliver nogenlunde god. Fjenden har endnu ikke været indkvarteret i vor by. I går kom der atter bud om to heste til svært kavalleri at levere af sognet den 11. juli med trussel om streng straf i udeblivestilfælde. Natten til 3. juli kom danske soldater og tog møller Stilling med sig. De har ham endnu, og han skal være angivet for spioneri. Der spurgtes også i møllen efter mig, men jeg ved da, at jeg er uskyldig, og jeg er også overbevist om hans uskyld, men onde bagtaleriske mennesker har travlt, og de betænker ikke, at onde ord kan forvolde megen ulykke.

Fjenden kom 3-4000 mand stærk med 6 kanoner fra øst til hen mod Kongens Bro. De slagtede 15 hoveder i Søbyvad og medtog alt brødet derfra. En kanonkugle blev sendt til brohuset ved Kongens Bro efter vore folk, som stod der ovenfor. En mand i Trust blev slået fordærvet, fordi han ville med nogle fjender op på loftet.

7. juli. Vi var ingen aviser fået en tid. Et rygte melder i dag, at de danske har vundet en betydelig sejr ved Fredericia, at mange fjender var faldne, og mange kanoner erobrede af vore folk.

8. juli. Bestandig den samme gode efterretning om sejr ved Fredericia. Jeg tænker og håber, at det er sandt.

9. juli. Tyskerne er endnu ikke alle rejst fra Århusegnen. En del af dem er rykket ud på landet, og rykker dog stadig mod syd. Rygtet om sejren over slesvig-holstenerne bekræftes.

10. juli. Rygterne summer omkring os i et virvar. Et rygte siger, at general Rye har fået en spidskugle i venstre øje, men om han er død, vides endnu ikke.

11. juli. General Rye er faldet og skal begraves i dag i Fredericia. En af fjendens skanser var vanskelig at indtage. Han stillede sig i spidsen for soldaterne, og med ordene: »Liv eller død« red han frem, og her endte hans bane. Sejren fulgte snart efter. 7. bataillon, hvor de fleste her fra egnen står,

erobrede et af fjendens blokhuse, hvor de gjorde 400 fanger og tog 5 forspændte kanoner, men mistede efter sigende 200 mand, døde og sårede.

13. juli. Tyskerne er i Nørre-Vissing. Vore folk var i Låsby for at rekognoscere, men trak sig skyndsomst tilbage.

15. juli. Nu kommer de rigtige efterretninger. Avisen indeholder først kommanderende general Bülow's tak til soldaterne, dernæst beretning om sejren ved Fredericia den 6. juli. Fjenden blev fuldstændig slået. Vi erobrede 34 stk. svært skyts, 2500 geværer og en mængde krigsmateriel. Vi tog ca. 2000 fanger. Fjendens tab af døde angives til 1000, hvilket tal dog vistnok er overdrevet. Vort tab af soldater er vel sikkert nok desværre. Efter avisen har vi 300 faldne og 1600 sårede. General Rye fandt heltedøden under stormen på en fjendtlig skanse. Sejren blev vor, men den var dyrekøbt.

Her på egnen holder de fjendtlige tropper af forbundshæren sig endnu og fortsætter med deres sædvanlige håndtering med røveri af kreaturer og fødevarer. Til Toustrup kom et lille strejftog efter heste, men de fandt ingen, de syntes om, fordi nogle raske karle havde ført byens bedste heste ned i »Bjergene« og holdt dem skjult mellem bakkerne i skoven der.

Det var sært, at tyskerne ikke dræbte eller skamslog kroejer Bak i Tulstrup kro. Som vært er han ellers en pæn mand, og i kroen er alt ordentligt, men han er en hersærkernatur, og han hader tyskerne til døden. Hans forslag er almindelig væbning og landstorm. En dag var han i Skanderborg og så der en dreng trække slibestenen for nogle bajrere, der sleb deres sabler. Det kunne Bak ikke tåle at se. »Hva æ de hæhr«, sagde han til drengen, »sto do hær å trækker slibsten for tyskernes sabler, de ska ha te å slå danskere ihjel mæ.« Så tog han fat i drengen og smed ham til side. Tyskerne hug efter ham, men han greb en fjæl og parerede af med den. Alligevel lod de ham dog gå.

Tulstrup kro ligger lige op ad landevejen. Da der engang ventedes tyske tropper på gennemmarch, havde han undergravet murens sokkel, og meningen var, at muren som ved et rent tilfælde skulle styrte ned over tyskerne, når de drog forbi. Denne plan blev dog ikke udført. En anden gang fik Tulstrup by tysk indkvartering, og Bak kunne jo indse, at der ikke var noget at stille op, men han var dygtig vred og svor på, at han ville hverken se eller høre fjenden, og de skulle heller ikke vove at nærme sig ham. Så tog han en langskaffet økse, gik ind i sit sovekammer og sad der fuld af inddædt raseri, så længe tyskerne var i byen. De lod ham sidde i ro — han kom jo heller ikke dem for nær.

17. juli. Vore folk har ved Fuldbro mølle taget henved en snes ryttere til fange. En af vore dragoner blev skudt. En mand fra Vejle fortalte om den jammerlige tilstand, der herskede blandt de flygtende tyskere under og efter Fredericiaslaget. Dragoner kom uden heste, nogle uden fodtøj, andre uden våben og andre uden tornyster og chakot. En hel bataillon blev jaget ud i stranden (Rands fjord) og blev her enten skudt eller druknet. Efter hans udsagn havde tyskerne selv opgivet deres tab til 5000 mand. De havde af tømmer bygget hele byer, der samme dag skulle have været indviede. De havde givet dem navne: Flensburg, Apenrade, Rendsburg o.s.v., og der skulle have været holdt gilde med de skatte, de havde plyndret hos jydlerne.

25. juli. I Berlin er den 10. juli sluttet våbenstilstand, og fjenden rykker nu mod syd. Våbenstilstanden skal vare i 6 måneder og ud over disse endnu 6 uger efter opsigelsen.

26. juli. Nu er prøjserne rejst fra Århus. Slesvig-holstenerne ønsker forbandelse både over Danmark og Prøjsen. Men jeg håber, at deres ønsker ikke går i opfyldelse.

2. august. I går var der ingen tyskere mere i Jylland. Jeg var til Olufsmarked i Århus. Alle folk var glade. Hæren er hjemsendt og vore tapre soldater optaget af fredens gerning.

1850. Sidst i juli. Den 2. juli blev der efter mægling af andre stormagter sluttet fred mellem Danmark og det tyske forbund. Men jeg er bange for, at vi igen får en blodig krig med Slesvig-holstenerne, der sikkert vil blive hemmeligt understøttet af tyskerne. De er allerede den 13. juli gået over Ejderen ind i Slesvig under en fanatisk general Willisens anførsel. Den danske hær er igen på krigsfod. Vore tropper stod den 17. juli ved Flensborg.

2. august 1850. Der er sket et stort mandefald på Slesvigs herlige sletter! Børn af en fader, undersætter af en regent har nedskudt og ihjelslået hverandre under det store slag ved Isted den 24. og 25. juli. Tyskerne var forskanset i skove, dækkede af landsbyer, søer og moser og anført af dygtige officerer. Det hjalp ikke. Sejren blev vor, men den var købt dyrt.

Vi mistede over 100 officerer og ca. 3600 underofficerer og menige, nemlig: 441 døde og over 3000 sårede og savnede. Blandt officererne var general Schleppegrell, Læssøe og Trepka. Fjendens tab var over 4000 mand, døde, sårede og fangne. Folkene i omegnen skød på de danske, hvorfor mange landsbyer blev jævned med jorden. Af en by blev der ikke spor tilbage. Både mænd og kvinder havde her skudt efter vore folk. Det var vist det mest morderiske slag, Danmark nogensinde har holdt. Slesvig og Ekernførde er taget.

18. september. Søndag den 8. september stod et slag ved Süderstapel, hvor 3 tyske batailloner tilbageslog vor 7. bataillon og 2 kompagnier af 4. forstærkningsbataillon. Vi mistede mange. Soldaterne, der skriver hjem, siger 100, men den officielle rapport melder 2 døde og 2 sårede officerer og ca. 40 døde og sårede menige. Iblandt disse var dannebrogsmænd Jens Laursen her fra Toustrup, sergent ved 7. bataillon. Han døde den 10. september som følge af et skudsår i brystet. Jeg fældede en tåre ved efterretningen om hans død. Han var en drabelig kæmpe, modig og stærk, og han var mild mod soldaterne. Dersom han ikke var faldet, var han kommet ind i officersstanden. Han var fra et af de fattigste hjem i Toustrup, men et af de bedste hjem.

9. oktober. Frederiksstad er helt afbrændt. Vore folk afløses daglig til at kæmpe mod tyskerne, der vedbliver at bombardere byen. Fjendens tab er stort. Ved deres første angreb lod danskerne dem komme på 100 skridts afstand og beskød dem så med granater, espingoler og geværer, hvilket anrettede stor ødelæggelse og nødte dem til at gå tilbage.

14. oktober. Frederiksstad kunne ikke erobres af tyskerne. Deres rasende angreb strandede på de danskes mod og uforfærdethed. Vi mistede nok 130 døde og sårede, tyskerne 4-500.

Alt får en ende i denne verden, også krig. Ved begyndelsen af året 1851 opgav oprørerne kampen, og freden blev sluttet. Gid den nu må vare, og gid vi nulevende må forskånes for krig i den tid, vi har tilbage.

Vi vandt sejr, som der står i sangen: »Dansken har sejren vundet«, men sejren var dyrt købt, købt med vore tapre, unge sønners blod. Jeg ihukom-

mer tit general Bülow's ord efter slaget ved Fredericia: »Ja, I synger, folk, men der er også mange, der vil græde«.

Hen på vinteren kom soldaterne hjem. Der var vel fra Toustrup by 10-12 karle med i krigen. Der blev holdt en festlighed for de hjemvendte krigere her som overalt i landet. Byen var smykket med dannebrog's flag. Selve festen afholdtes hos Jens Overgaard's enke i den gård, der nu ejes af sønnen, mangeårig folketingsmand og nuværende landstingsmand Niels Jensen, Toustrup. Festen forløb særdeles smukt. Byens folk var med, og alle, som havde evne, havde givet deres bidrag undtagen en mand, som endda var gårdejer. Men han var ikke afholdt eller anset af de andre, og han har altid været, hvad man kalder en »tvæling«. Han havde oven i købet som en slags demonstration hejst et tysk flag. Tysk flag var det nu ikke, for det var en klud af et gammelt grønt underskørt sat op på en pind over hans port. Da det blev fortalt ved festen, sagde to af soldaterne, at det skulle komme ned og manden få en dragt prygl, men manden må have fået underretning, thi flaget var borte, port og døre stængede, og hele gården som uddød, så han slap for ubehageligheder den dag.

Festen forløb som sagt glædeligt for os alle. Ved indgangen til gården var rejst en æresport, pyntet med grønt og flag. Jeg havde mange dage forinden haft travlt med at tegne og farve dekorationer til æresporten og stuerne, og jeg havde forfattet og afskrevet flere sange, som blev afsungne ved festen. De hjemvendte soldater var glade og stolte, og det havde de grund til. De kom jo hjem som sejrherre. Nu var al nød og besvær overstået, og de var dagens helte. Det var stoute karle at se: Der var brødrene Haurum, hvoraf den ene sammen med et par kammerater på hjemvejen gik de 13 mil fra Fredericia til Toustrup uden anden hvile end den, de fik i kroen, medens de spiste. Så var der den kønne Niels Jensen Pottemager, den pæne musikanter Jens Petersen Voel og mange flere. Om eftermiddagen fik de nogle jagtbøsser og opførte en skinfægning på gårdens toft til stor interesse for os andre. Den almindelige underholdning hele dagen og om aftenen var ellers krigssange og historier fra krigen.

Nogle dage efter festen stod der i Aarhus Avis følgende tak fra de til Toustrup hjempermitterede soldater:

»Det ville måske anses for uskønsomt af os undertegnede, om vi ikke herved offentlig aflagde vor hjerteligste taksigelse til beboerne af Toustrup for den understøttelse, de sendte os, medens vi var i krigen, hvilket dog ikke er tilfældet, da den sendtes os just på en tid, da vi havde brug derfor og tillige så os smigrede derved, da de i hjemmet erindrede os. Ligeledes udvistes os megen hæder ved det festlige bal, der for vor skyld blev afholdt i Toustrup d. 7. og 8., til hvis forskønnelse hr. pastor Øllgaard og hr. møller Stilling ved deres nærværelse så meget bidrog. Vi aflægger dem herved, såvel som de andre ærede beboere, der have ydet skærv til os og vare nærværende ved denne for os uforglemmelige fest, vor inderlige tak.«

Sang ved hjemkomstgildet for krigerne.

Af L. Lassen.

Jeg sidder her som konge i mit rige,
mit scepter er en mægtig punscheske.

I, mine undergivne, nu ej svige,
men smukt og høvisk eder te.

I drikke må
og ikke gå,
ej sorgen nu skal eder slå.

Dit glas er fuldt, min ven. Du må ej spilde
den rare saft, men hold den til din mund,
pas på, thi ellers bliver det for silde,
dit øje snart af søvnens blund

vil lukkes til,
du da ej vil
nu høre mere sang og spil.

En skål vi tømme for de mange brave,
der hist i Slesvig fast i tre år stred.
De troelig hjalp. Vort led de hang i lave
og ingensinde løftet sveg.

De leve vel
til liv og sjæl,
thi de har virket for vort held.

I vakre, klink enhver nu med sin pige,
o se engang, hvor mildt hun til dig ser.
Hun lover dig, at hun dig ej vil svige,
det milde øje glad nu ler.

I nu igen
er kommen hjem.
Ej mer I slås med fjenden slem.

Han er gjort tam ved eders skarpe klinge
og praler ej så meget nu som før.
I aften derfor tit vi glasset svinge,
og eders dåd vi rose tør.

Glem ej mit bud
drik flittig ud,
du står ej mer for fjenden skud.

Takkesang ved krigens slutning.

enfoldig ført i pennen af Las Lassen, sognedegn i Dallerup
sogn og skolelærer i Toustrup.

O, store Gud, vi love dig!
Du hjælp har villet sende.
Vi takke dig ydmygelig,
os fred du nu tilvende.
Din arm var med os stærk,
og freden er dit værk,
du styrer alt så vel
for os til liv og sjæl.
Nu Danmark skal ej falde.

Da her udgød sig fjendens strøm
vidt over land og rige,
vi råbte: »Herre, hør vor bøn,
os nu du ej vil svige.
Din hjælp os være nær,
med vore brødre vær.
Giv du dem mod og kraft
at svække fjendens magt,
så Danmark skal ej falde.«

Nu da den grumme krig er endt,
må alle her sig glæde.
De gæve er tilbage vendt,
ej tåre øjet væde.
Du hjalp og styrked dem,
så ikke fjenden slem
dem har tilintetgjort.
Han mægted ikke stort.
Nej, Danmark skal ej falde.

Velsign, o Herre, dem der stred
for os i kampens hede.
De tit for landet meget led,
hør os, når her vi bede:
Du altid med dem vær
på deres bane her,
så de i fred må gå
og deres ønske nå,
at Danmark skal ej falde.

Vær med enhver i kald og stand
i elskte Danmarks rige,
fra kongen til den simple mand,
og lad os ikke vige
fra gudsfrygt, nøjsomhed,
fra flid og enighed,
da går det alle vel
til legem og til sjæl,
og Danmark skal ej falde.

SKOLE- OG TIDSFORHOLD EFTER 1840

Fra mit 30. år tænkte jeg mere over mit kalds betydning, skønt jeg også i de svundne ti år havde stræbt efter at nå et godt resultat, men nu syntes jeg, at jeg forstod mig bedre på undervisningen, ligesom jeg ofte ved læsning af gode bøger hjalp mig selv frem.

Mit liv gik stille og ubemærket hen. Jeg var kun kendt i en lille kreds, af provst, præst og sognets beboere. Jeg har aldrig haft ulemper af mine foresatte, og i 50 år har der af beboerne kun været fire i skolen for at klage, en

for at hans søn skulle sidde over for dovenskab, en anden for at hans søn skulle lære tabel, og de andre for ubetydelige revselser.

Fra 1841 havde jeg igen kun Toustrup skole at bestyre. I Sorring fik de en lærer Andersen, der var en flittig og skikkelig mand. Han døjede meget ved slet opdragne børns uorden i skolen, men udrettede alligevel meget godt. Vi var medbrødre og venner i henvend 40 år, og ved hans død skrev jeg ham et mindedigt, som jeg oplæste ved hans bære. Flere år før hans død var der oprettet et andenlærerembede ved skolen. Børnene blev delt i fire klasser, og skolen skulle da blive bedre. Det er dog ikke sket endnu, eftersom provsten for en tid siden gav den det skudsmål, at den i læsning stod dårligst af 26 skoler, han havde besøgt.

Nogle år efter, at jeg var blevet fast ansat, søgte jeg et embede ca. 3 mil herfra, men da der i kirken var orgel, hvilket jeg ikke kunne spille, fik jeg det ikke. Siden har jeg ikke søgt, men besluttede at blive i min fødeby, om jeg der kunne gøre nytte.

På den tid søgte jeg kancelliet om at erholde den del, som afkortedes for offer og accidenser, da dette måtte ske, »når kommunen kan tåle den forøgede byrde«, men præsten og sogneforstanderskabet syntes ikke derom, og det blev ikke bevilget. Da præsten, der ellers var en god mand, læste afslaget op for en af sogneforstanderne, syntes jeg, det var med et tilfreds smil, som om han ville sige: »Jeg står på beboernes side.« Nogle år efter, da vi havde en anden præst, en skolemand og skolelæreren, opmuntrede denne mig til at indgive ansøgning igen. Han sagde til mig: »Jeg skal nok lave den sådan til, at den skal blive antaget«, og det skete også.

Så kom krigen 1848. Den beredte mange hjertesorg, også mig. Ingen af mine pårørende var med, men jeg sørgede over mine medmenneskers nød. Fjenden kom herved i landet i 1849, men kom ikke til vor by, når undtages et læs, der var her for at rekognoscere. Min ældste søn, der da var otte år, havde fået et lille dannebrogflag, som han hæftede på en stang i haven for at vise, at han var ærlig dansk. Vi havde dette forår en usædvanlig kulde og tørke fra nordvest, og først den 6. juli, da slaget stod ved Fredericia, begyndte sommeren. Min gerning i skolen blev ikke forstyrret i krigsårene. Vi havde jo ikke indkvartering af fjenden og blot en eller to dage af vore egne folk.

Efter krigen gik alt for mig også sin vante gang. Jo ældre jeg blev, des ivrigere. Jeg syntes ikke, jeg kunne give nok, og børnene vidste ikke af andet at sige end komme, være og blive til anordningsmæssig tid. Beboerne fik efterhånden et bedre syn på skolen. Skolegangen blev mere stadig, børnene mødte bedre klædt og var bedre opdragne som følge af den tiltagende velstand. Det blev også stadig bedre for skolelæreren med hensyn til skoleapparater, med hvilke man nu ikke var så kneben. Derimod var man meget uvillig til at forbedre min indskrænkede bolig. Jeg søgte flere gange at få det gamle hus ombygget og få vand ved skolen, men man sagde, at man manglede midler dertil, og jeg lod så være at bede derom. Først i 1858 blev der til skolen bygget tre fag, så boligen fik den anordningsmæssige størrelse.

Min løn var uforandret, til jeg 1856 fik alderstillæg. Det var på 50 kr. årlig til 1864, da jeg fik det forhøjet til 100 kr. Korn, fourage, nannest (æg, brød og mælk) og træ ydedes in natura med undtagelse af 12 tdr. byg, der betaltes efter kapitalstakst. Dette blev forandret 1862, således at korn og nannest be-

taltes med penge, medens foder og træ skulle liciteres bort. Denne ordning blev for mig gavnlig med hensyn til træ, der nu blev ordentlig leveret, men dårlig med hensyn til foder. Da jeg altid har været ked af vrøvl, tog jeg det imidlertid, som det var. Da nannest blev afløst og sattes i værdi med byg, skete der mig også uret, da beboerne efter gamle skrifter skulle yde et mål mælk, hvilket kun få gjorde nu.

Flere gange i mit lange skoleliv har beboerne vist mig deres velvilje og beredt mig en stor glæde ved at forære os æresgaver, således 1. marts 1862, 25 år efter mit kaldsbrevs datum, 1865 ved vort sølvbryllup og 1880, da jeg fik min afsked.

Efter krigen, altså i årene fra 1851 til omkring ved 1855, kom der fornyet liv i alle forhold over hele landet. Dertil var krigen dog ingenlunde årsag, i alt fald ikke direkte. Men det er jo indlysende, at mangen virksomhed i handel, søfart og håndværk, som krigen havde standset, nu kom i gang igen og blev taget dobbelt energisk op.

Landbruget kom der især fart i, hvad der også bidrog til at fremme handel og industri. Hovedgrunden til den forøgede virksomhed i landbruget, antager jeg, var salget af fæstegårdene, hvilket nu blev almindeligt. Fæstejorden blev jo solgt meget billigt, især her på egnen. Den ædle, uegennyttige greve Frijs til Frijsenborg solgte især meget billigt. Hans fæstebønder fik gårdene for så godt køb, at de f.eks. her i Toustrup nogle år efter gårdkøbet kunne sælge deres udmarkslod for næsten samme pris, som de havde givet for hele gården. Mange bondekarl, der havde samlet sig nogle hundrede rigsdaler, købte da en udmarkslod, opførte nogle simple bygninger herpå og levede så en del år efter på eget bo som en forholdsvis velstående mand.

Bygningsmaterialerne var jo ikke så dyre dengang, arbejdslønnen ikke så høj, og folk var ikke så fordringsfulde, hvad boliger angår. Noget lignende forhold var der vel over hele landet i de egne, hvor der blev solgt fæstegods. Landbruget var jo i det hele taget i opkomst: mergling og markens renholdelse ved brak blev mere og mere almindelig, og kornpriserne steg. Men da en del år var gået, steg også prisen på jorden, og det blev ikke så let for uformuende at komme i besiddelse af landejendomme.

Bonden er gået frem i velstand, det vil sige gårdmændene, ikke husmændene. Der er mere standsforskel mellem bønderne, end der var i min barndom. Da var gårdmanden fattig, og husmanden var fattig; den første havde ikke mere end til husbehov, han skulle ikke »lægge op«, ikke vise sin overlegenhed ved pragt og et mageligt liv, men måtte arbejde. Nu mener mange gårdmænd, at de er meget fornemme folk, hvilket viser sig i deres stadsbygninger, forfængelighed med klædedragt o.s.v. Ja, de vil endog ved hjælp af deres ordførere, som de i forening med husmændene stemmer på, styre statens anliggender beråbende sig på flertallet og folkets vilje. Mon de når det nogensinde? Jeg oplever det i alt fald ikke.

I min barndom kunne de husmænd, der ikke havde jord, få en ko græsset hos gårdmanden for en ringe betaling. Ved at købe et par læs hø til vinterfoder kunne han således næsten hele året have den fornødne mælk til sig og sine; men nu er (og har været i flere år) dette gode endt, da gårdmanden ikke mere vil have med den sag at gøre.

Nu er fællesmejerier i mode, hvor gårdmændene sælger deres mælk for godt køb i sammenligning med, hvad de selv kunne få for den, men så er konerne

fri for at have ulejlighed med at lave smør og ost. Der oprettes flere og flere af disse mælkerier, hvor den fattige, ja adle, der ikke har jord, må hente deres mælk, udpint som den er ved anvendelse af centrifugen.

Husmanden har det ikke så godt som før. Han slider som daglejer for gårdmanden, kan næppe, så længe han er arbejdsfør, tjene simpel føde til sig og sine, og lønnen bliver derefter fattiggården, af hvilke der nu oprettes mange omkring i landet, og hvor der måske er godt nok, men friheden mangler.

Det første år efter krigen 1864 var mindre frugtbart, dog var der nok til folk og fæ, ligesom omkostningerne, angående hvad fjenden havde udskrevet i Jylland, blev beboerne erstattet. Det blev pålagt en indkomstskat, der også udrededes, uden at nogen savnede det nødvendige. Der var nemlig ikke så meget med vellevned, forlystelsessyge og pragt som nu. Pyntesyge og en vis hovmodsfølelse tager til i alle stænder fra slot til hytte. Der læses om store, flotte gilder i stæderne, og det skal vel snart efterlignes på landet.

Den simple mand ved nu ikke, hvordan han skal skabe sig. Frøen puster sig op for at ligne koen. Den lille båd vover sig langt fra land og bilder sig ind at ligne det store skib, som vel ladet går stormen i møde. Mange tænker: »Nu er det dag, det bliver aldrig nat«. Kommer der nu et par knappe år, bliver der, hvilket før er sket, en hujen og en skrigen over de slette tider. »Vi kan ikke begå os«, hedder det så, men hvorfor kan folk ikke lære at spare i rette tid? Det kan dog myren forstå; den har nok hver vinter, om den end varer længe og er streng.

Mange er for tiden ivrigt optagne af Indre Missions lære. Denne retnings tilhængere har virket uendelig meget godt og omvendt mange sjæle fra lastens slemme vej, men også hyklere findes der her, og de har tit bedraget andre kristne. Også mange grundtvigianere afviger fra den ærværdige Grundtvigs meninger og nærmer sig de »radikale«. Mormoner, katolikker, metodister, ja selv jøder har i de sidste år vundet proselytter i vort forhen så rolige land. Der er et virvar uden lige i det religiøse som det politiske. Omkring ved 1850 og derefter begyndte mormonerne at hverve tilhængere, og mange stakkels mennesker blev forførte af deres skinhellige profeter og rejste til Saltsøstaden for der at trække for de øverste. Her fra sognet drog også en del derover. Jeg talte meget med dem for at få dem til at opgave rejsen, men det nyttede ikke stort. Et par familier gik dog igen tilbage, men om det var ved min medvirken, ved jeg ikke, så jeg skal ikke rose mig deraf.

Alene ved jeg, at jeg arbejdede for, at de forførte mennesker skulle vende sig fra deres vildfarelser, men så snart mormonpræsten havde fået fast fod hos dem, var det umuligt, selv for de mest veltalende præster, at overbevise dem. Ja, mennesker elsker endnu mørket mere end lyset — endog i dette år 1883 er der til de skandinaviske lande sendt 40-50 apostle fra mormonernes land for at hverve proselytter, og de går vel ikke alle forgæves.

Der arbejdes i disse dage på så mange ting til menneskenes gavn. Der bygges skoler for den opvoksende ungdom. Højskoler, hvorfra der udgår mange frihedsideer, opstår i mængde rundt om i landet. Friskoler oprettes, da de fornemste bønder ikke vil have deres børn i den offentlige skole; de kunne jo der indtage lyst til synd mellem de simple almuebørn. Her i nærheden er der et sogn, hvor beboerne har taget alle børnene fra en for resten begavet og ordentlig mand, som de ikke kan lide. De har bygget en friskole, og læreren ved den offentlige skole har nu i tre år hævet sin løn, ca. 1600 kr., uden at

undervise et eneste barn. De vil have ham afsat, men jeg håber, det ikke lykkes for dem. Missionshuse, sømandshjem, logihuse, tekniske skoler, børneasyler og børnehjem opføres, alt i stor stil ved hjælp af privat godgørenhed, idet der presses og anfaldes på alle måder.

ARBEJDE UDEN FOR SKOLEN

Las Lassen skriver et sted i sine optegnelser: »Jeg besluttede da at blive i min fødeby, om jeg der kunne gøre nytte.« Det var hans mål, og derom drejede hans tanker sig ofte, at han bedre og bedre skulle søge at udfylde sin plads, så hans arbejde måtte blive til gavn for hans fødeby. Han virkede i det stille, brød sig ikke om at gøre sig bemærket, men alligevel var der mange, der så, at det var et godt stykke arbejde, han udrettede i skolen i de 50 år, han fik lov at virke.

Han var i modsætning til faderen i besiddelse af stor viljestyrke, var fuld af energi og var meget pligtopfyldende. Han gav ikke op over for besværligheder, men fandt altid en eller anden udvej, når det så sværest ud for ham. Han gik med hensyn til undervisningen nye veje, og han havde evne til at finde frem til arbejdsformer, der fik eleverne til at varetage skolearbejdet med lyst og interesse.

En kollega skrev således om ham i »Folkeskolen«: »Han var en sjælden dygtig og nidkær lærer. Med et roligt, besindigt og bramfrit væsen forenede han stor begavelse som lærer, og han virkede med stor ihærdighed og usvækket lyst gennem mange år. Lassens elever stod stedse blandt de fremmeste i kundskaber og åndelig udvikling, og fra hans skole er udgået flere bekendte og dygtige mænd, deriblandt gårdejer Ole Jensen, Toustrup, og folketingsmand Niels Jensen, Toustrup.

En af hans elever, der gik i skolen fra 1855 til 1862, har fortalt mig følgende: »Lassen begyndte og sluttede altid præcis på slaget. Han lagde megen vægt på retskrivning og regning, og skolen var vidt fremme i disse fag. Vi læste ofte i »Ledetråd til danmarkshistorie« af Barfod, og Lassen fortalte da en del ved siden af. Vi havde ingen trykte sangbøger, men afskrev en mængde sange efter diktat, hvilke vi så benyttede ved vore sangøvelser.«

Las Lassen lod sine elever indføre regneopgaver og skrivøvelser i dertil indrettede hæfter. En del af disse opbevares endnu i Toustrup skole, og på grund af den sirlige skrift og orden, hvormed opgaverne er indført, vækker de den dag i dag beundring blandt lærere, der ser dem igennem.

Skønt Las Lassen altså samvittighedsfuldt passede sin skole og ved læsning i bøger og blade forberedte sig til skolearbejdet, fik han dog også uden for skoletiden meget andet arbejde udført.

Fra 1854 var han distriktskommissær for de mindre landejendommers brandforsikring for rørlige ejendele, og desuden hjalp han ofte præsten og sognerådet med skriftligt arbejde. Han skriver herom i sine optegnelser: »Bestillingen som distriktskommissær har skaffet mig meget arbejde og mange bryderier. Jeg har haft mange strenge rejser og våget længe mange aftener, men gjorde det for min kones og mine børns skyld, da jeg derved tjente ikke så lidt. Jeg har således uden andres hjælp kunnet holde mine 2 sønner anstændigt på seminariet, give en tredie 4000 rigsdaler og endog efterladt en lille sum til mine to døtre, hvilken sum jeg håber til den gode Gud må blive dem til velsignelse.

Efter pastor Øllgaards afsættelse savnede man tiendelisterne og andre af pastoratets papirer, og man mente, at han havde tilintetgjort dem. Jeg havde megen ulejlighed dermed, da tiendelisterne kun kunne skaffes til veje ved min hjælp, da jeg havde kopi deraf, som en følge af, at jeg i mange år havde udregnet afgiften af kornet i penge for de forskellige præster. Jeg fik tak derfor, ej heller andet, men det var min egen skyld, da der altid blev tilbudt mig betaling.

Jeg havde en del arbejde for sognerådet med de forskellige ligninger. Herfor fik jeg 10 rdl. årlig, men det var kun en ringe fortjeneste ved det, idet mændene ved sognerådsmøderne, der holdtes i skolen, var inde hos os og fik mad, øl og kaffe«.

Ofte kom der folk i skolen for at få Lassen til at hjælpe med et eller andet, og Lassen hjalp gerne, når han kunne. Da de Toustrup bønder købte deres gårde af grev Frijs på så billige vilkår, fik de Lassen til at skrive en takke-skrivelse til greven. Da bønderne i 1848 fandt, at fjendens fordringer på kød, brød og foder var for store, gik Lassen for dem til general Ryes hovedkvarter i Skæring for at forespørge, om de skulle opfylde fjendens forlangende. Skulle der være fest i byen, kom der gerne bud til Lassen, om han ville skrive en sang, og var der nogen, der ikke kunne klare at skrive et brev, gik de til Lassen og fik ham til at skrive det.

En af hans sønner skriver således: »En dag i september 1850 kom en kone, Karen Terkildsen, ind til min far og bad ham skrive et brev for sig til 7. bataillon i anledning af, at hendes søn, Jens Laursen, var falden i en træfning ved Süderstapel. Hun græd, da hun gav de nødvendige oplysninger. Det var en slags krampagtig gråd, som når mænd græder. Det kom stødvis, og kun enkelte tårer trillede ned ad de gamle, furede kinder. Min far skrev brevet med tårer i øjnene. »Han var en af mine bedste drenge i skolen, måske den bedste«, sagde han. »Han var kommanderskjersant«, sagde den gamle kone. »Ja«, sagde min far, »han har altid villet gøre sin pligt.«

I slutningen af tresserne blev der i Toustrup stiftet en forening, der bar navnet »Toustrup sogns dramatiske forening«. Nogle af dens medlemmer, navnlig elever fra Toustrup skole, indøvede og udførte under Lassens ledelse flere gode skuespil af danske forfattere.

Den ivrigste og mest interesserede af foreningens medlemmer var den 20-årige Niels Jensen, der senere blev så kendt for sin virksomhed i rigsdagen og som formand for de samvirkende jyske landboforeninger.

Da Niels Jensen især holdt af Holberg, fik han foreningen til i de første år at opføre nogle af dennes komedier. Først spillede »Ulysses von Ithacia«. Skuespillerne optrådte med maske, da de ellers ikke turde vise sig. Dekoratio-nerne var store hestedækkener, scenen et lergulv og dragterne en mærkelig blanding af forskellige fantastiske klædningsstykker. Det var meget vanskeligt for tilskuere at få adgang til »teatret«, da der ved indgangsdøren skulle af-gives et bestemt feltråb.

Året efter opførtes »Diderik Menshenskræk«. Da havde de optrædende om-byttet maskerne med parykker og forlørent skæg. Det var nu lettere at få ad-gang, hvorfor der også var stor tilstrømning til forestillingerne.

På den tid så Niels Jensen »Gøngelhøvdingen« på teatret i Århus, og han blev så stærkt optaget af det, at han fik de Toustrup dilettanter til at spille

stykket. I vinteren 1867 opførtes det i en af byens lader. Det gik så godt, at dilettanterne fik lyst til at optræde på et rigtigt teater, og det vakte stor opmærksomhed, da det i foråret 1867 blev bekendtgjort, at de ville opføre »Gøngenhøvdingen« på Århus Teater.

I Aarhus Stiftstidende skrev man om stykkets opførelse:

»17. april. De mange dilettantforestillinger, der i den senere tid er bleven opført på vort teater, sluttede i aften med »Elverhøj«, der for tredje gang gik for fuldt hus. Straks efter påske vil imidlertid en dramatisk forening fra landet opføre »Gøngenhøvdingen«. Indtægten er ligeledes bestemt til veldædigt øjemed, nemlig til lige fordeling mellem vor bys fattige og det sogns fattige, hvor foreningen har sit hjem. Det er sikkert første gang, at vor landbostand har indladt sig på et sådant foretagende, og det fortjener alene af den grund opmærksomhed, men også for øjemedets skyld anbefaler vi forestillingen til publikums velvilje.

18. april. Onsdag den 24. april kl. 7 opføres af dilettanter fra »Toustrup sogns dramatiske forening« »Gøngenhøvdingen«, folkeskuespil i 5 akter med sang og kor. Billetter til almindelige teaterpriser erholdes straks hos billetkasserer Flemming samt forestillingsdagen fra 11 til 12 i teatrets forhal. Indgangen åbnes kl. 6½. Til generalprøven tirsdag den 23. (3die påskedag) erholde tjenestefolk og børn adgang til følgende priser: 1. og 2. parket 24 skl., loger og balkon 16 skl.

20. april. Til den averterede forestilling i teatret på onsdag er alle billetter til parket og loge allerede solgt, og det ønske påtrænger sig derfor, at forestillingen måtte blive gentaget en eller endog flere gange. Mange landboere har i dag attrået billetter, og det er at forudse, at en del bønder fra forskellige sider vil komme til byen på forestillingsdagen for at se en sådan teatralisk forestilling af deres egne, ikke anende, at billetterne alt er borte.

Kunne stykket derfor blive opført oftere, var det ønskeligt, om et avertissement derom kunne indkomme i rette tid i avisen. At »Toustrup sogns dramatiske forening« til en i Århus given forestilling kan trække så fuldt hus, beror ganske naturligt på det nye og efter omstændighederne ganske storartede i et sådant forhavende, og ville vi i den gode sags fremgang ret ønske, at foreningens medlemmer vil blive i stand til blot nogenlunde at tilfredsstille scenens fordringer. Vi anser det ikke for umuligt, skønt det er indlysende, at flere ting dertil vil virke hæmmende. Det er således ikke en uvæsentlig sag, at foreningens medlemmer, såvidt erfares, ikke kan møde i Århus forinden samme dag, generalprøven skal afholdes, hvorved ordningen af det hele vil blive meget besværlig for dem.

»Gøngenhøvdingen« er et stykke med en ikke mindre historisk end spændende handling, og det har en storslået tiltalende karakter, hvorfor vi godt forstår, at landboere af en dramatisk forening kan føle sig tiltalte af et stykke med sådanne karakteristiske og til dels imponerende figurer og derfor har lyst til at prøve kræfter på samme. Den hindring, dialekten muligt lægger for udførelsen, vil i alle tilfælde enhver dannet tilskuer forstå at vurdere efter forholdene og derfor ikke lægge de spillende til last, og desuden, når alt kommer til alt, burde den jyske folkedialekt vel nok tåles på en jysk scene, eller tilskuerne være istand til at se bort fra det som det i øjeblikket underordnede. Lader os derfor, Århusianere, modtage denne forening med tak og venlighed, både fordi den så smukt optræder i et rent og veldædigt øjemed, og fordi den

vidner om, at en højere sans, interesse for kunst og læsning, alt mere vækkes blandt landboere.

26. april. Det særsyn at se bønder, virkelig jyske karle og piger fra et sogn midt ude i landet, spille komedie, og det tilmed et stykke af temmelig stort omfang og af romantisk art med dronninger, riddere, store ord og kombinerede sangnumre, havde naturligvis i den grad pirret nysgerrigheden hos vort publikum, at teatret i tre aftener har været omtrent udsolgt ved »Toustrup sogns dramatiske forening«s opførelse af »Gøngehøvdingen«.

Allerede som dilettantforestilling betragtet ville det naturligvis være malplaceret at bedømme sagen fra et kunstnerisk standpunkt, men så meget er det simpel retfærdighed at udtale, at det ikke kunne andet end vække forbavselse at høre, hvor kvikt replikkerne faldt på hverandre, hvor smukt flere af de spillende virkelig følte noget ved deres roller, og hvor frejdt alle fremsagde deres partier uden at forvirres. Hvad der måske stødte noget var, blandt de øvrige umiskendelige jyske dialekttrøster, at træffe en af de spillende — såvidt vides en i egnen bosat håndværker — med en stærk tysk accent. Publikum var åbenbart greben af det usædvanlige og lønnede selskabet med rigeligt bifald og fremkaldelser, medens på den anden side det barokke enkelte gange aftvang de mere lattermilde et uvilkårligt udbrud.

30. april. Velgørenhedsselskabet har fra et selskab i Toustrup modtaget 20 rdl. 1 mark, indkommen ved forestillingen i Århus (halvdelen af nettoindtægten), for hvilken gave herved hjertelig takkes.

1. maj. Velgørenhedsselskabet har fremdeles haft den fornøjelse at modtage under 30. april ved lærer Lassen fra et selskab i Toustrup 30 rdl., som indkom ved salg af dragter brugte ved forestillinger i Århus, for hvilken gave herved bringes hjerteligst tak.«

Til stykkets opførelse havde Las Lassen skrevet en prolog, der blev fremsagt af Niels Jensen, der havde hovedrollen.

Højstærede, godaften! Tak for venligt ly,
vi fandt i denne smukke gæstfri by,
hvor vi skal glædes og om muligt glæde.
Ej kommer vi for egen ros at nyde
ej heller for Dem noget nyt at byde,
thi sligt her andre bedre kunne kvæde.

Måske vi herved nogen nød kan lindre,
vi ser jo, at De ej deri os hindre,
hvorfor vi og forventer skånsom dom,
om enkelt gang vi tage fejl i dialekten,
om også vi skal gå lidt fra koncepten
og ej det hele få i samlet sum.

Thi før vi trådte ind i disse sale,
vi altid vante var til lave dale;
der talte, sang vi tit vort simple kvad.
Der tænkte vi på denne stolte Svend,
som mangan gønge havde til sin ven;
i trængselstiden færdedes han glad.

At gøre vel, det var hans fryd og lyst,
 tit derfor svulmed hjertet i hans bryst.
 Han tålte alt for landets vel at fremme,
 han kækt fuldbragte mangen herlig dåd;
 i nød han altid snildt og rask fandt råd,
 og derfor ej så let vor Svend vi glemme.

Hans billed står for os med lyst og ynde,
 vi derfor tænkte ej os at forsynde
 at tale lidt om Danmarks gamle ven.
 Nu nok en gang om milde dom vi bede,
 at vi i hovedet ej blir alt for hede.
 Se så, nu kommer handlingen.

Forfatteren Edv. Egeberg skrev i 1927 i en anmeldelse af bogen »L. Lassen. Lærer i Toustrup 1830-1880«, hvori opførelsen af »Gøngenhøvdingen« på Århus Teater er omtalt, bl.a.:

»Der var sikkert ikke på dette tidspunkt — i 1860erne — ret mange sogne i Danmark, der kunne have mobiliseret en flok unge, der med held og under bifald spillede komedie på en større købstads teater. Den undervisning i modersmålet, gamle Lassen har givet sine skolebørn, må sikkert have hævet sig en del over den, der da almindeligvis gaves i landsbyskolen, og der var vel heller næppe ret mange folkeskolelærere, der den gang — som gamle Lassen gjorde det — kunne skrive en kvik prolog til samme forestilling«.

LAS LASSENS SIDSTE ÅR

På grund af en øjensvaghed søgte Lassen i 1880 sin afsked og fik den samme år. Han købte nu et hus i Toustrup og boede her i 15 år. Hans kone døde i 1886, og efter den tid holdt hans to døtre hus for ham. I de sidste ti år, Lassen levede, var han fuldstændig blind, men han var meget tålmodig og klagede aldrig. Hans døtre læste hver aften avisen for ham, og han blev ved at interessere sig for, hvad der skete i tiden, lige til han døde. Ved hans hus var der en lille have. Her kunne han gå alene på en gang langs havegærdet, og her gik han frem og tilbage en timestid hver dag.

Hans døtre gik også hver dag en lille tur med ham i nærheden af byen. En gang imellem gik de over til Røgen og besøgte en af Lassens sønner, der var lærer der. Når tiden blev for lang for ham, gennemgik han i tankerne sin danmarkshistorie eller regnede hovedregning. Af og til skrev han lidt — han brugte da en ramme med træribber. Den blev lagt over papiret, og med blyant kunne han så følge ribberne.

Las Lassen døde den 26. juni 1895, 84 år gammel, og blev begravet på Dallerup kirkegård. I »Folkeskolen« for 15. september 1895 skrev førstelærer J. C. Jensen, Mammen, bl.a. således om ham:

»Tirsdag den 2. juli jordfæstedes på Dallerup kirkegård under megen deltagelse såvel af omegnens lærere som af sogneboerne pens. lærer Las Lassen, Toustrup.

Han var en sjælden dygtig lærer. Alvor var hos ham forenet med mildhed, så han vandt såvel sine clevers som forældrenes udelte agtelse og kærlighed.

Hans øjensvaghed gik over til fuldstændig blindhed, hvoraf han led i de

sidste ti år, men han bevarede til det sidste sin åndsfriskhed og fulgte med usvækket interesse begivenhederne og åndsrørelserne i sit fædreland, for hvilket han altid følte som en ægte, god dansk mand. Sin lange, tunge svaghed bar han med stor tålmod og gudhengivenhed.

I vinteren 1840-41 var jeg hjælpelærer hos Lassen, der da forestod undervisningen både i Toustrup og Sorring skoler. Jeg modtog hos ham den første forberedelse til seminariet, mindes ham med usvækket agtelse og kærlighed, og han har stedse siden stået som forbillede for mig i lærergerningen.

Hans minde vil længe leve til velsignelse.«

IV.

JENS LASSEN

*Lærer i Brørup 1861-62, i Blegind 1862-68, i Venge 1868-76
og i Riis-Tebstrup 1876-1907.*

Las Lassen havde, som han har omtalt i sine livserindringer, to sønner, der blev lærere, Jens Lassen, min farfar, og Niels Oscar Lassen.

Ligesom faderen førte Jens Lassen dagbog og nedskrev som ældre mand sine livserindringer. I den skildring, der her skal gives af hans liv og virke, er hans dagbogsoptegnelser og livserindringer benyttet.

Jens Lassen gik til præst i Linå i vinteren 1855-56. I denne by samledes til konfirmationsforberedelse børn fra Toustrup, Dallerup, Sorring, Møllerup, Laven, Hårup, Skellerup og Silkeborg. Børnene gik den vinter til tre forskellige præster. Først gik de til pastor vicarius Pontoppidan, derefter til Silkeborg-Linås nye præst, digteren C. Hostrup og sidst på vinteren til Låsby-Dallerups præst pastor Binzer. Der var i alt 74 konfirmander, hvoraf de 14 var fra Silkeborg, der dengang kun havde 1200 indbyggere. Børnene gik som nu to gange om ugen, men undervisningstiden var længere, vist ca. 4-5 timer hver gang. Fra Toustrup til Linå er der ca. 10 km, så børnene derfra fik altså 2 gange om ugen en spadseretur på tre små mil.

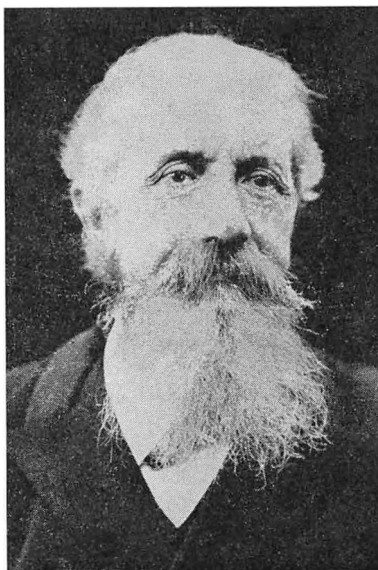
Jens Lassen skriver herom i optegnelserne: »Vi gik hjemmefra ved syvtiden, og turen tog henved tre timer. I de korte dage var det mørkt, når vi gik, og først i Dallerup kom dagslyset. Vi fik fri ved tretiden, og når vi så var på hjemvejen, havde folk tændt lys. En rask pige, som boede helt ude ved Skørring mark, havde 1½ mil at gå, men hun mødte alligevel hver gang.

Vi gik alle med træskostøvler eller træsko. Ingen af drengene havde overfrakke, men vi gik alle i lange skødefrakker, en slags diplomat, af tykt, hjemmenvævet vadmel. Bukserne var af samme stof og dygtig lange, så de næsten dækkede træskoene. I regnvejr eller snevejr havde vi skiftestrømper med. Vi havde smørrebrød med, hvoraf vi spiste noget, før vi kom til præsten, og resten bagefter eller på hjemvejen.«

På den tid havde børnene stor respekt for præsten. Det hændte af og til, at uskikkelige eller dovne børn blev vist fra og blev så først konfirmeret næste gang. Det blev anset for en stor skam, hvorfor forældrene nøje vågede over, at præstelektierne blev lært, og formanede børnene til at opføre sig ordentlig på vejen, at der ikke skulle ske anmeldelse til præsten. Alligevel indtraf der

undertiden spektakler og slagsmål i Linå. Drengene fra Silkeborg var finere i tøjet end landsbydrengene og spottede over deres træsko og lange »kjoler«, men at landsbydrengene ikke lod en sådan fornærmelse uhævnnet, ser man af optegnelserne.

»Fra Toustrup var der en dreng, der hed Niels. Han var ikke stærk, men gruelig forvoven og slagfærdig. Han havde en ældre broder, der i 1848 var avanceret fra menig soldat til sergent. Det var Niels meget stolt over, og skønt

Jens Lassen, Tebstrup

han ikke havde sanggaver, sang han ofte krigsviser af fuld hals. Hans yndlingsvers var: »Hør nu, hvor skal slaget stå, I kan stole på« o.s.v. En dag spottede de Silkeborg drenge over hans lange, tykke kjole og hans røde hue. Niels, der stod med en tyk kæp, sagde: »Har I lyst at slås, kom så an, så ska a vis jer, at vi er it øllebrø«.

»Du har måske øllebrød i din lange kjole«, bemærkede en silkeborgdreng. Til svar herpå trak Niels sin kæp og gav ham et slag i panden, så der blev en stor hule, og kæppen sprang midt over. Silkeborgdrengen sprang hen og overkradsede Niels i ansigtet, og vi andre stimlede sammen om dem og så til, til tvekampen var forbi.

Næste gang, vi mødte hos præsten, fik begge drengene en drøj irettesættelse af pastor Pontoppidan, der truede dem med bortvisning, dersom sligt gentog sig. De var begge meget slukørede. Drengen fra Silkeborg sad med en tyk næse og en stor hule i panden, Niels lignede med alle sine skrammer en tato-veret vildmand.

En dag, da vi var på vej til præsten, kom vi i trætte med en lille mand, der hed Per Degn. Han skyldte os for, at vi havde trillet sten fra bakkerne ned på hans mark. Niels sprang frem og råbte: »Det er løgn«, men herover blev

Per Degn for alvor vred, og idet han råbte: »Skal du sige løgn til mig«, gav han Niels en kraftig ørefigen.

Næste dag stod Per ved vejen, og en af de største drenge, Anders Kanne, råbte til ham: »Ska vi ha lussinger i dav«. Per Degn svarede: »Det ka do godt få«, og slog ham i hovedet, men Anders sprang rask ind på ham, gav ham et par slag og væltede ham ned i vejgrøften.

Per Degn skrev til min far og klagede over Anders, og da han kom i skole, sagde min far til ham: »Hør, nu Anders, du gør jo spektakler på præstevejen, du har jo banket en mand.« »Nøj«, svarede Anders, »de va it annet end en dreng.« Nu kunne far ikke lade være at le. Vi fortalte så hele historien, og Anders fik ingen straf.

Efter konfirmationen gik Jens Lassen hjemme i to år; om sommeren passede han køerne og gjorde en del markarbejde på jordlodden, om vinteren forberedte han sig til prøveeksamen på Lyngby seminarium. Det hedder herom i optegnelserne:

»Min forberedelse var temmelig planløs. Min far havde fået at vide, hvilke bøger der brugtes på seminariet, dem havde han købt og ladet mig selv studere. Hen i juli måned kørte min farbror så med min far og mig til Lyngby. Jeg havde imødeset den dag med stor spænding. Jeg ville nødigt »falde igennem« og tænkte mig, hvor glad jeg ville være, hvis jeg bestod.

Vi kørte fra Farre mark, hvor min farbror boede, om eftermiddagen og kom til Århus ved aftenstid. Efter et lille ophold her fortsatte vi den 6-7 mil lange vej til Lyngby. Vi kørte hele natten. Solen stod op, da vi kom til Rønde kro, og hen på formiddagen ankom vi til Lyngby.

Næste dag begyndte den »store« eksamen. Jeg gik uforfærdet til den og klarede mig vistnok også jævnt godt i de fleste fag. Jeg husker ikke mere, hvad jeg blev hørt i — dog erindrer jeg, at jeg i bibelhistorie fortalte om Pauli rejser. Seminaristerne gik og hørte på os og morede sig over vor kejtethed, og vi så op til dem som højere væsener. Jeg hørte et par tale om, at der var 22 aspiranter, og de blev nok alle optaget. Det gav mig håb, og spådommen slog til.

Jeg mindes endnu den gråhårede Højer, der eksaminerede i dansk. Han var en høj, smuk mand med stort skæg, så noget barsk ud og havde i det hele noget militært i sit ydre. Han var også gymnastiklærer. Det var en rask gymnastikopvisning, vi lavede. En seminarist af ældste klasse kom frem, vi blev stillet op i række og anmodet om at gøre de øvelser, han viste os. På den måde gennemgik vi de forberedende øvelser, løb, springen over snor o.s.v. til kosteligt grin for seminariets lærere og elever, hvilke sidste betragtede os og næsten behandlede os som halve idioter.

Det rygtedes snart imellem os, at vi vist alle var optagne, men det var alligevel med en vis spænding, at jeg sammen med de øvrige aspiranter og vort følge af lærere, fædre og de alle steder værende seminarister, gik op i gymnastiksalen for at høre udfaldet.

Forstander Langhoff kom ind og oplæste med værdig mine resultaterne. Jeg ventede spændt på mit navn, endelig kom det »nr. 10, Jens Lassen«, så var jeg glad og min far med.

Det var nu ud på eftermiddagen, og vi kørte hjemefter med det samme. Ved aftenstid kom vi til Tirstrup kro, og her ville min far ind. »Thi«, sagde han, »på lange ture skal man aldrig køre en kro forbi, og man skal aldrig bede på

landevejene«. Denne gang var han dog lige ved at fortryde, at vi ikke kørte forbi.

Vi havde fået en bid brød og en kop kaffe i kroen og skulle igen til vogns, da en brolægger, en lang, firskåren rad i en luvslidt vadmelstrakke, kom slingrende hen til os. »Kan jeg køre med til Rønde«, spurgte han udfordrende. »Der er ingen plads«, svarede min far. Brolæggeren gav grovheder. Herover blev min far vred og kaldte ham et »sønderherredssvin«. Da blev brolæggeren først for alvor vred og truede med at slå. »Hvad er du for en fyr, du med den hat«, sagde han til mig. »Ja, ham lader du stå«, sagde min farbror. Pludselig blev fyren ondsksfuld. Han sprang hen og tog en stor kampesten i hver hånd, idet han bandede og teede sig som en rasende. Nu var min far dog så besindig at kalde på kromanden og anmode ham om at skaffe fred. Kromanden fik da også stenene fra ham, men så længe fyren kunne se os, blev han ved med at bande over os.

Uden andre oplevelser på den 10 mil lange vej til Toustrup nåede vi hjem hen på morgenstunden næste dag. Der blev almindelig glæde i hjemmet, da vi fortalte, hvorledes det var gået, og jeg var ikke mindst glad selv.«

PÅ LYNGBY SEMINARIUM 1858-61

De 22 aspiranter, der var blevet optaget på seminariet i juli 1858, begyndte undervisningen 19. august samme år. Seminariet havde da bestået i ca. 45 år. Det blev oprettet ved kgl. reskript af 30. april 1813, da kancelliet fandt, at de seminarier, man på den tid havde, ikke var tilstrækkelige til, at »almueskolen derfra kunde forsynes med seminaristisk uddannede skolelærere«, og efter forslag fra kancelliet blev det bestemt, at et nyt skulle oprettes, og at det skulle ligge i Århus stift, da dette, skønt det var landets største stift, endnu ikke havde noget seminarium.

Det nye seminarium skulle indrettes i lighed med de såkaldte præstegårdseminarier, og efter at man fra adskillige præster i stiftet havde indhentet planer til »slig undervisningsanstalt«, valgte man at benytte sognepræsten Hans Peter Barfoeds plan, hvorefter seminariet skulle anlægges i landsbyen Lyngby »under Århus stift udi vort land Nørrejylland«.

Af de bestemmelser, der skulle være gældende for seminariet, anføres her nogle uddrag efter seminarieforstander Frederik Nielsens afhandling »Lyngby Seminarium som bidrag til nutidens forhandlinger om skolens reform — 1851«.

Seminariets indretning. Ved seminariet må antages 15 subjecter af bondestanden, hvortil også regnes de på landet opdragne degne- og skoleholdersønner. Til at undervise og danne disse antages 2 lærere — til førstelærer og forstander udnævnes præsten i Lyngby hr. Hans Peter Barfoed.

Til de fornødne undervisningsværelser bygges et 6 fags hus, der skal have samme indretning som seminariebygningen ved Borris præstegård. I dette hus indrettes et værelse for den anden lærer, der bør være en duelig kandidat i teologien. Kost og andre fornødenheder erholder han i præstegården.

Seminaristerne tinger sig i kost og logi hos de ved seminaret nærmest boende bønder og klæder sig ligeledes på egen bekostning i den sædvanlige bondedragt.

Seminaristernes antagelse: Ingen antages under 18 år og ingen over 23. Skulle flere end 15 melde sig, da anstilles en prøve med dem, og de bedste får

da fortrinnet. Findes der iblandt dem sådanne, som af en eller anden grund er utjenstdygtige til krigstjeneste, skal forstanderen, dersom de ellers er duelige, fortrinnsvis udvælge disse, for at forsvarsvæsenet ej skal berøves tjenstdygtigt mandskab.

Det første halvår er prøvetid, og de, der røber ulyst eller uduelighed i den tid, afskediges.

Undervisningen omfatter: Kristelig religion for hjertet og forstanden, hvorved den befalede lærebog lægges til grund. Daglig bør et stykke af bibelen læses og gennemgås med eleverne. Herunder regnes morallære og bibelhistorie. — Dansk, grammatik og stiløvelse. — Sjælelære og anthropologi hvorved tilige foredrages de almindeligste diætiske regler samt behandlingsmåden af skindøde. — De vigtigste af lovene i landet, der angår almuen. — Havedyrkning, derunder pileplantning, omgangsmåden med humle, hø, krap og deslige samt bier. — Nyere agerdyrkningsteori med forsøg på seminariets lod, hertil må i alt anvendes 14 dage til praktisk arbejde. — Calligraphi, om end ikke alle have anlæg til at skrive en smuk hånd, gøres dog alle opmærksomme på, hvad der udfordres til nogen ordentlig og net hånd. — Sangøvelser og regning, derunder husholdningsregning.

Af de øvrige fag læres så meget, som for en landsbylærer kan være nyttigt at vide. Overalt skulle lærerne vide, at seminaristerne ej skulle uddannes til lærde videnskabsmænd, men kun undervise i det, som kan være anvendeligt i en god landsbyskole.

Hver dags undervisning begynder og ender med en psalme af den evangelisk-kristelige psalmebog og en passende bøn.

Seminaristernes fordele, rettigheder og pligter: Fri undervisning og bøger og fortrinnsret til befordring fremfor dem, som ej er seminaristisk undervist. Tilige er seminaristerne fritaget for udskrivning til land- og søkrigstjeneste.

Dels til formindskelse af undervisningstiden og dels, for at seminaristerne ikke skal afvænes fra bondearbejdet, gives ferie: 12 søgnedage i høbjergnings- og 12 i kornhøsttiden, samt en hel dag i hver uge, som kan anvendes til repetition eller læsning af nyttige skrifter, men det bør ej formenes dem at anvende dem til at arbejde for deres vært.

De skal møde på seminariet kl. 7, om vinteren ved dagens begyndelse, og blive der til kl. 9 aften. Dog forundes dem et par timer til middagsspisning, og for at sjælekræfterne ikke ved bestandig anstrengelse skal sløves, daglig 1-2 a 3 timer til rekreation, hvilke anvendes til småsysler i haven, bøgers indbinding, pap- og kurvemagerarbejde o.l.

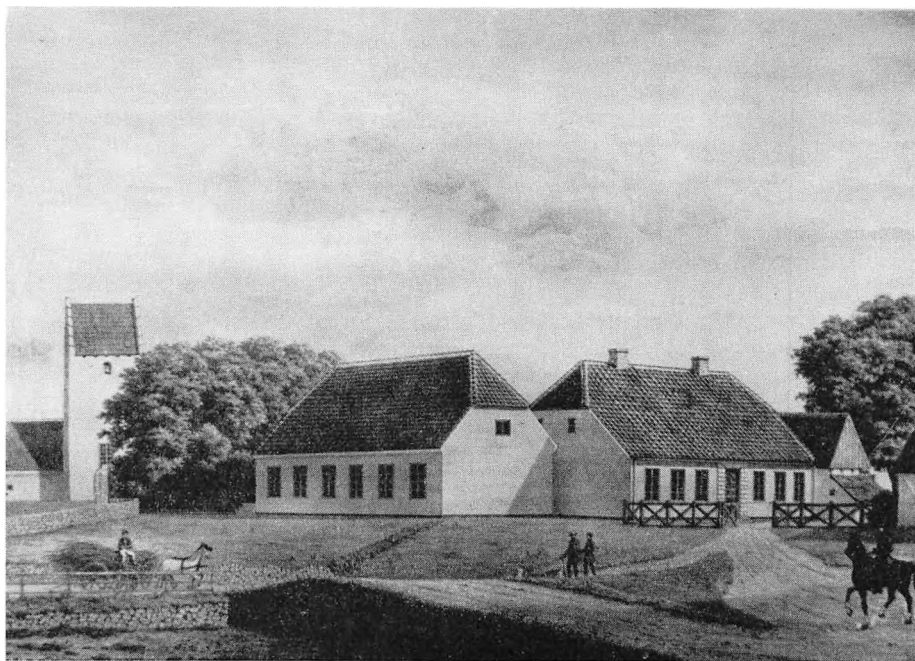
Til øvelse i at kunne forestå sangen i kirken skal de skiftevis indfinde sig i kirken hver anden søndag og assistere degnen ved sangen.

Søndag aften om vinteren skal nogle af seminaristerne gå omkring til visse steder i sognets forskellige byer og forelæse et eller andet stykke af en nyttig bog efter forstanderens nærmere anvisning.

Hos de bønder, hvor seminaristerne opholder sig, skal de anlægge små haver, til hvis beplantning de får træer fra seminariets have.

Det varede imidlertid ikke mange år, før flere af disse bestemmelser blev afløst af nye. Undervisningen i havebrug og agerdyrkning faldt bort, det praktiske arbejde på seminariets lod blev afskaffet, og i stedet for skulle undervisningen i de almindelige skolefag, geografi, historie, regning og naturfag, være mere omfattende.

I den første tid efter seminariets oprettelse var der mange, som tog eksamen efter et års ophold på skolen, og elevantallet var derfor ikke særlig stort, men da det senere blev bestemt, at læreruddannelsen skulle være treårig, voksede elevantallet stærkt; seminariebygningen blev nu for lille, og i 1842 blev der opført to nye bygninger, en til klasseværelser og en til gymnastiksal m.m. Af disse tre bygninger, den gamle fra 1814 og de to nye fra 1842, bestod semi-

Lyngby seminarium før ombygningen 1859. Efter maleri i Lyngby præstegård

narier, da Jens Lassen i september 1858 begyndte sit treårige seminarieophold i Lyngby.

I en »Vandrebog for Lyngby-dimittender 1861«, der nu opbevares i Danmarks Lærerforenings arkiv, fortæller Jens Lassen og flere af hans klassekammerater, bl.a. Evald Tang Kristensen, J. H. Plesner og J. Bruun, om det daglige arbejde på seminariet, om seminarielærerne, om livet i seminariebyen og om seminaristernes oplevelser under fester og udflugter. Her benyttes Jens Lassens og J. Bruuns optegnelser, først Jens Lassens.

På seminariet var der ingen elevværelser, men enhver måtte selv sørge for sit ophold, og den første dag havde »de ny« derfor travlt med at »tinge sig i kost og logi« hos beboerne i landsbyen. De fleste af de værelser eller rettere kamre, der blev lejet ud, var meget simple, ofte med lergulv, bilæggerovn og fastspigrede vinduer, men betalingen, 40-50 kr. årlig, var jo heller ikke stor.

En elev beskriver sit værelse således: »Det var ikke særlig elegant — kun et lille tagkammer med et enkelt vindue mod øst, hvorfra al udsigt var spærret af en svensk ladebygning. Opgangen til mit paulun var yderst primitiv,

en almindelig stige, ved hvis side der hang et reb, som man i mørke kunne støtte sig til. Gulvet var akkurat 5 skridt på den ene og 6 skridt på den anden led. Bohavet bestod af et malet fyrretræsbord, et par dito stole, et sengested og en lille bitte kakkellov«.

For fuld kost, der var ret god til prisen, betaltes ca. 250 kr. årlig, men mange holdt sig selv med »tør kost« og betalte så 12-16 skilling for middagsmad.

Der var vel nok flere af de unge »1. klasser«, der i den første tid længtes efter hjemmet, men at de snart blev optaget af det daglige arbejde og af livet sammen med kammeraterne, så tiden gik hurtig og lykkelig for dem, ser man af Jens Lassens optegnelser.

»Lyngby er kirkeby i et meget stort sogn, hvortil foruden flere store landsbyer hører nogle herregårde og proprietærgårde. Gårdenes arealer var store, men meget af marken sandjord, og egnen i det hele uskøn og indholdsløs. Dog er der omkring Kolindsund enkelte smukke punkter ved de bratte klinter, men egnen er ikke frodig og aldeles skovløs.

Byen var som enhver almindelig landsby lang og udstrakt, og jeg mindes endnu, hvordan vi om formiddagen kom løbende op ad den lange gade, når vi i det korte frikvarter havde været hjemme for at drikke kaffe.

I den østlige ende af byen lå kirken, en meget lang kirke med et usædvanlig højt tårn og et lige så usædvanlig højt stendige om kirkegården. Næst kirken lå seminariet, en stor toetages bygning (øverste etage blev opført 1859), der indeholdt 3 klasseværelser, bibliotek, tegnestue, laboratorium, beboelse for en lærer o.s.v.

Det første år var jeg meget flittig. Jeg kunne nu se, at min forberedelse lod meget tilbage at ønske, men nu tog jeg fat med stor iver. Mine timer på klassen passede jeg punktlig, og hvis jeg ikke kunne lektierne, var det ikke min skyld, thi jeg gik næsten aldrig i byen, men læste til midnat hver aften. Alt var mig interessant undtagen aritmetik. Ursins aritmetik var mig en plage, jeg kunne ikke forstå den og lærte den derfor på mange steder udenad.

Til jul fik vi månedsbedømmelse — det var et højtideligt øjeblik, da forstanderen en dag efter morgensangen begyndte at udtale lærernes forhåbninger om hver af os. De var enten »meget gode«, »gode«, »ret gode« eller »mindre gode«. Jeg var mellem »ret gode« og blev ansøret til større flid. Jeg følte det som en uret mod mig, men tog det ikke videre nær. Til næste bedømmelse var det bedre, og siden var der aldrig noget i vejen.

I ferierne — jul, påske og høst — var jeg altid hjemme. Om sommeren var turen romantisk. Det var ikke sådan som nu, når man bliver puttet ind i en jernbanekupé og forsendt som en anden vareballe. Vi lejede en vogn fra Lyngby til Århus og kørte så den 7-8 mil lange tur under sang og klang og glad ungdommelig snakken. Rønde kro — den romantisk liggende Rønde kro — var vort bested. Der skulle vi have os en forfriskning, en rar lille snaps o.s.v. Fra Århus og hjem til Toustrup kom jeg gerne »ved lejlighed«; på den tid kørte bønderne jo jævnlig til købstaden.

Om vinteren var det en kold tur, 10-11 mil i åben vogn, det ville nutidens forkælede slægt vist grue for, men blodet var varmt, vi sang mere, stod undertiden af vognen og løb, eller vi drak os en ekstra snaps mod kulden. En jul føg vejen til, og vi måtte gå det meste af vejen fra Århus til Lyngby. Den lille Sørensen, Edslev, var helt forkommen af kulde, han kunne eller ville ikke gå,

men sad og græd på vognen — så frøs hans støvler fast om benene på ham, og vi måtte skære dem af ham, da vi kom til Lyngby.

I høstferien hjalp jeg til hjemme med markarbejdet. Det var i 1859, landsbyen Hørning brændte med undtagelse af et par huse. Året var meget tørt, der kom så godt som ingen regn fra udsæd til høst, alligevel var der nogenlunde god avl på god jord, men græs var der intet af. Da vi efter høst

Lyngby seminarium efter ombygningen 1859.

mødte på seminariet, fik vi tre ugers tillægsferie på grund af, at der blev sat en etage på seminariebygningen.

Det andet seminarieår gik som det første, dog sled jeg ikke så hårdt, da jeg nu bedre kunne følge med. Året 1860 var lige så vådt, som 59 var tørt. På de store gårde blev rugen helt spoleret, så de fik så godt som intet ud af den, ikke engang halmen, der rådtede. På bøndergårdene fik de den alle vegne ind, men i dårlig tilstand. Medens jeg var hjemme i ferien, kom der så stærk en tordenskylle over egnen, at tørve- og høstakke drev over en mil fra Dallerup enge ned til Præstbroen ved Galten, hvor de stoppede åløbet.

Det var i vinteren 1858, den store komet viste sig. Så vidt jeg kan slutte af Tuxens »Stjerneverdenen«, må det have været Donatis komet. Halen spændte over 60 grader af himmelbuen, kærnen var for det blotte øje omtrent på størrelse med en billardkugle, og den lyste stærkere end fuldmånen. Når vi om aftenen havde drukket te, sagde vi gerne: »Nu skal vi ud at se kometen«. Havde en eller anden været på forbudne vegne og var kommet sent hjem, hvad let kunne hænde, da vi ikke måtte gå uden for sognet uden tilladelse, lød det gerne: »Nå, du var nok ude at se kometen i aftes.«

I repetitionsferien i den dejlige skærsommertid 1861 kom Frederik VII på gennemrejse i nærheden af Lyngby. I den anledning var der stor stads i den gode stad Grenå. Seminariet skulle da også gøre stads, og lærere og elever mødte ved Hald kro mellem Tirstrup og Grenå. Seminarielærer S. Højer havde skrevet en sang, som vendelboen, ældste klasses duks, J. P. J. Pleth, overrakte kongen, og som seminaristerne afsang under den værdige hr. Bentzens ledelse.

Sangen gik godt, kongen takkede, grevinde Danner sad smilende ved hans side, junisolen skinnede, lærkerne sang i den blå luft, kongefølget strålede i solskinet, alt åndede liv, lys og glæde. Det var en glad dag mellem så mange andre glade dage. I kroen drak vi lidt og købte os et par flasker vin til læskning på hjemvejen. I skoven var der en lille høj med bænke. Der satte vi os, sang og drak vor vin. De tomme flasker smed vi op i bøgegrenene, men en husmand, der kom forbi, gjorde os opmærksom på, at det var synd, vi måtte hellere give ham dem. Det gjorde vi så, og han puttede dem i lommerne og gik hjem ganske vanskabt af flasker. Vi var vist alle i en løftet stemning — en kammerat blev borte for os, på hvilken måde vidste hverken han eller vi, og han kom først hjem næste dags formiddag.

Skriftlig eksamen havde vi i maj 1861. Den bestod i regning, skrivning, tegning, 3-4 stile og kateketisk disposition. Vi sad i gymnastiksalen, og en af lærerne, som oftest Højer, passede på os. Vi fik dog lov at gå ud efter eget forgodtbefindende, når det ikke blev for tit, og der blev da også lavet en del snyderi. I slutningen af juli stod så det »store slag«. Min far mødte en af de sidste eksamensdage, og han fulgte mig med spændt opmærksomhed, når jeg skulle op i et fag. Han havde mere eksamensfeber end jeg, thi jeg var ganske rolig. Jeg klarede mig rigtig godt, fik hovedkarakteren »meget duelig« med 184 points. Så kørte vi hjem; jeg var glad og min far endnu gladere.«

Til denne skildring af livet i Lyngby føjes enkelte træk, som lærer J. Bruun i vandrebogen har nedskrevet om nogle af de beboere, han kom til at kende under sit ophold i seminariebyen.

»Jeg boede hos en gammel jomfru Egholm, der havde en lille tråd- og båndhandel. I hendes hjem var der ro og stilhed, og hun modtog mig den første dag med stor hjertelighed og venlighed og gjorde alt, hvad der stod i hendes magt, for at gøre mig opholdet så behageligt som muligt. To år efter blev hun gift med bager Flensborg. Hun solgte nu huset til en skomager, og så var freden forbi. De iltre skomagerfolk tog sig ofte en holmgang med hinanden, og det mest tiltalende element i familien var svenden, den gamle Jakobsen. I en fristund sad jeg ofte hos ham. Til tider var han i overgivent humør og rev en bunke vittigheder af sig, men til andre tider kom en religiøs raptus over ham, og så sad han ganske stille og grundede over, hvorledes det skulle gå til på dommedag. Så forlangte han altid, at vi, der ikke bestilte andet end spekulere over »de mørke dele«, skulle give ham besked om dommedagens hemmeligheder. Flere gange har jeg i sådanne øjeblikke hentet min bibelbog og læst for ham af Matt. 24 og 25 og sagt, at andet vidste jeg ikke om den ting.

En anden af Lyngbys borgere må jeg nævne, særlig fordi han var min landsmand. Han gik under navnet Hans Løllænder og var gift med »Krukke-mor«, der vaskede for os og solgte chokolade og hvedebrød til os ungersvende. Hans Løllænder var, da jeg lærte ham at kende, en forknyt brystsyg stakkel, der altid klynkede og klagede. Han kendte lidt til hjulmagerhåndværket og

havde indrettet sig et lille værksted med en smule dårligt værktøj. Jeg kan endnu efter de mange års forløb se den gamle mand sidde på snitbænken glad ved at høre lidt om livet, der levedes i ly af de lollandske pilchegn. Stakkel, han var og blev en fremmed fugl i Lyngby.

Så var der seminariets gamle tjener, Niels Kolind. Ingen af seminariets elever, der har levet sammen med ham, har glemt ham. Han har ved sin færden mellem alle de unge mennesker erhvervet sig en mængde venner. Fra morgen tidlig til sen aften rokkede han rundt på seminariets gange og stuer, altid i den mest uforstyrrelige gemytlige ligegladhed. Vi tog ikke hensyn til hans alder, men tillod os undertiden friheder over for ham, der kun dårligt stod i samklang med den ærbødighed, ungdommen skylder alderdommen. Men vor uvornhed prellede altid af på hans evigglade sind. Blev vi alt for nærgående, så værgede han sig altid med den samme trussel: »Ja, nu er I nok kedde af mig, men nu til næste dimissions-eksamen går a op; a har været her længere end I, så a kan nok få eksamen, så bliver a da fri for jer«.

Seminariets lærere: Da seminariet blev oprettet, kunne undervisningen besørges af to lærere, men efter som elevantallet i årenes løb voksede, måtte der antages flere lærere. Sidst i halvtredserne var der således ved seminariet foruden forstanderen, pastor Langhoff, ansat 5 lærere, der af Jens Lassen og Bruun får følgende omtale:

(Lassens optegnelser) Forstanderen var en meget smuk mand med fine ansigtstræk. Hans skønhed forhøjedes yderligere ved en meget omhyggelig påklædning. Han var en bestemt karakter, måske noget kold. Han havde gode talemåder og et smukt organ, hvilket i forbindelse med en omhyggelig udarbejdelse af prædiken og en streng præstelig optræden gav ham ord for at være en dygtig prædikant. Hans udlæggelser var også kønne og stemningsrige. Der var god kirkegang, og bibellæsningerne om vinteren i skolerne var også godt besøgt. Hans bolig var flot og pragtfuld, en næsten aristokratisk finhed lå over det hele, vel skikket til at dupere os stakkels seminarister, når vi kom for at aflevere vore dispositioner, klassens dagbog o.s.v., eller vi kom for at bede om udgangstilladelse. Han blev senere forflyttet til Langeland, hvor han var elsket og anset.

(Bruuns optegnelser) Som administrator for den omfattende virksomhed besad professor Langhoff et sjældent talent, og det var en bekendt sag, at Lyngby seminarium i hans tid hævdede sig til at være et af landets bedst udstyrede statsseminarier. Som lov- og ordenshåndhæver var han ubøjelig streng, og til virkede hans hårde, men altid retfærdige brug af den myndighed, embedet havde lagt i hans hånd, som en stærk afkølende stråle over elevernes varmblodige frihedstrang. Men hvad man dengang nu og da lod sig friste til at betragte som kun et udslag af en overdreven lyst til at ville manifestere sit absolute enevoldsherredømme, det har jeg senere som lærer fået et andet syn på.

Få år efter, at det hold, hvortil jeg hørte, forlod seminariet, begyndte Langhoff at trættes. Det var jo et stort arbejde, der var lagt på hans skuldre; så vidt jeg husker, var han også distriktsprovst; men naturligvis kan også ydre forhold have været medvirkende til, at han i sin fremskudte stilling følte sig trykket. Jeg kommer her til at tænke på en udtalelse i Vilhelm Becks erindringer, hvor Beck nævner forstander Langhoff og hans kapellan Erik Holst. De fremstilles begge, som om de ivrigt sluttede sig til den propaganda, som

Beck sammen med Johannes Clausen i tresserne havde begyndt i Jylland til fordel for Indre Mission.

Holst var ved familie knyttet nær til mig, og ved besøg her i skolen, kort tid efter at Vilhelm Beck var bleven sognepræst i Ørum, sagde han: »Siden Beck kom til Ørum, føler Langhoff sin stilling på seminariet undergravet, og han tænker stadig på at forlægge sin virksomhed hen til steder, hvor V.B.s indflydelse endnu ikke har gjort sig gældende, og jeg giver ham ret heri, thi sli­g en pave vil jeg også helst have på afstand.«

Ikke længe efter blev Langhoff kaldet til provst på Langeland. Her blev han ingen gammel mand — på et forholdsvis tidligt stadium afsluttedes hans virksomme og velsignelsesrige liv. Der lå noget fornemt og formelt over hans væsen, der tit i første færd kunne virke frastødende, men ved daglig at være vidne til, at han med aldrig svigtende energi søgte at drage os alle med sig ad de lige veje mod det tilsigtede mål, veg det første indtryk hurtigt bort for at give plads for den følelse, at man i ham havde en tro og pålidelig fører, som man trygt kunne hengive sig til på sin vandring ad ungdommens ofte brydsomme stier.

(Lassens opt.) Overlærer Neckelmann. Han var en mand på nogle og tredive år, temmelig høj, kraftig bygget, med et frisk mandigt ansigt, et skælmsk lidt spottende smil om munden, hvilket ikke klædte ham ilde. Han var lærer i regning, matematik, historie, geografi og fysik. Historie og geografi lærte vi blot efter bogen; i fysik fik vi foredrag eller rettere forevisning og forklaring af fysiske apparater, hvoraf seminariet havde en ret god samling. Hans matematiske foredrag til gamle Ursins aritmetik og geometri var nogenlunde, men det var også hans yndlingsfag. Det var de desværre ikke for mig, hvorfor jeg ikke var hans yndling. »Forstår I det så, I der«, har han flere gange henvendt sig til mig, såvel som til andre »regneidioter«, og så pegede han på os på en temmelig nærgående måde. Der var i det hele taget noget brutalt i hans optræden overfor de elever, han ikke holdt af.

(Bruuns opt.) Han var en af de lærere, der med ubestridelig dygtighed og energi røgtede deres gerning. Mod slutningen af vort andet års ophold på seminariet blev han kaldet til sognepræst for Tvede og Linde menigheder i Århus stift. Det var en dag fuld af vemod, da han sagde os farvel. Vi følte vist alle, at seminariet i ham havde mistet en bærende kraft, som vanskeligt kunne erstattes.

(Lassens opt.) Sigvardus Højer, S. H., som vi kaldte ham, var en høj mand med hvidt hår og gråt skæg, skønt han kun var 36 år. Han var filosofisk kandidat og yndede at skrive sit navn »S. Højer, cand. phil.« Han var lærer i dansk, stil, skrivning, tegning, kemi og gymnastik. Han havde gode tale­gaver, men han stak vist ikke dybt i noget af fagene med undtagelse af tegning og gymnastik. Han arbejdede uden plan, fór fra en metode til en anden og brugte ofte slet ingen. Mange timer blev snakket bort og gav intet udbytte. Var han i godt humør, blev tiden ofte drevet hen med narrestreger, og var han vred, hvad ofte hændte, kunne han stå og holde tordentaler den halve tid. Han var meget hidsig, men han var snart god igen, og han var den af lærerne, jeg holdt mest af.

I visse retninger havde han stor begavelse, i andre ingen. Han var vistnok et mekanisk geni — han syslede i hvert fald med mange ting, fotograferede, snedkererede, tapetserede, tegnede o.s.v. Han har tegnet mange af træsnittene

i Hjorts Børneven. Han var også lidt poetisk anlagt og skrev ganske kønne vers. Han var hjælpsom og tjenstvillig og gav meget bort, skønt han selv var fattig. En seminarist, som havde et dårligt hjem, tog han i huset hos sig i længere tid. Da Vilhelm Beck kom til egnen, blev han grebet af hans ildfulde prædiken og sluttede sig til Indre Mission. Han døde for et par år siden som indre missionsprædikant i Århus.

Lærer Bentzen. Det var en tør fyr, en indesluttet, upoetisk natur, en mand af få ord, ofte kedelig og gnaven. Han var lærer i sang og musik, zoologi og botanik. Sang og orgelspil var han god til, men var en dårlig lærer i violinspil, eftersom han ikke selv kunne spille. Stemme en violin kunne han dog, thi han havde vist et fint gehør. Han skældte jævnlig ud over mig, fordi jeg, der kunne lide violinspil, efter hans mening tog galt fat på instrumentet og ikke rigtig ville lade mig lære af ham, men fulgte mine gamle vaner. Det var min far meget om at gøre, at jeg lærte orgelspil. Jeg tog da også fat under hr. Bentzens information, men der var så meget andet, der skulle passes, og orgelspillet måtte så vente til lejlighed. Jeg fik derfor stadig vrøde og hånlige ord af Bentzen. En dag sagde han, at der kunne blive en god bælgtræder af mig, en vittighed, som jeg hadede ham for, da jeg blev drillet dermed af mine kammerater. Til årseksamen fik jeg tg og sagde så orgelet farvel for stedse.

Bentzens undervisning i naturhistorie tydede ikke på, at han kunne noget selv. Vi havde Lytkens lille naturhistorie, som vi omtrent lærte på remse tillige med nogle tossedede bemærkninger af Bentzens eget fabrikat, f.eks. »Elefanten er af form og størrelse som et hølæs.« Vi botaniserede nogle indstredede stykker af Vaupel — det meste sprang vi over.

Kapellan Siegumfeldt. Vistnok den mest kristelig vakte, ærligste og retsindigste af alle lærerne. Jeg kom aldrig i nærmere personlig berøring med ham, følte mig heller ikke tiltrukket eller påvirket af ham, men det var min egen fejl. Han var ikke udrustet med særlig gode talegaver hverken som lærer eller præst, men han var brændende i ånden, og så har det vel også lykkedes for ham at tænde i andre. Han var af den grundtvigske retning, var med som frivillig i 48, blev siden præst i Hasle.

Landsbylærer Thoresen. Han var meget dygtig, i hvert fald var han anset for at være det, og pastor Langhoff skrev i sin indberetning, at hans skole kunne kaldes en normalskole. Han var bestemt i sin optræden, og han blev adlydt. Der var mange simple børn i skolen, som var meget stor (ca. 200 børn), men det kom ikke let til syne, da al eksamination foregik i flok. Thoresen havde børnenes agtelse og kærlighed. De var fri og raske til at svare, så skolen tog sig måske bedre ud, end den var. Thoresen så gammel ud, skønt han ikke var det. Om han var svag, ved jeg ikke, men han døde for mange år siden.«

Oplevelser under fest og udflugt. Skønt seminaristerne også i deres fritid var under strengt opsyn — ingen måtte forlade sognet uden forstanderens tilladelse — var der dog intet til hinder for, at kammeratlivet kunne dyrkes. Af og til samledes seminaristerne hos »Krukkemor« til et muntert gilde, eller de tog en tur ind til »den gode stad Grenå.« En med store forventninger imødeset begivenhed var det årlige bal på seminariet, hvortil alle omegnens ungmøer blev indbudt. I mange år gik det efter de gamle traditioner meget stift og ceremonielt til, men »dimittenderne fra 1861« fandt, at nu kunne det være på tide at indføre forandringer med hensyn til programmet for festen. De fik

således indført, at en restauratør fra Grenå tog ud til seminariet, hvor han under ballet forhandlede forskellige forfriskninger, og for at forhøje feststemningen gav nogle af eleverne før ballet en dilettaforestilling.

Om den første »teateraften« fortællendes der i vandrebogen:

»Vort første forsøg i scenisk kunst måtte Hostrups »Den tredie« undgælde for, men selv om vi skændigt mishandlede det dejlige sangspil, så vandt det alligevel stormende bifald, da sagen jo var så ny. Værrer var det gået, dersom ikke seminariets dansklærer Sigvardus Højer havde påtaget sig det byrdefulde hverv at være instruktør. Damer havde vi jo ikke, men vi klarede os, som vi bedst kunne, ved at svøbe kammerater med et nogenlunde antageligt korpus ind i lånte dametoiletter. Vor første primadonna var en lille spinkel fyr fra Randers. Selv var vi overmåde tilfredse med vor præstation, og det kunne vi jo sagtens være, da kritikken forholdt sig tavs. Da det første forsøg i den retning var gjort, blev det senere gentaget mange gange.

Den, der havde givet stødet til den første dilettaforekomedie, var en seminarist Erik Petersen fra Haderslev. Han ejede Hostrups komedier, men han opbevarede dem under lås og lukke i en stor kiste, og man skulle være hans specielle ven for at få lov at se skatten og noget nær hans svorne fostbroder for at få tilladelse til at låne et bind. Ellers dannede vi, hvad bøger angik, et samfund meget lig den første kristne menighed: »Vi havde dem til fælles, og ingen sagde noget at være hans eget.«

I forsommeren 1861 fik seminaristerne i Lyngby indbydelse fra seminariet i Jelling til at mødes med eleverne derfra i Ry kro og sammen med dem deltage i en udflugt til Himmelsbjerget. Der meldte sig i Lyngby ca. 40 deltagere til turen, og der blev lejet 6-7 vogne til at befordre dem. Blandt kuskene var seminaristernes gode ven, gårdejer Nielsen, Lyngby, tidligere vagtmester ved Randers dragoner. Han var vant til at færdes meget omkring i landet, og med ganske kort varsel var han altid parat til at køre for seminariets elever, selv om det gjaldt ture på over 10 mil. Vejkendt og stedkendt var han overalt, så en bedre fører kunne de ikke ønske sig.

Vognene rullede fra Lyngby midt om natten, nåede til Århus hen på morgenstunden, holdt rast her til middag og trillede så videre mod Ry kro, hvortil de ankom ud på aftenen. Vejret havde været udmærket hele dagen og humøret strålende, men nu var det blevet mørkt, Lyngbyeleverne var søvnige og sultne, og det var derfor med glade forventninger, de nærmede sig kroen. Længe i forvejen havde de udmalet sig, hvorledes modtagelsen ville blive: Kroen var selvfølgelig oplyst over det hele, bordene dækkede, sengene opredt, og alle jellingenserne parate til at råbe et rungende hurra, når vognene rullede ind i gården, hvorefter deres ordfører ville stå frem og byde velkommen til sammenkomsten.

Lyngbyanerne havde endog været så forsynlige at vælge en mand til at takke for velkomsthilsenen, og han havde allerede udarbejdet en køn lille takketale, men at de blev sørgeligt skuffede ser man af lærer Bruuns optegnelser om turens videre forløb.

»Ak, intet skete af alt det, vi havde ventet ved vor ankomst. Ry kro lå i mørke, og da der blev lyst en smule op, opdagede vi en lille bedrøvelig person, som de lovende ynglinge fra opfostringsanstalten ved Gorms og Thyras høje havde efterladt som repræsentant. Resten af korpset havde lagt beslag på alle sengene i kroen. Spisekammeret havde de tømt, hyldende det gamle ordsprog:

»Den, der gemmer til natten, gemmer til katten.« Vort humør dalede i betænkelig grad under nydelsen af en kop lunken te og ved tanken om, hvorledes vi skulle tilbringe natten. Men nu kom vor gamle vagtmester som så ofte før med de forløsende ord: »Vi går op på høstænget.« Kromanden, som åbenbart var glad ved at få os gemt natten over, vandrede i spidsen for os over gården, en stige blev sat til en luge, og en efter en kravlede vi op på det mørke stænge, hvor vi forresten alle sov fortræffeligt, men hvordan vi så ud, da vi næste morgen entrede ned ad stigen, er det nok bedst at tie stille med.

Vi var lidt flove ved at skulle præsentere os for vore tilkommende embedsbrødre i sligt et morgentoilette, men heller ikke det blev der noget af. Vennekaren fra Jelling havde været oppe med hønsene og var gået forud for os op på Himmelbjerget. Nu kunne vi atter begynde vor hidtil frugtløse jagen for at få tag i de kære indbydende kammerater. På bjergets top mødtes vi, men vi følte snart, at hensigten med mødet, at vi skulle stifte gensidigt bekendtskab, ikke kunne nås, og efter et tåbeligt og aldeles mislykket angreb mod to af vore mest afholdte og ansete lærere blev tråden brat skåret over ved et skarpt gensvar af elev H. Reventlow fra Lyngby.

Vi blev snart klar over, at vore kammerater fra Jelling ville, at vi skulle betragte vor rejse til Himmelbjerget som en bodsrejse og over for disse helgenkronede brødre erkende os som stakkels lam, der var vildledt under vantro hyrders røgt. Da vi i det mindste slet ikke ville indrømme dette, revnede mødet, og vi skiltes.

På Himmelbjerget var der kun en lille primitiv restauration. Værten havde ingen underretning fået om vor ankomst, så det er let forståeligt, at vi efter en yderst anstrengende tur til Silkeborg var glade ved at sætte os til et vel-dækket bord på hotel Dania. Herfra gik turen for hjemgående om natten kl. 12. Næste dags aften nåede vi Lyngby med den fælles, men meget kedelige overbevisning, at Himmelbjergturen var blevet en ren og skær fiasko.

SOLDAT I 1864

I november 1863 var der session i Skanderborg. På gaderne var der fuldt af omegnens karle, der i små klynger gik til og fra sessionslokalet. Mørke, rengfulde skyer kom langsomt drivende ude fra Storesø, lå et øjeblik som en mægtig paraply lige over byen og forsvandt så ud over Forlevbakkerne. De var som et symbol på den tunge stemning, der i disse novemberdage hvilede over det danske folk. Krigen kunne bryde løs når som helst, og med bange anelser så man fremtiden i møde.

Det var derfor ikke så underligt, at der også over denne sessionsdag i Skanderborg var en egen stemning. Man hørte ikke som ellers på sessionsdagene karlenes højrøstede latter fra beværtningerne, og man hørte ikke som på tidligere sessioner deres muntre, pralende tilråb til hverandre om udfaldet af udskrivningen. De unge karle var prægede af tidens alvor. Om kort tid stod de måske ved Thyras gamle vold for at tage kampen op mod den tyske overmagt. Den tanke kunne nok mane til alvor.

Ud på eftermiddagen kom det sidste hold for. Det var karle fra Toustrup, Dallerup og Låsby. Mellem karlene fra Toustrup var Jens Lassen, som i 1861 havde taget lærereksamen fra Lyngby seminarium og året efter var blevet ansat som lærer i Blegind. Han blev på sessionen udtaget til infanterist, og så

snart sessionen sluttede, og han havde taget afsked med kammeraterne fra Toustrup, gik han hjem til skolen i Blegind.

Begivenhederne udviklede sig nu, som det vil være kendt gennem historiens beretninger. Samtidig med, at tyskerne begyndte belejringen af skanserne på Dybbøl Banke, trængte fjendtlige afdelinger op i Jylland. Det gjaldt nu om at få det udtagne mandskab over til øerne, før fjenden forhindrede det, og den 8. marts kom der ordre til rekrutterne i egnen omkring Århus, at de den 15. marts skulle møde i Nyborg.

Jens Lassen rejste samme dag til Toustrup, og et par dage senere lejede han sammen med rekrutterne fra Toustrup en vogn til Århus, hvorfra de skulle sejle til Nyborg. Jens Lassen var som de andre begejstret over, at han nu snart skulle være med til at kæmpe for Danmarks retfærdige sag, men soldatertiden kom til at forme sig anderledes for ham, end han havde ventet, idet han blev overflyttet til intendanturen og ikke kom til at deltage i nogen kamphandling. Om soldatertiden fortæller han i sine livserindringer:

»Først i marts 1864 blev jeg indkaldt. Jeg skulle møde i Nyborg den 15. marts. Den 8. marts kørte jeg fra Blegind til Toustrup medhavende en del af mit tøj, sengeklæder, gangklæder o.s.v. Min far og gårdmand Ole Jensen, Toustrup, hentede mig.

Da vi kom mellem Blegind og Hørning, hørte vi kanonskud, dumpe og drønende som en fjern torden. Vi vidste ikke, hvor kampen stod, men da vi kom til Hørning, mødte vi nogle vogne med syge og efternølere af 7. regiment, og en lille karl fra Blegind, som var derimellem, fortalte, at 11. regiment og østrigerne sloges ved Vejle.

Jeg var hjemme i Toustrup skole nogle dage og kørte så sammen med nogle andre indkaldte til Århus. Her var alt i forvirring. »Vi skal have tyskere i dag«, sagde min farbror, købmand Lassen i Klostergade. Havde vi ventet en dag længere, var vi blevet stoppede. Ved Solbjerg havde danske dragoner og østrigske husarer været hinanden nær, og dragonerne havde fanget nogle få husarer.

Pladskommandanten i Århus, en gammel dragonofficer, var helt konfus og vidste hverken ud eller ind. Jeg og et par andre gik ind til ham og spurgte om skibsløjlighed til Nyborg, men vi fik ingen besked.

Endelig fik vi da at vide, at vi skulle om bord på en gruelig stor engelsk damper, som sejlede med proviant til arméen ved Dybbøl. Vi stod i en klynge nede ved havnen, flere hundrede mand. Da vi gik om bord, gik gangbroen i stykker, og nogle plumpede i vandet med deres tøj. »De kommer nok aldrig mere op igen«, sagde en karl fra Sorring. Han havde grædt af og til hele vejen og så alt gråt i gråt. Men de kom da op igen.

Vort tøj blev stuvet sammen på mellemdækket, en pyramideformet stak af kister, klædepakker og madposer. Jeg havde en velforsynet kuffert, men da jeg blev sulten og ville have et stykke mad, kunne jeg ikke finde den, og jeg led formelig af hunger fra søndag aften til mandag eftermiddag, da vi landede i Nyborg. Skibet lå længe for anker uden for havnen, da der ikke kunne sejles om natten på grund af storm.

Det havde været hårdt for mine forældre og for Maren (min forlovede) at tage afsked med mig. Jeg var også beklemmt, men jeg ville holde mig, og jeg kom først til at græde, da jeg sagde farvel til dem og Maren. Jeg må have

været mere beklemmt, end jeg selv syntes dengang, for jeg kan ikke huske enkelthederne fra disse dage.

Da vi kom til Nyborg, kom samtidig danske dampere fra København med udlærte rekrutter. Det var indkaldte frilodsmænd, som havde gennemgået den 6 ugers eksercerskole og nu skulle over til armeen, flinke, pæne danske karle i deres bedste alder. De kom tidnok, de stakler. De blev puttet ind hist og her i infanteriregimenterne ved Dybbøl, hvor der var huller nok til dem, kom i slag en ugestid efter, den 22. marts, og mange af dem faldt eller blev sårede på grund af, at de tabte fatningen og var alt for uerfarne og derfor ikke kunne sanse hverken at følge kommandoen og signalerne eller passe på at søge dækning, sådan som ældre krigsvante folk.

Ved landingen kom der hul på bagagestablen. Vi bar vore sager ind på havnepladsen, og enhver fandt endelig sit. Jeg og en karl fra Hørning hjalp ad med at bære vort tøj i hus, og vi logerede sammen den nat. Jeg fik mig et ordentligt måltid af min mors gode sigtekage, smør og rullepølse. Vi drak også nogle snapse til — thi som soldat drak jeg brændevin, men da jeg atter kom hjem, holdt jeg op dermed.

Den 15. marts, eller måske var det først dagen efter, begyndte øvelserne. Vi var vel i alt ca. 1400 mand, de fleste af det i 1863 udskrevne unge 22-årige mandskab, men der var også en del frilodsmænd på 27-28 år. Jeg fik sammen med en halv snes mand logi i en købmands baggård.

Vi holdt vore daglige øvelser ude på en stor fælled ved stranden, som blev kaldt øen. Her blev vi indøvede af reservekorporaler og reserveofficerer. De var meget flinke imod os og i det hele taget pæne folk, hvad det udvortes væsen angik. To af dem, en slesviger og en sjællænder, var dog fordrukne, bandede og førte rå og usømmelig tale, men de blev da også for så vidt afskedigede, idet de blot fik de allerringeste sinker at gå og herse med. »Der går korporal Jensen med sin trop«, sagde vi, når vi hørte ham stå og tordne over en 3-4 mand, hvoriblandt to stillingsmænd, den ene fordrukken og halv idiot, den anden halt.

Vi var for resten ved godt mod, sang nye og gamle krigssange, når vi gik til og fra øvelserne — »Så skal vi nu atter med prøjserne slås«, denne såkaldte »ny tapre landsoldat« var især yndet. Men da Dybbøl blev taget den 18. april, hørte sangen op af sig selv.

Tiden gik hurtigt, og inden jeg vidste af det, var vi sidst i april og færdige med skolen. Jeg kunne i begyndelsen af skoletiden have lejet en stillingsmand for en billig pris, men forsøgte at forhøre mig desangående i rette tid, dels fordi jeg ikke havde lyst til at leje, dels af sjuskeri. En stillingsmand, som min far senere sendte over, kunne ikke blive antaget, fordi det da var for sent. Da ville jeg muligvis have lejet for mine forældres skyld, for det var gået mere klart op for mig, at de ævngstedes for mig.

Jeg fik nu en hel del selvbeholdelser, og det var måske grunden til, at jeg tog mod et tilbud, som vor løjtnant Møller gav mig, at melde mig til en intendanturskole i København, hvortil der skulle udtages to mand af hvert rekrutkompagni. Så kom jeg ikke til armeen, og mine forældre og Maren kunne for så vidt være beroligede en tid, thi blev jeg intendanturassistent, kom jeg jo ikke i slag.

Jeg begyndte ellers at blive ked af soldaterlivet. Begejstringen begyndte at tabe sig. Jeg længtes efter at være min egen mand, efter hjemmet, efter

skolen, efter Maren. Jeg havde før anset det for et slags forræderi mod fædrelandet at lade stille for mig. Nu ville jeg gerne lje, men kunne ikke.

Det var gået op for mig, at vi intet udrettede. Dybbøl var bare en slagterbænk, og hæren i Jylland retirerede til Skagen og derfra over til øerne. Jeg ønskede nu tit, at jeg havde været mindre krigslysten og mindre samvittighedsfuld i den første tid, jeg var soldat. Da ville jeg ikke lje en forstærkningsmand, for så »snød« jeg fædrelandet for en mand. Nu erfarede jeg, at »en mand« intet udrettede og ikke blev regnet stort, men nu måtte jeg så turen igennem foreløbig.

En af de allersidste dage i april sagde jeg Nyborg farvel. Løjtnant Møller skældte mig huden fuld, før jeg rejste, velsagtens fordi jeg ikke gav ham et lille gratiale for hans hjælp til, at jeg kom på intendanturskolen, men så havde jeg da ikke givet stikpenge. Vi var 8 soldater fra Nyborg, der rejste ind på skolen. Vi kom med damper til Korsør og derfra med tog til København, hvor nogle af os lejede logi på Halmtorvet, da det os anviste logi var os for simpelt. Det varede en månedstid, før vi begyndte på skolen. Jeg så mig om i byen, besøgte alle museerne og Zoologisk Have og lå undertiden i solskinet på det parti af volden, der kaldtes Kirsebærgangen, og læste i en bog.

Jeg havde nogle penge, måske 20 kr., i behold endnu, og de var nærved at slå til under det 4 måneders ophold i København, så jeg levede da ikke for flot. Vi fik naturligvis lønning (45 øre daglig) og frit brød, men så skulle vi også selv holde os med alt andet.

Hen i maj kom vi, vistnok 24 mand, på intendanturskolen, lærte lønningsberegning, militær bogføring o.s.v. Men knap en måned efter blev halvdelen af os kasseret og bortvist. Jeg var imellem dem, velsagtens på grund af min knudrede håndskrift. Jeg var meget skamfuld derover, men trøstede mig ved, at en teologisk kandidat, som vi kaldte »præsten«, gik samme vej.

Vi blev så fordelt omkring på nogle militære skriverstuer eller rettere sagt, vi blev oversat til en afdeling, der lå i København, velsagtens for at holde orden. Den kaldtes Københavns Garnisonsbataillon og bestod mest af folk, som ikke kunne bruges ved arméen, tysksindede sydslesvigere, som ville løbe over til fjenden, svage folk, soldater, der kom fra lazarettet, krystere, der havde givet stikpenge, tykke og forædte folk, der ikke kunne døje feltlivet o.s.v.

Vi var nu ingen af delene, men man vidste vel ikke i øjeblikket, hvor man skulle gøre af os. Vi havde vagttjeneste omkring byen, ved banker og flere andre steder, selv på tugthuset, hvor jeg også stod vagt en dag.

Til sidst blev hele bataillonen indlogeret i nogle landsbyer vest for Valby: Rødovre og Hvidovre. Den næste tid var jeg dog på en skriverstue i København, hvor jeg skrev dagsbefalinger o.s.v.

Vi var ikke mange timer daglig på skriverstuen og blev ikke overlæssede med arbejde. Skriverstuen var på Gammelholm, der dengang endnu lå halvvejs ubebygget hen. Den hørte vist under søetaten, og det var i en af søetatens bygninger, vi sad, med udsigt til en af kanalerne, hvor småskibe lagde til under losning og ladning. På den anden side af kanalen lå Thorvaldsens Museum.

Jeg kedede mig i København. Jeg har aldrig været så utilfreds, som da jeg var der, og grunden er let at vide: Alle mine stolte drømme om krigens gang, om danske sejre, om egen personlig deltagelse, var gået fløjten. Danmark var knust, selv gik jeg og gjorde ingen nytte, jeg havde ingen kammerater, og

jeg længtes efter de kære derhjemme. Hvornår skulle jeg se dem igen? Fjenden havde besat Jylland. Forbindelsen med øerne var afbrudt. Ja, engang var posten for soldaternes vedkommende stoppet en hel måned.

To af mine seminariekammerater traf jeg på intendanturskolen. Den ene var min »rare stuekammerat« Mikkelsen, den anden den skikkelige Grønning, der var lærer i Funder ved Silkeborg, hvor han for øvrigt blev til sin død omkring 1897.

Grønning og jeg fulgte flere gange hen i Grunnets frimenighed. Skønt jeg den gang ikke kunne siges at være åndelig vakt, blev jeg dog dybt grebet af Grunnets ord. Der var vel nok en sangbund i mig, som kunne anslås, men det gik vel mig som så mange unge, at mit åndelige liv lå i en slags halvslummer og blot vågnede op stødvis.

Da vi lå i Nyborg, havde jeg skrevet et slags testamente, som i tilfælde af, at jeg faldt i krigen, skulle sendes til Maren og mine forældre. Det indeholdt nærmest en forvisning om, at jeg ikke døde uforberedt, at jeg befalede Gud mit liv og min sjæl, at jeg fortrøstede mig til Kristi forsoning og fra ham ventede nåde og syndernes forladelse, så der har dog været begyndt et gudsforhold i mig.

Et par gange var jeg i Holmens kirke, og nogle gange var jeg i Vartov, hvor jeg hørte gamle Grundtvig. En fornem dame forærede mig her »Grundtvigs Festsalmer«, som blev brugt ved gudstjenesten i Vartov. Et par gange var jeg i Tivoli, en gang i Det kongelige Teater, hvor jeg hørte Nyrop, og en gang i Folketeatret.

I slutningen af august måned blev Garnisons-bataillon opløst, slesvigerne blev permitterede og vi andre fordelt til regimenterne. Såvidt jeg husker, havde der været våbenstilstand en tid. Der blev sluttet våbenhvile kort tid efter Dybbøls fald og forhandlet om landegrænsen, men da Danmark ikke ville modtage linien Åbenrå-Tønder, begyndte krigen igen.

Sidst i august sagde jeg København farvel — jeg havde ikke haft ret mange glade dage der. Vi var vel i alt et par hundrede mand, der skulle fordeles mellem nogle regimenter på Fyn. Jeg skulle til 21. regiment.

Vi holdt hvil og spiste frokost i Valby, og så gik det i lystig soldatermarch til natkvarteret — hvor det var, husker jeg ikke. Vi var, såvidt jeg husker, fire dage om at marchere til Kerteminde, hvor regimentet lå. Det var noget andet at marchere i det dejlige augustvejr end at sidde og kukkelure i en skriverstue. Marchen trættede ikke mig. Det var som en leg, som en dans — hver dag nye billeder gennem det venlige frugtbare Sjælland og Østfyn. Vi holdt rast i Fjenneslev; kirken, som nævnes i visen om Absalon, så jeg i frastand, men var ikke inde i den.

I Kerteminde blev vi indkvarteret, men der lå vi ikke længe. Vi flyttede til Målev i Viby sogn, hvor vi lå 12-14 mand i en bondegård. Nu fik jeg andre kammerater, jævne folk, bønderkarle og håndværkere, som jeg bedre kunne omgås end dem, jeg var sammen med på skriverstuen.

I Målev, i det dejlige septembervejr, i selskab med de flinke fynboer, med udsigt til atter en gang at kunne gense Jylland og hjemmet, der befandt jeg mig bedst under hele min soldatetid.

Dagene gik med eksercits, dels skydeøvelser, dels marchøvelser, der som oftest holdtes på herregårdsmarken til Hverringe mellem Målev og Kerte-

minde. Vi havde ikke mange timers øvelse daglig, men i fritiden drev vi om og besøgte kammerater, pudsede tøj o.s.v.

Min bedste kammerat var en farver fra Svendborg ved navn Søborg. Som frilodsmand blev han snart efter permitteret, og da han sagde, at han ville lade sig stille for en af de unge, bød jeg ham 400 rigsdaler, hvis han ville bytte vilkår med mig. Det blev dog ikke afgjort den dag, men kort tid efter skrev han til mig, om jeg nu ville holde ord, så ville han komme igen. Da havde jeg næsten glemt mit tilbud til ham, og jeg behøvede jo heller ikke længere at stå ved ord, men gjorde det alligevel — hvorfor ved jeg næsten ikke. En af grundene var måske, at beboerne i Blegind skoledistrikt ønskede at få mig hjem til skolen snarest muligt.

Jeg lejede eller byttede så med Søborg og kom hjem omkring den 20. oktober 1864, ca. 8 måneder før min tjenestetid var udløbet.

Så var krigen forbi for mit vedkommende.«

46 ÅR SOM LÆRER I BRØRUP, BLEGIND, VENGE OG RIIS-TEBSTRUP

»Min far gik i august 1861 en tur med mig hen til provst Sevel i Fruering, hans specielle ven, for at høre, om der var et lille embede i provstiet, jeg kunne blive ansat ved. Der var dog ingen i provstiet på den tid, men der var et i Brørup, sagde han, og jeg skrev så med det samme efter provstens og min fars råd og anvisning en ansøgning om dette embede, til hvilket jeg blev kaldet et par uger senere af den gode grund, at jeg var eneste ansøger.

Jeg blev kaldet den 1. september og skulle tiltræde pladsen den 7. september. Det var vel så den 5. eller 6., at min morbror Jens Jensen kørte derhen. Vi kørte tidlig ud — jeg tror, de trak køerne ud på marken, da vi kom til Skanderborg. Der fik vi et klædeskab, en seng, to stole og en bogreol, som min far for mine sparepenge havde købt hos snedker Lindberg, på vognen. Mine forældre og min morbror og hans kone ledsagede mig altså til dette mit første embede. De satte møblerne ind, min mor redte sengen og ordnede vel lidt ved spisekammeret i Brørup skole, og så sagde de snart farvel - de havde jo langt hjem. Det var vist et tungt farvel både for dem og for mig. Jeg kan da huske, at jeg havde vand i øjnene, da jeg sagde farvel til min mor, og det havde hun vist også. Hvorfor denne afsked var så smertelig, ved jeg ikke, og jeg kan huske, at jeg skammede mig over min barnagtighed. Jeg tænker, jeg havde en forudfølelse af ensomheden i det ny liv, jeg nu snart skulle begynde.

Skolen var et lille hus, tarveligt i alle måder: murstengulv i skolen, 2 værelser til læreren, hvoraf det ene var dagligstue, og det andet, hvor der var åben skorsten, samtidig sovekammer, spisekammer og køkken. Da jeg stod der i mit nye hjem, overfaldt der mig en knugende følelse af ensomhed og forladthed, som jeg aldrig før havde kendt.

Næste dag begyndte skolen. Den havde et par år været bestyret af en handelsbetjent der fra byen, som var jaget af sin plads i Horsens, fordi han drak, så man kan nok tænke sig, hvorledes det stod til med børnenes kundskaber. Der var mange begavede børn i skolen. De arbejdede med stor lyst, og der var god disciplin. Den var jeg angst for, at jeg ikke kunne holde, og jeg gik i stadig frygt for, at der snart ville komme et oprør mod mig mellem drenge, men det udeblev heldigvis. Jeg tror, at de fra hjemmene af var vel-

villig stemt over for mig. Jeg har næppe været noget sted, hvor forældrene har været flinkere til at samarbejde med læreren eller har vist mere interesse for undervisningen end i Brørup.

Beboerne var også på anden måde meget flinke mod mig. De forærede mig fødevarer, og ofte bød de mig ud at spise til middag, så jeg sparede de 12 skilling, jeg ellers gav for middagsmad. Det bødede meget på den knappe løn, der med kirkeindtægten kun beløb sig til 450 kr. samt bolig, brændsel og have.

Om skolen blev bedre, mens jeg var der, ved jeg ikke. Jeg tog fat med stor flid, men jeg tog vist meget upraktisk fat. Det varede mange år efter den tid, inden jeg tilegnede mig øvelse i at undervise, og jeg lod det alt for meget gå i den gamle skure.

Skolen kom snart, måske alt for meget, til at bære præg af den alvor, som den gang prægede min egen optræden, og velsagtens også af den indestængthed, jeg dengang havde, vistnok i højere grad end nu. Der var for lidt liv i min undervisning og desværre vist også for lidt liv i skolen.

Ud over enkelte bøger, som jeg lånte i sognebiblioteket i Hylke, læste jeg ikke meget i Brørup, men det har jeg desværre aldrig gjort. Jeg forberedte mig ikke godt nok, hvilket jo var fejl. Det eneste, jeg forberedte mig grundigt på, var bibelhistorie, som jeg fortalte efter Møllers bibelhistorie, men jeg kunne ikke få børnene til at genfortælle med egne ord — de remsede op efter bogen.

Jeg kan ikke just sige, at jeg var sørgmodig, men jeg var dog heller aldrig rigtig glad — jeg havde stedse noget at gå og gruble over. Der var stedse en vis trykket stemning over mig. Jeg kan endogså huske, at det en morgen brød frem i lydelig klage og gråd, hvilket naturligvis ingen uden Gud hørte.«

Kun et år blev Jens Lassen i Brørup. Allerede i juni 1862 søgte og fik han lærer- og kirkesangerembedet i Blegind.

»Navnet er velklingende og smukt, og byen er køn, som den ligger i den frodige egn med udsigt over den smukke Solbjerg sø til de søndenfor liggende Vitved og Fastrup bakker — mod øst det frugtbare Ning herred og mod vest Hørning og Fregerslev skov. Skolen lå især smukt. Der var en god, rummelig lejlighed og en køn have. Jeg havde dog ingen sans for hygge. Mine møbler blev sat ind, og jeg kan huske, at klædeskabet blev stående midt i dagligstuen i over 14 dage, til min mor kom derhen og fik ordnet lidt ved mine sager.

Jeg befandt mig bedre i Blegind end i Brørup. Der var ikke så ensomt, og en del af mine gamle skruller og grublerier glemte jeg over de nye forhold. Der var kun et lille børnetal, og skolen var lettere at bestyre. Byens befolkning var nærmest gårdmænd og mere velstillede folk. Tonen var pænere blandt dem end i Brørup, i det hele taget var det en pæn befolkning. De drak dog temmelig meget ved deres sammenkomster og gilder, men det gik sjældent over grænsen, og der blev aldrig spektakler eller førtes rå tale.

Jeg blev tit buden i selskab, hvilket jeg nok syntes om, skønt jeg slet ikke er selskabelig anlagt, men det var jo en afveksling i mit ensomme liv. Jeg gjorde vist ellers en ynkelig figur i selskab. Jeg var så stille og undselig og sagde ikke meget. Især var jeg gruelig undselig over for kvinder og allermost over for piger.

Jeg var jo kirkesanger, og det var vel så omkring ved den 21.-23. juni, at jeg første gang sang i den lille Blegind kirke. Jeg kan huske, jeg stod i kirke-

døren sammen med den gamle Thomas Sørensen, som gik i kirke hver søndag. Jeg var i mit »dimissionstøj«, hvilket jo vist var ganske pænt endnu, men jeg havde ellers intet begreb om at pynte mig og være »pæn«, og det har jeg aldrig haft.

Der var kun få i kirke; lige før gudstjenestens begyndelse kom en ganske ung pige. Hun hilste goddag og blev stående. Jeg så på hende og forundredes over hendes usædvanlige skønhed. Jeg havde mærkelig nok dengang ikke megen sans for kvinder, men hende kunne jeg ikke undlade at lægge mærke til. Jeg så stjålent efter hende flere gange. Hun stod ganske ugenert og lagde vistnok slet ikke mærke til mig. Hun var rank og velvoksen, noget bleg, og hendes træk var ualmindelig regelmæssige, og ansigtet udtryksfuldt. »Goddag, Maren«, sagde den gamle Thomas.

Jeg var egentlig lidt nysgerrig efter at vide, hvem hun var, men jeg ville ingen spørge derom, så hende ikke i nogen tid og tænkte naturligvis ikke videre derover. Jeg havde dog en halvt ubevidst følelse af, at hun var den smukkeste pige, jeg nogen sinde havde set. Siden fik jeg tilfældigt at vide, at hun var gårdmand Baltazar Olsens datter, eller rettere steddatter, idet hendes far, gårdmand Rasmus Jensen Basse, var død, og hendes mor, Karen Sørensdatter, gift anden gang.

Baltazar Olsen kom jeg snart til at stifte bekendtskab med, men vort første møde var ikke videre venligt, og dette møde gav måske anledning til, at vi aldrig blev venner. Jeg havde forpagtet den dejlige lille jordlod bort til sognefogeden. Det var dog blot for et år ad gangen, så vidt jeg husker, men han havde dog snydt mig alligevel, for jeg skulle kun have 15 rigsdaler (30 kr.) pr. td. land, i alt 105 kr., så måtte han tage fouragen også og skulle til gengæld føre gødning på lodden.

Det var Baltazar Olsen vred over, og det havde han ret i, thi det var en dum akkord både for mit og skoleloddens vedkommende. Så var det skik, at mændene brugte skolen som samlingsstue, når der skulle betales kommuneskat. Det var så ved kvartalsmødet i juli. Da det næsten var forbi, mødte Baltazar, han var ikke ædru, og han irettesatte mig temmelig groft, fordi jeg havde forpagtet jordloden ud, og han skældte tillige ud på sognerådet, fordi de havde givet tilladelse dertil. Jeg var vist nærved at svare uhøfligt igen. Til sidst gik de alle, undtagen Baltazar, han blev siddende, idet han sagde, at det var godt, de havde en god skole at sidde i, og for resten blev han ved at vrøvle om den forpagtning. Det blev jeg endelig ked af, og jeg tror så, jeg sagde, at nu gik jeg i seng, så kunne han jo blive siddende i »den gode skole«, så længe han ville. Om vi så skiltes på den måde, eller han snart gik, og vi sagde ordentlig godnat til hinanden, husker jeg ikke, men jeg tror ikke, han kunne lide mig siden.

Jeg var glad ved skolen. Jeg syntes, jeg kunne udrette mere end i Brørup. Jeg var flittig nok, men ikke praktisk nok, ikke striks eller energisk nok, velsagtens heller ikke interessant nok -- min fremstillingsmåde var ikke livlig og tiltalende nok. Dovne og dvaske børn »kradsede« jeg ikke nok efter. Jeg repeterede heller ikke det gennemgæede til eksamen, hvilket havde til følge, at skolen ved en sådan lejlighed tog sig ringere ud, end den egentlig var.

Der var kun få børn, og de søgte skolen flinkt, så den skulle have været bedre, end den var. Børnene var ikke livlige i deres gengivelse af det læste, velsagtens fordi der savnedes liv i undervisningen. Jeg var dog ganske godt

tilfreds med det hele sely, men det var just det gale ved sagen. — Børnene kunne godt lide mig, det kunne forældrene også, det fik jeg at se ved flere lejligheder, og jeg har i al min skoletid ikke haft så hyggelig og rolig en skole eller så flinke og rare folk at leve iblandt som i Blegind.

Lærer Kragh i Hørning holdt salmesang i sin skole en gang ugentlig og oplæste et stykke af »Gudelige Småskrifter«, og skolen var fuld hver aften. Jeg begyndte da også at holde møder, men jeg havde ikke mod til at læse op, endsige til at tale. Vi sang så salmer i konventssalmebogen, den ene efter den anden, og disse møder var også godt besøgt. Nu skulle nogen byde til møde med det program — han fik ikke mange deltagere.«

I december 1864 blev Jens Lassen gift med Maren Basse, og et par år efter begyndte han at se sig om efter et større embede. I 1868 blev embedet i Venge ledigt. Det søgte han, blev kaldet til embedet af biskop Brammer, og 8. juli foregik flytningen til Venge.

»Jeg havde vist anset embedet for at være større, end det egentlig var. Lønnen var som i Blegind, men kirkeindtægterne var ca. 100 kr. større, og skoleloddet var på 8½ tdr. land, medens den i Blegind kun var på 3½ tdr. land. Men Venge skolelod var simplere jord og lå over ½ fjerdingvej borte, medens den i Blegind lå tæt ved skolen, så der kunne ikke, hvad jeg beregnede, vindes 100 kr. på skoleloddet, og hele gevinsten blev næppe 200 kr. årlig.

Det så tomt ud i vort kære hjem i Blegind, da bohavet var bragt ud, og det gjorde os ondt at forlade det. Det var strålende solskin, men jeg kan just ikke sige, at der var solskin hos os, da vi forlod de smukke, rummelige stuer i Blegind og flyttede ind i de små, mørke »huller« i den gamle, firkantede »kongelige« skole i Venge.

»Men vi bygger jo en ny skole«, sagde man til os, og det trøstede os. Den blev også bygget, men først to år efter. Vi fandt os dog snart til rette under de nye forhold. Vi kom meget ud til beboerne, som var flinke og imødekommende.

Jeg tog så fat på undervisningen. Skolen var simpel. Børnene læste dog nogenlunde, men skrive kunne de ikke, og retskrivning var der slet ikke tale om. Den første vinter havde jeg næsten slet ikke diktat, men lod børnene skrive af efter bog på deres tavler. Regningen var også simpel, og syngte kunne de ikke.

Min forgænger i embedet havde vist aldrig været dygtig som lærer. Han havde ladet alt gå i den gamle trædemølle. Han var desuden fordrunken, gik meget ud og drak hos beboerne, og han kunne jo ikke være oplagt til at holde skole, når han svirede i fritiden. Desuden forsøgte børnene meget, nærmest uden grund. Fra Søballe og Marken var der gennemsnitlig 1½ fjerdingvej til skolen, og vejen var om vinteren ved tøbrud ufremkommelig. Der blev så godt som ikke mulkteret, og blev beboerne endelig idømt en lille mulkt, måtte læreren undgælde derfor. Dersom beboerne i Søballe idømtes ret store mulkter, sendte de desuden børnene til min forgængers privatskole, som han havde oprettet i Søballe. Af disse grunde blev skolen i Venge aldrig god, skønt der dog var fremgang i min tid.

Min forgænger havde fået sin afsked med pension — lidt over 400 kr. --- da han var 48 år. Vi kom godt ud af det sammen. Han var egentlig godmodig.

men når han havde drukket, var han brutal, og han havde af den grund endogså været i slagsmål, dog uden for skoledistriktet.

I 1870 blev den nye skole bygget, 600 alen øst for byen. Den kom til at ligge smukt. Det er den smukkeste hellig, både med hensyn til bygning, indretning og beliggenhed, vi nogen sinde har haft. Mange gange har jeg stået på højen og set mod vest ud over sødraget, Venge sø, Ravnsø, Knudsø og glimtvis Himmelbjergsøerne, omkransede af skoven og med Himmelbjerget og Ry skov i baggrunden. Det var smukt, både når skoven stod i forårs- og sommerdragt, og når den stod med efterårets spraglede farver.

I efteråret 1869 og hele vinteren 1869-70 grasserede en slem tyfusedemi i Venge by. Den kom dog ikke på Marken, men holdt sig over et halvt år i husene i byen. Der var mange familier angrebne, og der døde 5-6 mennesker deraf. Folkene var ikke inde på at tage sig i agt. De besøgte de syge, spiste frokost i stuen ved siden af, hvor liget lå, brugte vandet i bækken, hvori alle uhumskheder havde afløb o.s.v. Jeg var bange for sygdommen, mest for min families skyld. Jeg gik ikke ind i husene og sang over ligene. Ville de have sunget en salme, måtte de tage kisten ud. Det ville de ikke alle, og mange var vrede. Smeden sang over et af ligene. Jeg sang naturligvis på kirkegården. Den sidste, der døde af sygdommen, var husmand Hans Svejstrup, en vovehals, der, som han selv sagde, ikke var bange for nogen ting. Han havde været med ved Dybbøl og gik til daglig med en gammel soldaterkasket, som en tysk spidskugle var gået igennem. Han besøgte alle de syge. »Tyfus vil ikke have med mig at gøre,« sagde han. Han fik den dog alligevel og døde i januar 1870.

Vi boede i den nye skole i 6 år. Der var god avl på lodden, som jo nu kom ind i den nye, rummelige ladebygning. Jeg havde altid travlt i høsten. Så skulle jeg have vogne til at køre kornet ind. De mænd, der kom, kørte gerne hver 2-3 læs. Efter ferien 1870 holdt jeg skole i den nye skolestue for første gang. Nu blev skolen efterhånden bedre, men god blev den aldrig. Der var stadig for mange forsømmelser, dels med, dels uden lovlig grund. Der var i reglen ca. 70 børn, og i privatskolen i Søballe var der en halv snes stykker.

Af to visitatser, som provst Sevel holdt i den ny skole, gik den ene godt, den anden dårligt. Børnene blev bange under katekisationen, jeg blev også forstyrret, og så gik det dårligt. Anledningen var vistnok, at provsten begyndte med at ville høre en pige i dåbspagten, og den kunne hun ikke. Så blev provsten vred, og dermed var visitatsen spoleret. Læsningen gik heller ikke godt. Provsten havde valgt et af de sværeste stykker i Matzens læsebog, 3. del. Skolen stod dog bedre, end provsten så den an for. Han troede vist, jeg havde været forsømmelig. Jeg kunne ikke lide provst Sevel siden.

Kort efter døde han pludselig af et apoplektisk tilfælde. Jeg var med ved hans begravelse, men jeg kan just ikke sige, at jeg sørgede så overmåde stærkt. Et billede, der blev litograferet af ham, tegnede jeg mig også for, for ikke at vække opsigt, men jeg lod det ligge mellem andet papirskrammel, og endelig blev det borte.

Det var vel først i marts 1876, at embedet som lærer ved Riis-Tebstrup skole og kirkesanger i Ovsted kirke var opslået ledigt, og jeg søgte det. Jeg ville gerne have embedet, dels fordi det var 200 kr. større end Venge, dels fordi skolen lå på jordlodden, hvilket gjorde det lettere med pasning af kørne og med markarbejdet.

Der blev indsendt to indstillingslister til biskoppen — en del af beboerne ville have den i embedet fungerende hjælperlærer Brix ansat — jeg var med på dem begge, nr. 1 på den ene og nr. 2 på den anden. Jeg tog en tur ud til biskoppen dagen efter indstillingen. Maren sagde ved afrejsen: »Du får nok embedet, for jeg drømte i nat, at jeg talte med biskoppen, og han sagde, du var kaldet, og så rakte jeg ham hånden og sagde: »Mange tak, Deres Højærværdighed.«

Jeg traf biskoppen i modtagelsesværelset i den gamle bispegård, og da jeg fremførte mit ærinde, sagde han: »Ja, jeg har kaldet Dem til embedet.« Så rakte jeg ham hånden og sagde de samme ord, som Maren havde sagt i drømme.

Jeg tror nok, at det var den 11. maj, vi rejste fra Venge til Tebstrup. Skoven var grøn allerede, vejret smukt. Det var dog ikke så let for os at komme fra Venge. Egnen var smuk, boligen var rar og ligger dejligt. Vi var kommet til at holde meget af mange af beboerne. Jeg fik tårer i øjnene, da jeg sagde farvel til skolebørnene, og mange af børnene græd. Maren græd også, da vi tog afsked med vort smukke hjem i Venge. Det var også noget underligt for børnene at flytte.

Gårdmændene kørte vore ejendele den lange vej (3 mil) til Tebstrup skole, men jeg lejede vognmand Peter Dyhr fra Skanderborg til at køre med Maren og børnene i lukket vogn, fordi de mindste af børnene var temmelig hårdt angrebne af kighoste.

Vi fandt os snart til rette i Tebstrup. Folkene var flinke, og vi stiftede snart bekendtskab. Vi havde forladt flinke naboer i Venge, men fik nogle lige så gode i Tebstrup. Drengene blev jo også snart kendt med skolebørnene, og de var glade for haven og marken.

Vi kom meget ud til selskaber, efterårsgilder og julegilder, skønt vi ingen selskaber holdt selv med undtagelse af, at vi bød bekendte ind, et par eller to ad gangen. Selskaberne hos bønderne trak længe ud, der blev spist og drukket dygtigt, mange snaps og kaffepunche. Bønderne var slemme til at drikke. Heldigvis drak jeg ikke spiritus, hvilket blev helt godt optaget. »Hellere for lidt end for meget af den slags«, sagde flere af bønderne. Men de drak rigtignok ofte selv for meget.

Skolen i Riis-Tebstrup stod omtrent på samme standpunkt, som den jeg forlod i Venge. Der var nogle børn, der var foran dem i Venge, men der var også mange simple. Der var over 90 børn i begge klasser tilsammen, og dette antal mellem 90 og 100 holdt sig, til der i 1893 blev ansat en lærerinde. En sommer var der 105 børn, men der blev ikke middeltal 100 det år.

Min forgænger i embedet var halvvejs blevet afskediget, fordi han forsøgte skolen. Hans meste bestilling var nok at løbe rundt omkring hos gårdmændene og drikke kaffepunche. Han løb også i skoletiden og bankede så undertiden børnene, når han kom fuld tilbage. Han havde fået lov at holde hjælpelærer, men ham lystrede børnene nok ikke for godt, hvilket ikke var så underligt, da min forgænger havde bragt uorden i det hele, og beboerne havde fået den vane at komme op på skolen og give grovheder, så snart der var noget i vejen med deres børn.

Børnene lystrede godt hos mig og var både villige og flinke. Det var mærkeligt med den iver, hvormed børnene, især drengene, tog fat den første vinter. Ældste klasses drenge mødte frivilligt sammen med yngste klasse. De anskaffede efter forældrenes tilskyndelse »zifferbøger«, regnede efter Chr. Hansens regnebog, og skrev stykkerne op i zifferbøgerne. Var det ikke til gavn for andet, hjalp det da på deres regning og skrivning.

Det store børnetal hindrede mig naturligvis i at opnå de resultater, jeg gerne ville, men jeg syntes, at jeg brugte tiden så godt, jeg kunne, og underviste efter bedste evne. Jeg mødte altid i skolen til tiden og holdt ikke middagstid eller frikvarter over den bestemte tid. Mange af børnene havde over en fjerdingvej til skole, cgnen er bakket, og snefald hindrede dem ofte i uger, så der blev i strenge vintre mange forsømmelser med lovlig grund. På grund af vejlængden mødte mange børn $\frac{1}{2}$ time for sent i månederne december og januar, hvilken gammel slendrian jeg ikke kunne overvinde, måske fordi jeg ikke var energisk nok. Jeg nænnede ikke at lade disse børn blive en halv time efter de andre. Jeg knurrede jo noget, fordi de kom for sent, men det hjalp ikke stort.

Timetallet, der i disse måneder var 5 — nu er det 6 hele året om — fik jeg alligevel, måske endda lidt mere, idet jeg beholdt børnene om eftermiddagen, så længe jeg kunne. Disciplinen var god, ellers kunne jeg heller ikke have udholdt at være i skolen. Børnene lystrede, selv de mest trodsige drenge, og kun sjældent blev spanskrøret brugt.

Midt i oktober 1906 havde skolerne i Ovsted sogn besøg af gymnastikinspektørens medhjælper Illeris. Det var en pæn, flink ung mand, der optrådte meget hensynsfuldt. Mine drenge havde kun lært den gamle gymnastik, og det endda kun meget ufuldstændigt, da jeg aldrig har drevet gymnastikken planmæssigt. Børnene kunne nok springe, løbe, klatre i tov og glatstang, kunne nogle bom- og skråstangøvelser, de fleste af de forberedende øvelser, men de udførte det ikke pænt eller i et bestemt tempo.

Med skolen gik det just ikke så fornøjeligt det sidste år, skønt jeg den sidste vinter havde de dygtigste skolebørn, jeg måske nogen sinde har haft. Men de blev mig mere og mere urolige og uvorne, begyndte med ikke straks at komme ind, når jeg kaldte, viste uvilje o.s.v., og pigerne var slet ikke bedre end drengene. I samtale indbyrdes kaldte de mig »den gamle.« Hen på vinteren blev det bare værre. Der var stadig uro, også under morgensangen og i religionstimerne, hvor de ellers plejede at være stille.

Hvad grunden til denne uorden var, kan jeg ikke begribe. Jeg syntes jo, jeg var den samme som tidligere. Måske har ilden ulmet under asken og så brudt løs, da disse næsten voksne knøse og tøse i lømmel- og tøsealderen mærkede kraften hos sig selv og den aftagende kraft hos mig, og at de så ikke har kunnet tåle den nu i skolen indtrængte mere frie form. Kort sagt: jeg kunne i det sidste år ikke holde ordentlig disciplin, men heldigvis også kun i det sidste år.

Det var en af mine ungdomsanelser, der her gik i opfyldelse. Jeg havde hørt om lærere, der ikke kunne styre skolebørnene, så begyndte jeg i Brørup at blive angst for, at det skulle gå mig sådan. Endskønt det al tid, hvad disciplinen angår, gik meget godt, blev det til en fiks idé for mig, hvortil jeg stedse har haft tilbøjelighed. Det tabte sig dog, om ikke før, så da jeg kom til Blegind, og først nu næsten 50 år efter kom det, jeg havde frygtet for. Ungdomsannelsen blev til virkelighed, men heldigvis er mange af min ungdoms og manddoms skønne drømme blevet til virkelighed.«

Jens Lassen søgte sin afsked fra 1. november 1907, blandt andet også på grund af svækket syn og noget, han kalder »ansigtssmerter«, vel nervegigt, og fik meddelelse om, at ansøgningen var bevilget i sommerferien 1907.

Som man kan se, er Jens Lassen én stor undskyldning for, at han ikke, efter egen mening, varetog sit arbejde godt nok. Så ringe, som han selv gør det, var det langt fra, men hans medfødte beskedenhed forbød ham at sige noget fordelagtigt om sit arbejde. Man ser imidlertid af visitatsindberetninger og af gamle elevvers udsagn, at han var en agtet og velanset lærer.

Han hørte til det kuld af lærere, der virkede i den danske folkeskole i årene umiddelbart efter 1864. De var så godt som alle begejstrede for ordene: »Hvad udad tabes, skal indad vindes«, og i det store nationale genrejningsarbejde, som fandt sted i sidste halvdel af forrige århundrede, tog de ivrigt del, særlig på det åndelige område.

De var næsten alle dygtige lærere, der ikke blot med iver og lyst gik op i skolearbejdet, men som også hver i sin kreds utrættelig virkede mellem unge og gamle i det folkelige oplysningsarbejde.

Mange af de lærere, der i den tid virkede rundt om i landet, mindedes af deres gamle elever med stor kærlighed og ærbødighed, og de omtales af deres efterfølgere i skolen med stor anerkendelse og beundring, særlig for den evne, de havde til at fortælle for børnene. Denne beundring gjaldt særlig deres undervisning i bibelhistorie og fædrelandshistorie, de to fag, hvorigennem de uden tvivl ydede mest på grund af deres egen begejstring.

Mange af disse lærere påtog sig et stort arbejde i deres fritid, et arbejde, der ofte var af stor betydning for det kulturelle liv i sognene. Mange af dem holdt aftenskole, ungdomsmøder, fik oprettet gymnastik-, sang-, husflids-, skytte- og foredragsforeninger og sognebiblioteker.

Det var et krævende arbejde at være med i alt dette. Man skulle være i besiddelse af stor arbejdskraft, foretagsomhed og udholdenhed for år efter år at kunne bevare lyst og vilje til at være den ledende i sådant arbejde, særlig når man som min farfar i sin ungdom var undselig ved at fremtræde i en forsamling.

I Tebstrup virkede Jens Lassen i det folkelige oplysningsarbejde særlig gennem aftenskolen, der i mange år samlede så mange, som skolen kunne rumme, i flere vintre over 50. Han var endvidere virksom for at vække befolkningens interesse for hjemstavnshistorien, hvilket gav sig udslag i, at han optegnede mange af egnens sagn, som han bearbejdede og offentliggjorde i de lokale blade. Evald Tang Kristensen, en af dimittenderne fra Lyngby 1861, kom af og til på besøg i skolen, og Jens Lassen fulgte ham da omkring til sognets gamle, hos hvem Evald Tang Kristensen indsamlede gamle sagn og viser.

På den tid var der i befolkningen stigende interesse for læsning, og et bibliotek, som fandtes i Tebstrup skole, og som Jens Lassen fik sat i god stand, blev benyttet af mange. I nogle år var en af de flittigste lånere den senere opfinder af trådløs telegrafi, Joh. P. Sørensen, hvis far var møllebygger i Tebstrup, og for hvem der nu er rejst en mindesten i Tebstrup by, omtrent ud for det sted, hvor hans barndomshjem lå.

Efter at Jens Lassen havde fået sin afsked, boede han i nogle år i Århus, hvor en datter styrede hus for ham. Senere flyttede han til Silkeborg, hvor han boede hos en datter og svigersøn. Hans sidste dagbogsoptegnelse er dateret 4. juli 1918. I august samme år blev han syg, døde 24. august i Silkeborg og blev begravet den 29. på Ovsted kirkegård ved siden af sin kones og to børns grave.

Ved hans død fik han i et af dagbladene en omtale, hvor der bl.a. stod:

»Han var overordentlig vel lidt af beboerne. Hans fordringsløse væsen, hans hjælpsomme og venlige færd gjorde, at han igennem de mange år levede sig sammen med dem, så de ikke alene i ham så læreren, men måske fuldt så meget vennen, som de trygt kunne ty til både i glæde og i sorg.

Lassen var en dybt religiøs natur, og dette prægede i høj grad hans undervisning, hvad enhver, der har overværet denne, ikke kunne undgå at lægge mærke til. Religionen var for ham noget virkeligt, der prægede hans liv og var vejledende for hans handlinger. Derfor bidrager også alt, hvad der knytter sig til hans minde, til at danne et smukt og harmonisk billede uden mørke punkter.«

DAGBOGSOPTEGNELSER OM GLÆDER OG SORGER I HJEMMET

Jens Lassen var en hjemmets mand. Han tog ikke større del i foreningslivet, men tilbragte så godt som hele sin fritid i hjemmet, hvor han også havde nok at gøre med pasning af jordlodden.

Han holdt meget af naturen og færdedes ofte på vandreture i Skanderborg-egnen. En spadseretur på en snes km regnede han for intet, og undertiden vandrede han den lange tur til Toustrup for at se til sine forældre og tilbage til Tebstrup på en dag, en tur på over 50 km, men gik så også hjemmefra tidligt om morgenen og kom først hjem ved midnatstid.

Jens Lassen har været flittig til at føre dagbog og som ældre til at nedskrive sine livserindringer. Side op og side ned fortæller han om tildragelser i hjem-

met, om oplevelser med børnene, da de var små, om besøg hos dem, da de selv stiftede hjem. Følsomt fortæller han om såvel glædelige som sørgelige be-
givenheder.

Når man læser hans dagbøger, mærker man gang på gang, hvor inderlig han holdt af sit hjem, sin kone og børn, hvor stor en glæde det beredte ham, når det gik børnene godt, efter at de havde forladt hjemmet. Man føler også, at hans sind var opfyldt af en stærk og fast tro på Gud, og takkebøn og for-
bøn hørte sammen med fadervor med til hans daglige bøn. Ofte fortæller han om, hvorledes han, når børnene havde været hjemme på besøg og atter drog
bort fra hjemmet, fulgte dem på vej og så efter dem, så længe han kunne øjne
dem, og bad så Gud om at tage dem i sin varetægt.

Om sin forlovelse med Maren Basse fortæller han i dagbøgerne på en både
alvorsfuld og morsom måde.

»Januar måned 1862 blev af afgørende betydning for mit liv. En aften kom
en ung kone, jeg husker ikke længere hvem, og spurgte, om jeg ikke havde
lyst til at stifte bekendtskab med Jakob Sørensens datter, og efter nogen
vrøvlen frem og tilbage kunne jeg endelig få ind i mit tykke hoved, at det
var et formeligt frieri på den unge piges vegne. Jeg kunne ikke sige ja, men
syntes, det var en skam at sige nej, og så fandt jeg på stående fod på en
romantisk »løgn«. »Jeg er forlovet«, sagde jeg, »har været det siden mit 17.
år uden mine forældres vidende.« »Ja, så var der jo ikke noget at gøre«,
mente konen, og snart efter gik hun.

Nogle aftener efter kom min nabo og besøgte mig. Det skete nu så jævn-
ligt, men den aften blev han siddende, og jeg kunne mærke, at han havde
noget særligt på hjerte. Endelig kom det frem. Det var efter hans mening et
»sølle« liv, jeg førte, sådan at være ene. Jeg skulle se mig om efter en kone,
han kunne sige mig en, som hellere end gerne ville have mig. Og så fortalte
han, at hans brordatter var så gruelig forelsket i mig. Hun var køn, sagde han
— det var hun forresten også (ganske køn) — og som hun kunne spinde, ja,
hun var dygtig til alt, og hun kunne vente 1000 rdl. i arv.

Nu stod jeg atter i det, men et svar skulle jeg jo give, og så diskede jeg
atter op med den forrige løgnehistorie om forlovelsen siden mit 17. år. Ja, så
var der jo ikke noget at gøre, mente han også. Jeg skænkede ham nogle væl-
dige snapse af et vinglas — jeg havde ingen snapseglasser — drak selv med, og
da han gik ved midnatstid, opdagede vi, at vi havde drukket en hel flaske
brændevin. Han havde rigtignok drukket det meste.

Jeg glemte snart de to frierhistorier, men så kom en tredie, der slog dybere
rødder. En aften blev jeg indbudt til besøg hos Baltazar Olsens. Underholdning-
en var den sædvanlige: firkort og kaffepunche. Maren vartede os op. Jeg
tænkte den aften: »Mon Maren selv ved, hvor køn hun er?« Der var vist nok
andre, som vidste det. Hun var betagende, hvilken dragt hun så end bar.
Jeg tror dog, at at sort klædte hende bedst. Den aften var hun i en simpel
grønstribet hvergarnskjole. Hun skænkede kaffe og punch for mig. Hun
har siden fortalt mig, hvor ærgerlig hun var over, at den unge, pæne degn
sad og drak lige så mange punche som de gamle bønder.

Da jeg sagde godnat, trykkede hun min hånd. Det kom mig underligt for,
men det var vel sket af vanvare, tænkte jeg. Det kunne hun umuligt mene no-
get med, hun var jo forlovet. Jeg kunne dog ikke få det håndtryk af hovedet.
Det var temmelig »tydeligt«, og det havde brændt sig lige ind i mit hjerte.

Der gik nogle dage, og jeg havde vel også glemt dette, men så kom skrædder Enemarks kone Sine, jeg glemmer det aldrig, en aften i mørkningen ind. Hun ville købe et ark papir, hvilket hun også fik, men hun blev stående. »Ja — papiret var nu ikke så meget mit ærinde«, sagde hun, »men a ville gerne spørge Dem, om De ikke kunne have lyst til at snakke lidt med Baltazar Olsens datter«. »Maren«, sagde jeg overrasket. Jeg kunne knap tro mine egne øren, og jeg kan knap nu huske, hvorledes alle ordene faldt. Mærkelig nok kunne jeg endnu ikke tage nogen beslutning. Jeg mumlede blandt andet noget om, at Maren jo var forlovet med Jens Nørgaard. Det var forbi for længe siden, sagde Sine. Så diskede jeg igen op med den gamle forslidte løgnehistorie. Ja, så kunne det vel ikke blive til noget, sagde den ærlige Sine noget skuffet — hun var ked af det. »Nej«, sagde jeg, og Sine sagde godnat og gik.

Når jeg har tænkt over den aften siden, har jeg altid sagt til mig selv: »Mon du var rigtig klog den aften? Du havde nær kastet din livslykke bort, da du lige havde den i hånden«. Sammenhængen var vistnok denne: Jeg havde været forelsket i Maren fra første gang, jeg så hende, men så havde jeg slået hende af tankerne, da jeg hørte om hendes forlovelse, men kærligheden til hende lå dog på bunden af min sjæl som en stærk understrøm.

3-4 dage gik jeg og grundede og spekulerede. Så sendte jeg bud til Sine, om hun ikke ville gøre mig nogle stolebetræk i stand. Sine kom samme aften. Betrækkene brød jeg mig kun lidt om, men jeg ville gerne tale med Maren. Sine forrettede gerne dette ærinde, og aftenen efter kom Maren. Denne aften blev vi forlovede. Jeg mangler ord til at beskrive denne aftens begivenhed — måske den betydningsfuldeste i mit liv.

Jeg har stedse været meget undselig over for kvinder. Jeg havde næsten aldrig talt med en kvinde, langt mindre fordristet mig til nogen fortrolig tilnærmelse, næppe nok tænkt på sligt. Maren havde, skønt hun kun var 16 år, langt mere erfaring i det stykke end jeg. Vi var og blev vel store modsætninger — jeg flegmatisk og indestængt, hun livlig, frisk og åben. Hun var som en nyudsprungen rose — hendes blotte nærværelse, hendes tale, hendes smil, hendes latter var mig nok. Hun førte talen hele tiden, og at sidde side om side med hende, blot at holde hendes hånd i min, berusede mig.

Det blev sent, inden vi skiltes. Hvor stor en »tåsk« jeg dengang var, kan vel begribes, når jeg siger, at jeg den hele aften ikke gav hende et kys. Det så hun sig nødsaget til at tage selv til afsked, det har hun ladet mig høre mange gange siden. Jeg var formelig beruset over denne aften. Jeg var lykkelig, jeg drømte om hende, tænkte kun på hende, takkede Gud for hende«.

Rørende er den måde, hvorpå Jens Lassen fortæller om det lykkelige samliv, der herskede i hjemmet i Tebstrup skole, såvel i hverdagene som på højtid- og festdage. Men glæden var ikke altid enerådende i hjemmet.

»Når glæden er i stuen, er sorgen i forstuen«, skriver han et sted og fortæller gribende om de sorger, der ramte hjemmet. En søn døde af en nyresygdom 13 år gammel, en datter af influenza 16 år gammel, og hans kone døde af tuberkulose 47 år gammel.

Af hans dagbogsoptegnelser om de tre dødsfald får man et stærkt indtryk af, hvor knuget af sorg han var, men også et stærkt indtryk af, at hans faste tro på Gud holdt ham oppe og gav ham hjælp og kraft til at bære sorgen.

»Først i august 1880 blev vor kære Ingvar syg. Alle vore børn havde haft

difteritis, og det begyndte med lignende symptomer, som da han havde difteritis. Det var vist den 4. august, vi kørte til Horsens og lod ham undersøge af læge Mathiassen, der straks erklærede sygdommen for æggehvidesyge (nyrevattersot). Han forordnede en mælkekur og gav håb om, at drengen nok kunne komme sig. Den stakkels dreng kom på sygesengen, hvorfra han aldrig mere rejste sig. Det er trist at have en syg i huset. Ingvar var tålmodig. Han håbede jo på bedring, men den kom ikke. »Jeg kommer da nok op, inden løvet falder«, sagde han en gang. Men da skovens løv faldt for stormen, faldt også hans unge liv for døden.

Når han havde det nogenlunde, læste han lidt, så på billeder i Børnebladet og Husvennen og andre blade. Jeg havde jo altid efter skoletiden noget at se efter, især da han nu ikke kunne hjælpe til med kørerne, og jeg har siden bebrejdet mig, at jeg ikke sad mere hos ham under hans sygdom. Jeg sad dog vist ved sengen hver aften og talte lidt med ham. »Du sad da og holdt ham i hånden og bad fadervor«, sagde Maren en gang, vi talte derom. Det gjorde jeg også, måske under hele sygelejet. Han bad også selv i løndom, det er jeg vis på. Han var en blød natur, religiøst anlagt.

Han havde engang antydnet, at han altid bad fadervor, inden han stod op om morgenen. En dag viste han mig et billede i Husvennen, en illustration af Jesu ord: »Kommer til mig alle, som arbejder og ere besværede«. Hans øjne strålede, da han pegede på billedet. Jeg fortrød siden, at jeg ikke talte noget mere med ham derom.

Han døde hen på natten, omkring ved kl. 3, den 7. november. Han var ved bevidstheden til det sidste. Der kom dog af og til nogle usammenhængende ord. Han klamrede sig til livet som sømanden, der i det oprørte hav hundrede af mile fra land holder fast på en stump planke. »Gud kan endnu gøre mig rask«, sagde han, »Jesus opvakte da enkens søn af Nain«. Jeg sad hos ham, da han døde. Hans mor havde lagt sig lidt på sengen og var sovet ind. Hun var jo udvåget, og jeg lod hende sove. Det var måske fejl af mig — hun bebrejdede både mig og sig selv, at hun ikke sad hos ham i de sidste øjeblikke. Hun gentog Herrens ord til Peter: »Kunne du ikke våge en time med mig?« Stakkels Maren, hun havde jo våget hundrede af timer med ham, og her var hun uden skyld.

Ingvars død og begravelse var de strengeste tider, vi endnu havde oplevet. Maren sørgede mest. Det gør moderen jo altid. Men Ingvar døde i Herren og gik bort med hans ord på læberne. Han var ren og ubesmittet, ukendt med alt det onde her. Han så kun livets skønhed, havde aldrig kendt livets bitterhed, og han vandrede allerede som barn under »Lyset fra det høje«. På ham kan disse verslinier passe: »Da jeg som dreng i mark og hede spøjte, i Guds natur forklaret følte mig, og ingen tvivl min ro at røve søgte, da Gud, o da, da var jeg lykkelig«.

Tiden læger alle sår. Vi havde meget at tænke på med alle de andre børn, og sorgen mildnedes efterhånden. Men vi savnede Ingvar, thi hvor mange børn man end har, så har man dog ingen at undvære.

1890. Det blev for os et sorgens år. Der gik en farsot hen over Europa i dette år. Den kom vist til København allerede først på vinteren og bredte sig derfra til de øvrige byer og derfra til landdistrikterne. Jeg huskede den endnu fra min barndom, da den også grasserede. Den gang kaldtes den »lu grippe«, regnedes blot for en forkølelse, og man lo ad den. Nu kaldtes den

influenza, men regnedes som forrige gang for en forkølelse. Kun få søgte læge for den, og mange lo ad den. Det var den almindelige mening, at den ikke medførte døden. Det gjorde den dog i mange tilfælde. Den var vist i hvert eneste hjem landet over, og da året var omme, læste jeg i bladene, at flere hundrede var døde af sygdommen og dens eftersygdomme.

Os ramte den hårdt. Karl kom syg hjem til jul, og i dagene efter nytår tog sygdommen så fat på os andre. Ester var hårdest angreben, og vi var uforsigtige med hende som med os selv og de andre børn, som vi lod stå op, når de selv ville.

»Jeg vil da op på søndag«, sagde hun — hun havde altid været så glad for søndagen. Det fik hun også lov til, men da jeg kom hjem fra kirken, stod hun ved kakkelovnen og frøs, og hun kom snart igen i seng, hvorfra hun ikke mere rejste sig.

Vi fik af læge Albeck, Skanderborg, noget antifebrin, den almindelige medicin mod influenza. Men der kom ingen bedring, og vi besluttede, at nu skulle lægen, der var på sygebesøg i Tebstrup, hentes. Det var læge Hobolt, Østbirk. Vi kunne nok skønne, at han kun havde lidt håb. Han gav hende antipyrin, som hun forøvrigt ikke kunne tåle, og forordnede kolde omslag.

To dage efter døde hun. Borte var lille Ester — stjernen. For en stjerne var hun, Ester med den klare tanke og det rene, englelige sind. I en af hendes små noteringsbøger, som jeg fandt i skolens kateder, havde hun skrevet: »Gud, antag dig mig fattige pige og lad mig blive god og from«. Under sygdommen var hun kun enkelte øjeblikke borte fra samlingen. Hun vidste godt, at hun skulle dø, skønt ingen af os havde til hende udtalt vor frygt. Hun var fortrolig med dødstanken og sang selv med brudt stemme versene af Arvesens dejlige sang: »Hjemme at være på kendte strand«.

Hun bekendte dåbspagten og bad fadervor. »Er det ikke rigtigt?« sagde hun. Hun sagde farvel til sin mor og til mig, måske også til sine søskende. »Jeg har altid holdt så meget af dig«, sagde hun, idet hun slog armene om mit hoved, da jeg bøjede mig ned over hende. Noget lignende sagde hun til sin mor, hvem hun naturligvis holdt endnu mere af, og disse hendes ord og hendes strålende udgang fra denne verden var os en trøst i vor store sorg. Hun bestemte også, hvem af hendes søskende der skulle have hendes pæne småsager. Det skete den sidste dag, hun levede. Hun døde den 29. januar 1890. Da slukkedes stjernen, men jeg tror, den skinner i en anden verden, og med Guds hjælp ser jeg nok lille Ester igen, men på hvilken måde? Måske ikke som samliv, men vel snarere i en slags åbenbarelse, en vision.

Hun var kun 16 år, lille og endnu barn. Livets bitterhed havde hun aldrig kendt, og hun så fremtiden i et skønt lys. Hun ville være lærerinde, sagde hun, og hun havde allerede begyndt med en lille pøgeskole, der var oprettet i Tebstrup, fordi børnetallet i skolen var for stort. Hun havde været på Vestbirk højskole den foregående sommer, og der var hun alles yndling.

I 1892 kom sorgen igen til vort hjem. Allerede i efteråret 1891 forundrede det mig, at Maren et par gange måtte ligge til sengs på grund af forkølelse forbundet med lidt feber og hoste, og det gentog sig også i vinteren 1892. Jeg blev noget betænkelig og ville have hende til at søge læge, men det ville hun ikke.

Endelig hen i marts 1892 gik hun til læge Hobolt, som var på en gård i byen for at undersøge influenzapatienter. Den aften kom min stakkels kone

grædende hjem, eller hun kom til at græde, da jeg spurgte hende ud om, hvad doktoren havde sagt. Hun troede jo ikke selv, det var noget alvorligt, og sagde til lægen, at det vist ikke var noget slemt, men da han havde undersøgt hende, sagde han: »Ja, det kan måske være slemt nok«. Han havde ellers ikke sagt, hvad det var, men til konen på gården havde han ytret, at det var værre, end hun selv vidste af, stakkels kone.

Maren blev dog snart i bedre humør, men jeg blev det ikke, thi da jeg nogle dage efter kom ned til Hobolt, sagde han til mig, hvad det var. »Ja, Deres kone har begyndelsen til tæring, men hun er jo i den alder, at der kan være godt håb om helbredelse«. Med hensyn til, om jeg ville sige min kone sammenhængen, overlod han det vist til mig selv. Han mente vel, det var bedst, hun ikke fik det at vide, »men opspytningen må der passes på, ellers risikerer man, at børnene smittes«, sagde han.

Hvordan jeg kom af sted med både at lade Maren vide, at opspytningen skulle gøres uskadelig, og dog skjule den egentlige grund, husker jeg ikke. Jeg har vel sagt, at hun havde slim på lungen eller bronchitis, og hun ville jo helst selv tro det bedste.

Hun troede ikke selv, hun havde tæring, og det var først i slutningen af sygdommen, at det gik op for hende. Undertiden måtte hun ligge til sengs flere dage. Hun søgte også læge Nielsen, Skanderborg, og både han og Hobolt gav endnu godt håb om helbredelse, hvilket hun også selv troede på.

Sommeren svandt — Maren blev ikke bedre, men så længe hun søgte læge Hobolth, var hun dog for det meste oppe og hjalp til med at passe husgerningen. Året svandt under ængstelse og bekymring, håb og skuffelse. Hvordan man holder modet oppe i sådanne tider, forstår jeg ikke.

Efter Marens egen begæring søgte vi læge Nannestad, Hovedgård. Han ordinerede stadigt sygeleje, og det blev også overholdt. I december lå hun stadig til sengs — dog var hun lidt oppe juleaften, da vi sang julesalmer, og hun hjalp til med at pynte juletræet.

Den sidste gang læge Nannestad var hos os, en dag først i maj 1893, gav han intet håb. »Det er ikke godt«, sagde han, »dersom De har børn langt borte, må De helst kaldes hjem.« Så vidste jeg besked. Maren spurgte, hvad han havde sagt. Jeg kunne ikke få mig selv til at sige det, men hun kunne se det på mit ansigt. Så brast hun i gråd, men kun for et øjeblik, og siden var hun fattet.

Min kære hustru døde den 25. maj. Hun oplevede lige vort skønne forår. Hun rejste sig op i sengen for at se de grønne bøge i Høndal. Da hendes eget løv alt var løsnat, så hun Danmarks løvspring begynde. Hun vidste godt, at hendes timeglas snart var udrundet, og hun var beredt på at dø. Da hun kom ind i havestuen at ligge, og jeg sagde, at nu bad vi ikke fadervor sammen så regelmæssigt som før, da det skete hver aften, sagde hun: »Jeg beder selv — i de lange, vågne nætter beder jeg«.

Hun havde været så glad for livet, men gik dog frejdigt i døden. »Jeg har haft så god, så god en mand«, sagde hun en af de sidste dage. Disse hendes ord har ofte siden været mig til trøst. En af vore venner, Maren Andersen, var hos hende den sidste nat. Vi havde sagt hinanden et sidste farvel, da hun faldt i en slummer, hvoraf hun ikke vågnede mere. Hun vidste godt, at det blev hendes sidste nat, men jeg måtte ikke kalde børnene op — det nænnede hun ikke. Nogle dage før hendes død kom pastor Branth og meddelte hende alterens sakramente. »Jesus vil nok tilgive mig og tage imod mig, som jeg er«,

sagde hun. »Det vil han,« sagde præsten, »ellers fik han ingen«.

Hvordan jeg kom over sorgen? Ja, den er jeg vel ikke kommet over endnu. Jeg fældede tårer ved at skrive disse blade, skønt det nu snart (i 1915) er 22 år siden. Jeg blev bøjet af sorgen, men ikke slået til jorden. Det hjalp, at jeg havde børnene, og at jeg altid har haft så meget at tage vare på. Jeg syntes også hele tiden, at Maren var hos os endnu. Måske hun også var det. Vore kære afdøde er os måske nærmere, end vi ved af. De kan blot ikke give det til kende, lige så lidt som vi kan meddele os til dem. Jeg ved ikke, hvor ofte jeg har set hende og talt med hende i drømme, men så har jeg stedse i drømmen haft en følelse af, at det ikke var virkelighed. Men engang skal det med Guds hjælp blive virkelighed i opstandelsen.

Tænk, når engang i Himlens gyldne sale
jeg med den ven, jeg her på jorden fandt,
i lyset om et evigt liv skal tale
og om det liv, der som en drøm forsvandt.«

AF EN HERREDSGÅRDS SAGA III

AF HARALD MARK

Christian Friis var en god gods-administrator, og han søgte at råde bod på de synder, som hans farfader havde begået imod Kollerup, ved at komplettere fæste-hartkornet op til 196-5-0-1 ager og eng, skovskyld, mølleskyld m.v. ca. 20 tdr. foruden hovedgården.

Da loven om udskiftning kom i 1784, omfattede Kollerup gods følgende hartkorn og fæstere, opgivet til Randers amtstue:

Collerup gods

	Tdr.	Skp.	Fdk.	Alb.
Hovedgården, ager og eng	17	1	2	0
Kollerup mølleskyld	3	1	2	0
<i>Vinterslev bys fæstere:</i>				
Niels Andersen	7	3	3	2
Jens Smed	7	3	3	2
Niels Sørensen	7	3	3	2
Jens Andersen	7	3	3	2
Rasmus Jensen	7	3	3	2
Ole Møller	7	3	3	2
Niels Mogensen	7	3	3	2
Kristen Kristensen	7	3	3	2
Peder Post	7	3	3	2
Niels Thomsen	7	3	3	2
Husmand Kristen Skovfoged, skovskyld		1	1	1
<i>Hinge:</i>				
Rasmus Dideriksen	6	0	0	0
ditto, skovskyld	0	0	0	0
<i>Selling by:</i>				
Mikkel Pedersen	5	5	0	0
Niels Andersen	5	5	0	0
Søren Kristoffersen	5	5	0	0
Søren Olesen	5	5	0	0
Jens Nielsen	5	5	0	0
Peder Pedersen	5	5	0	0
Jens Jensen	2	6	2	0

	Tdr.	Skp.	Fdk.	Alb.
Erik Sørensen	2	6	2	0
Mogens Kristensen	5	5	0	0
Niels Mortensen	5	5	0	0
<i>Huse med jorde:</i>				
Jens Koch	0	3	0	2
Søren Mortensen	0	0	2	1
Villads Jensen	0	0	2	0
Jens Sørensen og Niels Kier	0	0	0	0
Tåbæk Mølle, fæster Søren Sørensen	0	2	3	2
Tåbæk Mølle, skovskyld	0	5	2	2
<i>Tåstrup by:</i>				
Vogens Nielsen	5	6	3	2 9/16
Vogens Sørensen	5	6	3	2 13/16
Morten Nielsen	5	6	3	2 13/16
Niels Pedersen	5	6	3	2 13/16
Frands Jensen	5	6	3	2 13/16
Rasmus Hansen	5	6	3	2 13/16
Kristen Sørensen	5	6	3	2 13/16
Samtlige bymænd, skovskyld	0	1	0	0
<i>Hadbjerg by, ager og eng</i>				
Kristen Hougaard	3	6	2	1
ditto, skovskyld	0	0	2	0
Mikkel Terkelsen	3	6	2	1
Søren Vogensen	3	3	3	2½
Jens Vogensen	3	3	3	2½
Søren Bondgaard	6	2	2	1½
Chr. Hougaard	4	1	2	½
Søren Mogensen	4	1	2	½
Jens Mogensen	4	1	2	½
Mikkel Therkildsen	4	1	2	½
Søren Bredgaard	4	1	2	½
De sidste 4 har til deling, skovskyld	0	2	2	2
Fra Thustrup Gods har mit Højje Grevelige Herskab købt og lagt under Collerup Gods efterskreven Hartk. Dronningborg Amt, Galten Herred, Ødum Sogn, Selling By:				
Søren Kjærs ager og eng	10	1	2	1
Søren Jensen	4	7	0	0
som fra 1. jan. 1785 svarer Skatter under og med Collerup Gods, der herved i Randers Amtstue anmeldes.				

Collerup 4 Februari 1784 i alt

259 3 0 2

sign. Saabye.

Omregnet i hartk. efter ny matrikel ca. 300 td. hartk.

I hvilken egenskab denne Saabye underskriver vides ikke, men han er antagelig godsforvalter.

Forberedelserne til landboreformernes gennemførelse på Kollerup faldt nu slag i slag. Uden for voldgraven lå allerede en stor lade og et fæhus i munkesten, opført af Erik Nielsen Tornekrans. Disse bygninger blev nu suppleret med hestestald og stald til malkekvæg. Murstensmaterialet her fik man ved at nedrive den øverste etage af borggården. Man opfyldte den tørre grav med alt muligt nedbrydningsaffald og anlagde et par ridebaner.

Teglværket ved Elkjærhuset gik for fulde kraft om sommeren, og ikke alene den nye etage på borggården, men også flere af fæstegårdene fik smukke, røde, håndstrøgne facadesten.

Omkring midten af 1700-tallet var der indgået en del »hoverikontrakter«, hvor bønderne havde fået afløst hoveripligten med en byg-afgift, som forpagteren af avlsgården oppebar, imod at han selv lejede folk til sit arbejde.

Christian Friis døde dog allerede i 1763 uden at efterlade sig nogen mandlig arving. Ved testamentet af 17. juli 1760 bestemte han, at Kollerup gård og gods stedse skulle følge Frisenborg.

Christian Friis' ældste datter, Christine, var gift med general Erhard Wedel, som antog navnet Wedel-Friis. Desværre døde han midt under ombygningen i 1786.

Da ægteskabet var barnløst, gik administrationen af Kollerup gård og gods over til Christian Friis' næstældste datter, Elisabeth Sophie, som var gift med gehejmekonferensråd J. H. Desmercières.

Dette ægteskab var også barnløst, og ved hans død i 1799 tiltrådtes arven af Christian Friis' 3. datters datter, Sophie Magdalene von Gram, som siden 1776 havde været enke efter baron Jens Krag Juel Vind til Juellinge og Stensballegård.

De dårlige landbrugskonjunkturer sammen med de dårlige administratorer bevirkede, at Kollerup gård og gods forfaldt.

Ved folketællingen i Hadbjerg sogn i 1787 opgives Anders Sielle som husbond på Kollerup hovedgård med følgende folkehold: 1 huslærer, 1 husjomfru, 1 ladefoged samt 5 karle og 3 piger. Samme Anders Sielle var endvidere forpagter på Faurskov, som han senere drev ved en forvalter Chr. Hollesen.

Omkring 1800-tallet var Frisenborg gods kommet i svære økonomiske vanskeligheder. Som et led i konsolideringen solgtes Kollerup efter følgende notits i Aarhus Stiftstidende den 16. juli 1802:

»Kollerup Hovedgaard med underliggende Kollerup Mølle og Bøndergods agter Hendes Højgrevelige Naade, Fru Grevinde Kragh Juul Frijs til Grevskabet Frijsenborg at stille til offentlig Auction paa Kollerupgaard Onsdagen den 18de August næstkommende om Formiddagen kl. 10 Slet. Kollerup Hovedgaard. som er beliggende i Randers Amt, Galten Herred og Sogn, contribuierer af Hartkorn fra Hovedgaardstaxt Ager og Eng 19 Tdr., Skovskyld 2 Tdr., Mølleskyld 3 Tdr. Møllen beboes af Fæsteren Geert Geertsen. Bøndergodset bestaar af Hartkorn Ager og Eng 200 Tdr. og er beliggende i Hadbjerg, Galten, Wissing, Ødum og Schadder Sogn, alt i Randers Amt. Til Hovedgaardens Drift er fuld Hoverie«.

Auktionen fandt sted 18. august 1802. Højest bydende blev kgl. agent og købmand Hans Chr. Hansen med 66850 rdl., som svarede til værdien af ca. 3350 heste; i moderne mønt 6½ mill. kroner, altså ca. 20.000 kr. pr. td. hartk. for den nøgne jord og bygninger, idet besætningen og løsøret tilhørte forpagteren og fæsterne.

Agent Hansen var en søstersøn af den kendte legatstifter, købmand Niels Brock i Randers. Borgmesteren i Randers, justitsråd J. F. Carøe, var hans svoger. Sammen med sin broder Rasmus Hansen, som også var storkøbmand i Randers, uddybede han sejltrengen i Gudenåen omkring 1790, og brødrene førte en udstrakt oversøisk handel på Vestindien, delvis med egne skibe, og de tjente store penge.

Den 5. april 1807 oprettedes et legat på 10.000 rd. under navnet agent Hans Chr. Hansen og hustru Anna Cathrine, f. Wedege.

Agenten indgav straks ansøgning om tilladelse til at bortsælge fæstegodset fra Kollerup, hvilket skete i hurtigt tempo, måske dikteret af frygt for, at utilfredsheden med landboreformerne skulle slå igennem med en ny regeeringsbeslutning.

Han var modstander af godsernes tyngende ansvar og skattebyrde for bøndernes ejendomme og skat. Et eksempel på disse skattebesværinger:

Galten Herred, Ødum Sogn, Sellinge Bye
Gaardmand Jens Pedersen Stær
Hartkorn Ager og Eng 5 Td. 4 Skp. 1 Fdk.

	Rdl.	Sk.	
1. Jan. Kvartal			
a. Matr. Skat	3	11	
b. Folkeskat		11½	For Jan. Kvartal
c. Kongeskatpenge den halve Deel	3	33	1804 ere disse Skatter betalt 7 Rdl. 77½
d. Paabuddet til Erstatning af Landsoldaternes Douceur i		44½	Skp. den 5 Marts
e. Extraskat for Jan. Md.		24	godtgiørt extra Skat
Februar		24	for hans Karl fra
Marts		24	Juni til Sept. 4 M.
f. Veteriner Skat		1½	2 Sk.
	7	77½	
2. April Kvartal			
a. Matr. Skat	1	81	
b. Folkeskat		11½	
c. Tienestekarlskat til 1. Maj			
d. Extraskat for April		24	
Maj		24	
Juni		24	
e. Tugthusskat		3	
f. Fourage Skat den Halve Deel		75	
g. 1. Termin Veipenge		17	
afgaar extr. Fourage	11	49	
	1	69½	
	9	75½	
½ Aars Landgilde	6	43	
	16	22½	betalt

	Rdl.	Sk.	Afskrivning
3. Juli Qvartals Skatter			
a. Matr. Skat	2	2½	
b. Folkeskat		11½	
c. 2. Termin Fourage		75	
d. Afgift til March pengenes Erstatning		27½	
e. Chirurгу Skat		6	
f. Extraskat for July		24	
Aug.		24	
Sept.		24	
g. 2. Termin Veipenge		17	
	4	46½	
4. Oktober Qvartals Skatter			
a. Matr. Skat	3	11	
b. Folkeskat		11½	
c. Kongeskatpenge efter Forordn. af 23. Sept. d.A.	4	58½	Disse 13 Rd. 5 M. 6
d. Halvdeel Soldater Douccur Skat		44½	Sk. bet. 10. Dec.
e. Munderingsskat		6	1803
f. Extraskat for Oct.		24	
Nov.		24	
Dec.		24	
g. Delinquent og Bropenge		28	
	9	39½	
	4	46½	
	13	86	

Da samtlige skøder til fæsterne er enslydende, skal kun citeres et af disse: Underskrevne Hans Christian Hansen i Randers, Kongelig Maiestæts Agent gjør herved vitterligt at ieg til velagtede Mogens Nielsen i Vinterslev haver solgt og afhændet/: deraf ham (sic) tilforn i Fæstehavende og Beboede Gaard i Vinterslev Bye Galthen Sogn med sine paastaaende Bygninger og tilliggende Eiendomme der nu /: efter at Husmandens, Skovfogedens og Collerup Møllers Jorders Hartkorn er lovlіg fradraget og er dette Salg uvedkommende /: staaer for Agger og Engs Hartkorn 6 Tdr. 7 Skp. 3 Fdk. 2 Alb. og hvormed følger den 10de Part af alt det stoer og underskov som er paa Vinterslev Grund vesten for Landevejen fra Randers saaledes som dette allerede er deelt imellem samtlige 10 Gaardmænd og af Mogens Nielsen taget i Besiddelse /: hvorfra dog ald den øvrige stoer og underskov paa Vinterslev Mark er medtaget og forbeholdes /: for den Summa 1600 Rd. og paa følgende Vilkaar :

- Kiøberens Fæstebrev er i alle Henseender hævet og herved tilintetgiort.
- Kiøberen Mogens Nielsen betaler de allerede paabudne, herefter paalydende kongelige Skatter i Amtstuen fra sidstafvigte 1ste Junii, Ligesom svarer til Kirken, Præst og Degn og Skoleholder hvad tilsvares bør, da han nu i alle tilfælde staaer i Sælgerens Stæd.

- c) Ligesom Kiøberen allerede har ladet Gaardens Bygninger forsikre i Landets Almindelige Brand Casse paaligges ham fremdeles at holde den forsikret.
- d) Ligesom Kiøberen nu er befriet for ald Hoverie paaligges han ingensinde at sælge Gaarden eller noget af dens Hartkorn til at giøre Hoverie eller i saafald til at Completere nogen Hovedgaard.
 Og da Kiøberen fornyelig haver betalt og tilfredsstillet mig for Kiøbesummen Et Tusinde og Sex Hundrede Rigsdaler Saa er det Jeg i henhold til ovenanførte Vilkaar herved Sælger Skiøder og aldeles overdrager bemeldte og Agger og Engs Hartkorn 6 Tdr. 7 Skp. 3 Fdk. 2 Alb. med ald sit rette tilliggende og Skov til bemeldte Mogens Nielsen hvilken han og Arvinger maae giøre sig sammen som een lovlig og kiøbt og Erhvervet Eiendom saa nyttig som de bedst veed og kan, da jeg herved fraskriver mig dertil ald videre Lod Deel eller Ret. —

Til Bekræftelse under min Haand og Segl.
 Randers den 10de Junii 1805
 Hans Chr. Hansen
 (L.S.)

At ingen Kiøbecontract og dette Kiøb imellem os har været oprettes bevidnes under vore Hænder.

Datum ut supra
 Hans Chr. Hansen Monz Nielsen

Den 20. juni 1803, altså året efter auktionen, giver agenten skøde på hovedgården til dennes mangeårige forpagter:

»Jeg Hans Christian Hansen i Randers giør hermed vitterligt at have solgt og afhændet, ligesom jeg herved sælger og afhænder til velædle Hr. Anders Sielle, Kollerup Hovedgaard med underliggende Mølle beliggende i Hadbjerg Sogn, Galten Herred saa og det til Gaarden nuværende Jordegods i Galten, Hadbjerg og Ødum Sogne af Gaarde og Huse alt saaledes som vedhæftede igiennemdragne forseglede og verificerede Iordebog nærværende benævner af frie Hovedgaards Taxt 19-5-1-1 Skovskyld 2-1-2-2½ og Møllenskyld 3-1-2-0 samt Bøndergods 115-7-0-1½ og Skovskyld 0-1-2-2/5. Alb. for den Summa 46.314 Rd. og paa følgende Vilkaar.

- a) at Kollerup Hovedgaard med underliggende Mølle og Bøndergods i Almindelighed sælges saaledes som vedhæftede Iordebog oplyser og forklarer, og i Særdeleshed med samme Rettigheder og Forpligtelser som jeg ved Auktionen den 18 Aug 1802 blev det tilslagen og siden er tilskiødet.
- b) Som Gaard og Gods allerede af Hr. Sielle er modtaget, staar det fra Dato af for Kjøbers Regning og Risico og følgelig fra denne Tid tilsvares deraf alle Kongl. Skatter og Afgifter i Amtstuen.
- c) Alle udstedte Fæstebreve saavel til Mølleren som Fæstebreve og approberede Aftægts Contracter paa Bøndergodset bliver Hr. Sielle pligtig at efterleve og holde sig efterrettelig i alle Dele uden videre Ansvar for Sælgeren.

- d) Af den af Michel Pedersen i Selling i Fæste havende Gaard svares til Stifts Provsten i Aarhus aarlig til hver Martins Dag 15 Rd. 4 Mk. 11 Sk. hvilke Femten Rd. 4 Mk. 11 Sk. stedse tilsvares af Kollerup Gaards Ejer, som derpaa hæftende.
- e) For det Stk. Jord som Kollerup Mølles Fæster har i Brug fra Balle paa Faurskovs Gods svares aarlig 2 Rd. til Faurskovs Gods Eier saalænge hans Fæste staar ved Magt, hvorefter Jorden gaar tilbage til Faurskov Gaards Eier.
- f) Af Kollerup Hovedgaard bliver Hr. Sielle pligtig at levere og holde en Rytterhest til Kongens Tieneste.
- g) De bestemte Afgifter til Skolerne for Græsnings Rettighed m.v. bliver en hver af de solgte Beboere pligtig at udrede til de Skoler hvorunder de er henlagt.
- h) Skulle de solgte Gaard og Huusbeboere faa Lyst til at tilkiøbe sig Eiendom og derom komme overens med nuværende Eier, paalægges Hr. Sielle at sælge den paa det Vilkaar, at de ei nogensinde maa henlægges til Hoveri eller til at completere nogen Hovedgaard.
- i) Jeg paatager mig at besørge Husmændenes Jorder i Hadbjerg og Winterslev ansat til Hk. som vel gjør Forskiel i de i Winterslev By solgte 4 Gaardes Hk. men ei i Kiøbesummen allene at det fradrages disse og paalægges hiine for derefter af Huusmændene at contribueres og fra hvilken Tid sker Godtgjørelse Gaardmændene hidtil har nødt bortfalder. Og skulle Huusmændene i Hadbjerg ei fuldt være tillagt 3 Td. Land til Sæd hver i mindste da maae Hr. Sielle bifalde at fra de ham solgte Gaarde fratages det manglende i Forhold med Niels Pedersens Gaard.
- k) Gaarmændene i Taastrup ønsker og er lovet at faa deres Mark udskiftet paa ny og mere forholdsmæssig, hvilket Hr. Sielle nu besørger og paalægges enten i dette eller næste Sommer i seneste og ved hvilken Lejlighed det af Christian Smed beholde Huus i mindste maa tillægges 3 a 4 Td. Sædeland.
- l) Da ingen Skifte eller Udskiftningsprotocoller eller quitteringsbøger for Kollerup Gaard og Gods blev mig overleveret, saa bliver ej heller nogen at udlevere til Hr. Sielle.
- m) Jeg forbeholder mig paa lovlig Maade at lade inddrive de Restancer som Fæsterne paa det herved solgte Gods i min Eiertid har paadraget sig og til Juni Maanedes Udgang forfalden, saavel som og om Umyndiges Midler hos nogle af disse skulde indestaae.
- n) Den for Kollerup Gaards samlet Gods tilforn indgangne lovlig aprobeerede og gieldende Hoveriforening maa Hr. Sielle holde sig efterrettelig i Henseende Hoveriet af de ham solgte Gaard- og Huusmænd, forsaavidt de efter Deres Fæstebreve er pligtig Hoveri at forrette.
- o) De mig af fru Grevinden overleverede 6 Stk. Brandspande og en gl. Stige, har Hr. Sielle imodtaget og for hvad deri mangler af hvad efter Forordningen bør være ved Kollerup forbeholder Hr. Sielle Ret til hendes Naade Fru Grevinden.

Og da Hr. Sielle fornøjelig haver betalt mig Kiøbesummen 46.314 Rd. saa er det jeg i Henhold til ovenanførte Poster og Vilkaar og i Overensstemmelse med Jordebogen herved skiøder og aldeles overdrager til velbem. Hr. Sielle Kollerup Hovedgaard med underliggende Mølle med Bygning, Agger og Eng samt Skovene for saa vidt som er inden for Hovedgaardens Markers Hegn eller Skillene, hvorved endog forstaaes de Træer, som maatte staae i Hegnet eller Skillinien, hvilke alle uden Fællesskab tilhøre Hr. Sielle, saa og Bøndergodset af Gaarde og Huuse med Hoverie Agt og Arbejde, med faa Ord af ald den Rettighed og Herlighed som jeg det hidtil har ejet, og som det med Ret tilhører, da jeg herved fraskriver mig dertil ald videre Lod, Deel eller Ret, men at det herefter skal tilhøre velbem. Hr. Sielle og Arvinger som en lovlig Kiøbt og erhvervet Eiendom, hvilket jeg i Tilfælde af Vanhiemmel er pligtig at tilsvare efter Loven.

Til Bekræftelse under min Haand og Segl

Randers den 20 Juni 1803

Hans Chr. Hansen
(L.S.)

At ingen Skriftlig Kiøbecontract eller andre skriftlige Conditioner dette Kiøb angaaende imellem os har været oprettes, bevidnes under vore Hænder og i Tilfælde med Lovens Ed.

Datum ut Supra

Hans Chr. Hansen

Anders Sielle.«

Jordebog over Kollerup gods i Galten Herred, Randers Amt.

»Randers Amt, Galten Herred, Hadbjerg Sogn. Hovedgaards Taxt 19-5-1-1 alb Hk.

2-1-2-2½ alb. Sk.skyld Kollerup Hovedgaard. 3-1-2 Fk. Kollerup Mølle Geert Geertsen svarer aarlig for 20 Td. Meel Penge 28 Rd. 2 Mk. alle 4 Quartaler 4 Rd. 2 Mk. 7 Sk. er 32 Rd. 4 Mk. 7 Sk. betaler desuden af nogen Jord paa Winterslev Mark af bemt. Byes Landgilde 9 Rd. 2 Mk. 4 Sk. Skal efter Fæste af 2den Maj 1783 have frie Græsning paa Kollerup Mark til sine Bæster, Kiør og Faar imod at holde en Hyrdedreng til Creaturerne Bevogtning at følge med Kollerup Hyrde og at male Gaardens forbrugende Korn, Told Frit.

Denne Mølle har desuden noget Jord af Balle Mark hvoraf han aarlig svarer 2 Rd. til Faurskov. De 9 Rd. 2 Mk. 4 Sk. som Mølleren svarer af det i Fæste havende Jord paa Winterslev Mark godtgjøres Byens Beboere og er afdraget fra deres nu svarende Landgilde.«

Den nye skødehaver på Kollerup havde et langt dagværk bag sig som husbond. Foruden at han i over en menneskealder havde været forpagter på Kollerup, havde han i 3 perioder været forpagter på Faurskov med førnævnte Chr. Hollesen som forvalter. Det var A. Sielle, som på sit herskabs vegne havde foreslået den store udskiftning i alle byerne under Kollerup: Balle, Winterslev, Galten, Hinge, Erslev, Hadbjerg, Astrup, Ødum, Amdrup, Selling og Tåstrup og alle byerne, som hørte under Faurskov: Hadsten, Sandby, Vivild, Lyngå og Balle — sidste by hørte både under Faurskov og Kollerup.

I Tåstrup blev der forlangt ny udskiftning, hvad de også fik, men i Balle påstod 3 gårdmænd, at de var blevet forfordelt, og efter en lang proces endte det med, at herremanden på Kollerup mange år efter måtte afstå ca. 60 tdr. ld. i 3 parceller: matr. nr. 2, Kollerup hovedgård til Jens Jensen, Aldrup, matr. nr. 3 til Jens Knudsen og nr. 4 til Niels Christensen Ginge.

Men da var Sielle forlængst død og borte.

Anders Sielles færd har for så vidt sat sig brede spor i egnen og således også på Kollerup ved at føre det gamle hoveri-samfund over i den nye tid, men i de mange år han sad som forpagter, og de 10 år han var ejer, gjorde han for lidt ved bygningerne på selve Kollerup, navnlig hovedbygningen, og det var ikke pengene, han manglede. Han rejste herfra som en holden mand og har skænket sølvkalk og disk til Hadbjerg kirke.

Han var født i 1738, og hans hustru, Charlotte Helene Amalie Hellner, var født i 1740.

De flyttede nu til Århus for at nyde deres otium, efter at de havde opfyldt deres forpligtelser til at bortsælge bøndergodset til dem, som ønskede at købe det.

De installerede sig i et fornemt gammelt hus i Studsgade, hvor i forvejen deres datter, som var gift med forligskommissær Bagge Lihme, boede.

Inden da var der imidlertid skrevet slutseddel om salg af Kollerup hovedgård til »Høyvelbaarne Herr General Kriegs-Commisar« Johannes Dahl og hans Arvinger.

Hovedgårds hartkorn var nu skrumpet ind til ca. 20 tdr., og bøndergodset bestod af: En gård i Selling, hvis fæsteafgift skulle videreafgives til provsten ved domkirken i Århus; 11 huse med jord, som hver skulle svare i årlig landgilde 4 rd., 4 mk. og 2 sk. samt forrette 3 høstdage.

Den akkorderede købesum var 111.200 rd., hvoraf kontant blev betalt 11.200 rd. til »Viborg Omlags Termin« 40.000 rd., og for de resterende 60.000 rd. udstedtes der en 1. prioritets panteobligation. Denne obligation kunne opsiges til udbetaling med et års varsel, men køberen skulle ikke have endeligt skøde, før den var betalt.

Den »Høyvelbaarne Hr. General Kriegs-Commisar« Johannes Dahl var fra Århus, søn af købmand og ejer af Århus mølle, Fr. Dahl, og hustru Bodil Deiret. Han var gift med Kirstine Fogh, som døde 1834. Deres søn var stiftamtmand, kammerherre T. Chr. Dahl til Moesgaard ved Århus, som slægten ejede indtil 1960.

Johs. Dahl var landinspektør og kaptajn i landeværnet og havde så vidt vides aldrig lært landbrug.

Til vitterlighed på skødet skriver en Hollesen, og efter underskriften er det den samme forvalter Hollesen, som mange år senere køber Kollerup. Han havde åbenbart været forvalter på Kollerup i de meget usikre tider, som nu kom.

Antagelig har Dahl betalt de i skødet nævnte 40.000 rd. til »Viborg Omlags-Termin« (Snapsting), hvorimod prioriteten på de 60.000 rd. aldrig blev betalt.

General-krigskommissæren (udskrivningschefen) døde på Kollerup 29. august 1815, og hans enke sad nu tilbage og sloges med tiderne og prioriteterne. Hun forsøgte at afhænde gården og udstedte 29. september 1819 købekontrakt til birkedommeren på Clausholm, Anders Carlsen Bay. På trods af, at han ikke havde skøde på Kollerup, flyttede han dertil. Det var i statsbankerottens tid — seddelpenge var intet værd, og sølv var ikke til at opdrive.

Birkedommeren døde allerede i 1820 kun 51 år gammel, og enken sad ene med flere små børn tilbage på Kollerup med udlæg og tvangsauktion svævende over hovedet på sig.

Hun holdt ud i 5 år, de fem værste år i Danmarks nyere landbrugshistorie, men i høsten 1825 tabte pantnaverens tålmodigheden og gjorde udlæg, og i Randers Amtsavis for 13. oktober 1825 findes følgende bekendtgørelse:

»Ifølge vedkommende Udlægshavers Begjæring, bliver

Mandagen den 17de October

Løverdagen den 22de dito og

Tirsdagen den 25de dito

d.A., hver Dags Formiddag Kl. 11

foretaget Auktion over Hovedgaarden Collerup, med tilliggende Eiendomme, der bestaaer af tiendefri Hovedgaardstaxt 16 Tdr. 4 Skp. 1 Fdk. 2½ Alb. Skovskyld 2 Tdr. 1 Skp. 2 Fdk. 2½ Alb. Mølleskyld 3 Tdr. 3 Skp. 1 Fdk. 4½ Alb. og 10 Fæstehuse, der samtlige ere tillagte 3 Tdr. 2 Skp. 1 Alb. Hartkorn.

Gaarden, hvormed dette Aars Afgrøde følger, har betydelig Skov, anseelige Enge og gode Jorder. Husene forrette et stort Antal Arbejdsdage, og Møllen har udstrakt Søgning.

Ved sidste Auction finder absolut Salg Sted, saafremt nogenlunde antagelig Bud skeer, og Eiendommen kan tiltrædes efter Approbationen, om hvilken Erklæring strax vil blive given. Conditionerne ere til Eftersyn, fra 1ste Auction af, hos Hr. Procurator Hald i Aarhus, paa Collerup og her paa Contoiret.

De tvende første Auctioner afholdes paa Randers Raadhuus; men den sidste paa Collerup.

Nørhald, Støvring og Galten Herreders Contoir ved Randers, den 7. October 1825.

Wesenberg«

Ved den 3. auktion faldt hammeren for et ufatteligt lille bud. På 13 år faldt prisen fra 111200 rd. til nu 5300 rd. rede sølv.

Ved en påtegning, læst den 29/3 1832, folie 114, er hartkornet på de 10 fæstehuse specificeret.

Mange andre gårde gik det på samme måde; f.eks. Dronninglund, som var betydelig større end Kollerup, kostede samme år samme pris! Det, som tyngede gårdene, var skatterne og manglen på rede penge. Auktionsskødet lyder:

Udskrift

af

Nørhald, Støvring og Galten Herreder

Skøde- og Panteprotocol Fol. 180 f.

(Herredskontoret i Randers)

Jacob Daniel Wesenberg, Krigsraad og Auktionsdirekteur i Nørhald, Støvring og Galten Herreder, Caspar Conrad Rafn, virkelig Etatsraad, Raadmand i Randers og Herredsskriver i bemeldte Herreder gjøre vitteligt, at Aar 1825 den 25. Octbr. blev af Auctionsretten foretaget 3die Auction over Hovedgaarden Collerup med tilhørende Bygninger, Jorder og Skove, samt underliggende Mølle og 10 stk. Fæstehuse i

Vinterslev og Hadbjerg Bye, hvis Hartkorn er følgende: Collerup der bestaar af tiendefrie Hovedgaardstaxt af Hartkorn Ager og Eng 16 Td. 4 Skp. 1 Fdk. 21/8 Alb. og Skovskyld 2 Td. 1 Skp. 2 Fdk. 2½ Alb., en Mølle af Møllenskyld 3 Td. 3 Skp. 1 Fdk. 2½ Alb. samt 10 Fæstehuse af Hartkorn Ager og Eng 3 Td. 4 Skp. 1 Alb. de 6 i Hadbjerg og de 4 i Vinterslev. Disse Ejendomme blev da tilslagen Hrr. Forligelsescommissair Lihme i Aarhus som Høistbydende med 5300 Rdl. rede Sølv nævnes

Kollerup vandmølle. Postkort fra o. 1915

Fem Tusinde og Tre Hundrede Rigsbankdaler rede Sølv hvilket Bud den 15. Novr. 1825 af Vedkommende er approberet og af Auctionsretten tillagt Retsvirkning som Auctionsbud.

Og da Kjøberen nu med Vedkommendes Qvittering har godtgjort at Kjøbesummen er betalt og Auctionsconditionerne forøvrigt opfyldte, saa er det vi i Overensstemmelse med disse og ifølge Lovgivningen om Auctionsvæsenet herved paa Embedsvegne skjøder og overdrager Hr. Lihme de anførte Eiendomme med lige Herligheder, Rettigheder, Forpligtelser og Byrder som afg. Generalkrigscommissair Dahl, efter Skøde af 30. Juni 1812 har eiet samme og saaledes som de ved Kjøbecontract af 29. Sept. 1819 ere overdragne til afdøde Birkedommer Bay, samt forøvrigt i Henhold til den deri under 13. Sept. f.A. skeete Udlæg.

Til bekræftelse under vore Navne og Segle. Udstedt d. 13. April 1826.

Wesenberg
(L.S.)

Rafn
(L.S.)

Som det fremgår af auktionsskødet havde Bagge Lihme berigtiget købesummen ved at kvittere sin egen obligation i gårdene. Denne havde han arvet efter sin svigerfar, Anders Sielle.

Det har sikkert ikke været Bagge Lihmes mening, at han selv skulle overtage Kollerup, da han lod gøre udlæg for sine tilgodehavende renter og afdrag; i alle tilfælde måtte han straks ud på lånemarkedet for at skaffe penge til

skatterestancerne og til at sætte bedriften i sving med. Pengene lånte han hos mølleren i Grå Mølle ved Lisbjerg, Michel Kaae, men først 18. december 1826 blev der udfærdiget pantebrev på 3500 rdl. med 1. prioritets panteret i Kollerup Hovedgård, underskrevet på Kollerup.

Pengene blev udbetalt i nye sedler, men det bemærkes, at sølvkursen var 3111 rdl. 11 sk. Møllerens prioritet blev tinglæst og først betalt og slettet 14. juli 1836 efter møllerens død.

Forligskommissionær og fattiggasserer i Århus Bagge Lihme havde i 1825 allerede passeret støvets år. Vi træffer ham første gang i forbindelse med Kollerup, da han som forvalter på Bistrup var med til at udskifte nogle gårde på Vissing mark, som lå imellem Kollerups bøndergårde. Han underskrev udskiftningsforretningen 3. april 1783 for Bistrup gods og igen 17. maj 1783 for samme.

Om han på daværende tidspunkt var gift med Anders Sielles datter, vides ikke, og deres søn, Christian Bagge Lihme, blev først født i slutningen af 1700-tallet.

Hvorledes han har fået midler til at købe herregården Stårupgård i Fjends herred, kan ikke ses her, men hans meriter som herregårdsslægter er optegnet som følger:

Bagge Lihme blev døbt 16. april 1754 i Tved kirke som søn af degnen Christian Pedersen Lihme. Han blev opkaldt efter sognets præst, provst Christian Sørensen Bagge, hvis datter Karen stod hos ved dåben.

Allerede som 19-årig træffes han som tjenende på Grauballegård som skriver. Han har dog formodentlig samtidig gennemgået en landbrugsmæssig uddannelse, for i 1780 er han godsforvalter på Bistrup, hvor vi før har truffet ham sammen med Kollerups udskiftning.

Hvornår han blev gift med Anders Sielles datter på Kollerup, Christine Sophie, vides ikke, men i 1792 købte han Stårupgård og gods i Fjends herred. Han ansøgte straks om tilladelse til at frasælge fæstegodset, som udgjorde i alt 357 tdr., 1 sk., 1 album, og i tiden indtil 1807 blev bøndergodset bortsolgt næsten udelukkende til fæsterne.

Der er det mærkelige, at salgsprisen pr. td. hartkorn faldt, men dette skyldtes sikkert, at de livsvarige fæstere ikke var forhippede på at sætte sig i borg og gæld for at overtage deres gårde, hvorfor Bagge Lihme har måttet sælge det sidste med tab for at blive fri for administrationen.

Han var en typisk »herregårdsslægter«, og det gik ham, som det gik alle de andre. De solgte til bønderne mod et mindre beløb kontant og en panteobligation, som skulle stå til 4 % rente i 20 år.

Ved statsbankerotten blev både kontanterne og panteobligationerne næsten intet værd, og den velhavende »godsslægter« måtte bruge sine forbindelser for at blive forligskommissær i Århus, hvortil han var flyttet efter salget af Tårupgård.

I 1805 var han ansat i Århus som ovenfor nævnt, og noget senere omtales han i forbindelse med opførelse af en teaterbygning i Århus.

Han flyttede aldrig til Kollerup, men en søn af ham, Christian Lihme, var forpagter her i nogle år, indtil han pådrog sig forældrenes uvilje ved at stå i forhold til en af pigerne på gården, Mette, datter af fæstehusmand Jørgen Blach i Vinterslev. Forholdet fik følger, og pigen fik en datter i 1832, som fik navnet Mette Christine.

Hvornår forpagter Lihme har giftet pigen, vides ikke, men gift blev de da. Mette Blach må være død omkring 1834, og datteren Mette Christine blev anbragt hos bedsteforældrene i Vinterslev.

Forpagteren indgik nu nyt ægteskab, og da han åbenbart intet ejede, har hans forældre følt sig forpligtede til at forsørge Mette Christine og hendes

Kammerråd Hans Tørsleff (1799-1876),
ejer af Kollerup 1845-76

bedsteforældre. Bagge Lihme var da flyttet ned til sin svigersøn på Kalstrup i Mejlby sogn, og her underskrev han følgende skøde:

»Underskrevne Ægtefolk, jeg Bagge Lihme og jeg Christine Sophie født Sielle, begge nu opholdende os paa Kalstrup i Mejlby Sogn, erkjender og herved gjøre witterligt, at vi efter indbyrdes Overlæg og med welberaad Hue have overdraget, skjænket og givet, ligesom vi og herved overdrager, skjænker og giver til vores Søn Christian hans Datter navnlig Mette Christine fød paa Collerup Aar 1832, og som han har avlet i Ægteskab med hans afdøde Kone Mette Blach, den os tilhørende Parcel paa Winter-slev Bys Mark i Galten Sogn, bestaaende af en Indmarks Lod, som ved Jorddige er indhegnet, og en Englod, som grænser til Mølleaaen, alt ansat til Jordskyld 7 Sk. 2 $\frac{3}{4}$ Alb. tillige med dette Hartkorns Andel i Galten Sogns Kirke og deres Tiende med alle øvrige saavel almindelig som særskilte Rettigheder og Forpligtelser, i overensstemmelse med det os derpaa under 23 April 1834 meddelte Skøde, samt ældre Adkomster, hvorefter fornævnte Mette Blach og hendes Forældre har haft Eiendommen i Besiddelse og Brug; men saa som Indkomsterne af denne Eiendom er indbefattet under det lidet vi have forbeholdt os til vores nødtørftige Underholdning; thi da vores Søn Christian atter indlod sig i Ægteskab, blev det en Nødvendighed, at vi maatte overlade ham det meste af hvad vi eiede,

og selv som gamle Folk begive os i Rolighed, saa er det en uundgaelig Følge at vi forbeholde os Bestyrelsen, Afbenyttelsen og Indtægten af Parcellen saalænge nogen af os er i Live, følgelig tilfalder vores Søndatter benævnte Mette Christine Lihme aldeles ingen Indtægt af denne Eiendom forinden vi begge ere døde; men fra den længstlevendes Dødsdag at regne oppeberes Indtægten for hendes Regning, enten af hendes Fader, hvis hun endnu er hos Forældre og der nyde Opdragelse og Underholdning, i andet Fald for hendes Regning af hendes beskikkede Formynd. Det bemærkes at ved seneste Salg, nemlig i Aaret 1834 var Kjøbesummen for denne Eiendom 650 Rdl. Sedler, og dette kan og for nærværende Tid ansees som dens virkelige Værd. Til Stadfæstelse under vore egenhændige Underskrifter og Forseglinge i Overværrelse af 2 gode Mænd.

Kalstrup d. 29 Juni 1837

B. Lihme
(L. S.)

Chr. Soh. Lihme
(L. S.)

Som Witterligheds Widner
Hansen N. Kjer«

Bagge Lihme levede endnu i nogle år, men endelig sluttede hans mærkelige livsbane med følgende avertissement i Randers Amtsavis:

»Efter 52 Aars Ægteskab og i sin Alder 93 Aar og 4 Maaned, henover her paa Gaarden den 20de d.M. min kjære agtede Mand, forhenværende Forligelsescommisaer i Aarhus, Bagge Lihme, uden nogen foregaaende Sygdom, hvilket herved bekjendtgøres for Familie og den afdødes mange Venner. Tvende Sønner modtage ham hisset.

Kalstrup den 22de Juni 1848

Christine Sophie Lihme
født Sielle.

På Kollerup gik alt sin skæve gang, og i 1835 »lå husene på jorden« iflg. slægten Tørsleffs historie (se denne). Heri omtales, at prokurator Hans Tørsleff købte Kollerup i 1835 og solgte den nogle uger efter med fortjeneste. Dette skal ikke bestrides, men hverken i tingbogen eller i arkivet har denne handel efterladt sig spor!

Den gamle bispetiende af Hadbjerg sogn 19 td. 7 skp. havde brugeren af hartkornet snart i 300 år svaret til hospitalet i Randers in natura, medens præstetienden i samme sogn nu var benificeret til sognepræsten i Ødum. Man ønskede nu disse ydelser afløst af en fast årlig afgift, og i den anledning afholdtes der møde i Hadbjerg 1. juni 1835. Til stede var: kammerråd, hospitalsforstander Andersen fra Randers, pastor Budtz fra Ødum og endvidere på ejeren af Kollerups vegne forvalter H. C. Hollesen. Kirken blev overdraget til hartkorns-ejerne, og ved samme lejlighed blev det konstateret, at brugerne at hartkornet i Hadbjerg nu alle var selvejere med undtagelse af Anders Simonsens enke, der betalte afgift til amtsprovst Kruse, samt 4 husmænd, hørende under Kollerup.

Omtalte forvalter H. C. Hollesen må være mødt for broderen, forpagter Hollesen — eller måske er det samme person!

Sølvkalk og disk i Hadbjerg kirke er skænket af Anders Sielle og hustru og Bagge Lihme og hustru.

Christian Hollesen, som var forpagter på Faurskov og ved købekontrakt af 21. april 1835 købte Kollerup, medens skødet først blev læst og dateret Kalstrup 22. juni 1836, fik det samme tiendefri hartkorn, som da Bagge Lihme overtog gården; kun møllerens hartkorn var ændret til 2 td. 4 skp., fordi amtstuen for nogle år siden havde påført 2½ td.l.d. (2 skp. jordskyld) forhen

Kollerup. Postkort fra o. 1930

umatrikuleret jord. Endvidere medfulgte det på gårdens mark liggende hus, Damhuset kaldet, som beboeren, Niels Andersen, havde i fæste, samt 9 fæstehuse i Hadbjerg og Vinterslev.

Købesummen var 1500 rigsdaler rede sølv og 12.500 rd. sedler »der i alt som Sølv beregnet udgør efter nærværende Quartalscours 14000 nævner Fiorten Tusinde Rigsbankdaler Sølv«.

Den årlige afgift til stiftsprovstiet i Århus af Annexgården i Selling hæftede ejeren af Kollerup stadig for.

Christian Hollesen var ud af en vidtforgrenet landmandsslægt af sønderjysk oprindelse. Som før nævnt havde han antagelig en årrække været forvalter på Kollerup og senere et par perioder forpagter på nabo-herregården Faurskov. Skønt han nu var over 60 år, tog han med stor energi og dygtighed fat på opbygningsarbejdet. Den gamle teglovn ved Elkjærhuset blev gjort i stand, sten blev brændt og tømmer og lægter hugget i skoven. Hovedbygningens sidefløje blev forlænget med 6 fag i hver side. Bifløjerne, som indeholdt forpagterbolig og folkeværelser, blev nedrevet og erstattet af to små huse. I den mægtige munkestens-lade var egetømmeret nogenlunde brugeligt, men tag og lægter manglede eller var rådne; den samme var tilfældet med de øvrige huse i avlsgården. Hollesen rettede murene op og lagde nye lægter og rørtag på; det samme fandt sted på alle ejendomme under Kollerup. Jordene blev drænet og

merglet, malkekvæg blev anskaffet, og mejeri blev indrettet i det gamle kapel i hovedbygningen, hvor det var, indtil det i 1896 blev flyttet til Hadsten.

I løbet af 10 år fik han bygningerne og jorderne sat i skik, således at han 8. november 1845 kunne sælge gården for 53.000 rdl. sølv — altså næsten 40.000 rdl. sølv mere, end han havde givet.

Hollesen ejede også Carlslund ved Randers, og der flyttede han til.

Da sogneforstanderskabet blev oprettet i 1842, var de store hartkornsejere selvskrævne medlemmer, hvorfor Chr. Hollesen underskrev sogneprotokollen ved første møde for Ødum-Hadbjerg.

Han døde 3. juli 1853, næsten 80 år gammel. Underligt nok blev han i det første døds-avertissement i Randers Amtsavis kaldt Hans Chr. Hollesen, hvilket dog i næste nummer af avisen var rettet til Christian Hollesen. Hans enke Sophie Marie, f. Wichmann, der averterede hans død, overlevede ham i 5 år. De er begge begravet på Ølst kirkegård.

Den nye ejer på Kollerup var prokurator Hans Tørsleff til Østergård i Sallingland. Denne gård solgte han dog straks efter, idet han beholdt kirkerne, som hørte derunder. Skødet på Kollerup blev underskrevet i Randers 26. juni 1847 og omfattede hovedgården Kollerup med påstående bygninger og tilhørende jordejendomme, hvoraf nogle var beliggende i Galten sogn, samt underliggende mølle og et afbyggerhus. Endvidere det under hovedgården hørende bøndergods, der nu var svundet stærkt ind.

Godsets hartkorn opgives således:

A. Kollerup hovedgård med marker, eng og skove samt mølle			
tiendefri hartk. ager og eng	25 td.	1 skp.	0 fdk. 0 alb.
upriviligeret hartk.	0 td.	2 skp.	2 fdk. 1½ alb.
mølleskyld hartk.	2 td.	4 skp.	0 fdk. 0 alb.

I forannævnte hartkorn er indbefattet det på gården beliggende såkaldte Damhus med andre 5 sk. hartk. bortforpagtet til Niels Andreasen med årlig afgift 16 rdl.

B. Fæstehusmænd med bondeskylds hartk. i Hadbjerg sogn og by:

Thomas Pedersen,	matr. nr. 24	3 skp.	1 fdk.	1½ alb.
Jens Nielsen Laursen	matr. nr. 26	3 skp.	2 fdk.	¼ alb.
Hans Pedersen Rans	matr. nr. 23	4 skp.	1 fdk.	1¾ alb.

I Galten sogn, Vinterslev by:

Peder Mejlbyes enke	matr. nr. 20	2 skp.	3 fdk.	2¼ alb.
Chr. Christensen Tvilling	matr. nr. 22	2 skp.	3 fdk.	2¼ alb.

Desuden Annexgården i Selling, som køberen skulle tilsvare stiftsprovstiet sædvanlig afgift af.

Hans Tørsleff var født på Faurskov 26. februar 1799 som ældste søn af forpagter Anders Tørsleff og hustru, Anna Margrethe Rosborg. Da slægten Tørsleffs historie foreligger trykt, skal den ikke omtales her.

Hans Tørsleff havde gået i Randers latinskole, tog senere eksamen juris og blev godsforvalter på Clausholm. Senere blev han forpagter på Rosenholm, hvorefter han i 1836 købte Østergård i Salling med tilhørende Åsted og Nautrup kirker og senere tillige Durup kirke. Han drev fra Østergård en omfattende studehandel, som han i disse gode år tjente betydeligt på. Han solgte

Østergård med en fortjeneste på 30.000 rd., men tog som tidligere nævnt kirkerne fra, og således gik det til, at disse 3 langtorteliggende kirker kom under Kollerups ejer.

Hans Tørsleff var en dygtig administrator, som havde god forstand på gods og penge. Selve landbruget interesserede ham ikke så meget; derimod var han god ved skovene. I mange år holdt han gift forvalter, og senere forpagtede

Kollerup efter ombygningen 1962

hans ældste søn gården. Men han var også en beskeden mand. Da han ved den første stænderforsamling i Viborg blev valgt som deputeret for sæde-gårdsejerne, frasagde han sig valget med den motivering, »at han ikke mente sig i besiddelse af alle de teoretiske og boglige kundskaber, som man med rette kunne vente hos en mand, der var stænderdeputeret, så han kunne virke til nytte for staten og til hæder for sig selv, samt at retsind og praktisk dygtighed var utilstrækkelige faktorer, når de ikke var forenet med førstnævnte goder.« I 1853 blev han udnævnt til kammerråd.

I ægteskabet med præstedatteren Marie Brandt fra Mårslet havde han 3 søner, hvoraf nr. 2 døde i en ung alder. Kammerråden sørgede godt for sine. Da hans kones stedmoder blev enke, købte han gården Aldershvile med 4 td. hartkorn, som lå på Hadbjerg mark lige op ad Kollerup hovdige, som enkesæde til hende.

Samme år, som han blev kammerråd, købte han Gunderuplund i Ødum sogn på 10 td. hartkorn, og senere indsatte han sin yngste søn i denne gård. Desuden købte han et bolsted på Selling mark, som hans forkarl fik i leje.

Sønnesønnen Valdemar Tørsleff, som døde i 1940, har fortalt forfatteren, hvorledes hans bedstefader kammerråden boede i hovedfløjen og kavalersfløjen. Han gik gammeldags klædt med lang klædesfrakke og fademordere med halsbind.

Børnene havde stor respekt for den gamle; de måtte ikke tale højt, når han var i nærheden. Engang overraskede hans gamle fugleskræmsel af en hus-

holder drengene i at stjæle stikkelsbær fra kammerrådens private have, og det resulterede i, at de måtte stille til klø hos ham.

Selv efter at han var begyndt at tabe hukommelsen lidt, insisterede han på, at han selv ville foretage de årlige eftersyn på sine kirker, hvoraf de tre som nævnte lå helt oppe i Salling. Hvert forår holdt den gamle kusk for døren med den lukkede karrøse, hvori protokoller, pengekasse til tiende, fødevarer m.m. blev stuvet sammen, og så kørte kammerråden landevejs derop, overnattede på kroerne eller hos bekendte på herregårdene.

Da stambanen skulle anlægges i 1860, skulle stationen først have ligget noget nærmere ved Kollerup og have heddet Kollerup. Dette satte kammerråden sig imod med hænder og fødder med det resultat, at stationen nu ikke ligger midt imellem nabostationerne som beregnet, men nærmest Lerbjerg. Ingeniørerne tilbød at bygge én bro over åen, hvis kammerråden ville bygge den anden, men det ville han heller ikke. Ingeniørerne drillede ham så med at tage lidt af voldgraven og lægge banen lige op til denne.

To gange havde Kollerup indkvartering af præjserne; første gang i 1848, og da ganske kort. I 1864 lå præjserne over en måned på Kollerup. Kammerråden havde 2 officerer indkvarteret. Der var gnidning på forskellig måde, og til sidst lod han dem spise på deres værelser.

Kammerråden var familien Tørsleffs store, gamle mand. Børn, sviger- og børnebørn med onkler og tanter, nevøer og niecer samledes om ham og syntes at nyde godt af hans råd og protektion. Lige til det sidste var hans helbred godt, men han var gået i barndom. Den sidste gang, Valdemar Tørsleff besøgte sin bedstefader, sad han i en lænestol i værelset bag det gamle godskontor, hvor der var arkiv og bibliotek. Da han så sønnesønnen, kendte han ham ikke og sprang op og tiltalte ham »Deres Højærværdighed« og bukkede og skræbte, idet han troede, det var biskoppen, der var kommet for at tale med ham om besættelse af et embede ved en af kammerrådens kirker.

Han døde i 1876 og blev begravet på Kollerups gravsted på Hadbjerg kirkegård, hvor hans hustru 14 år før var stedet til hvile. Deres gravsten står på kirkegården den dag i dag og skal vedligeholdes af menighedsrådet.

Den ældste søn, Andreas Christian Tørsleff, havde som nævnt overtaget forpagtningen i 1868, og 25. juni 1873 blev der oprettet købekontrakt for ham, dog således, at han først fik skøde ved faderens død i 1876; det samme var tilfældet med broderen på Gunderuplund.

Andreas Christian Tørsleff var født på Rosenholm 5. maj 1827. Efter latinskolegang havde han også taget examen juris og virkede i nogle år som godsfuldægtig, først på Fusingø, senere på Frijsenborg. Da helbredet ikke tålte den megen stillesiddende, gik han til landbruget, og kammerråden købte en gård i Hammelev ved Grenå til ham. Han giftede sig 18. maj 1853 med sin moders halvsøster, Theodora Severine Brandt, født i Mårslet præstegård 16. oktober 1832, men opdraget på førnævnte enkesæde, Aldershvile, og gået i skole på Kollerup sammen med sine nevøer og niecen.

Som det i reglen går, når to så nært blodsbeslægtede gifter sig, blev selve ægteskabet meget harmonisk, medens de indavlede børn og deres børn måtte bøde for det nære slægtskab.

Gnisten og modet var brudt, og A. C. Tørsleff var ikke nogen fremragende landmand. Han lod landbruget køre i den gamle skure og med de gamle, umoderne redskaber, som faderen havde overtaget efter Hollesen. Men A. C.

Tørsleff var en ordensmand, som holdt bygninger, park, have og skov i mønsterværdig orden under gartner Kroghs udmærkede ledelse. Han byggede den nuværende møllebygning til vandmøllen i 1872 og opførte nogle år efter en vindmølle, som stod til 1928, hvor den blev solgt til slagteriets destruktionsanstalt.

Han opførte kampestensmuren fra herskabsstalden langs ridebanen til avlsgården, og han nedtog de gamle, valmede gavle på sidefløjene af hovedbygning-

Godsejer Harald Mark og fru Gerda Selchau Mark

gen og opførte de nuværende i nyklassicisme og indsatte desværre store vinduer i forpagterfløjen i stedet for de gamle rokokkovinduer.

Det gik stadig tilbage for ham økonomisk, og i 1889 solgte han Kollerup for kr. 160.000, idet han beholdt fæstegodset og kirkerne og afhændede dette lidt efter lidt. Han døde i Århus i 1913.

Kun en af hans børn, den ældste, Valdemar Tørsleff, havde nogen interesse for Kollerup. Skønt han havde lært handel, kom han hjem fra 1887 til 89 og var forpagter. Han turde dog ikke overtage gården i de dårlige tider, men han beholdt kærligheden og interessen for den, og hvert år besøgte han sin fædrengård — sidste gang i september 1939.

Mathias Juul Hviid var den nye ejer. Han var født 24. december 1842 på Sorvad hovedgård. Efter endt skolegang på Latinskolen i Randers blev han skriver på amtstuen dersteds. Dels ved arv fra faderen og dels ved ægteskab med Ingeborg Marie Lorenzen, f. 14. januar 1853 på Østergård i Jerlev herred, kom han i besiddelse af betydelige midler, så han var velfunderet, da han købte Kollerup i 1889.

Han var en første klasses administrator af ejendommene og skovene, og navnlig de første år forbedrede han avlingen meget, hvilket også var hårdt tiltrængt. Da han ikke selv var uddannet som praktisk landmand, blev han træet af de skiftende forvaltere, og i 1900 bortforpagtede han Kollerup avlsgård til sin brodersøn, løjtnant Andreas Hviid, som var født på Krannestrup.

Da Mathias Juul Hviid ingen børn havde, adopterede han omkring 1905 Peter Andreas Fabricius Hviid, som var søn af ovennævnte forpagter Hviid og Noline Fabricius.

I 1899 slog lynet ned i den store munkestenslade, og hele avlsgården brændte. Nye bygninger blev opført efter tegning af arkitekt E. Achen, med 3 sam-

menhængende længer og 2 sidefløje i røde mursten med muret trempel og paptag.

Mathias Juul Hviid blev med årene mere og mere sparsommelig, så det til sidst udartede til originalitet. Utallige er de historier, der går om denne vidtdrevne sparsommelighed. Selv om han nåede sit mål: at eje en herregård kvit og frit og have penge i banken, var han dog ingen lykkelig mand, og pengene bragte heller ingen lykke. Han døde i 1923, og få måneder efter døde hans hustru.

Arvingen var ikke fuldmyndig, hvorfor hans fader administrerede som kurator, og da gården netop var bortforpagtet fra 1. maj 1922 i 8 år til samme kurator, tiltrådte den nye ejer først sin besiddelse den 1. maj 1930.

Fra at være gældfri var gården nu behæftet med kr. 185.000 i 1. prioritet i banklån, som blev ombyttet med kredit- og hypoteksforeningslån med stort kurstab.

Der fandtes hverken elektrisk lys, kraft eller wc. Alt var gammeldags med køkken og borgstue i kælderen og 4 mands karlekamre med stengulv.

Den nye ejer havde store planer om at forbedre alt dette, men landbrugs-krisens lavineagtige prisfald satte hurtigt en eftertrykkelig stopper herfor. For at redde gården solgte han besætningen, men ofret var forgæves, og 14. september 1931 tog Jysk Land-Hypothekforening gården til brugelig pant efter en udlægsforretning, som igen blev efterfulgt af en tvangsauktion 9. november samme år. Det samlede areal var nu nede på 348 td. ld., og de samlede fordringer af prioriteter, skatter og renterestancer, maskin- og anden gæld samt auktionsomkostninger beløb sig til kr. 300.000,.

Inden da havde Jysk Land-Hypothekforening overdraget retten til auktions-skøde til løjtnant Harald Mark fra Svallinggård, som den 9. oktober samme år flyttede ind på den gamle gård, som siden da har været i familien Marks eje.

EN HUSMANDSKOLONI BLIVER TIL

VED ARNE GAMMELGAARD

I SAMARBEJDE MED ANIUS JENSEN OG ALEXANDER BALLE NIELSEN

○ mrådet i firkanten Tulstrup—Sall—Haurum—Frijsendal har i tidens løb været igennem kraftige befolkningsmæssige omvæltninger.

Tulstrup var en landsby, som opstod på vikingetiden. Det borger navnet for. Denne landsbys gårde blev o. 1400 omdannet til herregården Tulstrup, som o. 1670 blev erhvervet af Mogens Friis og indlemmet i det nyoprettede grevskab Frijsenborg, som i 1704 lod bygningerne nedbryde og jorden henlægge til en helt ny hovedgård Frijsendal.

Til Frijsendal blev ved denne gårds oprettelse også lagt de to landsbyer Njær og Terp, hver på 6 gårde og med et samlet tilliggende på henholdsvis 33 og 32 tønder hartkorn.

Det var på Frijsendal, Danmarks første landbrugsskole under ledelse af N. B. Krarup blev stiftet i 1837. Den blev 1840 flyttet til Haraldslund ved Hinnerup.

Da den yngre greve Mogens Frijs døde 1923, blev det muligt at udnytte loven om lensafløsning af 1919.

Lige siden 1671, da lensgrever og lensbaroner fik overdraget deres privilegier som lensbesiddere, havde det ikke været muligt at formindske godsarealet ved salg.

Af brugstyper i landbruget fandtes stort set kun bøndergårde og herregårde. Begrebet husmand betegnede en beboer af et jordløst hus eller et hus med så lidt jord, at det ikke var muligt at leve af det alene.

Ved landboreformerne omkring 1800 opstod der en del husmandsbrug med et meget ringe jordtilliggende, og i løbet af 1800-tallet kom der flere til, stadig ved privat foranstaltning og stadig med for lidt jord.

I 1899 træder staten aktivt ind i bestræbelserne på at skabe flere og større husmandsbrug ved loven om statslån til køb af jord og opførelse af bygninger til statshusmandsbrug. Loven blev for øvrigt ofte misbrugt, idet mange så en mulighed for at afhænde ringe og dårligt beliggende jord til disse brug, der også i begyndelsen var altfor små, så deres brugere måtte supplere indtægten ved at tage arbejde uden for hjemmet, men efterhånden bedredes forholdene som følge af bedre forståelse for, hvad det drejede sig om.

Denne epoke falder sammen med landbrugets overgang til intensiv drift. Fremstillingen af forædlede landbrugsprodukter på andelsbasis passer som hånd i handske til små landbrug. Det er da også på denne baggrund, en virkelig jordreform kan begynde efter vedtagelsen den 4. oktober 1919 af tre love: salgsloven, præstegårdsloven og lensloven. Den sidstnævnte var en sen virkeliggørelse af junigrundlovens løfteparagraf om lens, stamhuses og fideikommissgodasers overgang til fri ejendom.

Da Frijsenborg jo omfattedes af loven, kom jordlovsudvalget ind i billedet som administrator af udstykningen.

Der blev gået frem efter bestemmelserne om, at 1/3 af jorden skulle afgives til staten mod erstatning, og endvidere skulle 20 % af lensgodsets værdi indgå i statens jordfond, beregnet til udlån til mindre jordbrugere.

I årene efter lovenes vedtagelse ændredes Danmarks udseende: en ny type landbohjem skød op. I tusindvis søgte arbejder- og bondesønner at få foden under eget bord og få lejlighed til at prøve kræfter som selvstændige landmænd. De følte sig med rette ikke alene, de var med i en bevægelse.

I 1910 var de Samvirkende Danske Husmandsforeninger blevet stiftet, ikke alene med landbrugsfaglige, men også med klare socialpolitiske formål. Husmandsbevægelsen nød såvel Socialdemokratiets som Venstres og det Radikale Venstres bevågenhed, og da det var tanken, at de nye brug absolut skulle være så store, at en driftig landmand kunne forsørge en familie uden ekstrærhverv, ja, så er det ikke underligt, at der var tale om en vis entusiasme hos denne nye befolkningsgruppe.

En ny lov af 6. maj 1921 begunstigede yderligere oprettelsen af statshusmandsbrug og satte nyt liv i udstykningen, navnlig i Jylland. Husmandsbevægelsen og udstykningsperioden faldt naturligt nok tæt sammen. Det drejer sig om et halvt hundrede år, med 1920erne som højdepunktet. I dette tiår alene blev der oprettet henved 10.000 brug, hvilket er mere end både før og efter henholdsvis 1920 og 1930.

For at kunne blive antaget som »statshusmand« skulle man være myndig, men helst ikke over 55 år, have indfødsret, være ædruelig og hæderlig og kunne anses for at være i stand til at drive landbrug, endelig skulle man være i besiddelse af en vis kapital. At det var helt nødvendigt med et stærkt gå-på-mod, et par solide næver, et godt humør og ditto helbred samt en god portion held, var man nok heller ikke blind for. Disse mennesker var nybyggere, og deres tilværelse blev nybyggerens. Det er ikke urimeligt at sammenligne dem med deres forfædre, som tredive generationer tidligere forlod vikingetidens etablerede landsbysamfund og slog sig ned i rydninger i skoven.

På Faurskovs, Hagsholms, Jernits, Frijsendals og Søbygårds marker skød snesevis af husmandsbrug i vejret. Landets største grevskab, Frijsenborg, afgav jord til i alt 137 husmandsbrug, fordelt i Skanderborg, Viborg, Randers og Århus amter.

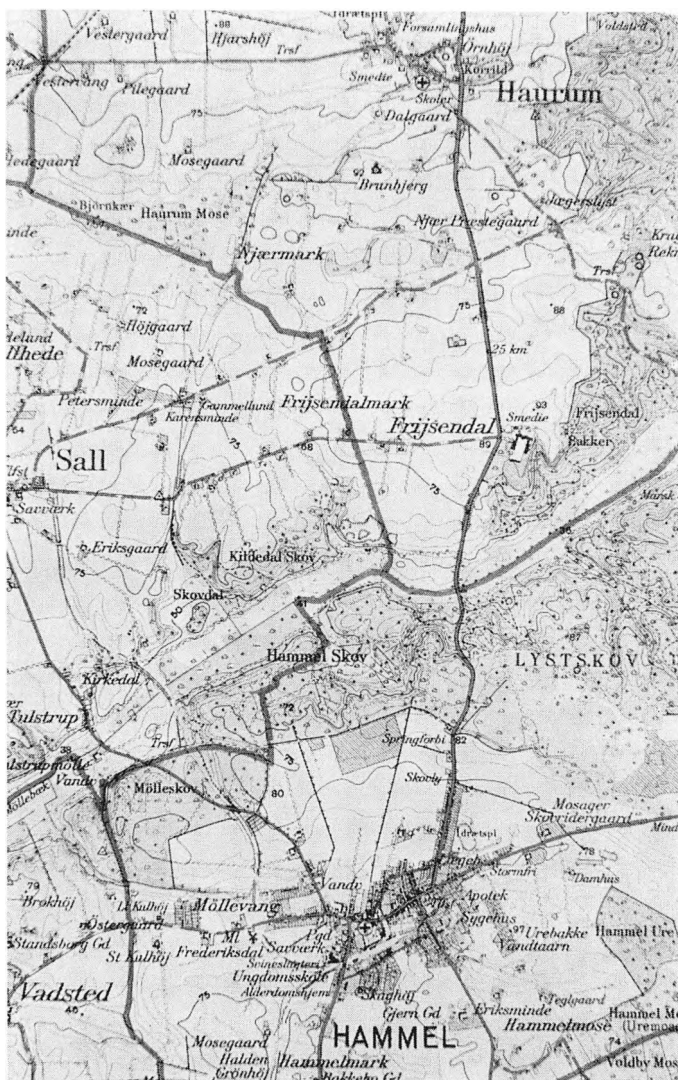
Overalt var forholdene omtrent ens; her skal projektøren et øjeblik hvile på husmandskolonien på Frijsendal mark.

I dagspressen var i løbet af sommeren 1914 bekendtgjort, hvilke arealer der det kommende forår ville blive til udstykning; i august skulle ansøgnings-skemaer, der udleveredes af de stedlige kommunale myndigheder, tilbageleveres der med diverse attester til påtegning om de førømtalte egenskaber »ædruelighed og hæderlighed«. Derfra blev de ekspederet videre til husmandsbrugskommission og jordlovsudvalg.

For Frijsenborgs vedkommende var hele Hagsholm hovedgård i Houlbjerg sogn afgivet til udstykning, og ansøgninger om jord af Frijsenborg var stilet efter det. Der skete imidlertid det, at grevskabet beholdt en hovedparcel af Hagsholm mod til gengæld at afgive jord af hovedgården Frijsendal til 23 ejendomme.

Omkring nytår kom der bud til ansøgerne, at de, der ønskede at komme i betragtning på Frijsendal, skulle begære dette, hvad 33 benyttede sig af.

Den scene, som udspillede sig på herregårdsmarken ved Njør den 9. februar 1925, står den dag i dag i klar erindring hos dem, der deltog, forsåvidt de endnu er i live.

Udsnit af atlasblad over området omkring Frijsendal

33 vordende husmænd, de fleste i deres bedste tøj, flere ledsaget af landbrugsyndige familiemedlemmer, forsamlede sig i den grå vintermorgen på bakken mellem Frijsendal og »Daglejerhuset« ved parcel nr. 2. Her skulle deres og deres familiers skæbne afgøres.

Lodtrækningen om de 23 parceller blev foretaget under ledelse af formanden for husmandskommissionen for Viborg amt Christen Christensen, Møldrup. Til stede var også medlem af jordlovsudvalget Kr. Johansen, Brædstrup, og Jens Holdgaard, Ikast. Kr. Johansen var udstyret med en lærredspose indeholdende 33 marmorkugler af samme farve på nær en af en anden farve. Denne sidste kugle gav »gevinst« ved lodtrækningen.

Efter lodtrækningen samledes de heldige med kommissionens medlemmer nede i »Daglejerhuset« for at underskrive slutseddelen og betale de 150 kr., der dækkede udgift til tinglysning, arkitekttegninger, tilsyn ved byggeriet, alt sammen ordnet af husmandsbrugskommissionen. De der ikke kom i betragtning ved Frijsendal fortsatte til Hagsholm, hvor det samme sceneri gentog sig.

De 23 nybyggere på Frijsendal mark var følgende:

- Parcel nr. 1. Niels Gjørup, ungkarl, fra Nautrup pr. Durup, Salling, samme år gift med Tena f. Pollen fra Amerika.
2. Anius Jensen, margarinearbejder, født i Foldby, gift med Sofie Birgitte Nørgaard fra Houbjerg.
3. Anders Kristian Sørensen Dahl, ungkarl fra Krejbjerg i Salling, samme år gift med Laura Godsk fra Lihme, Salling.
4. Marinus Nielsen fra Bigum ved Tjele og hustru Kirstine fra samme egn.
5. Johannes Frandsen, ungkarl fra Håsum, Salling, samme år gift med Hanne fra Estvad sogn, Salling.
6. Jens Lundgaard, ungkarl fra Søften ved Hinnerup, senere gift med Agnes Madsen fra Mols.
7. Kristen Pedersen, født i Sall, hustru Nielsine født i Hadbjerg ved Hadsten.
8. Jens Kr. Sørensen, født i Ans, møllekusk i Rindsholm mølle, hustru Laura Nielsen fra Aptrup ved Sall.
9. Stoffer Jensen fra Tåstrup, Bjeringsbro, hustru Johanne.
10. Ejnar Erhardt Jensen, ungkarl fra Haurum, Bøstrup.
11. Kristen Gravesen, fra Thise sogn, Salling, hustru Anna fra Jebjerg i Salling.
12. Alfred Rosen, ungkarl fra Hammel, senere gift med Abelone fra Voldby ved Hammel.
13. Thorvald Pedersen, ungkarl fra Saksild ved Odder, senere gift med Petrea fra Sall.
14. Aksel Degn fra Søften, Hinnerup, hustru Signe fra Sjelle Skovby.
15. Andreas Hansen fra Futting ved Thorsø, hustru Laura fra Sahl ved Bjerringbro.
16. Marius Laursen fra Haurum, Bøstrup, hustru Petra fra Vivild, Allingåbro.
17. Mads Bredgaard fra Galten ved Hadsten, hustru Karoline fra Spørring ved Århus.
18. Alexander Balle Nielsen, enkemand, født i Halling ved Hadsten, senere gift med Ane Marie fra Hejls.
19. Rasmus Peter Andersen, ungkarl fra Dallerup ved Toustrup.

20. Niels Mortensen, født i Hadbjerg, Hadsten, hustru Kirstine fra Galten ved Hadsten.
21. Rasmus Andersen Ilsø, født i Skannerup, hustru Sofie fra Viborg mark.
22. Jens Anton Jensen, ungkarl fra Ormstrup ved Bjerringbro.
23. Anton Hedegaard fra Funder og hustru Kirstine fra samme sted.

Overtagelsen gjaldt fra 1. april, men forberedelserne kunne gøres med det samme. Vinteren havde været mild og regnfuld, så sne og frost var ingen hindring. Der skulle i det ret begrænsede område opføres bygninger til de mange ejendomme, der skulle bestemmes byggetype (der var af arkitekten lavet fem forskellige typer, der kunne vælges imellem), der skulle træffes aftale med håndværkere, som her pludselig fik travlt, der skulle skaffes vand, gøres indkøb af trækkraft, materiel, gødning og sædekorn.

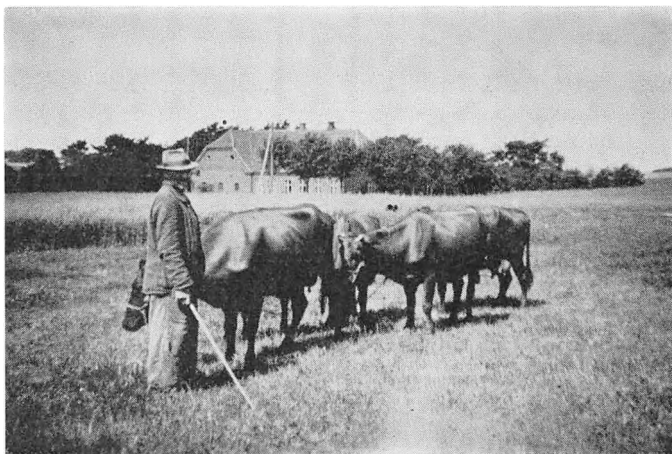
De færreste havde nogen egentlig økonomisk styrke i den familiemæssige baggrund, og noget udkomme i form af indtægter fra den ny erhvervede ejendom i sommerens løb kunne ikke fås, da det meste var pløjeland. De kunne næppe regne med at have en rimelig bolig færdig, inden det igen blev efterår. Nogle fortsatte med det igangværende erhverv, men de fleste tog del i byggeriet og tjente derved løn som murerarbejdsmand. De der havde familie, skulle skaffe midlertidigt husly, enten hos naboer eller i nyopførte skure. En enkelt indrettede sig i den ny ajlebeholder; der var jo ingen kreaturer på stald. Hele sceneriet var udflugtsmål for Hammel og omegns beboere.

Det var de vilkår og udsigter, som lærkesangen hilste for nybyggerens vedkommende, da foråret kom.

Hvordan var nu den jord, disse familier skulle skaffe sig udkommet af? Frijsendals jorder var anset for at være i bedre kultur end Hagsholms, men det varierede jo meget på så store arealer, både med bonitet og placering i sædskiftet, så det betød meget for den enkelte bruger, hvor han skulle starte.

Frijsendals marker var veldrænede. Netop på Frijsendals mark lå et teglværk, der på grev Jens Frijs' tid som et af de første i landet havde tilvirket drænrør, og selvom det nu var ca. 100 år siden, dette dræningsarbejde var udført, var det i meget fin stand. Rørene var lagt i god dybde og viste sig ved opgravning at være fuldstændig rene. Derimod var jorden meget kalktrængende, kulturplanter som bederoer, byg og kløver kunne slet ikke trives, dette gjaldt især den østlige del af det udstykkede areal, markerne havde været merglede, det viste de store mergelgrave på markerne. En af dem, kaldet »Fåredammen«, var en køregrav. Af dens omfang og dybde ses det, at der er kørt i tusindvis af læs op, men merglen har sikkert haft for ringe kalkindhold. Det bestemtes ved, at der blev hældt »skedevand« på, og når det kunne syde, så var der kalk i det, men det kunne være blot nogle få procent. Flere begyndte at afhjælpe denne mangel ved at tilføre gødningskalk, men dels var det for dyrt, dels blev det for lidt på grund af pengemangel. Først da mergelsporet i 1931-32 kom fra Sjelle og endte ved Njær, blev dette forhold bragt i orden. Jorden var i øvrigt for det meste af god beskaffenhed, godt muldrag med lerunderlag. Sædskiftet, der for de nye brugere også spillede en stor rolle, var en 8 marks drift med tilførsel af staldgødning en gang i omgangen; her

var det også dem i den østlige del, der blev handicappet, idet deres jord netop stod for tur til at få staldgødning, som de nu blev snydt for. Da faderen til en af nybyggerne spurgte denne, hvordan hans jord lå i sædskiftet, og fik oplyst det foran nævnte forhold, svarede faderen, »at det var som at skulle malke en gold ko op«, og det var desværre meget træffende sagt.

I 1944 fik Alexander Balle Nielsen sin besætning skiftet ud som led i kampen mod kvægtuberkulosen. Balle Nielsen havde med undtagelse af de første 5-6 år rød dansk malke race i sin stald. Besætningen bestod normalt af 6 malkekøer og lige så mange ungkreaturer. Han leverede et halvt hundrede svin til slagteriet om året. Denne situation er fra sommeren 1944, inden udskiftningen var helt overstået.

Et af de første problemer, der skulle løses, var at skaffe vand. På Frijsendal hovedgård havde der aldrig kunnet skaffes vand ved gården, det måtte tages nede i engene og føres op til gården ved hjælp af hævert, senere ved mekanisk hjælp. Ejeren af parcel nr. 2 havde påregnet en udgift på ca. 500 kr. til brøndgravning. Han måtte imidlertid ned i 44 alens dybde efter vandet og måtte betale Niels Nielsen fra Foldby, kaldet Niels Sømand, 1100 kr., men så var der til gengæld sat en meget smuk brønd af brøndringe, der stod helt i lod. Niels Sømand kom derefter til at grave flere brønde på området. Ikke alle var lige dygtige, en brønd på 40 alen, sat af andre, var så skæv, at der kun kom en nymåneformet del af bunden til syne.

Vandet måtte hejses op ved hjælp af hejseværk. To spande i hver sin ende af et reb om en træbom. Når den ene gik ned, kom den anden op med vand, hvis altså ikke rebet gik i stykker. Det skete, og så stod man og rodede med »kjaldsøger« i timevis. Spanden skulle bjærges.

For at man kunne have lidt mælk til den daglige husholdning, var det en udmærket ting med en ged eller to. De kunne bjærge føden i vejgrøften, græs på marken var der som nævnt ikke det første år. Disse dyr var ikke meget anset hos almindelige landmænd, det sømmede sig ikke for »honnette« folk at have geder, og disse dyrs tilstedeværelse på husmandsstederne har givetvis gjort sit til at indgive fornemmelse af standsforskelle hos begge parter i den sociale lagdeling på egnen; hos gårdmændene, som med slet skjult foragt eller mild overbærenhed så de nye naboer indrette sig, og hos nybyggerne,

som med deres 5-8 ha land måtte se sig indplaceret i det ret skarpt lagdelte landmandsmiljø i nærheden af bunden. Med tiden ændredes dette forhold dog fuldstændig.

Men der skulle gå flere år, inden nybyggerne fik den indflydelse i Sall og Haurum sogne, som deres tal berettigede dem til. I mejeri og slagteri følte

Balle Nielsen kører høg ind i 1959. Hestene er en blanding af norske fjordheste og andre racer. På et normalt år bestod høavlen af godt en halv snes læs. Da ejendommen blev solgt i 1962, blev hestene slagtet. De skulle ikke i fremmed eje.

den sociale lagdeling kraftigst. I Hammel andelssvineslagteri var der så sent som omkring 1935 ikke en eneste husmand i bestyrelse eller repræsentantskab.

De nye familier holdt selvfølgelig sammen, og selv om det ville være uretfærdigt at tale om egentlig modvilje hos de oprindelige beboere, så var det en stor støtte for de 23 familier, at de alle var i samme båd. Det skabte sammenhold og samarbejde om store og små ting. Dette sammenhold og det daglige slid prægede kolonien i årenes løb.

Sammenholdet var på mange måder en nødvendighed for nybyggerne. Alerede i den første sommer gik en del familier sammen om et fælles vandværk. Maskiner til såning, høst og tærskning egnede sig også godt for fælles-eje for to eller flere. Da mergelselskabet fra Sjelle bragte mergelbanen til området, foregik det igen for husmændenes vedkommende i fællig. Politisk holdt man sammen ved valgene til sognerådet, ellers ikke. I 1929 blev Alexander Balle Nielsen valgt ind i Haurum-Sall sogneråd, først i 4 år, så igen fra 1937 til 1943. Anders Kristian Sørensen Dahl var i sognerådet i flere år, var formand i Sall mejeri og havde flere tillidsposter, som han bestred med dygtighed.

I løbet af årene 1926 til 1930 bedredes de økonomiske vilkår langsomt, men derefter gik det atter ned ad bakke, som det jo gjorde for hele landbruget. Det viste sig i de vanskelige år i øvrigt, at husmændene var knap så sårbare på grund af de lave priser som gårdmændene. Det daglige brød fik de i bogsta-

veligste forstand fra ejendommen. Der var som følge af disse kendsgerninger ingen af husmændene på Frijsendal mark, der blev slået ud af landbrugskrisen. En del var jo faldet fra allerede i de første år efter 1925.

Blandt de kriseforanstaltninger, der blev vedtaget ved Kanslergadeforliget i 1933, var loven om konjunkturrente, der gav alle statshusmænd ret til at gå

Nogle af ejendommene havde fritliggende stuehus, men de fleste bestod som Balle Nielsens her af to sammenbyggede længer. Billedet viser facaden mod syd. På nordsiden var der to fordøre. Huset rummede i alt tre stuer, køkken, spisekammer, bryggers og forstue. Fra køkkenet var der nedgang til en god frostfri kælder. Balle Nielsens børn, Kirsten og Anders, leger ubekymret i haven, trods det at deres hjem som alle danske landmandshjem i det år, 1932, måtte lide under landbrugskrisen.

over fra fast til bevægelig rente, mens deres afdrag måtte betales som hidtil. Renten beregnedes med 1/3 efter Københavns smørnotering i det foregående halvår, 1/3 efter andelsslakteriernes landsnotering for flæsk i 1. klasse, og 1/3 efter gennemsnitskapitelstaksten for byg i årene 1926-30.

Konjunkturrenten kunne dog højst stige eller falde 50 % i forhold til renten i juni termin 1933. Der var tillige den bestemmelse, at de der på grund af de helt umulige forhold under landbrugskrisen de foregående år var kommet i restance med deres ydelser, skulle have disse tilskrevet hovedstolen og tillige gå ind under den ny ordning. De der ikke var i restance, var frit stillede.

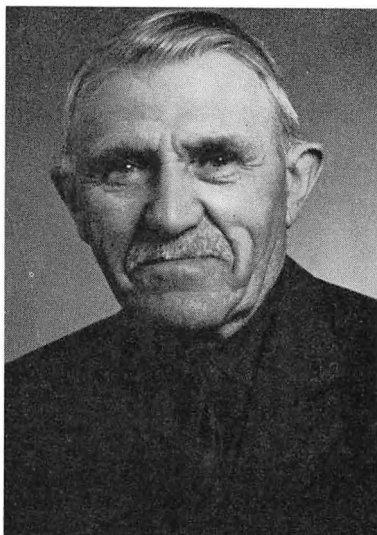
Overgangen fandt sted i efteråret 1933, og den gav en betydelig og hårdt tiltrængt lettelse i ydelserne til staten, der oprindeligt var på ca. 650 kr. årlig, men nu faldt til omtrent det halve.

Ordnningen viste sig senere at have slagside på grund af ændrede produktionsforhold og afløstes 1937 af en ordning, hvorefter statshusmændene kom til at betale efter en »forrentningsprocent« udregnet på basis af et gennemsnit af indsendte landbrugsregnskaber.

På grund af den almindelige arbejdsløshed var der ingen mulighed, hverken for manden eller konen, for at gå ud og tjene en dagløn som hjælp til økonomien. Den næsten eneste mulighed var at deltage i licitationen over mælkekørsel eller svinekørsel, og især det første var så underbetalt, som følge af den store trang, at det var bedre at undvære det. F.eks. havde en af statshusmændene på Frijsendal mark en mælketur til Sall mejeri, der betaltes med 1,25

kr. pr. dag. Han skulle selv bekoste anskaffelsen af mælkevogn, holde denne og hestene med beslag og anden vedligeholdelse, og trods disse hårde vilkår måtte han frygte at blive underbudt af en anden til næste år.

Et håndgribeligt bevis på, at kommunen behandlede sine nye beboere på en ikke særlig hensynsfuld måde, fik man i spørgsmålet om istandsættelsen

Alexander Balle Nielsen er født den 28. december 1887. Han var med sine 38 år den ældste af nybyggerne ved starten i 1925. Den yngste var Niels Gjørup, der var 23. I 1962 afstod Balle Nielsen ejendommen og tog ophold på De Gamles Hjem i Hammel. Billedet viser ham som 80-årig.

af »Hovvejen« mellem Sall og Frijsendal. Efter at hoveriet et århundrede tidligere var ophørt, fungerede den indtil husmandskolonien oprettelse kun som markvej for Frijsendal. Den blev mindre med tiden, fordi landmændene ved Sallsiden pløjede stadig tættere til vejen. Der var kun mulighed for at køre i det samme spor, og det blev følgelig dybere og dybere. Efter 1925 blev det den daglige vej for de 13 familier til købmand, mejeri, skole, kirke og station. Man kan forestille sig de følelser, mælkekusken var besat af, når han en våd efterårsmorgen måtte kæmpe sig vej til mejeriet ad de næsten bundløse hjulspor. Ved tørtid var den simpelthen ikke farbar. Den del af vejen, som lå øst for det såkaldte »Hovdige«, og som havde hørt til Frijsendal, var dog en del bedre. Da Haurum-Sall kommune ikke viste nogen villighed til at afhjælpe forholdene, klagede husmændene til jordlovsudvalget, og ved mellemkomst af Kr. Johansen, Brædstrup, blev der opnået følgende ordning: Vejen skulle være 12 alen bred. Den jord, som i tidens løb var blevet afpløjet, måtte afleveres igen. Som »erstatning« skulle der udbetales gårdmændene 500 kr. Jordlovsudvalget bevilgede endvidere 3000 kr. til belægning af vejen. Disse penge skulle administreres af kommunen, der overtog vejen som kommunevej. De 13 beboere skulle selv udføre arbejdet, herunder regulere og indgrøfte hele

strækningen. Stykket gennem Sall marker hjalp de hinanden med, her skulle hver mand levere 20 læs grus. Det sidste stykke blev delt ud til hver enkelt af de 13 ejendomme som deres særlige stykke at gøre færdigt. Mon ikke en og anden af husmændene under dette arbejde følte, at navnet »Hovvejen« havde fået ny aktualitet?

Anius Jensen ved sin nyanlagte frugtplantage.
Anius Jensen er født den 26. juli 1897.
I 1940 afstod han ejendommen på Frijsendal Mark og købte en gård i Lyngå.

Den store nabo, forpagter Valdemar Jespersen, fulgte fra første færd udviklingen på de marker, han havde dyrket i næsten 50 år. Der kunne godt være lidt fordel at hente for de nærmest boende naboer.

En dag i begyndelsen kom han, som næsten hver dag, til sin nærmeste nabo, Anius Jensen. Under samtalen siger han: »Synes De ikke, det er noget godt græs, mine køer står i?« Der stod 60-70 til dels blakbrogede køer i to rækker ud for husmandens ejendom. De stod i græs til midt på benene. I løbet af en sommer kom de kun over det to gange. De stod tøjrede. »De har vel også godt græs«, fortsatte han. Nej, husmanden havde ikke andet end rødknæ. »Det var kedeligt«, sagde forpagteren og gik, men kom lidt efter tilbage. »Hør, vil De have noget græs, kan De komme op til mig i morgen kl. 9 i haven«. Husmanden stillede efter aftale og fik her anvisning på at slå græsplænerne efter behag. Der var ca. 2 tdr. land. Denne tilladelse gjaldt til 1933, da den gamle forpagter efter 49½ år på Frijsendal rejste til Hammel.

At den daglige livsførelse for statshusmændene måtte være meget beskeden, siger sig selv. Kreditmulighederne var hurtigt udtømt. De måtte føle, at de ikke var lige velkomne som kunder altid. Det var bittert for den husmand, der

i sommeren 1926 havde købt 25 kg majs hos købmanden og fået sækken ud i vognen, men da der blev tale om betalingen, måtte se købmanden tage sin majs igen. Manden havde ikke de 5 kr., det drejede sig om, han havde heller ingen korn derhjemme til hønsene, endsige til andre ting. Købmandens standpunkt var der ikke noget at sige til, der boede rundt om ham 50 statshus-

Anius og Sofie Jensen ved Filippa-træet 1937. Salget af frugt kunne af og til give et vist tilskud til familiens indkomst.

mænd, der måske alle godt ville have kredit. Der kunne ikke engang gøres udlæg i ejendommene. De var statens.

I årenes løb er et stort antal børn vokset op i de små husmandshjem på Frijsendals mark. Deres barndom var fordringsløs og for alles vedkommende fattig. At lykken ikke er gods eller guld, blev slået fast endnu en gang, for de fleste synes, de havde en god barndom. Familien levede fra dag til dag i stærk afhængighed af sine enkelte medlemmer. Børn og voksne, mand og kone — alle havde fælles levevilkår, fælles glæder og fælles sorger. Der var måske sjældent penge til mekanisk legetøj til jul og fødselsdag, men søndagsudflugten til skoven og bækken for enden af marken med saftvand i flasken og mor og far ved hånden gav vel netop den tryghed og følelse af at høre til, som en senere og rigere generation næppe har kunnet skaffe erstatning for. Kan der tænkes nogen bedre legeplads end de mægtige Frijsenborgskove med alle slags vildt, med kilder, vandløb og stejle skrånninger? Der var også den spændende og farlige mergelgrav ved Frijsendal Teglværk. Her kunne man boltre sig, og her var der næring for fantasien.

Ingen af dem blev sendt ud at tjene som hyrdedrenge sådan som deres fædre. Husmændene og ikke mindst deres koner var lykkelige for, at de kunne byde deres børn bedre kår, end de selv havde haft. Også på dette rent menneskelige plan bestod ideen om husmandsbrugene som familiebrug sin prøve. De klarede pynten.

Landøkonomisk set er det nu i 1971 en kendsgerning, at brug af denne størrelse næppe kan eksistere inden for rammerne af den fremtidige landbrugsstruktur, men det er en anden historie.

SKATTEN I SKOVBRYNET

AF S. SLOTH CARLSEN

I disse år, hvor den danske muld bliver kulegravet med moderne dybtgående landbrugsmaskiner i højere grad, end det før har været muligt, bliver adskillige sælsomme ting bragt frem i dagens lys. Stedvis dukker endda store overraskelser frem, gravfund, stensætninger og ikke mindst de imponerende møntfund, der specielt har været karakteristiske for egnen omkring Grenå.

Skattejagten er gået ind i disse år, og drømmen om nye overraskende fund i den danske muld er ikke døet hen. Der kunne stadig være flere muligheder, der ligger nærmere, end vi aner. Det sidste fund er ikke gjort endnu.

Følgende beretning kan tyde på en sølvskat, der endnu ikke har set dagens lys, en sølvskat, hvis størrelse og værdi foreløbig må sættes som et spørgsmålstegn, men en skat, som stadig må hvile under muldlaget.

Denne beretning skal dog ikke opfattes som et startsignal til en skattejagt i det store format, da de reelle oplysninger i sig selv er for spinkle til at gøre forsøget på må og få, men baggrunden for »skattehistorien« rummer trods alt et stykke menneskelig tragedie, som har sat sindene i bevægelse i Hornslet-egnen i første halvdel af forrige århundrede.

Hvor jernbanen og vejen fra Hornslet til Segalt-Løgten skærer hinanden, ligger den gamle skovridergård »Skrald«, et hengemt stykke fortid med en atmosfære, der har svævet i et højere plan end den, der var beskåret den jævne bondegård i landsbyen.

Omkring århundredskiftet udkom en serie romaner, skrevet af Hornslet-præsten Christoffer Boeck. Romanerne hører en anden tid til og en anden verden end den, vi kender i dag. En af bøgerne, »Unge Hjerter«, er delvis knyttet til det gamle apotek i Hornslet og skovridergården ved Skrald.

Både gården og skoven har tilhørt stamhuset Rosenholm indtil 1937, og navnet er ikke det oprindelige. Indtil o. 1800 hed Skrald skov Hestehaugen, og gården hed Hestehaugehuset. Den oprindelige gård, hvis alder næppe kendes, lå dengang på bakken ved jernbanen, og den nuværende gård Skrald blev opført 1892 på bekostning af den gamle.

I dag klinger Skrald-navet uden mislyde i lokalbefolkningens ører. Der ligger en kende friskhed, smæld og svunden storhed i navnet. Det har fået patina, men navnets oprindelse er i virkeligheden mere jordbundet og folkenært. Agrene ved Hestehaugen, der dengang lå fjernt fra landsbyjorderne i Hornslet og Tendrup, var af en så ringe kvalitet, at de i folkemunde gik for at være — simpelthen noget skrald. Skraldnavnet blev en stedsbetegnelse, der blev hængende i det lokale sprog, og det har »hængt« siden.

Gården var skovriderbolig fra 1738 til 1911.

I lavningen mellem gården og jernbanen, ikke langt fra jernbaneledet, har der ligget en lille ejendom, en bindingsværkshytte, et skovfogedhus eller smedje, efter som lejligheden bød sig. Denne ejendom er for længst gået kø-

dets gang, og der er intet synligt tilbage, men stedet har været genstand for en falskmøntneriaffære, som satte sindene på højkant i nabolaget, og som medførte de alvorligste følger for indehaveren og hele hans familie i forrige århundrede.

I 1817 flyttede en driftig og alsidig begavet ung mand fra Følle i Bregnet sogn til Tendrup ved Hornslet. Manden hed Hans Chr. Gjesing. Han var smed og 37 år gammel. Inden længe faldt den nye smed til på egnen. Han blev velanskrevet for sine mange forskellige evner, og allerede året efter fik han tilbud om stillingen som smed og skovfoged ved Hestehaugen.

Stedet var ikke det dårligste. Her var alfarvejen fra Rosenholm til Århus, og få meter fra ejendommen lå sognets ældste kro »Vasken« — eller »Træskohuset«, som det også hed. Alene dette naboskab gav gode livsbetingelser. »Vasken« kro blev nedlagt 1866 og flyttet til Hornslet som »Den gamle Kro.«

Den 1. november 1819 blev der udstedt fæstebrev til Hestehaugehuset med 18 tdr. land mod en årlig afgift af 2 tdr. rug og 3 tdr. byg foruden de sædvanlige skatter. I indfæstning måtte der erlægges 3 rdl.

Med fæstebrevet fulgte tillige instruks som skovfoged i Hestehaugen og Segaltkær — alt ifølge retsprotokollen fra Rosenholm birk.

Hans Chr. Gjesing blev hurtig anerkendt som en dygtig klejnsmed. Efterhånden trak han flere og flere kunder fra bysmedene i Tendrup og Hornslet.

Hans kunne imidlertid mere end sit smedehåndværk, der ellers var et af datidens mest velanskrevne. Ad ukendte veje lykkedes det ham at fremskaffe forskellige materialer, som næppe har været tilgængelige på egnen, f.eks. papir af en speciel kvalitet, tryksværte o.l. Måske har kroen været sluse for de hemmelige kanaler.

Med snilde og præcision fremstillede Hans Chr. nogle mystiske plader, som i den travle hverdag var bortgemt på passende skjulesteder.

Hans Chr. Gjesing var ikke ene om sit hemmelige foretagende. Familien var medvirkende, i hvert fald sønnerne, hvad de senere måtte bøde dyrt for. Hustruen hed Ane Marie Nielsdatter, 34 år, og der var tre børn i ægteskabet, en søn, Anders Hansen, f. 2. juni 1812, konfirmeret i Hornslet 1827, en datter, Ane Cathrine Hansdatter, f. 28. maj 1815, konfirmeret i Hornslet 1830. Den yngste søn, Niels Hansen, var født i Hestehaugen 1. juli 1819. Han blev konfirmeret i Hornslet 1834, og i kirkebogen får han en rosende omtale om udmærket kundskab og opførelse.

Når dagens møje var overstået, gik far og sønner i gang med et mere indbringende erhverv, end smedehvervet trods alt måtte være. Ved snild behændighed lykkedes det at fremstille vellignende klicheer af de gængse tigrisdalersedler, og så gik seddelpressen i gang. Der blev fremstillet betydelige beløb. Nogle af sedlerne var allerede omsat i klingende mønt på egnen, men solvet blev gemt hen for at undgå mistanke. Falskmøntneriet begyndte o. 1830 og varede fem-seks år i dybeste hemmelighed.

1836 blev en velrenommeret gård stillet til tvangsauktion i Skanderup, og til denne auktion meldte sig pludselig en solid og velbeslået køber. Køberen var Hans Chr. Gjesing, og han fik hurtigt handelen afsluttet, da han kunne lægge en kontant udbetaling på 1000 specier i friske rigsbankdalersedler på amtsstuekontoret i Skanderborg.

Så flyttede familien Gjesing fra Hestehaugen til Skanderborgegnen, men det blev kun en stakket frist. Aktioner var for uholdbar.

Pludselig opstod der mistanke om pengenes ægthed. Et detektivarbejde blev iværksat, og det blev afsløret, at pengene var falske.

Sedlerne var forbavsende godt eftergjorte, men tryksværten var anderledes end den ægte, den var mørkere i farven og mere gennemtrængende på papiret, og så rullede lavenen.

Ved nytårstid 1837 blev gården uden varsel omringet af politiet. En omhyggelig ransagning afslørede både redskaber og den resterende hjemmegjorte pengebeholdning.

Hele familien blev arresteret. Hans Chr. Gjesing og den ældste søn Anders havnede med straf på livstid i Odense tugthus, og sønnen Niels blev sendt til forbedringshuset i København, også på livstid. Hustru og datter gik dog fri. Datteren nævnes ikke i denne forbindelse, men hustruen, Anc Marie, måtte beskæmmet vende tilbage til hjemstavnen, hvor hun blev anbragt som indsidder i Tendrup.

Et tugthusophold i forrige århundrede var en alvorlig affære for helbred og modstandskraft. Der skulle en stærk fysik til at stå imod under et mangeårigt fængselsophold. Denne modstandskraft havde Hans Chr. ikke. Han måtte bukke under og døde som tugthusfange i Odense.

Forinden havde han imidlertid betroet sin søn, at der trods alt endnu var en del penge i behold. Hans Chr. Gjesing havde skjult en del sølvpenge ved en eg i skovdiget ved Hestehaugen, og skulle Anders engang komme levende fra indespærringen, så vidste han nu, hvor pengene var skjult.

Anders Hansens tugthusophold blev ikke livsvarigt. Ved god opførsel vandt han i årenes løb fængselsvæsenets tillid og påskønnelse, og med et godt vidnesbyrd fra inspektør Nielsen, Odense, blev han den 14. juli 1841, 29 år gammel, benådet efter ca. 5 års fængselsophold.

Anders Hansen vendte tilbage til moderen i Tendrup for at rekreere sig oven på den lange indespærring, der også havde undergravet hans helbred. Hjemkomsten til lillebyen har næppe været nogen succes. To måneder senere pakkede han og moderen deres få ejendele sammen, og så flyttede de til Ulstrup i Feldballe sogn medbringende de behørigte vandelsattester fra sognepræsten Edsberg i Hornslet.

Om Anders har gjort forsøg på at finde faderens sølvpenge, vides ikke, men han har senere overdraget hemmeligheden til den yngste bror Niels.

Anders Hansen blev gårdfæster i Ulstrup i en alder af 30 år. Han blev 5. juli 1842 gift i Feldballe med den 40-årige Adolphine Ane Kirstine Berg, datter af en tidligere tjener, Bernhard Conrad Berg i Odense. Ægteskabet medførte to børn, den ældste var en datter, Hansine Marie Andersen.

Moderen Ane Marie fik ikke varigt ophold i Ulstrup. Omstændighederne har formentlig tvunget hende til at flytte. Hun blev anbragt hos væver Lisberg i Ebeltoft, hvor hun døde som almisselem 20. november 1845.

Heller ikke Anders Hansen fandt helse og sjælefred i Ulstrup. Måske har han fulgt sin moder i graven, for samme år, den 9. september 1845, meddeler sognerådsprotokollen i Hornslet, »at tugthusfange Anders Hansen Gjesings gård i Ulstrup, Feldballe sogn, er solgt ved en auktion af herredsfoged Steffensen uden dækning af lavere prioriteter.«

Hans hustru Adolphine Ane Kirstine mødte op hos forstanderskabet i Hornslet og bad om understøttelse og husly for sig og sine to børn. Hun fik bevilget bolig hos gårdmand Jens Hansens enke, Sidsel Jacobsdatter, for 3 rdl.

for vinteren, men Adolphine kunne ikke ernære sin familie af denne kummerlige understøttelse.

Den 9. februar meddeler protokollen, »at hun tilbød at tage tjeneste, når forstanderskabet ville give hende så stor en understøttelse, at hun med sin løn og understøttelse kunne få børnene udsat.«

Så langt kunne forstanderskabet ikke strække sig. Man vedtog at nøjes med at forsørge det ene barn.

Den yngste af Gjesing-sønnerne, Niels, der ved kgl. resolution af 24. januar 1838 var indsat i forbedringshuset i København for livstid, fik senere skænket friheden ligesom broderen i Odense.

Den 4. august 1845 indføres en meddelelse i sogneforstanderskabets protokol i Hornslet om, at »Niels Hansen Gjesing ved kgl. resolution af 6. juni er skænket friheden.« Man anmoder hjemsognet om at indløse tugthusfangen og betynde hans tilbagerejse.

Den 9. september 1845 afsendes 10 rdl. fra sognekassen i Hornslet til Niels Hansens rejse fra København.

Hans hjemkomst til hjemsognet har næppe heller været velset. Han blev sat i væverlære i Ebeltoft samme sted, hvor hans moder var anbragt som almisselem.

Gamle beboere i Hornslet har fortalt, at Niels Hansen var på besøg i sin fødeby i 1895 for at lede efter den nedgravede skat. Niels Hansen var da 76 år gammel. Han ledte forgæves. Skatten blev ikke fundet. Måske er den der endnu.

JYSK ORDBOG

Under ledelse af professor dr. phil. Peter Skautrup, Århus, har Institut for Jysk Sprog- og Kulturforskning påbegyndt udgivelse af »Jysk ordbog«. Det skete i 1970 ved udsendelse af Bind 1 hæfte 1 som prøvehæfte på Universitetsforlaget i Århus.

Der ligger et mægtigt arbejde bag ved denne begivenhed. Man mindes Molbechs »Dansk Dialekt-Lexikon« fra 1833-41 og H. F. Feilbergs »Bidrag til ordbog over jyske almuesmål« bd. 1-4, udgivet 1886-1914, og man tænker med beundring på alle de videnskabsmænd og lægfolk, der præsterede denne indsats.

Og nu kommer der altså en ny »Jysk ordbog«, der foruden hovedmanden Peter Skautrup redigeres af prof. dr. phil. K. Ringgaard, prof. Niels Åge Nielsen, mag. art. Hans Veirup, cand. mag. Ove Rasmussen, cand. mag. Mette Kunøe, cand. phil. Viggo Sørensen og cand. mag. Allan Karker.

Man regner med, at udgivelsen af »Jysk ordbog« nu vil skride regelmæssigt fremad i takt med bevillinger og arbejdskraft. Lykkes det, og hvorfor skulle det ikke det, vil det betyde, at Danmark i løbet af overskuelig tid vil få en faglig, videnskabelig håndbog på det jyske dialektområde, som andre lande må misunde os. En håndbog, der ikke alene har interesse for sproginteresserede, men i høj grad også for alle, der dyrker lokalhistorie eller blot interesserer sig for dette emne, og det er der jo mange, der gør.

A. Br.

EN GRAVHØJ FRA ÆLDRE BRONZEALDER I TULSTRUP SOGN, GJERN HERRED

AF CARSTEN SØNDERBY

Overpløjede gravhøje findes i det midtjyske landskab i hundredvis. De fleste af dem er igennem generationer dyrkede af landmændene — og mange nu så nedpløjede, at om ikke en væsentlig del af deres værdifulde oplysninger om fortiden skal gå tabt, må de indenfor en overskuelig årrække undersøges. Det er imidlertid oftest en kostbar affære, der ikke blot fordrer penge til faglig arbejdskraft, men også kræver en velvillig indstilling fra landmændene, hvad der iøvrigt sjældent er noget problem.

Således blev der i 1970 lejlighed til at undersøge en overpløjet gravhøj i Tulstrup sogn ved Ry 1). Højen var smukt beliggende på et højedrag ca. 200 m nordvest for Tulstrup kirke med vid udsigt over Knudsø mod Ry i syd og Himmelbjerget længere mod sydvest. Højen er et led i en højgruppe, der fra området nord for Silkeborg strækker sig østen om sømråderne og fra Knudsø går videre mod syd. En lille del af højene findes stadigvæk urørte. På terrænet omkring den undersøgte høj ses f.eks. nogle ualmindelig velbevarede høje, hvoraf en enkelt når en højde af over 6 m, men skønnest i rækken er vel en gruppe høje i Hesselskov nordvest for Mollerup.

Sådanne højrækker, der milevidt kan følges i landskabet, ofte langs højderyggene, menes at følge oldtidens vejsystemer og vidner her om den tætte bebyggelse, der i bronzealderen har været i denne del af Midtjylland.

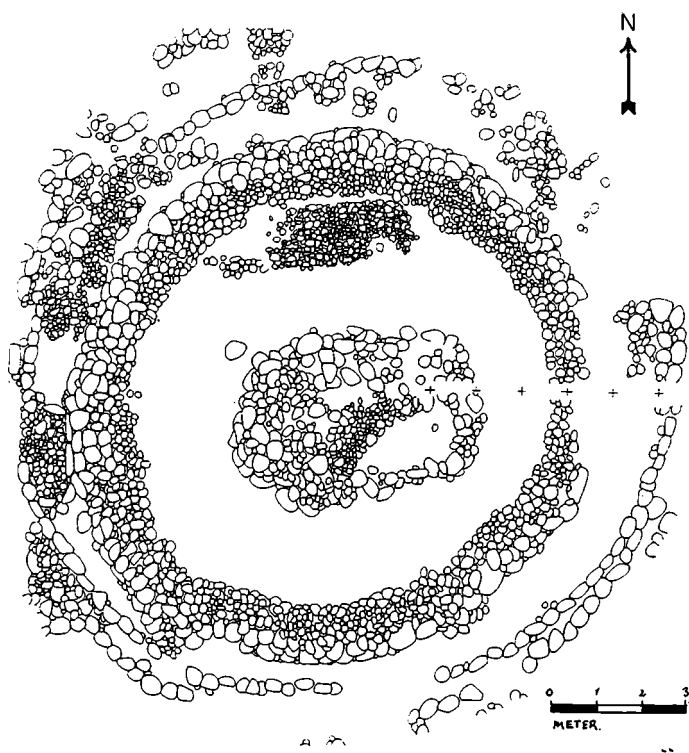
Udgravningen blev påbegyndt i maj måned af lærer Finn Hansen ved Tulstrup Centralskole, der sammen med et hold elever i samarbejde med Silkeborg Museum energisk deltog i den spændende udgravning indtil dens afslutning hen på efteråret.

Nu fortjener denne høj imidlertid ikke at blive nævnt fremfor andre høje på grund af fundene, der ikke var særlig usædvanlige, men snarere på grund af dens udseende og bevaringstilstand. Den var så stærkt nedpløjet, at den kun var bevaret i godt 1,5 m.s højde på midten, men alligevel var dens indre så velbevaret, at dens bygningsforløb nogenlunde kunne klarlægges.

Højen indeholdt i alt 4 grave, som her skal nævnes i antagelig kronologisk rækkefølge.

1. fase: I ældre bronzealder (o. 1500-800 f. Kr.) byggedes det første gravanlæg. Graven bestod af en ca. 5,5 m lang, 3,8 m bred og knap 1,5 m høj stendynge, der har rummet en nu formuldet bulkiste. Desværre viste det sig, at graven var blevet plyndret — måske allerede i oldtiden, idet et tydeligt

hul i den østre del af den ellers regelmæssigt opbyggede stendynge angav, hvorledes de formodede gravrøvere var gået til værks. De har ryddet sig vej ned til kisten, hugget hul i den og trukket den gravlagte ud og taget med sig, hvad der var af værdi. Nordligst i dette plyndringshul fandtes forskellige menneskekogler skødesløst henkastet.

Oversigtsplan over det frilagte højområde

I gravens vestre ende, der i øvrigt var intakt, fandtes et mørkt fyldskifte med brændte knogler og nogle små ubestemmelige bronzefragmenter — måske en slave, der måtte ofre sig på bålet for, som skik var, at følge sin hersker i døden.

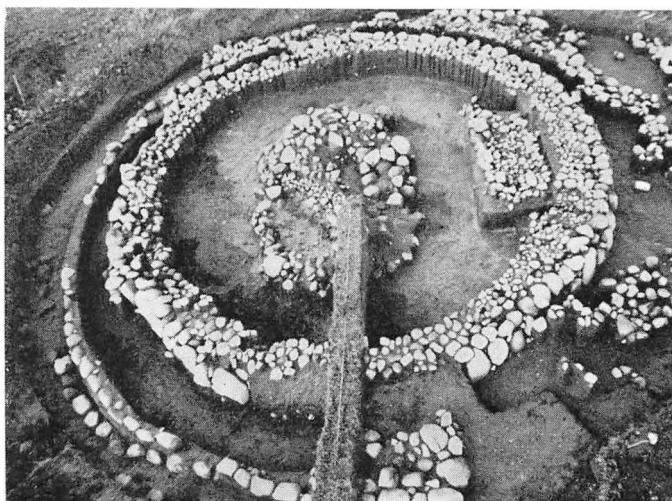
Til denne grav hører det store inderste randstensgærde. Herom nedenfor.

2. fase: Senere i ældre bronzealder anlagdes påny en grav tæt inden for det store randstensgærde i højens nordlige del. Den bestod af en 3 m lang og 1,5 m bred stenslægning med svage spor af en formuldet kiste. I vestenden fandtes en bronzesnål med rundt hoved og en lille toiletkniv af bronze — begge stærkt forvitrede. De henfører graven til den sidste halvdel af ældre bronzealder.

Højen er nu udvidet med endnu en randstenskæde, den sydligste af de to yderste stenkæder og formodentlig bygget højere ved ny påfyldning af jord.

Denne stenkæde havde på ydersiden en godt 1 m bred stenkappe, som kun var bevaret i højens sydlige del. (Den blev ved undersøgelsen ikke frilagt i hele sin udstrækning og er ikke taget med på oversigtsplanen).

3. fase: En tredje grav anlagdes formodentlig i slutningen af ældre bronzealder i højens vestlige del umiddelbart op ad ydersiden af det primære rand-

Den frilagte gravhøj set fra øst

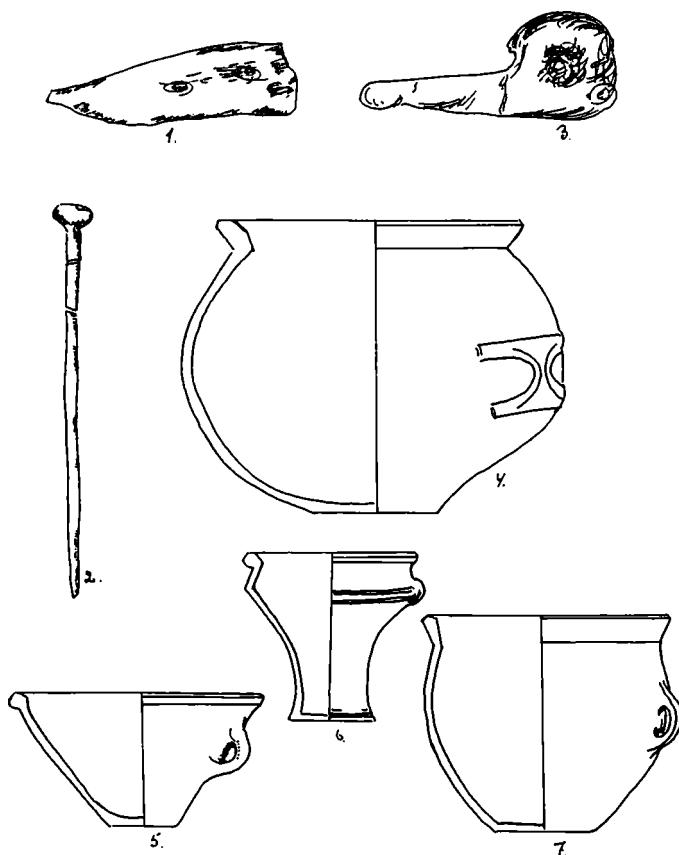
stensgærde. Den bestod af en 2 m lang og 1 m bred stenkiste, hvis vestlige side var ødelagt af den tredje randstenskæde, der da må være yngre end graven. Inden for kisterammen, der var sat af store, kløvede kampesten, fandtes 3-4 lag håndstore sten med mørk kulturjord imellem og en del trækulstumper, men ellers ingen spor af begravelse.

4. fase: Den fjerde og yngste grav fandtes anlagt i højens centrum øverst i den første bronzealdergrav. Det var en begravelse fra ældre romersk jernalder (0-200 e. Kr). Gravens form kunne ikke nærmere bestemmes, da den moderne pløjning allerede havde ødelagt en del af den. Den indeholdt et fint sæt lerkar bestående af to mindre og et stort hankekar, et fodbæger med ørenknap og en stærkt forrustet jernfibula. Ornamentik fandtes kun på fodbægeret, der var prydet med smalle, vandret omløbende furer ved bugknækket og tæt ved foden. Fundene henfører graven til 1. årh. e. Kr.

I forbindelse med jernaldergraven kan den tredje og midterste randstenskæde være anlagt. Den var omhyggeligt sat af store flade eller kløvede opretstående sten, hvoraf et par stykker var gamle kværnsten.

Gravhøjens mest iøjnefaldende konstruktionsdetalje var først og fremmest det store primære randstensgærde. Stengærder eller -kæder findes i mange forskellige udformninger omkring de fleste af bronzealderens gravhøje. De fornemste er gærder af konstruktion som Tulstrup-højens.

Det havde en diameter på ca. 12 m og var stilfuldt opbygget ved en kombination af nederst næsten meterhøje sten anbragt lodret i tæt sammenhængende række og mindre, godt hovedstore sten, der var placeret hovedsagelig i to vandrette lag oven på de store. Mellemrum mellem stenene var udfyldte med mindre sten. Indenfor denne ydre stenmur var øverst anbragt et ca. 80

1-2) Toiletkniv og nål af bronze. Størrelse 1:1. 3) Fibula af jern.
Størrelse 1:2. 4-7) Lerkar. Størrelse 4) 1:4. 5-7) 1:3.

cm bredt bælte af hånd- til hovedstore sten, hvis formål vel oprindelig har været at hindre højens jordmasser i at skride ud over stengærdet.

Det var et betagende syn at betragte den frilagte bronzealderhøj, der så ligetil naturligt var bygget ind i det bakkerige landskab, og nærliggende var det at drage en sammenligning — trods den store aldersforskel — med det middelalderlige nordlige kirkegårdsdige af kampesten ved Tulstrup kirke kun et par hundrede meter borte — et dige der på sin egen manende måde levendegjorde de mange sten i oldtidens gravhøj.

Den barske virkelighed måtte dog snart ses i øjnene. Højen kunne — trods mange gode viljers ønske derom — ikke bevares. Med efterårets komme skulle markerne beredes til det nye års høst, og det gamle gravanlæg måtte da vige for en entreprenørs maskiner 2).

Detalje af det store randstensgærde

-
- 1) Gårdejer Jens Erik Balle, Tulstrupgård, stillede beredvilligt et markstykke med gravhøjen vederlagsfrit til rådighed for undersøgelsen fra begyndelsen af maj til november måned.
 - 2) Gravhøjen sløjfedes med tilladelse fra Rigsantikvarens Fortidsmindeforvaltning. Entreprenørfirmaet Jakob Ottesen, Hårup, stillede uden vederlag maskiner og mandskab til rådighed for arbejdet med sløjfning af anlægget.

Litterære kilder:

Sophus Müller: Vej og bygd i sten- og bronzealderen. Arbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1904.

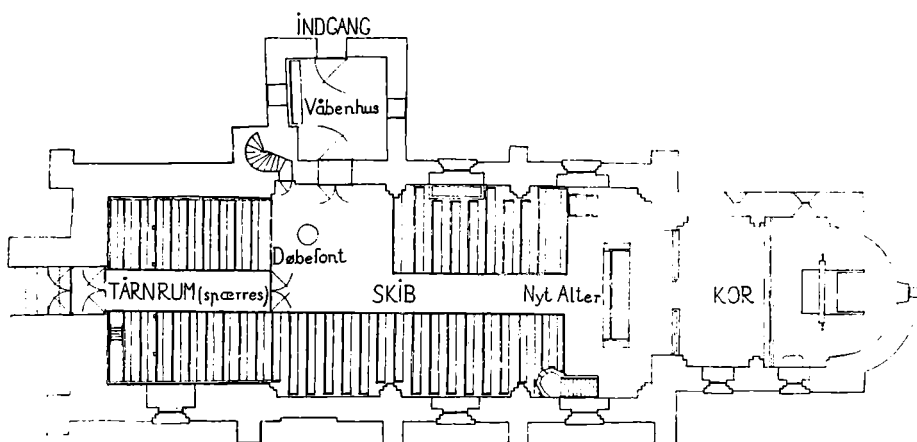
Johs. Brøndsted: Danmarks oldtid. II. 1958.

Henrik Thrane: Stenalderens fladmarksgrave under en bronzealderhøj. Arbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1967.

KIRKERESTAURERINGER I ØSTJYLLAND

Dråby kirke.

Den 14. februar 1971 blev Dråby kirke genåbnet efter en restaurering med 3½ års lukning og 750.000 kroners udgift. Det har således været en omfattende restaurering, menighedsrådet har foretaget under ledelse af arkitekterne Inger og Johannes Exner, Århus.

Plan over Dråby kirke.

Initiativet til restaureringen kom fra Nationalmuseet. Dr. phil. Otto Norn havde i 1963 — efter et besøg i den nyrestaurerede Ebeltoft kirke — benyttet lejligheden til at se Dråby kirke. Dette besøg »giver Nationalmuseet anledning til at henstille til menighedsrådet at overveje en grundig istandsættelse af den meget værdifulde bygning og dens interessante inventar«, skrev dr. Norn til menighedsrådets formand.

Men først i slutningen af 1967 kunne værket begynde.

Dråby gamle skole

Et vigtigt afsnit af restaureringsprojektet var køb og istandsættelse af Dråby gamle skole, bygget o. 1720 af justits- og cancelliråd Christian Benzon, ejer af godset Skærsø i Dråby sogn.

Efter nedrivning af diverse sekundære tilbygninger og efter omlægning af dele af stråtaget står den gamle bindingsværksbygning nu såvel forynget som tilført moderne funktioner. Her er indrettet ligkapel, fyrrum, redskabsrum samt mødesal med tilhørende køkken, garderobe og toiletter.

Den gamle skole er uden tvivl opført på tidligere kirkegårdsjord og er beliggende tæt op til kirkediget. Bygningens placering i forhold til Dråby kirke er således ideel.

Dråby kirke efter restaureringen. Nordsiden med det genåbnede våbenhus. Poul Pedersen fot.

Ommøblering

Et andet vigtigt punkt er genåbningen af kirkens gamle våbenhus på kirkens nordside. Dette våbenhus blev o. 1730 omdannet til privat gravkapel for den adelige familie Bazon. Og fra vort århundredes begyndelse har det fungeret dels som redskabsrum og dels som ligkapel.

I stedet for det gamle våbenhus opførtes et nyt, lille våbenhus ved kirkens vestende, mellem tårnets vanger.

Dette senere tilføjede våbenhus er ved restaureringen blevet nedrevet. Tilbage står kun en enfløjet dør, der fungerer som brandudgang. Tilgang til kirken sker nu atter gennem kirkens gamle våbenhus.

Herved blev der i øvrigt mulighed for at foretage en vigtig ommøblering af Dråby kirke. Denne Molstandets domkirke med 320 siddepladser til et kirkedistrikt på 876 beboere (incl. spædbørn og gamle) og med 34 meter fra alteret til bageste bænk har naturligvis ikke kunnet fungere rimeligt. Indgangen i kirkens vestende har øget vanskeligheden, idet menigheden naturligt har taget plads i kirkens vestende. Menighed og præst har ganske bogstaveligt måttet råbe til hinanden.

Genåbningen af kirkens gamle våbenhus gav mulighed for ved en bom at afspærre kirkens tårnrum, så menigheden naturligt fandt plads i kirkens midterparti. Hermed er allerede en stor del af vanskelighederne overvundet.

Efter samråd med Nationalmuseet og de kirkelige myndigheder foretoges dog et yderligere skridt for at sikre kirkens funktionsduelighed: Efter fjernelse af 4 bænke i skibets østende opstilledes dér et ekstra alterbord: et 4 meter langt fyrretræsbord i stil med tidligere tiders folkebord. Da dette bord er helt uden altertavle eller anden »bagklædning«, hindrer det ikke udsyn til kirkens kor og højtalter. Knæfaldet er løse skamler, opstillet tæt op ad alter-

Det indre af Dråby kirke efter restaureringen. Poul Pedersen fot.

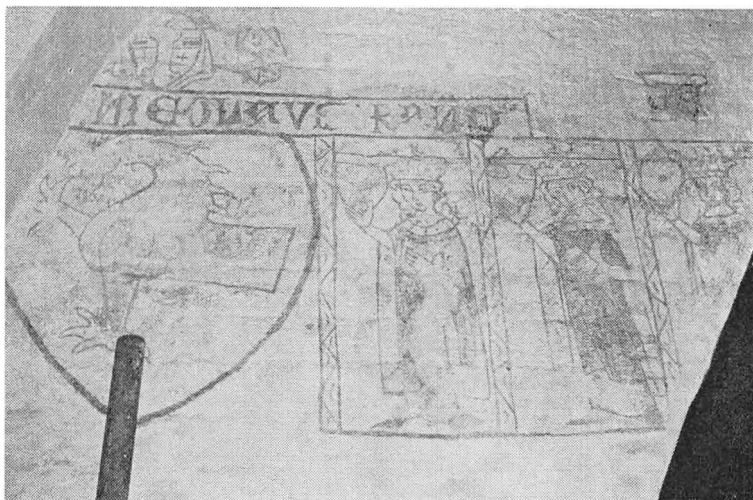
bordet. Såvel alterbord som knæfald er således løst inventar, der nårsomhelst kan bæres ud af kirken.

Samtidig er døbefonten med dens fontehimmel flyttet til arealet ved kirkens indgang.

Der er således i kraft af denne ommøblering foretaget en tredeling af Dråby kirkes, ikke definitiv, men ganske flexibel:

- a. *Tårnrummet*, afspærret ved bom. Fungerer nu som ekstra stolemåske, som kan tages i brug ved særlige lejligheder.
- b. *Skibet*, nu den egentlige kirke, med bænke, alter, prædikestol og døbefont.
- c. *Koret*, en mini-kirke, som anvendes ved mindre bryllupper, eller som ved særlige lejligheder tilkøbes skibet (og tårnrummet).

Det har efter kirkens genåbning vist sig at være en meget vellykket om-møblering. Nu endelig fungerer Dråby kirke som en hensigtsmæssig ramme om gudstjenester og kirkelige handlinger. Ommøbleringen har endda tilført kirken en virksom nutidighed midt i de historiske omgivelser.

Kalkmaleri på nordsiden af triumfvæggen. Emil Rasmussen fot.

Stærkt påkrævet istandsættelse

I øvrigt viste det sig, at kirkens almindelige tilstand var betragteligt ringere end antaget. Alt blev gennemgået: tårn, klokker, tag, hvælvinger, kalkmalerier, vinduer, døre, gulv, epitafier, bænke, degnestol, prædikestol, alter, døbefont, orgel, malerier osv. El-installation med moderne armaturer blev udført inde og ude. Der blev installeret oliefyret varmluftanlæg. Der installeredes høreanlæg, og der blev lagt hynder på bænkenene.

Af særlig interesse for dette skrifts læsere vil utvivlsomt de nye fund af kalkmalerier være.

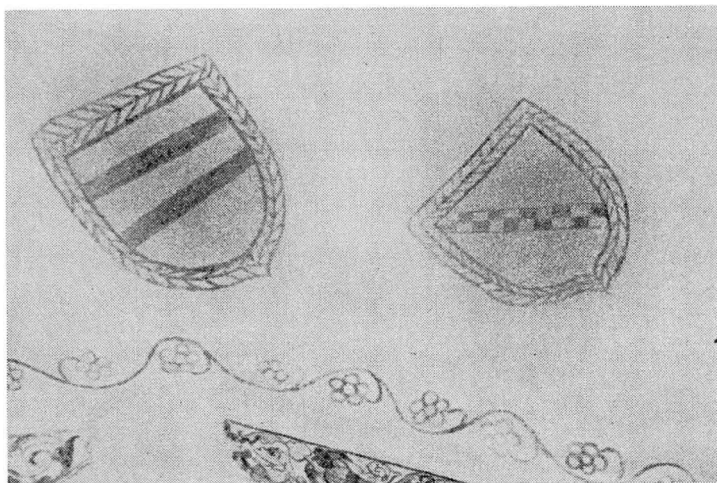
Prøveafbankninger af århundreders kalklag afslørede så store ødelæggelser i hvælvingsfagene, at der måtte tales om nedstyrtningsfare. Det blev således, for at kunne foretage en påkrævet istandsættelse af hvælvingerne, nødvendigt at foretage en almindelig afbankning.

Ved denne lejlighed dukkede forskellige kalkmalerier frem, som efterhånden restaureredes af konservator Olaf Hellvik.

Eftersom Dråby kirke af originale kalkmalerier tidligere kun kunne tegne sig for en bispehelgen (Skt. Nicolaus?) på korets nordvæg (datering o. 1400) samt en dekoration på triumfbuens sydside (o. 1500-1525), vil det af nedenstående liste fremgå, at Dråby kirke er blevet stærkt beriget ved nye fund:

1. På korets nordvæg, bag Falk Mogensen Gjøes stenepitafium, er fundet fragmenter af en pendant til den omtalte bispehelgen, måske en fremstilling af Skt. Christoforus. På grund af billedets fragmentagtige tilstand er — efter en konservering — stenepitafiet derfor genopstillet foran billedet. Datering: o. 1400.

2. Et rebus-agtigt sammenstykket kalkmaleri på triumfvæggens nordside, indeholdende bl.a. et skriftbånd, som forsøgsvis kan gengives: NICOLAVS? RAND? Måske fremstiller kalkmaleriet scener fra Nicolauslegenden. Datering: o. 1400.

De to våbenskjolde på skibets østlige hvælv. Emil Rasmussen fot.

3. Ribbedekorationer i kor og skib (datering: lidt før 1500).
4. To våbenskjolde på skibets østlige hvælv: Rosenkrantzernes våben samt et uidentificeret våben med to vandrette, røde bjælker.
5. Majestas-billede dateret o. 1500, på apsisvæggen. Grundet på stærk beskadigelse er billedet ikke restaureret, men overkalket.
6. Dekoration af korets hvælvingskapper: de 12 små profeter, omgivet af dekorativt rankeslyng. Samt familierne Gjões og Ulfstands våben. Datering: o. 1500—1525.
7. Ribbedekorationer i tårnrum og våbenhus, o. 1500—1525.
8. Draperiagtig bemaling: dekoration omkring epitafium på tårnrummets nordvæg, 1700-tallet.

Det historiske inventar

Det historiske inventars restaurering blev overladt til konservator Georg N. Kristiansen, Silkeborg, i samarbejde med snedkermester Kai Herbert Nielsen, Brabrand.

Kirkens altertavle (fra o. 1700) er ført omtrentlig tilbage til den oprindelige staffering. Prædikestolen (fra beg. af 1600-tallet) og degnestolen (o. 1500) er derimod malet i et med bænkeraderne, i en speciel brun farve, som sikrer kontinuitet med Dråby kirke før restaureringen. Herved er for prædikestolens vedkommende såvel 1600-tallets skriftornamentering som 1700-tallets billedornamentering bevaret for fremtiden.

Til det historiske inventar må også henregnes Peder Andersens epitafium fra 1679, som er restaureret af Georg N. Kristiansen. De benzonske gitterdøre

m.v. (fra o. 1730) ved kirkens udgang er, mens disse linjer skrives, endnu ikke færdigrestaurerede.

Døbefonten og Falk Mogensen Gjões stenepitafium er restaurerede af billedhuggeren Vitus Nielsen.

To uløste opgaver

Efter restaureringen står to store, uløste opgaver tilbage: restaurering af de benzonske stenepitafier samt anskaffelse af nyt orgel.

De benzonske stenepitafier (Hans Benzons, død 1704, og Christian Benzons, død 1730) udgøres af to itugåede stenplader samt et antal skulpturer udført af holstensk alabast. Det har under restaureringen ikke været muligt at finde disse stenepitafiers oprindelige sted i kirken. Tilmed er såvel stenplader som alabastskulpturer stærkt ødelagt. Det bliver således en bekostelig istandsættelse. Den er følgelig foreløbig udsat.

Kirkens orgel, en pneumatisk orgel fra 1911, er kassabelt. Men Dråby menighedsråd har gennem Det Danske Orgelselskab fået tilbudt Mariager kirkes gamle orgel til opstilling i Dråby kirke. Mariager kirkes orgel er bygget 1858 og et resultat af gammel, gedigen håndværkskunst. Det er et mekanisk orgel, bygget af orgelbygger P. F. Demant. Når dette orgel i løbet af 1971 opstilles i Dråby kirke, er et fint eksemplar af de romantiske orgler beveret for eftertiden.

Erik Agård.

JOHANNES GROSEN

Den 29. august 1971 døde den kendte landmand og organisationsmand, gård ejer Johannes Grosen, »Vestervang«, Skæring, 79 år gammel. Han var født den 15. marts 1892 i Skæring som yngste søn af gårdejer og sognerådsmedlem Hans Grosen, af den gamle Grosenslægt fra Egå, og hans hustru Birte Marie Andersen, der var fra Skæring. Faderen døde i 1922 og moderen i 1930.

Efter en praktisk uddannelse som landmand og ophold på Vallekilde Højskole, Ladelund Landbrugsskole og to gange på Askov Højskole, overtog Grosen i 1918 sin fødegård i Skæring. Den havde været i slægtens eje siden 1802, og før den tid havde familien været fæstere af gården. I dag drives den af Grosens yngste datter og svigersøn.

Samtidig med, at han overtog gården, giftede han sig med Gerda Bomholt, der er født i Lystrup 1898 som datter af N. Bomholt Andersen. Også hun stammer fra en af egnens kendte slægter. Ved dette ægteskab fandt det gamle ord om at lige børn leger bedst sin fulde bekræftelse.

Johannes Grosen var særdeles veludrustet til at tage sin livsopgave op. Arbejdet med landbruget og livet i hjemmet var hans solide ståsted og gode baggrund. Han var en mand med overblik og udstyret med en rolig og uhøjtidelig måde at tage livet på og en mand af faste og stærke meninger. Han var ikke altid lige let at bryde en lanse med. Men han havde viden og sans for humor og bar ikke nag. Ikke mærkeligt, at hans omgivelser hurtigt fik øje på ham. Johannes Grosen har haft mange tillidshverv, navnlig inden for landbruget. Han har været med i ledelsen — undertiden som formand — af Århusegnens Kvægavlsforening, Århus Amts Fællesledelse af Kvægavls- og

Kontrollforeninger, Århus Amts Landøkonomiske Selskab, Foreningen af Jyske Landboforeningers Regnskabsudvalg, Dansk Andels Gødningsforening og Det Danske Hedeselskab. Som organisationsmand var det navnlig kvæg- og svineavl, der havde hans interesse. Han gjorde således et stort pionerarbejde for insemineringen i Århus amt. Det var Grosen, der stod i spidsen for oprettelsen af tyrestationen i Skæring.

Også på andre områder har man haft bud efter Johannes Grosen. Han var med i ledelsen af Andelsbanken, Vejlbj Landbrugsskole, Århusegnens Hus-holdningsskole og Hjortshøj-Egå sogneråd. Og endelig må det ikke glemmes, at han har været med i bestyrelsen for Østjysk Hjemstavnsforening siden 1945, oven i købet som formand i de to perioder 1952-56 og 1963-67.

Det var selvfølgelig først og fremmest gården i Skæring, der havde hans interesse. Grosen var en dygtig og fremsynet landmand. »Vestervang« i Skæring var et mønsterlandbrug, hvor unge landmænd kunne lære noget. Han elskede sit arbejde, og han tog alle de skiftende forhold inden for landbruget med godt humør. Ikke mindst på det økonomiske område havde han særlig indsigt og interesse.

Grosen havde også åndelige og politiske interesser. Hele sit liv har han været tilknyttet den grundtvigske retning. Politisk var han en overgang en ivrig talsmand for Danmarks Retsforbund. Han var endog opstillet til folketinget.

Og så levede han et rigt og smukt liv sammen med sin hustru. De skabte i Skæring et godt hjem for deres 6 børn, og de delte ud af deres kræfter og viden til andre. De havde fælles interesser og fælles mål og trak på lige hammel.

Østjysk Hjemstavnsforening skylder Johannes Grosen tak for hans mange års arbejde for historie og hjemstavns og ikke mindst for hans formandskab i foreningen. Det var i sin egenskab af formand for Østjysk Hjemstavnsforening og som medlem af Andelsbankens ledelse, at Grosen tog initiativet til forhandlinger om oprettelse af et museum under Andelsbankens bygning på Skt. Clemens Torv i Århus. Dette museum, som drives af Forhistorisk Museum på Moesgård, har længe været en kendsgerning. Det kan passende fortsat stå som et synligt minde om en interesseret og fremsynet dansk landmand fra Århusegnen.

Age Bredsted.

NOGLE DØDSFALD I ØSTJYLLAND 1970

1. Den 25. januar døde professor *Torben Lund*, Skodsborg, 67 år gammel. Han var født i Århus som søn af lærer, senere seminarieforstander Ejnar Lund, tog studentereksamen fra Frederiksberg Gymnasium 1920 og juridisk embedseksamen 1926. 1927-38 var han sekretær i undervisningsministeriet og 1938-45 kontorchef og økonomiinspektør ved Nationalmuseet. Efter at have været konstitueret dommer i Østre Landsret 1945-47 og samtidig lektor ved Københavns Universitet blev han 1947 udnævnt til professor i retsvidenskab ved Århus Universitet og virkede her som en af studenter og kolleger lige afholdt lærer, indtil han ved udgangen af 1969 tog sin afsked. Knap en måned senere døde han under en faglig kongres i Paris. Torben Lund var en af Danmarks store jurister, og hans arbejde med ophavsretlige problemer har vundet international anerkendelse. Allerede 1933 udgav han en grundig kommentar til loven om forfatter- og kunstnerret. 1944 fulgte hans doktordisputats »Billedkunsten i retlig belysning« og i 1961 hans hovedværk »Ophavsretten«. Han var gennem adskillige år formand for Dansk Forening for Ophavsret, for Foreningen til Beskyttelse af Videnskabeligt Arbejde og for Danske Skribenters Fællesråd, og ved flere lejligheder repræsenterede han den danske regering i internationale konferencer om ophavsret. Blandt hans tillidshverv, der viser hans alsidige interesser, kan i øvrigt nævnes formandskabet for Den Jyske Operas Venner og medlemskabet af bestyrelsen for Gammel Estrup, Jyllands Herregårdsmuseum.

2. Den 1. februar døde fhv. sognepræst *Niels M. A. Krag*, Højbjerg, 80 år gammel. Han var født i Fårup, Randers amt, som søn af købmand Jens Andersen Krag, blev student fra Randers Statsskole 1907 og teologisk kandidat 1913. Efter 3 år som højskolelærer i Sorø og 2 år som hjælpepræst ved Søndre sogns kirke i Viborg blev han 1919 sognepræst i Jernved, Ribe amt, og herfra kom han 1923 til Hundslund, hvor han virkede som en meget afholdt præst til sin afsked i 1957. Han var formand for skolekommissionen, for Hundslund Sogns Sygeplejeforening og for Hads Herreds Sønderjyske Forening. Endvidere var han stærkt interesseret i egnens historie, og i Østjysk Hjemstavn offentliggjorde han i årene 1947-49 skildringer af Hundslund kirke, præstegård og præster efter reformationen.

3. Den 4. februar døde fhv. maskinfabrikant *Johannes Randsløv*, Skanderborg, 80 år gammel. Han var født på Tåning Østergård som søn af den kendte folkemindesamler, gårdejer og folketingsmand R. P. Randsløv, der igennem mange år leverede værdifulde bidrag til Østjysk Hjemstavn. Johs. Randsløv blev uddannet ved landbruget og yderligere ved højskoleophold og studierejser til Skotland og USA. 1913-18 var han forpagter af fødegården, hvorefter han et par år var ejer af Dyrbygård ved Randers. 1920 startede han i Tåning en maskinhandel, som han 1925 flyttede til Skanderborg, og fra 1938 begyndte han den fabrikation af landbrugsmaskiner og redskaber, der under navnet Johs. Randsløvs Maskinfabrik A/S er vokset til en meget betydelig

virksomhed. 1962 overdrog han ledelsen til sønnen Frode Randløv. Johs. Randløv var stærkt interesseret i plantningssagen. Han var forretningsfører for Det Danske Hedeselskabs lokalafdeling og i mange år formand for Skanderborg Plantningsforening. Endvidere havde han arvet faderens historiske interesser, og han var medlem af Østjysk Hjemstavnsforenings bestyrelse fra 1957 til sin død. I 1949 tog han initiativet til rejsning af mindestenen ved Fuldbro Mølle over træfningen den 16. juli 1849, og om denne begivenhed gav han en beretning i Østjysk Hjemstavn 1968.

4. Den 28. februar døde konsulent *Andreas M. Diederich*, Hasselager, 61 år gammel. Han var født i Ølgod som søn af gårdejer Konrad Diederich. Efter praktisk uddannelse ved landbruget og ophold på Rødding Højskole og Ladelund Landbrugsskole blev han landbrugskandidat 1937 og virkede derefter nogle år som konsulent i regnskabsføring ved Kolding Omegns Landboforening og konsulent i planteavl og regnskabsføring ved Nørre Rangstrup Herreds Landboforening. 1941 flyttede han til Århus som konsulent i planteavl og driftsøkonomi ved Århus Amts Landøkonomiske Selskab og redaktør af selskabets tidsskrift Østjysk Landbrug. 1950 købte han Hasselager Østergård, som han drev til sin død. Han gik med interesse op i egnens offentlige liv som medlem af Ormslev-Kolt sogneråd 1954-57, som formand for Hads-Ning herreders skatteråd og medlem af Århus amts skatteråd 1957-62. Han har også været medlem af bestyrelsen for De Forenede Mejerier og for Aarhus Amtstidende, af ungdomsskolenævnet for Århus amt og af bestyrelsen for Foreningen af Danske Landbrugskandidater, senere Dansk Agronomforening.

5. Den 19. juli døde flhv. overlærer *Ejnar Jørgensen*, Odder, 69 år gammel. Han var født i Bredsten som søn af møller Jørgen Jørgensen. Efter lærereksamen fra Haslev Seminarium 1926 og organistuddannelse ved Århus Musikonservatorium virkede han et par år som højskolelærer i Hoptrup og andenlærer i Darum. 1930 blev han ansat som førstelærer ved Balle skole, og her forblev han til skolens nedlæggelse 1956. Derefter var han overlærer ved Skovbakkeskolen i Odder til sin afsked i 1967. Ejnar Jørgensen var en afholdt lærer, der særlig forstod at fængsle børnene ved sin historieundervisning, som han gjorde levende ved fortælling om hjemegnen i gamle dage. Lokalhistorie var hans store interesse, og han offentliggjorde i årenes løb mange artikler, ikke mindst i Østjysk Hjemstavn, om Hads herred i fortiden, byggende dels på arkivstudier, dels på gamle folks fortællinger. Et af de interessanteste bidrag omhandler hans forgænger i Balle skole Lars Nielsen, landsbylæreren, der blev komponist (1965). Efter sin afsked fra skolen samlede han de fleste af sine studier i bogen »Træk af slægters spor i Odder sogn« (1968).

6. Den 3. august døde stadsdyrlæge *Svend O. Koch*, Århus, 68 år gammel. Han var født i Silkeborg som søn af stadsdyrlæge Th. Koch. Efter studentereksamen fra Th. Langs Skole 1920 og dyrlægeeksamen 1926 uddannede han sig yderligere ved kursus i kød- og mælkekontrol, bakteriologi og patologisk anatomi samt ved studierejser i England, Tyskland, Sverige, Norge og Holland. 1927-33 arbejdede han som assistent hos faderen, og 1933-36 var han overdyrlæge ved Silkeborg Andelssvineslagteri. 1936 flyttede han til Århus som forstander for Århus Sundhedskommissions laboratorium og overdyrlæge

ved mælkekontrollen. Endelig blev han 1940 ansat som stadsdyrlæge og vandt i denne stilling stor anerkendelse ved sit arbejde for byens sundhedstilstand. Som veterinær har Svend O. Koch haft betydning også uden for landets grænser. Han var bl. a. formand for Den Danske Dyrlægeforening og præsident for det internationale mælkeforbunds kommission for hygiejnisk mælkeproduktion.

7. Den 20. august døde fhv. politimester *Einar Høeck*, Risskov, 78 år gammel. Han var grossererensøn fra København, blev student fra Metropolitanskolen 1909 og juridisk kandidat 1914. 1916 blev han byfogedfuldmægtig i Fredericia, men forflyttedes allerede året efter til Århus, hvor han 1919 blev auditor i hæren og 1920 tillige politifuldmægtig. 1931 udnævntes han til politimester i Århus købstad, og dette embede beklædte han i 30 år, til han tog sin afsked i 1961. Som leder af politiet i landets næststørste by vandt han almindelig anerkendelse for sin evne til at skabe et godt forhold mellem politi og befolkning. Under krigen havde han den ret umulige opgave at samarbejde med besættelsesmagten. Han blev arresteret og sad i fængsel under aktionen mod det danske politi 19. september 1944. Senere blev han løsladt med forbud mod at vise sig vest for Storebælt. 5. maj 1945 vendte han tilbage til sit embede og var 1945-46 tillige politikommandør for Midtjylland. 1948-55 var han formand for Foreningen af Politimestre i Danmark. Endvidere var han medlem af Civilforsvarsrådet og Retsplejeudvalget samt formand for tilsynsrådet med Spare- og Lånekassen i Århus. Høeck havde som ung vist sine kunstneriske evner ved at overføre tegneserien Knold og Tot til danske ugeblade. Også som juridisk og historisk forfatter gjorde han sig gældende. Man kan fremhæve hans bidrag til bogen »Århus under besættelsen« (1945) og hans selvbiografiske skildringer i »Ung i Århus« (1964) og i Århus Stifts Årbøger 1965 og 1966.

8. Den 25. september døde konsulent *Svend Aage Maarssø*, Århus, 69 år gammel. Han var født i Ask som søn af højskoleforstander J. C. Christensen Maarssø. Efter eksamen som landbrugskandidat 1923 arbejdede han i 7 år som lærer ved faderens højskole og leder af skolens landbrug, derefter i 5 år som lærer ved Vejlbj Landbrugsskole. 1933 afløste han forstander N. Toftegaard Madsen som konsulent i husdyrbrug ved Århus amts fællesledelse af kvægavls- og kontrolforeninger. Fra 1938 virkede han som sekretær for De Samvirkende Kvægavlsforeninger med kunstig sædoverføring, og 1947 blev han ansat som foreningernes konsulent. Inden for sit særlige felt, inseminationen, har Maarssø været en pioner, og hans foredrag og beretninger har haft landsomfattende betydning.

9. Den 26. oktober døde fhv. veterinærinspektør *Svend Thorbjørnsen*, Århus, 74 år gammel. Han var født i Helsingør som søn af skoledirektør Johs. Thorbjørnsen. 1921 tog han dyrlægeeksamen og var derefter i en årrække knyttet til Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskoles patologisk-anatomiske og hygiejnisk-bakteriologiske laboratorier og Statens Veterinære Serumlaboratorium. 1925 blev han veterinærfuldmægtig ved Statskødkontrollen, og 1930 udnævntes han til veterinærinspektør, først for hele Nørrejylland, fra 1944 for 4. kødkontrol-distrikt, omfattende Århus, Skanderborg, Vejle, Ribe og Ring-

købing amter. Dette embede beklædte han, til han i 1966 tog sin afsked. Han var anset som en dygtig embedsmand og en god forhandler, og adskillige reformer er blevet gennemført under hans medvirken, bl. a. loven om tvungen bedøvelse af slagtedyr 1954.

10. Den 2. november døde fhv. sognepræst *C. E. T. Engsig-Karup*, Skanderborg, 83 år gammel. Han var født i Assens som søn af redaktør A. C. F. Engsig-Karup, blev student fra Sorø Akademi 1905 og teologisk kandidat 1912. Efter nogle år som KFUM-sekretær i Randers og adjunkt, senere lektor ved Haslev Gymnasium blev han sognepræst i Marstal 1927 og endelig 1932 ved Vor Frelseres kirke i Horsens, hvor han fortsatte til sin afsked i 1956. Samtidig virkede han som religionslærer ved Horsens Statsskole, og 1937 udgav han »Salmerne«, en samling kommentarer til Davids salmer. Af hans tillidshverv kan nævnes, at han har været formand for Dansk Sømandskirke og for Diakonhøjskolen i Århus samt medlem af bestyrelsen for Stefanshjemmet i samme by. Efter sin afsked boede han i Skanderborg, hvor han fra 1958 var formand i den komité, der arbejdede for rejsningen af Svend Lindharts rytterstatue »Dronning Dagsmars dreng«. Få måneder før sin død talte han ved statuens afsløring 15. juni 1970.

11. Den 7. december døde fhv. konsulent *Aage Christensen*, Risskov, 73 år gammel. Han var født i Njær, Haurum sogn, som søn af præstegårdsforpagter Poul Christensen. Efter realeksamen og ophold på Vallekilde og Askov højskoler blev han landbrugskandidat 1921, hvorefter han gennemgik specialkursus i plantefysiologi og plantepatologi. Et års tid arbejdede han som assistent ved Statsfrøkontrollen og Statens Planteavlslaboratorium. 1924-30 virkede han som lærer, først ved Høng Højskole, derefter ved Ankerhus Husholdningsseminarium og endelig ved Kærehave Landbrugsskole. 1930 blev han ansat som konsulent i Danmarks Fjerkræavlerforening, og siden var det særlig hønseavl, der lagde beslag på hans betydelige arbejdskraft. 1938-50 var han rådgiver for Jysk Andels Foderstofforretning og 1950-61 konsulent ved Fællesudvalget for Fjerkræavl i Skanderborg, Århus og Randers Amter. Denne tidligere forsømte side af landbruget oplevede i 1930'erne og 40'erne en kraftig udvikling, hvortil Aage Christensen har ydet sit store bidrag.

12. Den 10. december døde fhv. dommer *C. A. Fabritius de Tengnagel*, Risskov, 85 år gammel. Han var født på Rugballegård ved Vejle som søn af Harald Fabritius de Tengnagel, blev student fra Frederiksborg Statsskole 1903 og juridisk kandidat 1909. Efter et par år som sagførerfuldmægtig i København blev han by- og herredsfuldmægtig (fra 1919 dommerfuldmægtig) i Sakskøbing. 1927 forflyttedes han til Kerteminde, og 1932 blev han dommer i Løgstør købstad og Årlev-Slet herreder med Nibe købstad og Hornum herred. Endelig udnævntes han 1941 til dommer i Ning og Hasle m. fl. herreder, og dette embede beklædte han til sin afsked i 1955. Han var en anset jurist, måske bedst kendt for sit arbejde med naturfredningssagen. 1949-57 var han formand for fredningsnævnet og 1949-55 formand for landvæsenskommissionen i Århus amt.

K. E.

PERSONREGISTER

- Achen, E., arkitekt, 121.
 Albeck, Karl, læge, Skanderborg, 100.
 Ammundsen, John, provst, Silkeborg, 14.
 Andersen, Birte Marie, gift med Hans Gro-
 sen, 148.
 Andersen, Hans, hospitalsforst., Randers, 116
 Andersen, Hansine Marie, datter af Anders
 Hansen Gjesing, 136.
 Andersen, Jens, fæstebonde, Vinterslev, 103.
 Andersen, Jens, lærer, Skellerup-Nygårde,
 52.
 Andersen, Laurids, Alling, 36.
 Andersen, Maren, Tebstrup, 101.
 Andersen, Niels, Damhuset, Kollerup, 117—18.
 Andersen, Niels, fæstebonde, Selling, 103.
 Andersen, Niels, fæstebonde, Vinterslev, 103.
 Andersen, Peder, Flensted, 26.
 Andersen, Peder, forp., Lyngsbækgård, 147.
 Andersen, Poul, Skannerup, 31.
 Andersen, Rasmus Peter, statshusmand, 126.
 Andersen, S., lærer, Sorring, 52, 62.
 Bagge, Christen Sørensen, provst, Tved, 114.
 Bagge, Karen, datter af Christen Sørensen
 Bagge, 114.
 Bagger, Chr. K., sognepræst, Linå, 50—51.
 Bagger, Ludvig H., provst, Linå, 39, 50.
 Balle, Christen Rasmussen, Tulstrup, 33, 35.
 Balle, Jens Erik, gårdejer, Tulstrup, 142.
 Balle, Rasmus Rasmussen, herredsfoged,
 Sandby, 33.
 Balle Nielsen, Alexander, statshusmand,
 126, 128—31.
 Barfoed, H. P., seminarieforst., Lyngby, 73.
 Basse, Maren, gift med Jens Lassen, Teb-
 strup, 84—87, 90—93, 96—102.
 Basse, Rasmus Jensen, gårdejer, Blegind, 90.
 Bay, Anders Carlsen, birkedommer, 111—13.
 Beck, Vilhelm, sognepræst, Ørum, 79—81.
 Benzon, Christian, godsejer, Skærsø, 143, 148.
 Benzon, Hans, godsejer, Skærsø, 148.
 Berg, Adolphine Ane Kirstine, gift med
 Anders Hansen Gjesing, 136—37.
 Berg, Bernhard Conrad, tjener, Odense, 136.
 Beringskjold, Magnus, godsejer, 45.
 Bertelsen, Jens, Tulstrup, 33.
 Binzer, F. E., spr., Dallerup, 46, 53—54, 70.
 Birch, Andreas, biskop, 50.
 Blach, Jørgen, husmand, Vinterslev, 114.
 Blach, Mette, g.m. Christian Lihme, 114—15.
 Boeck, Christoffer, spr., forfatter, 134.
 Bomholt, Gerda, g.m. Johs. Grosen, 148—49.
 Bomholt Andersen, N., gdr., Lystrup, 148.
 Bondgaard, Søren, fæsteb., Hadbjerg, 104.
 Brammer, G. P., biskop, 46, 52, 91, 93.
 Brandt, Marie, g.m. Hans Tørsleff, 119—20.
 Brandt, Marie, gift med Hans Tørsleff,
 119—20.
 Brandt, Theodora Severine, gift med Anders
 Christian Tørsleff, 120.
 Branth, J. S. D., sognepræst, Ovsted, 101—02.
 Bredgaard, Karoline, gift med Mads Bred-
 gaard, 126.
 Bredgaard, Mads, statshusmand, 126.
 Bredgaard, Søren, fæstebonde, Hadbjerg, 104.
 Brock, Niels, købmand, Randers, 106.
 Bruun, J., seminarieelev, 75, 78—80, 82.
 Budtz, Chr. L., sognepræst, Ødum, 116.
 Bülow, F., general, 57, 59.
 Bødker, Jacob, Århus, 35.
 Carøe, J. F., borgmester, Randers, 106.
 Christensdatter, Bodil, gift med Jens Lassen,
 38—39, 42—44.
 Christensdatter, Else, gift med Christen
 Mogensen, 31.
 Christensdatter, Tyra, Røgen, 36.
 Christensen, J. C., minister, 13—14.
 Christensen, Jens, Flensted, 32.
 Christensen, Peder, Skannerup, 35.
 Christensen, Poul, præstegårdsforp., 153.
 Christensen, Rasmus, Hårup, 27.
 Christensen, Rasmus, Skannerup, 31—32.
 Christensen, Aage, konsulent, Risskov, 153.
 Clausen, Johannes, sognepræst, Ryslinge, 80.
 Clemensen, Clemen, forv., Skanderborg, 28.
 Dahl, Anders Kristian Sørensen, statshus-
 mand, 126, 129.
 Dahl, Fr., møllejer, Århus, 111.
 Dahl, Johs., overkrigskommissær, 111, 113.
 Dahl, T. Chr., stiftamtmand, 111.
 Danner, Louise, grevinde, 78.
 Degn, Aksel, statshusmand, 126.
 Degn, Signe, gift med Aksel Degn, 126.
 Deichmann, K. S., provst, Dallerup, 54.
 Deiret, Bodil, gift med Fr. Dahl, 111.
 Demant, P. F., orgelbygger, 148.
 Desmercières, J. H., gehejmekonf.råd, 105.
 Dideriksen, Rasmus, fæstebonde, Hinge, 103.
 Diederich, A. M., konsulent, Hasselager, 151.
 Diederich, Konrad, gårdejer, Ølgod, 151.
 Dyhr, Peter, vognmand, Skanderborg, 93.
 Edsberg, J. F. V., sognepræst, Hornslet, 136.
 Egeberg, Edv., forfatter, 69.
 Egeberg, N., lærer, Linå, 52.
 Enemark, Sine, Blegind, 98.
 Engsig-Karup, A. C. F., redaktør, Assens, 153.
 Engsig-Karup, C. E. T., spr., Horsens, 153.

- Erichsdatter, Karen, gift med Jens Bertelsen, 33, 35.
 Erichsen, Jørgen, Vadsted, 33.
 Exner, Inger, arkitekt, 143.
 Exner, Johannes, arkitekt, 143.
 Fabritius de Tengnagel, C. A., dommer, 153.
 Fabritius de Tengnagel, Harald, propr., 153.
 Fischer, Chr., proprietær, Silkeborg, 32—33.
 Fleischer, Frederik D. S., kmd., Århus, 40.
 Flemming, Th., billetkasserer, Århus, 67.
 Fogh, Kirstine, gift med Johannes Dahl, 111.
 Frandsen, Hanne, g.m. Johs. Frandsen, 126.
 Frandsen, Johannes, statshusmand, 126.
 Friis, Christian, greve, 103, 105.
 Friis, Christine, g.m. Erh. Wedel-Friis, 105.
 Friis, Elisabeth Sophie, gift med J. H. Desnercières, 105.
 Friis, Mogens, greve, 123.
 Frijs, J. C. C. Krag-Juel-Vind, lensgreve, 44, 47, 63, 66, 127.
 Frijs, Mogens, lensgreve, 123.
 Geertsen, Geert, Kollerup Mølle, 105.
 Gjesing, Anders Hansen, gårdmand, Ulstrup, 135—36.
 Gjesing, Ane Cathrine, datter af Hans Chr. Gjesing, 135—36.
 Gjesing, Hans Chr., klejnsmed, 135—36.
 Gjesing, Niels Hansen, søn af Hans Chr. Gjesing, 135—37.
 Gjøe, Falk Mogensen, Skærso, 146, 148.
 Gjørup, Niels, statshusmand, 126, 131.
 Godsk, Laura, gift med Anders Kristian Sørensen Dahl, 126.
 Gram, Sophie Magdalene, gift med Jens Krag Juel Vind, 105.
 Gravesen, Anna, gift med Kr. Gravesen, 126.
 Gravesen, Kristen, statshusmand, 126.
 Gregersen, Niels, delefoged, Gjern, 26—27, 29, 31—32, 35.
 Grosen, Hans, gårdejer, Skæring, 148.
 Grosen, Johannes, gårdejer, Skæring, 148—49.
 Grunnet, N. P., frimønsterspræst, 87.
 Grønning, Niels, lærer, Funder, 87.
 Gyldenstjerne, Ebbe, stiftamtmand, 37.
 Hald, Andreas, sognepræst, Alling, senere Ovsted, 41.
 Hald, D. C., prokurator, Århus, 112.
 Hammel, Michel Pedersen, Ellerp, 29.
 Hansen, Andreas, statshusmand, 126.
 Hansen, Finn, lærer, Tulstrup, 138.
 Hansen, Hans Chr., agent, Randers, 105—10.
 Hansen, Jens, gårdmand, Hornslet, 136.
 Hansen, Laura, g.m. Andr. Hansen, 126.
 Hansen, Rasmus, fæstebonde, Tåstrup, 104.
 Hansen, Rasmus, købmand, Randers, 106.
 Haurum, Peder Christensen, Toustrup, 59.
 Haurum, Søren Christensen, Toustrup, 59.
 Hedegaard, Anton, statshusmand, 127.
 Hedegaard, Kirstine, g.m. A. Hedegaard, 127.
 Hellner, Charlotte Helene Amalie, gift med Anders Sielle, 111, 116.
 Hellvik, Olaf, konservator, 146.
 Hobolt, Lars, læge, Østbirk, 100—01.
 Hoeck, Einar, politimester, 152.
 Holdgaard, Jens, husmandsfører, 126.
 Hollesen, Christian, godsejer, Kollerup, 105, 110—11, 116—18, 120.
 Holst, Erik, kapellan, Lyngby, 79—80.
 Hornemann, F. E., godsforv., Silkeborg, 52.
 Hostrup, C., digter, præst, 53, 70, 82.
 Hougaard, Chr., fæstebonde, Hadbjerg, 104.
 Hougaard, Kristen, fæsteb., Hadbjerg, 104.
 Hviid, Andreas, forpagter, Kollerup, 121.
 Hviid, Mathias Juul, godsejer, Kollerup, 121—22.
 Hviid, Peter Andreas Fabricius, adoptiv søn af M. J. Hviid, 121.
 Høgg, Anders, Laven, 27.
 Højer, Sigvardus, seminarielærer, Lyngby, 72, 78, 80—82.
 Illeris, Niels, gymnastikinspektør, 94.
 Ilsø, Rasmus Andersen, statshusmand, 127.
 Ilsø, Sofie, gift med Rasmus A. Ilsø, 127.
 Jacobsdatter, Sidsel, g.m. Jens Hansen, 136.
 Jacobsen, Hendrich, Røgen, 36.
 Jensdatter, Alvine, Tulstrup, 33.
 Jensdatter, Anne, Tulstrup, 33.
 Jensdatter, Dorte, gift med Jens Sørensen Klemp, 29—30.
 Jensdatter, Inger, gift med Las Lassen, 44, 54.
 Jensdatter, Mette, Tulstrup, 33.
 Jensen, Anius, statshusmand, 126, 132—33.
 Jensen, Bertel, Tulstrup, 33.
 Jensen, Bolette, lærerinde, Silkeborg, 25.
 Jensen, Ejnar Erhardt, statshusmand, 126.
 Jensen, Erich, Tulstrup, 33.
 Jensen, Frands, fæstebonde, Tåstrup, 104.
 Jensen, J. C., lærer, Mammen, 69.
 Jensen, Jens, Bundgården, Toustrup, 45—46.
 Jensen, Jens, fæstebonde, Selling, 103.
 Jensen, Jens, gårdejer, Toustrup, 54, 88.
 Jensen, Jens Anton, statshusmand, 127.
 Jensen, Johanne, g.m. Stoffer Jensen, 126.
 Jensen, Morten, Linå, 33.
 Jensen, Ole, gårdejer, Toustrup, 65, 84.
 Jensen, Peter, Røgen, 28—30.
 Jensen, Rasmus, fæstebonde, Vinterslev, 103.
 Jensen, Rasmus, Jaungyde, 33, 35.
 Jensen, Seger, Tulstrup, 33.
 Jensen, Seyer, Røgen, 28—30.
 Jensen, Stoffer, statshusmand, 126.
 Jensen, Søren, fæstebonde, Selling, 104.
 Jensen, Søren, Lyngby, 27.
 Jensen, Villads, husmand, Selling, 104.
 Jensen (Raa), Niels, pottem., Toustrup, 59.
 Jensen-Toustrup, Niels, politiker, 59, 65—66.
 Jepsen, Mathis, kræmmer, Ribe, 27—28.
 Jespersen, Jens, Lyngby, 36.
 Jespersen, Rasmus, Dallerup, 29.
 Jespersen, Valdemar, forp., Frijsendal, 132.
 Jørgensen, Ejnar, overlærer, Odder, 151.
 Jørgensen, Jørgen, møller, Bredsten, 151.

- Kanne, Anders, Toustrup, 72.
 Kier, Niels, husmand, Selling, 104.
 Kjær, Søren, fæstebonde, Selling, 104.
 Klemp, Jens Sørensen, spr., Røgen, 28—30.
 Knudsen, Jon, delefoged, Toustrup, 26—28, 31—32, 35.
 Koch, Jens, husmand, Selling, 104.
 Koch, Svend O., stadsdyrlæge, Århus, 151—52.
 Koch, Th., stadsdyrlæge, Silkeborg, 151.
 Kolind, Niels, seminariebetjent, Lyngby, 79.
 Krag, Jens Andersen, købmand, Fårup, 150.
 Krag, Niels M. A., spr., Hundslund, 150.
 Kragh, Truels L., lærer, Hørning, 91.
 Krarup, N. B., landøkonom, 123.
 Kristensen, Kristen, fæsteb., Vinterslev, 103.
 Kristensen, Mogens, fæstebonde, Selling, 104.
 Kristiansen, Georg N., konservator, 147.
 Kristoffersen, Søren, fæstebonde, Selling, 103.
 Kruse, Petrus, provst, Randers, 116.
 Kaae, Michel, møller, Grå Mølle, 114.
 Lang, Theodora, rektor, 7, 10, 17—18.
 Langhoff, E., seminarieførstander, Lyngby, 72, 76, 79—81.
 Lassen, Ester, datter af Jens Lassen, Tebstrup, 100.
 Lassen, Frans, Holmstol, 27.
 Lassen, Ingvar, søn af Jens Lassen, Tebstrup, 98—99.
 Lassen, Jens, lærer, Tebstrup, 46, 70—102.
 Lassen, Jens, lærer, Toustrup, 38—39, 41—44.
 Lassen, Karl, søn af J. Lassen, Tebstrup, 100.
 Lassen, Las, lærer, Toustrup, 38—70, 72—73, 78, 84—86.
 Lassen, N., lærer, Skørring, 41.
 Lassen, Niels Oskar, lærer, Røgen, 46.
 Lassen, Rasmus, købmand, Århus, 44, 84.
 Lauridsen, Hendrich, herredsfoged, Kalbygård, 26, 33.
 Lauridsen, Laurids, Farre, 27.
 Laursen, Jens, sergent, 58, 66.
 Laursen, Jens Nielsen, hmd., Hadsbjerg, 118.
 Laursen, Marius, statshusmand, 126.
 Laursen, Petra, g.m. Marius Laursen, 126.
 Lihme, Bagge, forligskommissær, Århus, 111, 113—17.
 Lihme, Christian, forpagter, Kollerup, 114—17.
 Lihme, Christian Pedersen, degn, Tved, 114.
 Lihme, Mette Christine, datter af Christian Lihme, 114—16.
 Lindhart, Svend, billedhugger, 153.
 Lorenzen, Ingeborg Marie, gift med Mathias Juul Hviid, 121—22.
 Lund, Ejnar, seminarieførstander, 150.
 Lund, Torben, professor, 150.
 Lundgaard, Jens, husmand, 126.
 Lyche, Anne, Søbygård, 32.
 Madsen, Agnes, g.m. Jens Lundgaard, 126.
 Madsen, Niels, Tulstrup, 35.
 Madsen, Peder, Galten, 26.
 Mark, Harald, godsejer, Kollerup, 121—22.
 Mathiassen, Anders, læge, Horsens, 99.
 Mejlbye, Peder, husmand, Vinterslev, 118.
 Michelsen, Peder, Røgen, 28.
 Michelsen, Søren, Røgen, 36.
 Mogensen, Christen, Skannerup, 31.
 Mogensen, Jens, fæstebonde, Hadsbjerg, 104.
 Mogensen, Niels, fæstebonde, Vinterslev, 103.
 Mogensen, Søren, fæstebonde, Hadsbjerg, 104.
 Mortensen, Kirstine, gift med Niels Mortensen, 127.
 Mortensen, Niels, fæstebonde, Selling, 104.
 Mortensen, Niels, statshusmand, 127.
 Mortensen, Søren, husmand, Selling, 104.
 Møller, Børge, lærer, Silkeborg, 52.
 Møller, Ole, fæstebonde, Vinterslev, 103.
 Mønster, P. H., biskop, 50.
 Maarssø, J. C. Christensen, højskoleforstander, 152.
 Maarssø, Svend Aage, konsulent, 152.
 Nannestad, Nikolaj, læge, Hovedgård, 101.
 Neckelmann, F. G., seminarie., Lyngby, 80.
 Nielsdatter, Ane Marie, gift med Hans Chr. Gjesing, 135—37.
 Nielsdatter, Grete, Jaungyde, 35.
 Nielsdatter, Kirsten, gift med Rasmus Nielsen, 36—37.
 Nielsen, Albert, læge, Skanderborg, 101.
 Nielsen, Ane Marie, gift med Alexander Balle Nielsen, 126.
 Nielsen, Frands, tingskriver, Storring, 26.
 Nielsen, Frederik, seminarieførstander, 73.
 Nielsen, Gregers, Flensted, 45.
 Nielsen, Jens, Bundgården, Toustrup, 45.
 Nielsen, Jens, fæstebonde, Selling, 103.
 Nielsen, Jens, Tørring, 36.
 Nielsen, Kai Herbert, snedker, 147.
 Nielsen, Kirstine, g.m. Marinus Nielsen, 126.
 Nielsen, Lars, lærer, Balle, 151.
 Nielsen, Laura, g.m. Jens Kr. Sørensen, 126.
 Nielsen, Laurids, Tulstrup, 33.
 Nielsen, Marinus, statshusmand, 126.
 Nielsen, Mogens, Farre, 29.
 Nielsen, Mogens, gdr., Vinterslev, 107—08.
 Nielsen, Morten, fæstebonde, Tåstrup, 104.
 Nielsen, Rasmus, Farre, 36—37.
 Nielsen, Rasmus, Ougård, Låsby, 35.
 Nielsen, Søren, Røgen, 28—30.
 Nielsen, Tames, Røgen, 36.
 Nielsen, Vitus, billedhugger, 148.
 Nielsen, Vogens, fæstebonde, Tåstrup, 104.
 Nielsen (Sømand), Niels, Foldby, 128.
 Norn, Otto, professor, 143.
 Nyrop, J. L., operasanger, 87.
 Nørsgaard, Sofie Birgitte, gift med Anius Jensen, 126, 133.
 Olesen, Søren, fæstebonde, Selling, 103.
 Olsen, Baltazar, gårdejer, Blegind, 90, 97—98.
 Olufsdatter, Bente, Tulstrup, 35.
 Olufsen, Anders, Vissing, 37.
 Olufsen, Jesper, Borum, 32.
 Ottesen, Jakob, entreprenør, Hårup, 142.

- Overgaard, Jens Nielsen, gdr., Toustrup, 59.
 Paludan-Müller, Jens, biskop, 42, 44, 50—51.
 Pedersdatter, Anna, Låsby, 27.
 Pedersdatter, Anna, gift med Niels Rasmus-
 sen, 29—30.
 Pedersen, Jesper, Oustrup, 32.
 Pedersen, Kristen, statshusmand, 126.
 Pedersen, Mikkel, fæsteb., Selling, 103, 109.
 Pedersen, Niels, fæstebonde, Tåstrup, 104.
 Pedersen, Nielsine, g.m. Kr. Pedersen, 126.
 Pedersen, Peder, fæstebonde, Selling, 103.
 Pedersen, Petra, g.m. Thorvald Pedersen, 126.
 Pedersen, Rasmus, Farre, 27—28.
 Pedersen, Rasmus, Lyngby, 27.
 Pedersen, Thomas, husmand, Hadsbjerg, 118.
 Pedersen, Thorvald, husmand, 126.
 Petersen, Erik, seminarieelev, 82.
 Plesner, Chr. seminarieførstander, 41—42.
 Plesner, J. H., seminarieelev, 75.
 Pleth, J. P. J., seminarieelev, 78.
 Pogwisch, Otto, generalrigskommissær, 27.
 Pollen, Tena, gift med Niels Gjörup, 126.
 Pontoppidan, O., pastor vic., Linå, 53, 70—71.
 Post, Peder, fæstebonde, Vinterslev, 103.
 Rafn, Caspar Conrad, herredsskriver, 112—13.
 Rahbek, Mathias, sognepræst, Linå, 51—52.
 Ramsing, J. C. R., provst, Harlev, 41, 51.
 Randløv, Frode, maskinfabrikant, 151.
 Randløv, Johannes, maskinfabrikant, 150—51.
 Randløv, R. P., folketingsmand, 150.
 Rans, Hans Pedersen, hmd., Hadsbjerg, 118.
 Rasmusdatter, Kirsten, Skannerup, 31.
 Rasmusdatter, Maren, Farre, 27—28.
 Rasmusdatter, Maren, Sorring, 27.
 Rasmusdatter, Ælle, Have, 31.
 Rasmussen, Enevold, Bomholt, 27.
 Rasmussen, Erich, Tulstrup, 35.
 Rasmussen, Jens, Skannerup, 27.
 Rasmussen, Niels, Røgen, 28—30.
 Rasmussen, Niels, Skannerup, 27.
 Rasmussen, Peder, Røgen, 29, 36.
 Rasmussen, Rasmus, Skovgårds mølle, 26.
 Reventlow, H., seminarieelev, 83.
 Ring, Chr. H. lærer, Røgen, 56.
 Rosborg, Anna Margrethe, gift med Anders
 Tørsleff, 118.
 Rosen, Abalone, gift med Alfred Rosen, 126.
 Rosen, Alfred, statshusmand, 126.
 Rutsou, N., sognepræst, Linå, 52.
 Rye, Olaf, general, 55—57, 66.
 Selchau, Gerda, gift med Harald Mark, 121.
 Sevel, F. J., provst, Fruering, 54, 88, 92.
 Siegumfeldt, M. A., seminarielærer, 81.
 Sielle, Anders, forpagter, Kollerup, 105, 108—
 11, 113—14, 116.
 Sielle, Christine Sophie, gift med Bagge
 Lihme, 111, 114—16.
 Simonsen, Anders, fæsteb., Hadsbjerg, 116.
 Simonsen, L. Kongslev, kapellan, Linå,
 52—53.
 Skou, J. C. C., provst, Skanderborg, 54.
 Smed, Jens, fæstebonde, Vinterslev, 103.
 Spejtrup, Christoffer, skovrider, Rye, 29.
 Stilling, Lars, møller, Toustrup, 55—56, 59.
 Stær, Jens Pedersen, gårdejer, Selling, 106.
 Svejstrup, Hans, husmand, Venge, 92.
 Sørensdatter, Karen, gift med Baltazar
 Olsen, 90.
 Sørensdatter, Kirsten, Sorring, 27.
 Sørensdatter, Mette, gift med Rasmus Chri-
 stiansen, 27.
 Sørensen, Erik, fæstebonde, Selling, 104.
 Sørensen, Jens, husmand, Selling, 104.
 Sørensen, Jens Kr., statshusmand, 126.
 Sørensen, Joh. P., opfinder, 96.
 Sørensen, Kristen, fæstebonde, Tåstrup, 104.
 Sørensen, Niels, fæstebonde, Vinterslev, 103.
 Sørensen, Søren, Tåbæk Mølle, 104.
 Sørensen, Vogens, fæstebonde, Tåstrup, 104.
 Saabye, Niels, godsforvalter, 104.
 Tang Kristensen, Evald, folkemindesamler,
 75, 96.
 Teilmann, J., provst, Skanderborg, 44, 51.
 Terkelsen, Anders, husmand, Låsby, 36.
 Terkelsen, Mikkel, fæstebonde, Hadsbjerg, 104.
 Terkildsen, Karen, Toustrup, 66.
 Therkildsen, Mikkel, fæsteb., Hadsbjerg, 104.
 Thomsen, Niels, fæstebonde, Vinterslev, 103.
 Thorbjørnsen, Johs., skoledirektør, 152.
 Thorbjørnsen, Svend, veterinærinsp., 152—53.
 Thoresen, C. Chr., seminariel., Lyngby, 31.
 Thorsen, Christen, gårdejer, Blegind, 45.
 Toftgaard Madsen, N., forstander, Vejlbj
 Landbrugsskole, 152.
 Tornekrans, Erik Nielsen, r., Kollerup, 105.
 Tvilling, Chr. Christensen, husmand, Vinter-
 slev 118.
 Tørsleff, Anders, forpagter, Faurskov, 118.
 Tørsleff, Anders Christian, godsejer, Koller-
 rup, 119—21.
 Tørsleff, Hans, prokurator, 115—16, 118—20.
 Tørsleff, Valdemar, købmand, Århus, 119—21.
 Wedege, Anna Cathrine, gift med Hans Chr.
 Hansen, 106.
 Wedel-Friis, Erhard, lensgreve, 105.
 Wenzel, David, sognepræst, Alling, 39.
 Wesenberg, Jacob Daniel, herredsf. 112—13.
 Wichmann, Sophie Marie, gift med Chr.
 Hollesen, 118.
 Vind, Jens Krag Juel, baron, 105.
 Vinter, Jens Christensen, Århus, 35.
 Winther, J. C., amtsprovst, Storring, 39, 51.
 Voel, Jens Petersen, musikant, 59.
 Vogensen, Jens, fæstebonde, Hadsbjerg, 104.
 Vogensen, Søren, fæstebonde, Hadsbjerg, 104.
 Ølgaard, Vilhelm, spr., Linå, 5, 59, 66.

INDHOLDSFORTEGNELSE

1. Dreng i Silkeborg 1914--20	5
Af forfatteren <i>C. M. Poulsen</i> .	
2. Fra Gjern herred	26
Af fhv. lærer <i>Alfred Kaae</i> .	
3. Den guderne er vred på II	38
Af fhv. skoleinspektør <i>T. Bundgaard Lassen</i> .	
4. Af en herredsgårds saga III	103
Af godsejer <i>Harald Mark</i> .	
5. En husmandskoloni bliver til	123
Ved viceskoleinspektør <i>Arne Gammelgaard</i> .	
6. Skatten i skovbrynet	134
Af overlærer <i>S. Sloth Carlsen</i> .	
7. En grevhøj fra ældre bronzealder	138
Af stud. mag. <i>Carsten Sønderby</i> .	
8. Kirkerestaureringer i Østjylland	143
9. Johannes Grosen	148
10. Nogle dødsfald i Østjylland 1970	150
11. Personregister	154
12. Østjysk Hjemstavnsforening	158

Nøglen
til god
bankservice!

ANDELSBANKEN

SKANDERBORG ODDER AARHUS

Indmeldelse i Østjysk Hjemstavnsforening

modtages af kassereren, skoleinspektør E. Salomonsen, Vestergårdsskolen, 8260 Viby J. Telefon 06 - 14 10 60, postgiro 3 29 10.

Samme sted kan fås alle årgange af Østjysk Hjemstavn fra 1949 for 10 kr. pr. stk. og flg. særtryk:

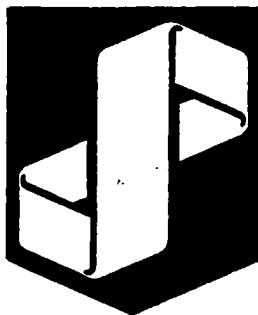
Indholdsfortegnelse 1.-25. årg. Gratis ved tilsendelse af 1 kr. i frimærker.

Indholdsfortegnelse 26.-35. årg. Gratis ved tilsendelse af 1 kr. i frimærker.

Rasmus Nielsen, Lillering: En mindebog. 48 sider. 2 kr.

Th. Madsen: Træk af Rodstensejes og Odder sognekirkes historie. 143 s. 10 kr.

**Symbolet
på
endnu
bedre
bank-
service**

**DEN DANSKE
PROVINSBANK**
